

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

DISERTAČNÍ PRÁCE

**ODŠKODŇOVACÍ NÁROKY ÚČASTNÍKŮ ODBOJE
V ČESKOSLOVENSKÉM A ČESKÉM
PRÁVU SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ**

Knihovna UK PF

3125091852

Školitel: Prof. JUDr. Petr Tröster, CSc.

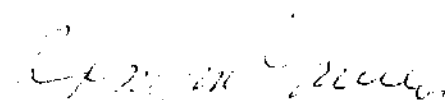
Zpracoval: JUDr. Roman Lang

Adresa: Sušilova 219, Litovel, 784 01

Odevzdání disertační práce: březen 2009

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji na svou čest, že jsem tuto disertační práci zpracoval sám a že jsem vyznačil všechny prameny, z nichž jsem čerpal informace, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze, dne 31. března 2009

**Mým drahým rodičům,
Elišce a Emanuelu Langovým**

a Radce.

Rád bych tímto vyjádřil svůj hluboký a upřímný dík

váženému panu profesoru JUDr. Petru Trösterovi, CSc.
za to, že se ujal vedení mé disertační práce, za cenné rady i připomínky, jakož i
za podporu a bezmeznou vstřícnost, s níž k mé práci během její tvorby
přistupoval,

vážené paní proděkance JUDr. Věře Štangové, CSc.
za cenné rady a připomínky i za slova podpory,

mojí mamince paní Elišce Langové
za četná slova podpory i za zajištění toho nejlepšího zázemí pro klidnou práci,

mému tátovi panu Emanuelu Langovi
za slova podpory a za provedení jazykové korektury textů,

mé skvělé kolegyni ze zaměstnání paní JUDr. Heleně Pelikánové
za nedocenitelnou pomoc při shromažďování podkladových materiálů, za nezbytné
moje zastoupení v pracovních záležitostech i za poskytnutí cenných rad stran
důchodových aspektů odškodnění účastníků odboje,

a mé životní partnerce slečně Radce Stoppaniové
za nevšední trpělivost, vstřícnost a ochotu, s níž převáděla moje myšlenky dle
diktátu do písemné podoby.

Bez jejich významného přispění by se předkládané dílo jen těžko podařilo
dovést k úspěšnému konci.

Obsah:

ÚVOD	2
1 ODŠKODNĚNÍ: TERMINUS TECHNICUS?	6
2 HISTORICKÉ UDÁLOSTI SPOJENÉ S PERZEKUCÍ OBYVATELSTVA A ODBOJOVOU ČINNOSTÍ	10
2.1 PRVNÍ SVĚTOVÁ VÁLKA	10
2.2 DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA	14
2.3 OBDOBÍ VLÁDY KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA	24
3 CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED A STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA ODŠKODŇOVACÍCH PŘEDPISŮ	30
3.1 PRIMÁRNÉ ODŠKODŇOVACÍ PŘEDPISY	30
3.2 PŘEDPISY O SOCIÁLNÍM ZABEZPEČENÍ OBSAHUJÍCÍ DÍLČÍ ÚPRAVU ODŠKODŇOVACÍCH NÁROKŮ	54
4 JEDNOTLIVÉ KATEGORIE ODŠKODŇOVANÝCH OSOB A JEJICH NÁROKY V OBLASTI SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ	59
4.1 LEGIONÁŘI Z PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY	59
4.2 ÚČASTNÍCI NÁRODNÍHO BOJE ZA OSVOBOZENÍ	71
4.2.1 Obecně	72
4.2.2 Českoslovenští političtí vězni	110
4.2.3 Příslušníci čs. zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945	121
4.2.4 Ostatní kategorie účastníků národního boje za osvobození	125
4.3 OSOBY PERZEKOVANÉ KOMUNISTICKÝM REŽIMEM	128
4.3.1 Soudně a mimosoudně rehabilitované osoby	130
4.3.2 Ostatní osoby poškozené totalitním režimem	161
ZÁVĚR	163

Úvod

„Odbojem se rozumí každá činnost směřující přímo k obnově samostatnosti Československé republiky odstraněním okupačního režimu; musí to být činnost intenzivní, organizovaná a způsobilá splnit daný účel, ať vojenského či politického rázu a významu“¹.

„Je to úsilí, které vyvíjí organizovaná skupina lidí proti jiné rovněž organizované skupině lidí, zpravidla reprezentované státní mocí, porušující základní svobody a lidská práva. Taková státní moc je vždy nedemokratická, totalitní, založená na nemorální ideologii a často na ještě horší praxi. Nelze s ní vést dialog, polemiku, ani ji jakýmkoliv způsobem kritizovat, autory všech projevů nesouhlasu stíhají vysoké tresty na svobodě, často i smrt. Jsou to charakteristické vlastnosti všech totalitních režimů. Po nedemokratickém uchopení moci vyvíjí každá diktatura horečné úsilí o své udržení. Metody, které k tomu používá, jsou vždy velmi vzdáleny slušnosti, korektnosti a všeobecným právním normám. V tomto stadiu nelze s diktaturou komunikovat běžnými způsoby, obvyklými v politické a diplomatické praxi. Jsou pouze dvě možnosti - podřídit se nebo bojovat.“²

Dvěma výstižnými citáty z odborné literatury uvozují tuto svoji disertační práci s názvem „Odškodňovací nároky účastníků odboje v československém a českém právu sociálního zabezpečení“. K výběru tohoto ne zrovna jednoduchého tématu jsem se uchýlil z několika důvodů.

Prvním z nich byla snaha nalézt vhodné téma, tj. takové, které je dostatečně nosné, není formulováno příliš úzce a je dosud neprobádané, čímž poskytuje dostatečný prostor pro práci vědeckého charakteru. Přál jsem si, aby moje disertace byla způsobilá přinést něco nového, jak odborné, tak i laické veřejnosti. Je třeba konstatovat, že vybrané téma tyto moje požadavky splňuje. Přestože v minulosti lze nalézt několik autorů, kteří se touto problematikou ve svých dílech podrobněji zabývali, dle mých poznatků neexistuje zatím nikdo, kdo by danou agendu komplexně a dostatečně podrobně zpracoval aktualizovaně podle právního stavu v současnosti platného.

Dalším významným důvodem byla skutečnost, že mi paralelně s doktorským studiem bylo umožněno vykonávat právní praxi mezi odborníky na důchodové právo v České správě sociálního zabezpečení, tedy ve správním orgánu, do jehož kompetence, případně kompetence jeho právních předchůdců, spadá kromě hlavní náplně činnosti (provádění nemocenského a důchodového pojištění) též provádění této odškodňovací agendy pro drtivou většinu oprávněných. Vzhledem k tomu, že veřejně dostupné (publikované) literatury na toto téma existuje pouze minimální množství, domníval jsem se, že v rámci praxe na tomto úřadě budu mít možnost přístupu k řadě pramenů nepublikovaných, zejména příslušných interních předpisů obsahujících kromě procesních pravidel též řadu praktických výkladových stanovisek, bez jejichž znalosti se při snaze absorbovat celou problematiku a komplexně ji zpracovat do materiálu typu disertační práce nelze obejít. S potěšením musím skromně poznamenat, že tento můj předpoklad byl

¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 136/1946 Sb., o umístování a jiném zaopatření účastníků národního boje za osvobození.

² Slabák, M., Třetí odboj, CERM, Brno 1995.

správný. Děkuji tímto všem, kteří tyto akty interního řízení vytvořili, shromáždili, spravují a umožnili mi do nich nahlédnout.

Rád bych se činnosti v oblasti důchodového pojištění věnoval po ukončení doktorského studia i nadále. Pro tuto právní oblast je charakteristická kontinuita právních úprav, což znamená, že důchodové nároky založené právními normami dříve účinnými zůstávají vždy zachovány i při změně původní právní úpravy, a navíc, je-li důchodový nárok přiznáván do minulosti, vždy se postupuje podle norem hmotného práva účinných k datu, od něhož je takový nárok přiznáván. Z uvedeného vyplývá, že znalost předpisů o sociálním zabezpečení spadajících do období před datem účinnosti současného zákona o důchodovém pojištění³ je pro každého „důchodáře“ výhodou. Tyto předchozí právní předpisy věnují vždy část svého textu problematice nároků účastníků odboje. Volba tohoto tématu disertační práce proto znamená o důvod víc ponořit se do studia těchto norem.

Široce formulovaný název tématu disertace si vyžádá i nutnost zabrousit do prvorepublikové právní úpravy, která je často i v současnosti dávána za příklad pro svoji propracovanost a stabilitu přispívající k neopomenutelné právní jistotě, která je v dnešní době tak vzácná. Není jistě bez zajímavosti proniknout do koncepce těchto dávno minulých norem regulujících společenského dění, osvojit si význam používané terminologie a tím de facto i načerpat inspiraci pro současnost.

Při zpracovávání tématu bylo mým cílem seznámit sebe i případné čtenáře se způsoby provádění odškodňovací agendy v minulosti i v současnosti, provést srovnání, poukázat na pozitiva, negativa, zabývat se řešením případných problematických otázek. S ohledem na šíři popisované problematiky nebylo samozřejmě vždy v možnostech časových ani kapacitních (rozsahových) poskytnout výklad popisované problematiky natolik podrobný, jak by se zajisté slušelo⁴. V řadě případů by to nebylo ani praktické, neboť se z velké části jedná o právní úpravu překonanou, obsoletní, příp. zcela zrušenou. Jde především o to nastínit případnému badateli přehledně zpracovanou osnovu této právně delikátní problematiky, obsahující katalog relevantních předpisů s jejich stručným popisem, odkazem na prováděcí normy a užitečnou dobovou či moderní judikaturu, s upozorněním na jejich systematickou provázanost, a též s poukazem na jisté zajímavosti, je-li to případné. Má tedy jít o jakýsi „odrazový můstek“ pro hlubší a podrobnější pátrání po konkrétních jednotlivostech. Přesto se u některých nejdůležitějších či z hlediska tématu této práce nejzajímavějších norem při výkladu zastavím podrobněji, zejména pokud jde o moderní odškodňovací předpisy, tj. ony vydané po roce 1989. S odkazem na výše popsané okolnosti související s výběrem tohoto tématu disertační práce bude hlavní pozornost věnována předpisům zakládajícím reparační oprávnění v oblasti důchodového zabezpečení (pojištění), případně těm, které provádění této agendy svěřují správním orgánům v důchodové oblasti působícím. Přitom bude výklad zaměřen na nároky civilních osob – až na výjimky bude odhlédnuto od úprav regulujících odškodňovací oprávnění příslušníků ozbrojených sil.

Výklad jsem vyjma úvodní a závěrečné pasáže rozčlenil do čtyř kapitol. V první z nich se věnuji vysvětlení všeobecně rozšířenému pojmu „odškodnění“ a jeho rozboru

³ Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, účinný od 1. 1. 1996.

⁴ Budiž autorovi tento nedostatek odpuštěn.

z hlediska etymologického ve vztahu k hledisku právnímu. Docházím k závěru, že význam tohoto pojmu tak, jak je obecně používán, je z hlediska právního širší, než jak by se mohlo zdát z pouhého jeho jazykového vyjádření. Druhá kapitola je věnována historickým souvislostem, které předcházely vydání jednotlivých odškodňovacích norem. Popisované téma je značně interdisciplinární, proto si myslím, že i poněkud rozsáhlejší historická pasáž zde má své místo, neboť bez ní by dle mého názoru výklad nebyl úplný. V třetí kapitole je zpracován přehledný chronologicky řazený katalog právních předpisů z období od první republiky až po současnost, přičemž u každého z nich je uveden stručný charakterizující výklad. Čtvrtá kapitola je z hlediska tématu této disertace stěžejní – je rozčleněna do tří podkapitol z nichž každá je věnována jednomu temnému historickému období, resp. podrobnému výkladu norem zakládajících odškodňovací nároky k nápravě křivd, ke kterým v daném období došlo (případně nároky k ocenění hrdinné činnosti odbojářů), a dále charakteru těchto nároků samotných. Závěr je pak věnován komplexnímu zhodnocení odškodňovací agendy jako celku a jsou v jeho rámci nastíněny i některé úvahy de lege ferenda.

Než bude přistoupeno k výkladu historických a právních otázek předmětné materie, rád bych se ještě zastavil u textu dvou shora uvedených definic, které výstižně vymezují pojem odboj tak, jak je třeba jej vnímat i pro účely této práce. Je třeba poznamenat, že hovoříme-li o odboji jako o „činnosti“ či „úsilí“ jednotlivce či skupiny jednotlivců, máme na mysli odboj v jeho **subjektivním** smyslu, tj. tak, jak ho vnímá jeho konkrétní účastník.

Toto vnímání určité činnosti konkrétní osobou jako činnosti odbojové však může být značně odlišné od významu pojmu „odboj“ v jeho **objektivním** smyslu. Tím je míněn odboj z hlediska *historického* tak, jak je chápán s odstupem času společností jako celkem. Z tohoto pohledu se obecně rozlišuje⁵:

- **první odboj**, tj. činnost příslušníků čs. legií v zahraničí v období první světové války,
- **druhý odboj**, tj. činnost příslušníků čs. zahraničních a spojeneckých armád, československých partyzánů, účastníků zahraničního nebo domácího hnutí směřujícího k osvobození republiky, účast na Slovenském národním povstání nebo na českém květnovém povstání, činnost československých dobrovolníků ve Španělsku (tzv. interbrigadistů), ale i utrpení tzv. československých politických vězňů,
- **třetí odboj**, tj. utrpení osob perzekuovaných komunistickým režimem ve sféře majetku, života i zdraví pro jejich odlišné politické přesvědčení.

Na toto historické hledisko zpravidla ex post navazuje hledisko *právní*. O odboji v právním smyslu lze hovořit teprve poté, co zákonodárce formou aktu uznatelného jako pramen práva stanoví, že konkrétní činnost v minulosti vykonávanou je možno vnímat jako odbojovou a náleží za ni ocenění či odškodnění v nějaké konkrétní podobě. Taková činnost se tedy dodatečně stane *právní skutečností* zakládající vznik určitého oprávnění kompenzačního charakteru. Okruh odbojových činností je přitom v právních normách vždy pokud možno přesně definován. Zde se může projevit rozpor mezi odbojem v jeho subjektivním a objektivním smyslu – činnost, kterou konkrétní osoba v době jejího výkonu

⁵ Podrobněji k těmto pojmům v kapitole č. 2 této disertace.

považovala za odbojovou, není posléze za takovou právně uznána, a odškodnění tím pádem nenáleží. A naopak.

Sluší se poznamenat, že za odboj (ač to z jeho jazykového vyjádření příliš nevyplývá) je v souladu s všeobecným chápáním tohoto pojmu třeba kromě aktivní činnosti směřující k obraně určitých hodnot považovat též „nedobrovolnou nečinnost“ spočívající v nutnosti strpět tzv. *perzekuci*, tj. pronásledování osoby státní mocí např. z důvodu jejího náboženského či politického přesvědčení, národnosti, rasy apod.

Nutno ještě dodat, že pojem „odboj“, přesto že je veřejností, a to i odbornou, hojně používán, není právním termínem – právní předpisy žádnou jeho legální definici neobsahují. Pro tento účel si vypomáhají definováním pojmu účastníka odboje, kterého označují např. za „legionáře“, „účastníka národního boje za osvobození“ nebo „osobu soudně či mimosoudně rehabilitovanou“.

Při práci na této disertaci jsem byl veden snahou důstojně vyjádřit úctu všem, o jejichž sociálně právních nárocích je v následujícím textu pojednáno. Hlavně díky osobní oběti, kterou všichni tito přinesli, bylo možno úspěšně projít cestou, na jejímž konci se dnes naše společnost nachází – žijeme ve státě sice řadou moderních společenských problémů zmítaném, avšak ekonomicky relativně vyspělém a stabilním, svobodném a především v mírovém stavu fungujícím.

1 Odškodnění: terminus technicus?

Pojem „odškodnění“ je v souvislosti s minulými režimy a důsledky jejich politiky pro některé skupiny obyvatel velmi často používán a skloňován ve všech pádech, odbornou i laickou veřejností. Jde o záležitost do značné míry zažitou – o jeho významu nikdo nepochybuje.

Z etymologického hlediska se lze nesporně shodnout na názoru, že pojem „odškodnění“ značí primárně totéž, co sousloví „náhrady škody“. V právním jazyce by tedy mělo jít o sekundární státem vynutitelnou povinnost odpovědného subjektu sankční povahy spočívající v náhradě škody, která nastala v příčinné souvislosti s jeho protiprávním jednáním (porušením primární povinnosti), popř. v důsledku protiprávního stavu, za jehož negativní následky nese subjekt s ohledem na okolnosti a svoje společenské postavení objektivní odpovědnost vyplývající ze speciálního právního předpisu.

Zamyslíme-li se však hlouběji nad právní úpravou v této oblasti společenských vztahů i nad její faktickou aplikací, nezbyvá než dojít ke dvěma alternativním závěrům, a sice, že pojem „odškodnění“ je v této souvislosti buď nepřesně používán, nebo je jeho význam odlišný (širší) od významu sousloví „náhrada škody“.

Stěžejním pojmem, který bude úvodem třeba definovat, je „**škoda**“. Jedná se o institut původně občanskoprávní (obecná úprava v ust. § 420 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník), avšak linoucí se v moderní době napříč celým právním řádem. Je ovšem známým paradoxem, že jeho legální definice není v žádném obecně závazném právním předpisu uvedena. Úkol vyrovnat se s tímto problémem tak připadl představitelům právní teorie, popř. soudům, které v kontinentálním právním systému dotvářejí objektivní právo.

Běžně se škoda definuje, jako **majetková nebo jiná újma vyjádřitelná v penězích**. Platí tedy, že nemusela vzniknout pouze na hmotném majetku, podstatné je, že ji lze penězi vyjádřit, neboli napravit (zmírnit) důsledky této újmy zaplacením určité peněžní částky. Občanské i pracovní právo znají např. institut náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění, což lze označit jako hmotnou odpovědnost za nemajetkovou újmu. Vznikla-li tedy újma na zdraví, která je fakticky nenahraditelná, znamená zaplacení peněžní sumy určitou satisfakci poškozeného za fyzickou bolest, kterou musel vytrpět, nebo za to, že v důsledku poškození zdraví již nebude moci disponovat takovým potenciálem pro uplatnění sebe sama ve společnosti jako dříve.

Právní předpisy rozeznávají a judikatura podrobněji definuje dva druhy škody:

a) škoda skutečná (damnum emergens) – je částka, o kterou se zmenšil majetek poškozeného a také hodnota majetku, kterou je nutno vynaložit k tomu, aby bylo možno navrátit poškozené věci do původního stavu;

b) jiná škoda – ušlý zisk (lucrum cessans) – je újma spočívající v tom, že u poškozeného nemůže v důsledku škodné události dojít ke zvětšení (rozmnožení) majetkových hodnot, ač by se takové rozmnožení s ohledem na pravidelný běh věcí dalo důvodně předpokládat, pokud by ke škodné události nedošlo.

Co se týče **náhrady škody**, platí, že škoda se hradí v penězích, pokud ji povinný subjekt neodčiní uvedením v předešlý stav (restitutio in integrum, naturální restituace).

K tomu, aby bylo možno škodu nahradit, musí z logiky věci škoda nejdříve vzniknout. Bez existence škody nelze hovořit o odpovědnosti za škodu a ani o její náhradě. Vzniklou škodu je obecně třeba zjistit, odhalit osobu škůdce popř. osobu objektivně za škodu odpovědnou, následně stanovit výši majetkové i nemajetkové újmy v penězích a adekvátně tomu vypočítat výši náhrady, uplatnit nárok na náhradu škody u osoby povinné, event. prostřednictvím soudu. Teprve posléze, po úspěšném absolvování tohoto procesu, dojde k realizaci samotné náhrady škody.

Povinnost nahradit škodu je obecně důsledkem **odpovědnosti** za škodu. Právní teorie přitom rozlišuje tyto **funkce odpovědnosti**:

- a) **preventivní** (výchovnou) – jde o to, působit exemplárně na společnost, aby si uvědomila, jaké vzorce chování si osvojit a že je v jejím zájmu je dodržovat, neboť jinak nastoupí sankce (jde v podstatě o hrozbu sankcí),
- b) **reparační** – uplatňuje se především v majetkoprávních vztazích; sankcí je povinnost nahradit škodu tomu, kdo ji utrpěl v příčinné souvislosti s protiprávním jednáním někoho jiného a to buď v peněžní formě (reparace) a nebo uvedením v předešlý stav (restitutio in integrum, naturální restituce) – účelem tohoto druhu sankce je poskytnout poškozenému plnění způsobilé zajistit návrat věci do stavu, v němž se nacházely před tím, než nastala škodná událost; v nemajetkových vztazích hraje obdobnou roli tzv. funkce satisfakční,
- c) **represivní** – uplatňuje se u jiných druhů odpovědnosti než je odpovědnost za škodu, zejména pokud jde o protiprávní jednání intenzivnější společenské nebezpečnosti, jehož důsledkem nemusí vždy být vznik škody; sankcí je trest, jakožto státem uznaný zásah do práv a oprávněných zájmů jednotlivce (odnětí svobody, pokuta, veřejně prospěšné práce, vyhoštění, apod.),
- d) **další**, méně významné - literatura⁶ uvádí např. signalizační, statistickou apod.

Nebylo-li právo z odpovědnosti za škodu včas uplatněno, podléhá promlčení, stejně jako všechna ostatní majetková práva s výjimkou práva vlastnického. Důsledkem promlčení nároku je zánik jeho soudní vymahatelnosti, neboť byla-li osobou povinnou vznesena oprávněná námitka promlčení, nemůže soud poškozenému plnění autoritativně přiznat, byť by jeho nárok existoval. Po uplynutí promlčecí doby proto zůstává na vlastním rozhodnutí povinného, zda plnit bude či nikoliv. Důvody existence institutu promlčení v právním řádu jsou zejména procesní (dokazování je s odstupem času obtížnější, navíc se uplatňuje zásada „vigilantibus iura“, tj. každý má chránit svá práva); je tu však také pochybnost, zda odpovědnost za škodu je po delší době schopna plnit svoji reparační funkci.

Jak bude v následujících kapitolách naznačeno, příslušné „odškodňovací“ předpisy se uvedených zásad příliš nedrží.

V prvé řadě je třeba se zabývat otázkou, zda škoda vůbec vznikla, resp. o jaký druh škody se jedná (škoda na zdraví, na majetku, morální újma). Již v této kapitole lze předznamenat, že okruh osob spadajících do působnosti odškodňovacích zákonů lze rozdělit do dvou základních skupin – účastníci národního boje za osvobození (zejména 1. a 2. odboj) a osoby perzekuované režimem (zejména 2. a 3. odboj). V případě osob

⁶ Gerloch, A., Teorie práva, 2. rozšířené vydání, nakladatelství Aleš Čeněk, Pizeň, 2001, str. 158

perzekuovaných, tj. pronásledovaných režimem, asi není pochyb, že na jejich straně ke vzniku škody (újmy) došlo, přinejmenším v rovině duševní (morální), avšak velmi často i v rovině materiální. Na straně účastníků národního boje za osvobození však takto jednoznačný generální závěr asi učinit nelze. Do této kategorie se řadí mj. příslušníci československé armády v zahraničí, osoby konající vojenskou službu ve spojenecké armádě, českoslovenští partyzáni nebo osoby účastnící se soustavnou činností zahraničního nebo domácího hnutí směřujícího přímo k osvobození Československé republiky. Lze zajisté připustit, že u této kategorie osob v mnoha případech nemuselo dojít k poškození zdraví či ke vzniku konkrétní materiální škody, často se jednalo spíše o újmu týkající se psychické stránky osobnosti (vysoká rizikovost prováděné činnosti). Zde se tedy více než o náhradu škody jedná v podstatě o **ocenění či morální vyzdvížení** jejich vlasteneckého přístupu a nesporného přínosu pro budoucnost republiky. K argumentu, že ke vzniku materiální škody nedošlo, lze jistě namítnout, že válkou je poškozena ekonomika celého státu, tedy v zásadě každý jeho příslušník. Jistě, pak by ovšem bylo třeba, má-li se jednat o státem poskytovanou náhradu škody, poskytnout toto plnění při respektování zásady rovnosti všem občanům. To je samozřejmě absurdní, avšak svědčí to názoru, že cílem „odškodňovacích“ předpisů není náhrada škody v tradičním slova smyslu.

Jak bylo výše uvedeno, má-li být podle obecných předpisů škoda nahrazena, je třeba ji nejdříve vyčíslit a výši náhrady následně stanovit individuálně. Válečným stavem byli zajisté poškozeni všichni, avšak intenzita újmy se liší případ od případu. Přesto byly ze všech poškozených vybrány pouze určité preferované skupiny, kterým byla jakási náhrada vyplacena. Výše náhrady pak byla stanovena generálně v rámci každé z kategorií; u některých dávek k jisté diverzifikaci dochází, avšak jediným kritériem je časová délka perzekuce či té které odbojové činnosti. K individuálnímu zkoumání skutkového stavu zde nedochází a samozřejmě s ohledem na častou nevyčíslitelnost skutečné škody a nepřeborné množství případů ani docházet nemůže. Lze se shodnout na závěru, že zvolené řešení bylo přijato jako jedno z mnoha a je možné v něm při respektování lidské nedokonalosti nalézt určitou spravedlnost.

Stanovení výše „odškodňovací“ dávky je tak v podstatě ve všech případech spíše politickou záležitostí než výsledkem právní či znalecké expertizy. Výrazně se zde odráží intenzita nátlaku jednotlivých zájmových sdružení zastupujících válkou či komunismem poškozené občany na vládnoucí politickou reprezentaci a ochota vlády tomuto nátlaku podléhat, eventuálně vnímat jej jako nástroj atraktivity pro potencionální voliče. Důležitou roli při stanovení výše dávky hrají i aktuální fiskální možnosti státu.

Z hlediska posouzení, zda se jedná o náhradu škody či nikoliv je problematická též skutečnost, že „odškodnění“ přichází s velkým časovým odstupem, zejména co se týče legionářů z první světové války, odbojářů z druhé světové války či osob perzekuovaných nacistickým režimem. Otázkou je, zda příslušná „náhrada“ přicházející po padesáti či osmdesáti letech je schopná plnit svoji reparační funkci. Bývá poukazováno na fakt, že přijatou finanční částku dotyčný oprávněný v takto pokročilém věku již těžko dokáže efektivně konzumovat, a že se tak tyto prostředky stávají příspěvkem do rozpočtu jeho dětí či vnoučat, které mají s odbojovou činností málo společného. Reparační účel dávky je tím tedy popírán. Z těchto důvodů stojí za úvahu, zda by se jako dostatečné nejevilo ocenění těchto bez nadsázky národních hrdinů morální formou, tedy udělením státního

vyznamenání apod. Takové řešení by glorifikační účel rovněž splnilo a neznamenaloby zátěž pro státní rozpočet. V této souvislosti bývá poukazováno na skutečnost, že cílem osob vykonávajících odbojovou činnost bylo zajistit restituci ztracené svobody a demokracie, nikoliv dosažení materiálního prospěchu. Je pouhým fenoménem moderní doby založené na tržních mechanismech degradovat vznešenost těchto cílů jejich transformací do řeči čísel na bankovních kontech. Zcela stranou lze přitom ponechat úvahy, zda tento převod proběhl v adekvátním poměru či nikoliv. To však za předpokladu přijetí teze, že se o náhradu škody v klasickém právním pojetí vlastně nejedná.

Zajímavým aspektem v polemice nad reparačním charakterem předmětné právní úpravy je povinný subjekt – osoba poskytující odškodňovací dávky, tj. český stát. I zde se pohybujeme mimo rámec klasické odpovědnosti za škodu. Povinným k náhradě přeci bývá viník, tj. osoba která škodu způsobila v příčinné souvislosti s vlastním protiprávním jednáním. Ojediněle může jít o jinou, objektivně odpovědnou osobu, to se však principiálně týká situací, kdy skutečného viníka újmy nelze spolehlivě dohledat, zejména pokud jím je vyšší moc (*vis maior*). V případech osob perzekuovaných komunistickým režimem lze zajisté přijmout tezi o faktické odpovědnosti České republiky, která se považuje za nástupnický stát bývalého Československa. Co se však týče legionářů, válečných odbojářů či osob perzekuovaných nacistickým režimem, zde je třeba konstatovat, že osobou povinnou k „náhradě“ je Česká republika (či bývalé Československo), tedy osoba odlišná od skutečného viníka újmy, tj. států, které válku rozpoutaly. Objektivní odpovědnost zde není namístě, neboť viníkem zde není *vis maior*, ale konkrétní subjekt práva. Při přijetí teze o čistě reparačním charakteru odškodňovacích dávek bychom proto mohli v některých případech dojít k absurdnímu závěru, že český stát je subjektem poškozeným i povinným k náhradě škody zároveň.

Z výše nastíněných argumentů lze vyvodit závěr, že navzdory často používanému pojmu „odškodnění“ se v problematice, která je tématem této disertační práce, o náhradu škody v tradičním právním pojetí nejedná. Projevují se zde jisté zásadní odchylky vyplývající z historických souvislostí, ze specifík tohoto právního odvětví i z aktuální společenské potřeby. Z hlediska právní teorie jde ve většině případů o jakýsi pokus o odškodnění ve formě paušalizované náhrady materiální škody nebo škody na zdraví, jindy se jedná spíše o odčinění morální újmy v penězích a jindy o ocenění hrdinského či vlasteneckého činu peněžní formou.

Jisté je, že zákonodárce si byl vždy této disproporce vědom. Proto se pojem „odškodnění“ v textech relevantních právních předpisů prakticky nevyskytuje, používá se naopak přesnějších a významově vhodnějších označení, jako např. „zmírnění křivd“, „rehabilitace“, „restituce“, popř. se zákonodárce konkrétnímu označení tohoto práva regulovaného procesu zcela vyhýbá.

Pro zjednodušení bude pojem „odškodnění“ (event. substitutivně „reparace“) v rámci výkladu používán i v této disertační práci, a to v režimu obdobného režimu legislativních zkratk. Prosím čtenáře, aby tento termín, kdykoliv na něj v textu narazí, vnímal se všemi výhradami, na které bylo v této úvodní kapitole poukázáno.

2 Historické události spojené s perzekucí obyvatelstva a odbojovou činností

Pro tuto pasáž disertační práce bude charakteristická historická rovina⁷ traktované problematiky spíše, než rovina právní. Rád bych se zde zabýval alespoň stručným popisem nejdůležitějších historických událostí, během nichž došlo k nepřipustné a těžko ospravedlnitelné intervenci cizích mocností do státní suverenity českého (československého) národa, popř. posléze, po druhé světové válce, k nelegitímnímu dlouhodobému zasahování československé státní moci do základních lidských a občanských práv a svobod jeho občanů garantovaných normami mezinárodního práva, a tedy k neústavní degradaci tradičních demokratických hodnot.

Projevy odporu vůči tomuto bezpráví (považujeme-li za právo současný stav, tj. suverénní státní zřízení založené na demokratických zásadách) nebyly samozřejmě ve své době legální, byly tedy v rozporu s tehdy platným objektivním právem, a dotyčné osoby při jejich provádění podstupovaly vysoké riziko, většinou i s nasazením vlastního života. S odstupem času se však mohla naplno projevit jejich legitimita, která jak známo, při akceptování přirozenoprávní teorie, nemusí vždy jít ruku v ruce s legalitou. Legitimitou se přitom v této souvislosti rozumí ospravedlnitelnost práva, právního řádu, resp. určitého právně relevantního chování⁸, legalitou pouhé (i slepé) dodržování právních norem bez ohledu na legitimitu jejich obsahu.

Níže popsané události výrazně negativně ovlivnily život nejen účastníků odboje, tj. osob vyvíjejících aktivní a nebezpečnou činnost směřující k restituci svobody a demokracie, ale též osob perzekuovaných (pronásledovaných)⁹ režimem, které žádnou odbojovou činnost nevyvíjely, přesto pasivně zakusily fyzické i psychické útrapy jen z důvodu své politické, národní, rasové nebo náboženské příslušnosti. Některé právní předpisy řadí tyto perzekuované osoby do kategorie účastníků národního boje za osvobození¹⁰.

2.1 První světová válka

Období konce 19. a počátku 20. století bylo pro evropské státy obdobím relativního klidu. Vedení války bylo v té době běžnou součástí zahraniční politiky moderních států, tehdejší expanzivní tendence však směřovaly spíše k zámořským destinacím – búrská válka, americko-španělská nebo rakousko-japonská válka. Ekonomický vývoj evropských velmocenských států probíhal značně nerovnoměrně, projevovaly se zde spory o kolonie, sociální střety a otřesy, nebyly dořešeny národnostní otázky uvnitř mnohonárodnostních států, vzrůstal vliv silných ekonomických seskupení s nadnárodním kapitálem.

Mocnosti se snažily upevnit svoje mezinárodní postavení, zejména k rozšíření ekonomického vlivu ale i pro případ budoucího vzájemného válečného konfliktu. Nejintenzivněji se tyto snahy projevovaly na straně bismarckovského Německa, které

⁷ Historická fakta pro zpracování této kapitoly byla čerpána především z publikace: Čapek, V. a kol., Světové dějiny II. – dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost, Fortuna, Praha 1993.

⁸ Hendrych, D., a kol., Právní slovník, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2003.

⁹ Klimeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005.

¹⁰ Viz ust. § 1 odst. 1 písm. g) a ust. § 2 odst. 1 bod 5. zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnicích československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.

v roce 1879 ze svojí iniciativy uzavřelo spolek s Rakouskem-Uherskem, jehož součástí se později v roce 1882 stala Itálie a vznikl tzv. Trojspolek. Obavy před expanzivními tendencemi této mezinárodní instituce přiměly ke společnému jednání další evropské velmoci, konkrétně Francii (coby největšího rivala Německa) a Rusko, následně též Velkou Británií – v roce 1907 tak vzniklo seskupení nazývané Trojdohoda, jako protiklad již existujícího Trojspolku.

Výbojné plány Německa směrem k ostatním evropským státům byly připraveny delší dobu. Jejich cílem bylo především spojit všechny Němce v Evropě do společného státu zahrnujícího veškeré území na němž žijí, dále zabrat průmyslově rozvinuté části francouzského území i francouzských kolonií a vybudovat střední Evropu pod německým vedením. Tyto snahy však byly tlumeny nedostatkem zámlinky k rozpoutání konfliktu. Tou se stalo až zavraždění habsburského následníka rakouského trůnu Ferdinanda d'Este a jeho manželky Žofie v Sarajevu v červnu roku 1914 srbským studentem, členem konspirativní organizace Malá Bosna. Na základě tohoto incidentu přimělo Německo svého spojence Rakousko-Uhersko k vyhlášení války Srbsku, k čemuž posléze skutečně došlo. Cílem Rakouska-Uherska přitom bylo upevnění vlastních pozic na Balkáně, anexe Srbska, ale též silové vyřešení tíživé národnostní situace, tj. slovanské otázky uvnitř země. Dosud největší válečný konflikt v dějinách lidstva byl rozpoután.

Německo bylo pod vedením ambiciózního císaře Viléma II. přesvědčeno o vlastní dostatečné připravenosti k úspěšnému vedení války. Zdráhalo se však, znajíc poměry uvnitř Trojdohody a rozsah jejího území, vést válku na obou frontách současně. Proto přistoupilo k taktice tzv. bleskové války, od které si slibovalo fenomenální vítězství na západní frontě a následný rychlý postup a úspěch na frontě východní dříve, než se vojska Trojdohody vůbec stačí na tak obrovském území zmobilizovat. Tento předpoklad nevyšel.

Defenzivní síly na straně Trojdohody se podařilo zmobilizovat dříve, než se očekávalo. Německý bleskový úder byl zastaven na řece Marně poblíž Paříže, tvrdé boje se odehrály též u pevnosti Verdun a na řece Somme. Též odpor Ruské armády byl tvrdší než vojska Trojspolku předpokládala. Itálie své spojence z Trojspolku opustila. Blesková válka se změnila ve válku zákopovou, která probíhala na malých prostorách, avšak s velkými ztrátami na lidských životech. Obrana převažovala nad útokem. Bylo použito „pokrokových“ technologií – plyny, ponorky, letadla, tanky, konvoje. Každá ze stran získala na svoji podporu další spojence z řad evropských států. Do války posléze na straně Trojdohody vstoupily za dramatických okolností též USA, které zpočátku svoji účast vylučovaly. V Rusku paralelně s válkou světovou probíhala i vnitřní válka občanská vedená bolševiky proti vládnoucí aristokracii.

Konečná fáze války probíhala na jaře a v létě roku 1918. Německo se opět pokusilo rozrazit spojenecké síly nedaleko Paříže, jejich snaha však byla opět, díky brilantnímu francouzskému velení i přispění jednotek americké armády, neúspěšná. V závěru bojů bylo Německo přinuceno k ústupu. Válka skončila podobně jako začala – porážkou vojsk Trojspolku.

Od října roku 1918 se začalo rozpadat Rakousko-Uhersko a postupně vznikaly nástupnické státy: Rakousko, Maďarsko, Československo, Polsko, Rumunsko, Jugoslávie. Německý císař abdikoval v listopadu téhož roku, následně byla vyhlášena republika. Dne 11. listopadu 1918 bylo podepsáno příměří v Compiègne ve Francii.

„Do světového konfliktu bylo nakonec vtaženo 28 států s 1,5 miliardou obyvatel včetně koloniálních oblastí Asie i Afriky. Obě hlavní mimoevropské velmoci USA a Japonsko využily světové války a posílily svoje světové postavení na úkor hlavních konkurentů. Výlučné postavení Evropy ve světovém dění bylo oslabeno. Do armád bylo povoláno přes 70 miliónů vojáků, z nichž téměř 10 miliónů padlo (Rusů a Němců přibližně stejně po 2 miliónech, Francouzů 1,5 miliónu, Britů skoro 1 milión, příslušníků armád Rakousko-Uherska 1,25 miliónu a USA 115 tisíc), 20 miliónů bylo zraněno a 7 miliónů zajato.“¹¹

V průběhu roku 1918 proběhla v Paříži mírová konference, jejímž cílem bylo dohodnutí podmínek poválečného uspořádání světa a válečných reparací. Prozřetelná koncepce prezidenta USA Wilsona, založená na mírové smlouvě přijatelné pro všechny včetně poražených mocností nebyla přijata. Spojenci se rozhodli mírové podmínky diktovat. Výsledkem bylo vytvoření bloku poražených a vítězů. Došlo k podepsání mírových smluv s jednotlivými poraženými státy, tj. s Německem (Versailles), Rakouskem (Saint Germain), Bulharskem (Neuilly), Maďarskem (Trianon) a Tureckem (Sévres). Negativní důsledky smluv pro poražené mocnosti spočívaly zejména ve ztrátě velké části území, v zániku monarchií a vzniku republik, v povinnosti placení vysokých reparací, ve výrazné demilitarizaci zemí. V dubnu 1919 vznikla Společnost národů, jejímž hlavním cílem mělo být udržení trvalého světového míru. Jejími členy se staly všechny mocnosti zúčastněné na válce s výjimkou USA a sovětského Ruska.

Pro český a slovenský národ, který byl dosud nedobrovolnou součástí Rakousko-Uherské monarchie, znamenala první světová válka, ať byla jakkoliv tragická, další příležitost naplno projevit svoji touhu po osamostatnění a osvobození se z područí germánských národů, kde se cítily utlačovány. Formou veřejně deklarovaneho panslavismu dávaly slovanské národy tento svůj názor najevo již dlouho před počátkem první světové války, jejich národnostní požadavky však nebyly náležitě akceptovány. Všeněmecký svazrazil stanovisko o nejušlechtlejší kultuře lidského rodu (tj. germánské) a o nepochybné povinnosti Čechů a Slováků podřídit se německému národu.

Tentokrát se podařilo dotáhnout separatistické snahy slovanských národů ke zdárnému konci. Protirakouské hnutí Čechů a Jihoslovanů, coby dosud národů habsburské monarchie, znamenalo v podstatě posilu pro země Trojdhody. Čeští a slovenští vojáci, posléze i celé jednotky vojáků těchto národností bojujících za zájmy Rakouska-Uherska dávali ve válce najevo svůj nesouhlas s tímto područím tak, že na frontě přebíhali „k nepříteli“, tj. na stranu Trojdhody. Podstupovali tak mimořádné riziko a projevíli vysokou míru odvahy, neboť taková zrada bývá ve válce penalizována absolutním trestem. Očekávali za to příznivý postoj potencionálních vítězných mocností k poválečnému mezinárodnímu uznání samostatného státu Čechů a Slováků. Za účelem sjednocení zahraničního odboje a získání souhlasu západních velmocí se zřízením samostatného státu po válce byl založen Československý zahraniční komitét (v čele s T. G. Masarykem, E. Benešem a M. R. Štefánikem), který působil od roku 1915 v Paříži a posléze v roce

¹¹ Čapek, V. a kol., Světové dějiny II. – dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost, Fortuna, Praha 1993, str. 131.

1916 byl přeměněn na Československou národní radu. Konkrétním projevem zahraničního odboje bylo budování československých legií v Rusku, Itálii a Francii, které byly posléze v roce 1918 uznány za součást dohodových armád. Československá národní rada byla uznána oficiálním představitelem budoucího státu v roce 1918 postupně Francií, Británií a USA. Na území budoucího Československa mezitím vznikl Národní výbor v čele s předsedou Karlem Kramářem, který s Československou národní radou v Paříži spolupracoval.

Československá samostatnost byla vyhlášena dne 28. října 1918. Dne 30. října 1918 byla přijata Deklarace slovenského národa, v níž se slovenská politická reprezentace přihlásila ke společnému státu s Čechy a prohlásila Slováky za součást jednotného československého národa. Vznikl tak nový suverénní stát, subjekt mezinárodního práva, který se na základě Versailleského systému zařadil po boku vítězných mocností. Politicky se orientoval západním směrem a opíral se o demokratickou koncepci prvního prezidenta T. G. Masaryka, podle níž je český národ „nosičem humanistických a demokratických tradic, které jsou zárukou jeho budoucí existence“. V tomto duchu byla vytvořena i první Ústava československého státu (rok 1920), která mj. zaručovala všechna občanská práva a svobody, nedotknutelnost soukromého vlastnictví, poskytovala ochranu národnostním menšinám¹². Proběhla měnová odluka, měnová reforma a pozemková reforma. Po ekonomické stránce bylo Československo nejsilnějším nástupnickým státem a slibně se dále rozvíjelo.

Z hlediska tématu této disertační práce má mimořádný význam působení **československých legií**¹³ za první světové války. Jednalo se o dobrovolnické¹⁴ vojenské útvary složené z Čechoslováků (příslušníků Rakousko-Uherska žijících na území států Trojdhody, popř. válečných zajatců), kteří za 1. světové války bojovali buď ve svazku armád dohodových, nebo samostatně proti centrálním mocnostem a proti bolševikům. Z hlediska územního je lze rozdělit na armádu francouzskou, ruskou (tyto vznikaly spontánně ihned po zahájení války v roce 1914), dále italskou a srbskou. Vznik legií byl spojen především s obavami jejich příslušníků o další existenci na území de facto nepřátelských států a snahou o poskytnutí důkazu loajálnosti k vládnoucím režimům zemí Dohody. Jejich koordinaci zajišťoval Československý zahraniční komitét v Paříži (posléze Československá národní rada), který oprávněně považoval vojenské jednotky bojující na straně dohodových armád za prvořadý prostředek svého úsilí o mezinárodní uznání vzniku samostatného státu Čechů a Slováků. Uvádí se¹⁵, že čs. zahraniční legie významnou

¹² Německá, maďarská, rusínská, polská.

¹³ Legie = původně starořímská vojenská jednotka.

¹⁴ „Pokud jednotliví Češi a Slováci vstupovali do vojska dohodového jako dobrovolníci, stali se v poměru k tomuto vojsku řádnými jeho příslušníky a byli z hlediska právního v témž postavení jako ostatní příslušníci vojska, a to i když byli přiděleni do zvláštních oddílů utvořených převážně z Čechoslováků. To jich však nechránilo, upadli-li do zajetí ústředních mocností, před tím, aby rakousko-uherské úřady (odmítající na ně názírat jako na zajaté komatanty nepřátelského státu) nakládali s nimi – pokud byli formálně rak. nebo uh. státními příslušníky – jako s vlastními příslušníky bojujícími proti svému státu, resp. jako se sběhy vlastní armády, jak je patrné z četných poprav legionářů, provedených rakouskými úřady.“ (Hácha a kol., Slovník veřejného práva československého, svazek II., str. 446)

¹⁵ Internet: stránky Památníku čs. legií.

měřou¹⁶ přispěly k vytvoření samostatného Československa a vytvořily základ pro výstavbu československé armády v letech 1918 až 1938.

Po skončení války a vzniku samostatného Československa bylo uznáno za spravedlivé hmatatelnou formou ocenit hrdinství bývalých příslušníků těchto jednotek. Stalo se tak zejména právními předpisy z roku 1919. Podrobněji k této problematice níže v kapitole č. 4.1.

2.2 Druhá světová válka

Jedním z mnoha negativních důsledků první světové války byla ekonomická vyčerpanost všech zúčastněných států. Nejhorší situace byla zajisté v Německu, které bylo versailleským systémem přinuceno platit vysoké válečné reparace. Západoevropské země, zejména Francie a Velká Británie navíc zastávaly ostrý protiněmecký kurs, což bránilo ekonomickému rozvoji Německa. To mělo za následek chudobu obyvatelstva a s ní související sociální otřesy. Z bývalé německé monarchie se po ruském vzoru stala socialistická republika, posléze republika demokratická s parlamentním systémem (Říšský sněm - Reichstag) složeným tradičně z politických stran.

Již krátce po první světové válce se v Německu, podobně jako v Itálii, začala rozvíjet idea fašismu¹⁷ prosazovaná zejména Nacionální socialistickou německou dělnickou stranou (NSDAP) reprezentovanou A. Hitlerem, přímým konkurentem komunistické strany. Zpočátku však nenalezla u veřejnosti širší pochopení, pokus o fašistický puč v Mnichově byl v listopadu roku 1923 potlačen a NSDAP nakrátko zakázána. Německý nacionalismus tím však utišen nebyl, jeho rozvoj pokračoval.

Další ranou příznivému vývoji světové ekonomiky byla světová hospodářská krize odstartovaná krachem na newyorské burze dne 24. října 1929, charakteristická hlubokým poklesem průmyslové výroby a vysokou nezaměstnaností. Negativní důsledky této krize se nevyhnuly ani Německu. To způsobilo další růst sociální nespokojenosti a vytvořilo živnou půdu pro sociální demagogii A. Hitlera, který ve svých projevech stále častěji v modifikacích opakoval: *„Neštěstí Německa spočívá v hanebné versailleské smlouvě a v židech, kteří svoji zradou vpadli do zad vítězných německých vojsk. Německo musí být očištěno od těchto zločinců. Demokracie je židovský podvod, a proto musí být smetena. Opony hanebných dohod musí být svrženy. Pak vznikne velká mocná říše, která zajistí dostatečný životní prostor (Lebensraum) všem Němcům na světě.“*¹⁸ Hlásal též vybudování německé společnosti na nacionálním základu, antikomunismus, antisemitismus¹⁹ a nadřazenost německé rasy (saubere Rasse). Ve svém díle „Mein Kampf“ požadoval sjednocení všech Němců ve velkoněmecké říši, zlomení velmocenského postavení Francie, vojenskou expanzi Německa na východ. Tato ideologie začala být dobové mentalitě širokých vrstev Němců zmítaných hospodářskou krizí stále více sympatická a

¹⁶ Podle statistik bylo čsl. legionářů v Rusku 92.000, ve Francii 12.000, v Itálii 24.000; čsl. legionáři působili také v armádě americké, srbské a anglické (zdroj: Masaryk, T. G., Světová revoluce za války a ve válce).

¹⁷ Fašismus = otevřeně militaristické a šovinistické hnutí (šovinismus = krajní nacionalismus upřednostňující jednostranně vlastní národ a jeho zájmy a hlásající odpor k jiným národům) ideově i v praxi nahrazující parlamentarismus diktaturou, navenek zaměřené proti levicovým a socialistickým proudům, ve skutečnosti proti demokratickým ústavním institucím a svobodám (Klímeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

¹⁸ Čapek, V. a kol., Světové dějiny II. – dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost, Fortuna, Praha 1993., str. 153.

¹⁹ Antisemitismus = rasová nesnášenlivost projevující se nenávistí k židům.

NSDAP si tím zajistila širokou politickou podporu.²⁰ v lednu 1933 byl Hitler jmenován říšským kancléřem.

Nejprve začal s likvidací politické opozice, a to jak prostředky politickými tak fyzickým terorem. Po nacisty zinscenovaném požáru Reichstagu byla zakázána komunistická strana, stejný osud postihl i další strany – nakonec zůstala pouze NSDAP. Začalo se s „očistou politického a kulturního života“, tj. tažením proti komunistům, demokratům a židům. Ve Společnosti národů se prosadila možnost znovuvyzbrojení Německa. Po smrti prezidenta Hindenburga v roce 1934 se Hitler stal hlavou německého státu a začal užívat titulu „vůdce a říšský kancléř“. Hlavním cílem ekonomiky státu se stalo zbrojení. V roce 1935 byla vyhlášena všeobecná branná povinnost, v roce 1936 v přímém rozporu s Versailleskou smlouvou obsazeno demilitarizované pásmo Porýní.

Právním základem perzekuce židovského obyvatelstva expandující německé říše se stalo přijetí tzv. norimberských rasových zákonů z 15. září 1935, tj. zákon o říšské vlajce, o říšském občanství a o ochraně německé krve a německé cti. Tyto pseudo-předpisy mj. stanovily: „*Občanem může být pouze takový subjekt, který je německé či příbuzné krve a svým postojem ukazuje, že touží a osobně je schopen sloužit loajálně německému národu a říši. Všechny sňatky mezi židem a občanem německé či příbuzné krve jsou od této chvíle zakázány. Židé nesmějí být zaměstnáni jako sloužící v německých domácnostech či v domácnostech lidí příbuzné krve, kteří jsou mladší než 45 let. Židům je zakázáno vyvěšovat říšskou či národní vlajku a nesmějí užívat národních barev. Žid nemůže být občanem říše. Nemá volební právo, nemůže zastávat veřejný úřad. Židem je osoba, která má mezi prarodiči alespoň do třetího kolena rasově plně židovský původ. Židem je také osoba, která pochází ze dvou plně židovských prarodičů, jestliže a) byla členem židovské náboženské obce, b) v době vydání zákona byla v manželství s osobou židovského původu, c) vzala si osobu židovského původu, d) udržovala mimomanželské vztahy k židovi...*“ Tato legislativa předznamenala pozdější masové vyhlazování osob židovského původu v koncentračních táborech, tzv. holocaust²¹. Právě tuto stinnou stránku právního pozitivizmu měl na mysli moderní německý právní filozof **Gustav Radbruch** ve svém článku „Zákonné bezpráví a nadzákonné právo“ při formulaci své nejslavnější myšlenky: „*Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze patrně řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné. Pokud však nespravedlnost pozitivního práva dosáhne takovou míru, že pozitivním právem zaručená právní jistota vůči této nespravedlnosti nemá žádnou váhu, musí nespravedlivé právo ustoupit spravedlnosti.*“²²

Západní mocnosti, Francie a Británie, uplatňovaly vůči alarmujícímu vývoji událostí v Německu politiku „appeasementu“²³ (souhlas s vojenskou rovnoprávností Německa, spolupráce britské Chamberlainovy vlády s fašistickým Německem, podpora požadavků sudetských Němců o národnostní vyrovnání, pouze formální protesty proti anšlusu Rakouska, pozdější participace na Mnichovské dohodě apod.) namísto razantních projevů

²⁰ Zastoupení reprezentantů NSDAP v Říšském sněmu: r. 1928 – 12, r. 1930 – 107, r. 1932 – 230, r. 1933 – 288.

²¹ Holocaust = v překladu „konečné řešení“

²² Tzv. Radbruchova formule; Gerloch A., Teorie práva, Aleš Čeněk, Pizeň 2004

²³ Appeasement = usmířování politického protivníka formou ústupků (Klímeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

protestu. Tyto ústupky pramenily ze závazků Společnosti národů i Briand-Kellogova paktu²⁴ neřešit mezinárodní rozpory válečnou cestou, z nechuti politiků poučených první světovou válkou organizovat ozbrojený odpor, ale i z jejich mylného přesvědčení o neschopnosti hospodářsky vyčerpaného Německa rozpoutat další válečný konflikt. Během válečných událostí vyšla najevo tragická krátkozrakost této politiky, je-li uplatňována vůči flagrantní vzrůstající agresi. Posléze bylo proto nutno aktivně přistoupit k tzv. „politice kolektivní bezpečnosti“.

V Československu v roce 1935 proběhly prezidentské volby, jejichž vítězem se stal Masarykův dlouholetý blízký spolupracovník E. Beneš. Již v té době se silně projevovaly autonomizační snahy německé menšiny v Československu reprezentované Sudetoněmeckou stranou (SDP) v čele s K. Henleinem. Tyto požadavky však československá vláda nehodlala akceptovat ani přes doporučení západních mocností. Přesto vliv SDP sílil a dostávalo se mu podpory i od nacistického Německa. Byl formulován požadavek na odtržení pohraničních oblastí od Československa a jejich připojení k říši.

K vyřešení této otázky byla svolána do Mnichova konference čtyř velmocí – Británie (Chamberlain), Francie (Daladier), Německa (Hitler) a Itálie (Mussolini). Konala se 29. září 1938. Zástupci ČSR nebyli k jednání přizváni a čekali pouze na výsledek²⁵, který jim byl později sdělen jako rozhodnutí. Zástupci Anglie a Francie, spojeneckých států Československa na základě mezinárodních smluv, bez výhrad akceptovali všechny Hitlerovy požadavky na přidružení pohraničních oblastí k Říši včetně lhůt určených k vyklizení odstoupeného²⁶ území. Toto řešení považovala tehdejší západní diplomacie za vítězství míru nad válkou²⁷. Budoucnost tento názor nepotvrdila. Jisté je, že se jednalo o největší zásah do státní celistvosti a suverenity československého státu v jeho krátké historii. Mnichovská dohoda byla na konci války všemi stranami uznána za neplatnou – právním důvodem byla skutečnost, že Německo její podmínky krátce po okupaci československého pohraničí porušilo.

Pomnichovský vývoj přiměl prezidenta Beneše ke kroku, se kterým měl již zkušenosti z první světové války – k odchodu do emigrace. V úřadu jej nahradil někdejší prezident Nejvyššího správního soudu E. Hácha. Počet politických stran v okleštěném státě se zredukoval na dvě.

Brzy poté zaniklo suverénní Československo úplně. Postaral se o to sám Hitler cestou izolace Slovenska a promptní vojenské okupace Čech a Moravy. Nejdříve oslovil J. Tiso, coby představitele Hlinkovy ľudové strany, a nabídl mu vytvoření samostatného slovenského státu pod německou ochranou, s čímž Tiso souhlasil. Hned na to přizval do

²⁴ Briand-Kellogův pakt „o věčném přátelství“ vznikl v roce 1928 z iniciativy francouzského ministra zahraničí A. Brianda a státního tajemníka USA F. Kelloga u příležitosti 10. výročí vstupu USA do první světové války. Signatáři se stalo 57 států (včetně ČSR a SSSR), které se v něm zřekly útočné války jako prostředku řešení mezinárodních sporů a zavázaly se řešit je mírovými prostředky. Tento mezinárodní dokument splnil svoji úlohu jen zčásti. Zabránil druhému válečnému konfliktu se mu nepodařilo. Po roce 1945 se ovšem stal právním základem k potrestání válečných zločinců během tzv. norimberského procesu. (Malý, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linda, Praha 2003, str. 362)

²⁵ Odtud přídomek „o nás, bez nás“, popř. „mnichovský diktát“.

²⁶ Československo ztratilo 1/3 území, na kterém žilo asi 5 mil. obyvatel a 40 % dřívější průmyslové výroby.

²⁷ W. Churchill, budoucí britský premiér a kritik politiky appeasementu, však v tiskové zprávě k plánovanému alibistickému postupu západních mocností již 21. září 1938 poznamenal: „Rozdělení Československa pod britským a francouzským tlakem bude znamenat úplnou kapitulaci západních demokracií před nacistickou hrozbou. Nepřinese Anglii ani Francii mír ani bezpečnost. Naopak, uvede obě mocnosti do ještě nevýhodnější a nebezpečnější situace. ... Ohroženo je teď nejen Československo, ale i svoboda a demokracie všech národů. Domněnka, že je možné zajistit si bezpečnost tím, že malý stát bude vržen jako koňst vlkům, je osudový klam...“

Berlína E. Háchu a ministra zahraničí Chvalkovského, které hrozbami a nátlakem přinutil k souhlasu s vytvořením Protektorátu²⁸ Čechy a Morava. Ještě v průběhu jednání překročila německá vojska československé hranice a dne 15. března 1939 bylo celé území Čech a Moravy vojensky obsazeno, opět za ryze formálních protestů západních mocností.

Snaha udržet mír pouhým soustavným ustupováním požadavkům agresora se ukázala jako lichá. Proto se západní mocnosti rozhodly přistoupit k obranné politice. Ta spočívala jednak v poskytování záruk ohroženým zemím (mj. i Polsku), jednak ve snaze vyhnout se boji cestou diplomatických jednání s Německem. Pro případ válečného konfliktu bylo třeba vyjednávat se sovětským Ruskem, což bylo značně problematické s ohledem na diametrální rozdílnost západního a východního stylu politiky. Jako geniální v záporném slova smyslu lze z hlediska německých zájmů hodnotit uzavření Sovětsko-německého paktu o neútočení²⁹.

Přes tyto preventivně defenzivní snahy druhá světová válka začala, aniž byla vůbec vyhlášena. Dne 1. září 1939 bylo silným překvapivým úderem německé armády zasaženo Polsko. Nacistické velení sázelo podobně jako v minulosti na taktiku tzv. bleskové války. V případě Polska byla úspěšná – v polovině září byla polská armáda poražena. Západní mocnosti, spojenci Polska, na to reagovaly vyhlášením války Německu, avšak k žádné závažné útočné akci se neodhodlaly³⁰, neustále spoléhaly na dosažení míru diplomatickou cestou.

Posléze přesunulo Německo své síly na západní frontu. Pro výhodnou strategickou polohu německá vojska obsadila nejdříve Dánsko a Norsko. Tato skutečnost znamenala zlom v ústupkové politice Velké Británie. Dosavadní vláda musela rezignovat, novým ministerským předsedou se stal W. Churchill, který ve svém prvním projevu na půdě britského parlamentu realistickým prohlášením, že „nemůže svému národu nabídnout nic, než krev, pot a slzy“, vyjádřil své odhodlání „bojovat proti zřůdné tyranii na moři, na souši a ve vzduchu se vši mocí a vši silou, kterou Bůh může poskytnout“.

Německo následně po obsazení zemí Beneluxu soustředilo své síly na úder proti první ze západních mocností – Francii. Tato akce byla posledním velkým úspěchem Německa ve druhé světové válce. Francie kapitulovala 22. 6. 1940. To znamenalo výrazné oslabení též pro Anglii, která coby spojenc Francie ztratila v bojích o francouzské území mnoho vojáků.

Anglii se Hitler snažil získat diplomatickou cestou, jeho návrhy však byly Churchillem striktně odmítnuty, s odůvodněním, že cílem britské politiky je zničení nacismu. Německý útok na Anglii byl zahájen vzdušnou cestou v září roku 1940. Záhy se ukázalo, že

²⁸ **Protektorátem** se rozumí postavení státu, který se na základě smlouvy nebo konkludentním strpěním jednostranného aktu vzdal způsobilosti k právním úkonům, zejm. ve vztazích k třetím státům, a přijal ochranu jiného státu. Vztahy ochraňující mocnosti k protektorátu však zůstávají nadále vztahy mezinárodněprávního charakteru, protože jde o dvě odlišná území, jejichž obyvatelé mají rozdílné občanství. Liší se jak od plně suverénního státu, tak od kolonie. (Hendrych, D., a kol., Právní slovník, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2003). Odborná literatura (Malý, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linda, Praha 2003) uvádí, že v případě Protektorátu Čechy a Morava byl název „Protektorát“ pouhou zástěrkou a fakticky se o tuto formu státního zřízení nejednalo.

²⁹ Tzv. pakt Ribbentrop-Molotov zbavil Hitlera obav z paralelního boje na dvou frontách. Již v době jeho uzavření měl v plánu jej porušit ihned poté, co dosáhne předpokládaného úspěchu na západní frontě. Důsledky tohoto mezinárodněprávního dokumentu byly tragické. Sovětský vůdce Stalin mu přikládal vyšší závaznost než fakticky měl a nabyl přesvědčení, že se Hitler neodváží jej porušit. Proto, když později německá vojska táhla směrem k sovětskému území, váhal přes mnohá varování s okamžitou mobilizací sovětské armády. Toto zbytečné otálení stálo mnoho lidských životů.

³⁰ Toto období bývá označováno tzv. podivnou válkou.

Německo podcenilo obranné schopnosti britské armády a její vyspělou leteckou výbavu. Po měsíci bojů bylo jisté, že invaze Německa na britské ostrovy byla neúspěšná.

V létě roku 1941 Německo, nepoučeno neúspěchem v bitvě o Británii, zaútočilo na dalšího světového giganta – Sovětský svaz. Opět předpokládalo úspěch s využitím taktiky bleskové války. Také zde narazily německé jednotky na tvrdý a úspěšný odpor. Ten byl však z důvodu sovětské nepřipravenosti na válečný konflikt a absence dostatečné technické vybavenosti vykoupen velkým množstvím zmařených lidských životů. Pokrokové technické zázemí posléze Sovětskému svazu poskytly západní mocnosti – spojenci v boji proti nacismu.

V prosinci 1941 vstoupilo do války na straně nacistů též Japonsko, které do ní bitvou o Pearl Harbor vtáhlo dosud vojensky nezúčastněné USA.

Na důkaz spojení států protihitlerovské koalice v boji proti nacismu vznikla Atlantická charta³¹.

Dne 27. května 1942 v Protektorátu proběhl úspěšný atentát na říšského protektora R. Heydricha zorganizovaný v Británii čs. emigrační vládou a provedený Gabčíkem a Kubišem, členy parašutistické skupiny Anthropoid. Pomsta německého velení byla krutá. Došlo k totální devastaci dvou náhodně vybraných československých vesnic – Lidic a Ležáků a k zavraždění všech jejich obyvatel. Za provedení atentátu zaplatili životem všichni členové skupiny Anthropoid, včetně zrádce který vyzradil jejich úkryt v kryté pravoslavného chrámu Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze. Popraven byl i pravoslavný biskup Gorazd (vl. jménem Matěj Pavlík) a někteří členové církevní obce, kteří úkryt parašutistů zprostředkovali. Atentát byl významným projevem hrdinství čs. protinacistického odboje a stal se, i přes tragický výsledek, pro mnoho lidí motivací k další odbojové činnosti. Ta se projevovala zejména formou partyzánského boje, tj. ozbrojeného útoku v týlu nepřítele.

Na ruském území nadále probíhaly těžké boje se střídavými úspěchy. Rozhodující bitvou na východní frontě a v podstatě i v celé druhé světové válce byla bitva o Stalingrad, která se vyznačuje smutným prvenstvím - je považována za největší a nejkrvavější. Urputné boje trvaly 6 měsíců a vítězně z nich vyšel SSSR. Znamenala katastrofu pro německou armádu a byla signálem k zahájení jejího ústupu. Obdobně posléze dopadla i největší tanková bitva u Kurska.

Od roku 1943 nasadily válečné události kurs směřující k vítězství protifašistické koalice. Británie a SSSR se Německému útoku ubránily, zbývalo ještě osvobodit Francii. Na schůzce tzv. Velké trojky³² v Teheránu bylo dohodnuto otevření druhé fronty ve Francii, které bylo provedeno v červnu roku 1944 invazí spojeneckých vojsk v Normandii pod velením D. Eisenhowera. Tažení bylo úspěšné a v srpnu téhož roku byla Francie osvobozena.

Spojenecká vojska posléze zahájila osvobozenécké tažení Evropou. Rámcový postup protinacistické koalice v závěrečné fázi druhé světové války byl dohodnut na druhé schůzce Velké trojky, tentokrát na Jaltě³³. Vojska USA, Británie a Francie postupovala od

³¹ Dokument zformulovaný Churchillem a Rooseveltem hlásající odhodlání zničit fašismus, obnovit svrchovaná práva národů, nastolit mír a usilovat o lepší hospodářskou spolupráci na principu rovnosti podepsalo celkem 29 států včetně Sovětského svazu. Stal se základem pro další dohody o protiválečných koalicích.

³² Churchill, Roosevelt, Stalin: 28. 11 – 1. 12. 1943.

³³ Churchill, Roosevelt, Stalin: 4. – 11. 2. 1945.

západu, sovětská vojska od východu. Podle tohoto klíče měla být na základě Deklarace o osvobozené Evropě posléze rozdělena sféra vlivu jednotlivých vítězných mocností. Země hlavního agresora války, Německo, byla rozdělena na části, z nichž každá byla okupována jednou z vítězných mocností (tzv. okupační pásma), Berlín pak byl okupován všemi mocnostmi současně. Během osvobozovací ofenzívy spojenců zaujalo hroutící se Německo taktiku ARLZ³⁴ – zničit nebo ochromit vše, co nelze odvézt (likvidace svědků válečných zločinů – pochody smrti, transporty na západ, hlad, zima, nemoci; boje proti partyzánům, jejich popravky a masové vraždění).

Hitler psychicky neunesl nezvratný neúspěch svojí mise a 30. dubna 1945 spáchal ve svém berlínském bunkru sebevraždu. Všeobecná kapitulace Německa byla podepsána Hitlerovým nástupcem admirálem Dönitzem dne 7. 5. 1945 v Remeši a dne 8. 5. 1945 v Berlíně.

Následovala poslední konference Velké trojky, tentokrát v Postupimi³⁵. Zde byla dohodnuta demilitarizace, denacifikace, demokratizace a dekartelizace poválečného Německa. Též byly vyřešeny otázky německých válečných náhrad – reparace neměly být tak tvrdé jako po první světové válce, aby opět nedošlo k hospodářskému zhroutilí Německa. Na této konferenci se již projevil rozdílné politické zájmy jednotlivých mocností.

Zajímavé okolnosti provázely konec války na území českých zemí a Prahy. Podle původních spojeneckých dohod měla západní část českého území (mimo Prahu) osvobodit americká armáda (D. Eisenhower), zbytek území pak armáda Ruská. Postup amerických vojsk byl rychlejší než se předpokládalo, a tak bylo ruskému velení nabídnuto, že tato budou v osvobozovacích operacích pokračovat dále i za původně dohodnutou demarkační linií a dojdou tak do Prahy společně s armádou SSSR, popř. dříve. S tímto postupem generálové sovětské armády s ohledem na svoje plánované mocenské zájmy nesouhlasili – zásluhy za osvobození většiny československého území včetně Prahy měly být připisovány výhradně jim. Americká armáda proto setrvala u původní úmluvy³⁶.

Čeští vlastenci měli příležitost dát najevo svoje národní hrdinství poněkud nešťastně během Pražského povstání. Akce vypukla spontánně, živelně a bez důkladných příprav dne 5. května 1945, tj. krátce před všeobecnou kapitulací Německa v době, kdy se již očekávalo osvobození země spojeneckými vojsky. V něm se běžní, často neozbrojení občané postavili německým okupantům. Historické prameny uvádějí, že v tomto případě přípravy zaostávaly za smýšlením obyvatel, ve kterém se projevovala nenávisť k okupantům a touha po pomstě. Bojovalo se partyzánskými způsoby, stavěly se barikády. Koordinace postupu pomocných jednotek z okolí Prahy vážla. Německé jednotky generála Schörnera se odmítaly vzdát a odpověděly brutálním způsobem. Bylo zabito nebo zraněno množství civilistů. Marnou snahu německé armády ukončil až příjezd sovětské armády. Dne 9. 5. 1945 byla Praha osvobozena - tento den se považuje za konec druhé světové války na evropském území.

Výsledkem války bylo tedy vítězství protihitlerovské koalice a porážka Německa. V důsledku rozdílných představ vítězných mocností o fungování světa se svět rozdělil na dva bloky, východní komunistický a západní demokratický. Levicově smýšlející skupiny

³⁴ Ausschaltung – uvolnění, Räumung – vyklizení, Lähmung – ochromení, Zerstörung – zničení.

³⁵ Stalin, Truman, Churchill (v závěru Attlee): 17. 7. – 2. 8. 1945.

³⁶ Z měst osvobozených armádou USA: Domažlice, Tachov, Klatovy, Strakonice, Plzeň, Mariánské lázně.

zažívaly ve světě rozmach, zejména díky deklarovanému největšímu podílu SSSR na vítězství ve druhé světové válce. Dne 25. 4. 1945 byla na konferenci v San Franciscu založena Organizace spojených národů, jejíž cíle byly obdobné cílům dřívější Společnosti národů – ochrana míru, občanských a lidských práv, sociálního pokroku a blahobytu, rovnost lidí a národů. Nejemocnějším a ekonomicky neúspěšnějším státem západního bloku se staly USA, na východě jim konkuroval SSSR a Čína. Následkem tohoto disproportního vývoje bylo postupné rozpoutání nové války, války studené, vedené nikoliv zbraněmi, ale prostředky ekonomickými.

„Druhá světová válka byla dosud nejničivější a nejkrvavější válkou v dějinách lidstva. Bylo do ní vtaženo 61 zemí a válečné operace probíhaly na území 40 států. Do armád válčících zemí bylo zmobilizováno na 110 mil. lidí. Další milióny lidí válka vyhnala z jejich domovů. Počet obětí na frontách se odhaduje na 50 – 60 miliónů, z toho asi 10 miliónů bylo vyvražděno v koncentračních táborech³⁷. Druhá světová válka zanechala za sebou milióny invalidů, vdov a sirotků, ruiny a spálenou zemi. Hospodářské škody byly tak obrovské, že se dají těžko vyčíslit, jejich odhady jdou do astronomických čísel. Tento válečný konflikt představuje do té doby nejstrašnější pád člověka do barbarství a duchovní bídy.“

Po skončení druhé světové války se znovuzrozené Československo začalo politicky orientovat východním směrem, tj. na země tzv. sovětského bloku³⁸. Jde o důsledek dlouhodobého vývoje, který se začal formovat již před válkou, pokračoval v jejím průběhu a souvisí s odbojovou činností československých občanů.

V březnu roku 1939 byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava a samostatný Slovenský štát – od tohoto data přestalo Československo fakticky existovat. Západní mocnosti a Sovětský svaz podaly proti tomuto německému postupu protest, který se posléze stal základem úvah právníků (v čele s dr. E. Benešem) o zachování kontinuity právní existence Československé republiky. Podle této teorie Československo nikdy nepřestalo právně existovat jako subjekt mezinárodního práva, avšak nemělo žádné vládní orgány, které by jej v mezinárodních vztazích zastupovaly. Ve státech, které rozpad Československa právně neuznaly přitom fungovala československá velvyslanectví a konzuláty. Mnichovská „dohoda“ je s ohledem na okolnosti jejího vzniku od počátku neplatná, neboť se z hlediska jejího hlavního aktéra nejednalo o dohodu v právním smyslu ale o nepřijatelný „diktát“. Československo ji nikdy neratifikovalo ústavou předpokládaným procesem, k její akceptaci bylo přinucenou hrozbami a silou.

Po vypuknutí druhé světové války byl vytvořen tzv. Československý národní výbor (Beneš, Šrámek, Outrata, Ingr, Osuský, Ripka, Slávik, Viest), který se stal vedoucím

³⁷ Mezi nimi svou krutostí smutně proslul koncentrační tábor v Osvětimi, kde v plynových komorách zahynulo asi 4 milióny lidí. Podobné koncentrační tábory se za války vyskytovaly v celé okupované Evropě.

³⁸ „Spojovací články mezi nacistickou okupací Československa a jeho pozdějším osvobozením Rudou armádou jsou tak více než zřetelné; jestliže „autonomní“ Protektorát s „výsostrnými právy“ byl matoucím obrazem „německé ochrany svébytnosti českého národa“, byl zřízen z vůle německé říše v zájmu „prospětu míru a blahu všech“ a jako takový byl jen kamufláží mocenských záměrů rozpínavé totality a militarismu, osvobození Československa sovětskou armádou a s ním spojený výklad „národně demokratické revoluce“ byly obdobným zastíráním nikoli nepodobných záměrů Sovětského svazu, jimiž – po válečném konfliktu a pod egidou proletářského internacionalismu – byly prostřednictvím vnitřního násilí ovlivněny tisíce lidských osudů.“

In: Ševčík, V., Právo a ústavnost v České republice, Eurolex Bohemia, Praha 2002, str. 18

orgánem čs. zahraničního odboje. Jako úkol si vytýčil zastupovat čs. národy v zahraničí a řídit čs. armádu ve Francii. V červenci roku 1940 se tento orgán díky přispění Velké Británie přeměnil na vládu a byl vytvořen systém Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci, konkrétně v Londýně. Prezidentem se stal Beneš, předsedou vlády Šrámek, ostatní členové národního výboru se stali jednotlivými ministry. Původní složení exilové vlády bylo během její existence několikrát modifikováno. Poradními orgány prezidenta se staly Státní rada a Právní rada. Cílem všech těchto institucí bylo zajištění obnovy suverénní Čs. republiky v předmnichovských hranicích.

Z hlediska normotvorné činnosti Prozatímního zřízení bylo třeba významně improvizovat, neboť hlavní zákonodárný orgán Československa, Národní shromáždění, se ve válečných podmínkách nemohl scházet a plnit řádně svoji funkci. Legislativa byla proto realizována formou tzv. ústavních dekretů, dekretů prezidenta republiky a nařízení vlády. Právní rámec této konstrukci poskytl Ústavní dekret č. 2 ze dne 15. 10. 1940, o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Legitimitu měla těmto aktům řízení zajistit skutečnost, že byly vydávány na návrh vlády, jen v nejnútnejších případech, že měly maximálně šetřit práva a svobody garantované ústavou z roku 1920 a především, že měly po válce podléhat dodatečnému schválení řádně ustanoveného zákonodárného sboru – tzv. ratihabici³⁹.

Významný byl **ústavní dekret č. 11/1944⁴⁰ Úředního věstníku čsl., o obnovení právního pořádku**, který se stal základem československého poválečného právního vývoje. Podle této normy byly ústavní a jiné československé právní předpisy vydané do 30. září 1938 považovány za československý právní řád. Předpisy vydané po tomto datu až do skončení tzv. doby nesvobody součástí čs. právního řádu nebyly, neboť nebyly vydány ze svobodné vůle čs. lidu. Posledně jmenované předpisy mohly být na přechodnou dobu použity, pokud se svým obsahem nepříčily československé Ústavě – o této skutečnosti rozhodoval soud ad hoc.

V rámci své odbojové činnosti uzavírala exilová vláda jménem Československé republiky mezinárodní smlouvy, zejména co se týče vztahů k ostatním spojeneckým státům. Jedná se např. o smlouvu s Velkou Británií o československých ozbrojených silách na území Velké Británie. Na jejím základě mohla své hrdinství ve válce prokázat řada čsl. letců organizovaných v rámci Royal Air Force, mj. i ve výše zmíněné bitvě o Anglii z roku 1940.

S britskou politickou reprezentací byla též konzultována otázka transferu sudetských Němců z poválečného Československa, ke které tato zaujala příznivý postoj. Definitivně byl tento názor vyjádřen na Postupimské konferenci, kde byl zakotven princip spořádaného odsunu příslušníků německé národnosti z Polska, Československa a Maďarska, prováděný za dozoru vítězných velmocí.

Dne 12. 12. 1943 byla podepsána Fierlingerem a Molotovem Československo-sovětská dohoda o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci, v níž se oba státy zavázaly ke spolenectví ve válce s Německem, k poválečné ekonomické spolupráci, k

³⁹ K té posléze bez výjimky došlo Ústavním zákonem č. 57/1946 Sb., ze dne 28. března 1946, kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky.

⁴⁰ Tento dekret byl posléze schválen Prozatímním národním shromážděním a znovu usnesen jako zákon č. 12/1946 Sb. ze dne 19. 12. 1945.

vzájemnému respektování nezávislosti, suverenity a nevměšování se do svých vnitřních záležitostí.

Souběžně a anglickým proudem odboje fungoval odbojový proud v Moskvě, kde sídlilo exilové vedení Komunistické strany Československa (KSČ). Oba tyto proudy měly společný cíl – osvobození československého národa a obnovu samostatnosti, neshodovaly se však v názoru na formy a metody boje ani na charakter budoucího obnoveného státu. Vzhledem k postupnému vývoji událostí během války, zejména k dohodám vítězných mocností o poválečném rozdělení sféry vlivu, začal být tento komunistický proud v prosazování svých názorů úspěšnější.

V březnu roku 1945 proběhlo v Moskvě jednání představitelů čs. londýnské vlády a moskevského vedení KSČ, jehož hlavním tématem bylo politické zřízení v obnoveném Československu. Londýnská vláda zastávala koncepci unitárního státu jednotného československého národa, komunisté pak koncepci federativního státu tří svébytných národů (Čechů, Slováků a Rusínů). Sovětský svaz posléze prosadil připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině.

Výsledkem těchto jednání byla dohoda o programu a složení nové československé vlády, tzv. Vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Tato byla jmenována v Košicích dekretem prezidenta Beneše ze dne 4. 4. 1945, rovnoměrně v ní byly zastoupeny protifašistické politické strany, sestávala z 25 členů pod předsednictvím Z. Fierlingera. Následujícího dne bylo formulováno a přijato programové prohlášení této nově konstituované vlády, tzv. Košický vládní program. Tento dokument shrnoval v šestnácti kapitolách zásady budování státu a vládní politiky. V něm je mj. zdůvodněna zahraniční orientace na Sovětský svaz, předpokládá se zvolení Ústavodárného shromáždění a vznik nové ústavy, vytvoření Národních výborů⁴¹, na jejichž podkladě má být zvoleno a svoláno Prozatímní Národní shromáždění, hlásá se dualita a rovnoprávnost národů Čechů a Slováků⁴²; je veřejně deklarován závazek vlády k „přísnému a neúprosnému postihu příslušníků německé a maďarské menšiny, které se z velké části staly povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu“, k poválečnému odsunu Němců a Maďarů ze země, k zákazu všech fašistických stran a organizací, ke konfiskaci majetku v „nepřátelských rukou“⁴³, k zajištění plné zaměstnanosti a systému sociálního zabezpečení, a mj. též k zabezpečení existence obětem války a národně osvobozenického boje.

K realizaci závazků deklarovaných v Košickém vládním programu přistoupila vláda Národní fronty záhy, zatím nadále převážně formou dekretů prezidenta republiky. Jedná se zejména o:

- Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů;

⁴¹ Tvoří se v obcích, okresech a zemích, jakožto nové orgány státní a veřejné správy; jsou lidem volené, pod neustálou kontrolou lidu stojí; v obvodu své působnosti mají spravovat všechny veřejné záležitosti a dbát vedle orgánů ústředních o veřejnou bezpečnost; zřídí si podřízený jim demokratický úřednický aparát; vláda bude svou politiku uskutečňovat přes Národní výbory a plně se o ně opírat; vychází se z koncepce, že lid je jediným zdrojem státní moci.

⁴² Zájmy slovenského národa zastupovala Slovenská národní rada; rozdělení kompetencí mezi vládu a SNR se uskutečňovalo postupně prostřednictvím tzv. „pražských dohod“.

⁴³ Myslel se majetek Němců a Maďarů a československých občanů, kteří zradili národ a podporovali nepřitele.

- Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech⁴⁴;
- Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu;
- Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa;
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 22/1945 Sb., o vyhlášení právních předpisů vydaných mimo území Republiky československé;
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské⁴⁵;
- Ústavní Dekret prezidenta republiky č. 47/1945 Sb., o Prozatímním Národním shromáždění⁴⁶;
- Dekret prezidenta republiky č. 108/1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy⁴⁷;
- Ústavní dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb., o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé⁴⁸ v době revoluční;
- Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti.

Z hlediska tématu této disertační práce je vhodné zmínit jednu z norem přijatých posléze ustanoveným Prozatímním Národním shromážděním. Jedná se o **zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků**. Tento tzv. amnestijní zákon mj. stanovil: „*Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a jehož účelem bylo přispěti k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.*“ Došlo-li již k potrestání za takový čin, postupuje se podle předpisů o obnově řízení. Tento zákon je s odstupem času hodnocen jako kontroverzní, avšak jeho existence

⁴⁴ Tento dekret delegoval na trestní zákon č. 117/1852 ř. z. a na zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Je založen na retribučním, tj. „odplatném“ pojetí spravedlnosti, kdy způsobení újmy pachateli, jeho morální zavržení a stigmatizace jsou chápány jako vhodné prostředky potrestání a ochrany společnosti před další kriminalitou (Hendrych, D., a kol., Právníký slovník, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2003). Sám Beneš dávno před postupimskou konferencí zastával názor, že konec války „musí znamenat u nás velikou lidovou odplatu a pro Němce a fašistické násilníky konec opravdu krvavý a nelitostný“. Rozhodování v těchto záležitostech bylo svěřeno tzv. mimořádným lidovým soudům složeným z předsedy, jímž musí být soudce z povolání a ze čtyř soudců z lidu.

⁴⁵ Tento dekret generálně zbavuje československého státního občanství osoby německé a maďarské národnosti. Těmto osobám může být čs. státní občanství k žádosti zachováno, pokud prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem. Žádosti o tuto výjimku byly hromadně podávány, ale setkávaly se s minimálním úspěchem, neboť animosita okupovaných národů k Němcům byla značná (Šik, L., Litovelské paměti, Městský klub, Litovel 1994).

⁴⁶ Dekret byl vyhlášen dne 27. 8. 1945. Prozatímní Národní shromáždění vzešlé z národních výborů skutečně vzniklo a plnilo úlohu vyplývající Národním shromáždění z Ústavy ČSR z roku 1920. Svou pravomoc vykonávalo od 28. 10. 1945 do 18. 6. 1946, kdy se na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva ustavilo ústavodárné Národní shromáždění o 300 poslancích. Za tuto dobu schválilo 80 zákonů, mj. ratifikovalo Benešovy dekrety (ú. z. č. 57/1946 Sb.) a přijalo zákon o ústavodárném Národním shromáždění (ú. z. č. 65/1946).

⁴⁷ Fondy národní obnovy byly zřizovány „k obstarávání úkolů souvisejících se zatímní správou konfiskovaného majetku a jeho rozdělením. Po naplnění tohoto účelu byly zrušeny zákonem č. 182/1950 Sb., o zrušení Fondů národní obnovy.

⁴⁸ Pojem „osoba státně nespolehlivá“ má mj. vazbu i na moderní předpis – zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích (ust. § 1 odst. 5).

je logická pro poválečnou atmosféru osvobození od nacistické okupace. Přestože svůj účel splnil, bývá poukazováno na skutečnost, že následkem jeho nesprávné aplikace zůstaly nepotrestány některé zločiny, které podmínky beztrestnosti požadované tímto zákonem nenaplňovaly (excesy).

2.3 Období vlády Komunistické strany Československa

Ve volbách do ústavodárného Národního shromáždění uskutečněných v roce 1946 zvítězila po nevybíravými prostředky vedené předvolební kampani Komunistická strana, která spolu se sociálními demokraty získala 151 mandátů z 300, tj. těsnou nadpoloviční většinu. Ustavující schůze shromáždění proběhla dne 18. 6. 1946. Předsedou byl zvolen Antonín Zápotocký. Den poté byl jednomyslně zvolen staronovým prezidentem republiky Dr. Beneš, kterému nezbylo, než v souladu s ústavními zvyklostmi pověřit sestavením nové vlády⁴⁹ předsedu nejsilnější strany, K. Gottwalda. Ten se stal prvním komunistickým premiérem v historii Československa. Třetí vláda Národní fronty Čechů a Slováků posléze Národnímu shromáždění prezentovala své programové prohlášení, tzv. budovatelský vládní program, jehož podstatná část se týkala problematiky připravovaného „dvouletého plánu hospodářské obnovy a výstavby“. Vývojový trend republiky směřující k totalitnímu režimu pod diktaturou proletariátu⁵⁰ uskutečňovanou prostřednictvím vlády jedné strany, tj. komunistické, s direktivně řízenou ekonomikou a zahraničněpoliticky orientovaný na Sovětský svaz⁵¹ postoupil o další krok.

„Vítězný“ únor 1948 je jedněmi považován za převrat či puč, jinými za logický výsledek vývoje, dosažení cíle, který KSČ s velkou důsledností sledovala po celou dobu své dosavadní existence⁵². Šlo o vyústění vládní krize zapříčiněné neochotou nekomunistických ministrů akceptovat nedemokratické požadavky komunistické většiny. Tito ministři podali demisi, kterou prezident Beneš nerad, avšak „proto, poněvadž viděl, že to bylo přání, vůle a hlas lidu“⁵³, přijal. Vláda⁵⁴ byla doplněna a rekonstruována ministry novými, navrženými Gottwaldem a jmenovanými Benešem, a jako celek se od té předchozí lišila svým charakterem i programovými cíli. Nebyli v ní už žádní představitelé politických stran, kteří by výhradně nepodporovali politiku prosazovanou komunisty. Tato vláda „obrozené“ Národní fronty“ již ve svém „akčním programu“ deklarovala nutnost odstranění reakce^{55,56} z politického života, vyjádřila svůj názor o „dobré“ zkušenosti s poválečným

⁴⁹ Vláda měla 26 členů.

⁵⁰ Proletariát = v původním významu nejchudší společenská vrstva; v marxistické terminologii je jím myšlena tzv. dělnická třída, jejíž příslušníci nemají výrobní prostředky a jsou proto nuceni prodávat svou pracovní sílu majitelům těchto prostředků.

⁵¹ „Vnější bezpečnost, ba přímo existence naší republiky se opírá o trvalé spojení a všestrannou spolupráci s naším mohutným spojencem Sovětským svazem.“ (z programového prohlášení; Gronský, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl 2., 1945 – 1968, Karolinum, Praha 1999, str. 152)

⁵² Gronský, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl 2., 1945 – 1968, Karolinum, Praha 1999, str. 201.

⁵³ Z projevu Kl. Gottwalda předneseného na Václavském náměstí dne 25. 2. 1948.

⁵⁴ Vláda tzv. „obrozené Národní fronty“.

⁵⁵ Reakci je myšlena obecně buržoazie (velkoburžoazie); demagogicky bylo zdůrazněno, že tato složka společnosti (jako celek) během války namísto obrany národa otevřeně kolaborovala s nacisty s cílem „upevnit kořen jejich velké moci, to jest jejich velké majetky“, po květnu 1945 byla odsunuta od politické moci, avšak díky nedostatečnosti represe opět zesílila, „narostl jí hřebínek“ a její vliv sahal až do vlády, což zapříčinilo únorovou krizi; předmnichovská republika byla charakterizována jako „nadvláda velkých a svým majetkem mocných pánů pod pláštíkem formální parlamentní demokracie“, pozdější ústava ji v preambuli označila za „vítězství kapitalistického hospodářského zřízení se všemi jeho zly, zejména s hrůzou nezaměstnanosti“.

retribučním znárodněním a vhodnosti jeho pokračování a rozšiřování⁵⁷, o soustředění veškerého majetku v rukou „dělníků, rolníků, živnostníků a inteligence“, a opětovně zdůraznila bezmeznou nezbytnost zahraničněpolitické orientace na Sovětský svaz.

Nová ústava československého státu (tzv. Ústava 9. května) neměla být „brzdou na další cestě vpřed, na cestě k úplnému odstranění vykořisťování člověka člověkem - k socialismu“. K jejímu jednomyslnému schválení došlo 9. května 1948⁵⁸. V původním znění se odlišovala od ústav vytvořených podle sovětského vzoru, obsahovala některé demokratické rysy. Pod vlivem sovětského stalinismu však byla, zejména v 50. letech, opakovaně měněna a doplňována, v masovém měřítku porušována, obcházena, široce a svévolně interpretována, což se projevovalo omezováním a hrubým zasahováním do základních občanských práv a svobod, odbouráním demokratických pravidel občanského života, degradací parlamentu na pouhý „hlasovací automat“, faktickým odstraněním nezávislé justice. Československo se stalo součástí zemi tzv. východního bloku, což nadlouho zmrazilo jeho naděje na demokratický vývoj.

Nejflagrantnější **zásahy** do tradičně demokraticky chápaných lidských a občanských práv a svobod⁵⁹ lze spatřovat zejména v omezení soukromého vlastnického práva a ve faktickém znemožnění výkonu podnikatelské činnosti osobám soukromého práva (přijetím dalších znárodnovacích zákonů došlo k zestátnění velkého množství podniků překračujících zákonem stanovený počet zaměstnanců), v centrálně řízeném národním hospodářství podle jednotných hospodářských plánů, v omezování svobody pohybu osob zákazem vycestovat do „západního“ zahraničí za „železnou oponou“, v porušování svobody slova⁶⁰, v povinnosti pracovat a ve zřizování táborů nucené práce⁶¹,

⁵⁸ „Do vedoucích míst našeho veřejného života proniknuvší agenti reakce musí být odstraněni a jejich opětovnému pronikání zabráněno.“

⁵⁷ Znárodněno mělo být kapitalistické podnikání u podniků všeho druhu nad 50 zaměstnanců, přičemž určité obory, na nichž má veřejnost obzvláštní zájem, měly být znárodněny úplně; legitimita znárodnování byla odůvodňována národohospodářsky – „pro národ jako celek mají být zachráněny desetimiliardové hodnoty, které dosud byly z národního důchodu odčerpávány a zneužívány za časté k protinárodním cílům“.

⁵⁸ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.,

⁵⁹ Polistopadový zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu ve své preambuli proklamativně konstatuje, že Komunistická strana Československa, její vedení i členové jsou odpovědní za způsob vlády v naší zemi v letech 1948 – 1989, a to zejména

- za programové ničení tradičních hodnot evropské civilizace,
- za vědomé porušování lidských práv a svobod,
- za morální a hospodářský úpadek provázený
  - o justičními zločiny a terorem proti nositelům odlišných názorů,
  - o nahrazením fungujícího tržního hospodářství direktivním řízením,
  - o destrukcí tradičních principů vlastnického práva,
  - o zneužíváním výchovy, vzdělávání, vědy a kultury k politickým a ideologickým účelům,
  - o bezohledným ničením přírody.

Ve svém ust. § 2 odst. 2 pak tento zákon poněkud emotivně uvádí, že Komunistická strana Československa byla organizací zločinnou a zavrženíhodnou obdobně jako další organizace založené na její ideologii, které ve své činnosti směřovaly k potlačování lidských práv a demokratického systému.

⁶⁰ Zákon č. 94/1949 Sb., o neperiodickém tisku a zákon č. 184/1950 Sb., o periodickém tisku, stavěly veškerý publikovaný tisk pod trvalou kontrolu ministerstva informací a osvěty; probíhala též předběžná kontrola a cenzura rozhlasu a televize.

⁶¹ Tyto byly zřízeny zákonem č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce; vztahovaly se na osoby, které se vyhýbaly práci nebo „ohrožovaly výstavbu lidově demokratického zřízení nebo hospodářský život“; v táborech měly být tyto osoby „vychovány k práci jako občanské povinnosti“ a mělo být využito jejich pracovních schopností k prospěchu celku; o zařazení do tábora a o době trvání pobytu v něm rozhodovaly podle libovolných kritérií tříčlenné komise jmenované krajskými národními výbory; zákon měl jepičí život – byl zrušen nově přijatým trestním zákoníkem č. 88/1950 Sb.; rozhodnutí komisi o zařazení osob do tábora nucených prací byla následně generálně ex lege zrušena zákonem č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, vydaném po „pražském jaru“ v roce 1968.

v odstranění svobody sdružování a shromažďování⁶², v používání nevybíravých brutálních metod (mučení) při vedení výslechů v rámci vyšetřování osob pro „politicky motivované“ trestné činy.

Vládnoucí politická reprezentace se, jako každá diktatura, snad z obav o udržení svojí budoucí existence, úzkostně snažila pod rizikem přísné trestní represe⁶³ vyeliminovat jakékoliv snahy jednotlivců o veřejnou prezentaci jiného názoru na svět než toho, který v duchu proletářského internacionalismu razila „strana a vláda“. Trestní předpisy⁶⁴ proto obsahovaly celou řadu do detailu propracovaných skutkových podstat (sdružování proti státu, pobuřování proti republice, hanobení republiky, vzbouření, zneužití úřadu duchovního nebo jiné podobné funkce, sabotáž, neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu, poškozování zájmu republiky v cizině, hanobení spojeneckého státu), které měly těmto rušivým vlivům zabránit, avšak které, jak bylo později deklarováno předpisy přijatými po roce 1989, byly v přímém rozporu se zásadami demokratického státu. Političtí odpůrci byli vězněni, nasazováni na otrocké práce v uranových dolech, šikanováni vystěhováním do určeného místa pobytu, zabavením majetku či znemožněním studia dětí apod. Nezastupitelnou roli při snaze ochránit totalitní režim před vlivy schopnými narušit jeho úzkostlivě střeženou celistvost a proklamovanou dokonalost sehrála činnost agentů tajné policie, tzv. Státní bezpečnosti⁶⁵ (pouze v kategorii agent a důvěrník StB bylo registrováno přes 150.000 osob⁶⁶).

I v tomto období proto můžeme s odstupem času identifikovat velké množství osob, jejichž činnost lze označit za odbojovou, popř. které lze považovat za perzekuované režimem. Tento proces bývá nazýván **třetím (protikomunistickým) odbojem**. Bývá často srovnáván s prvním (protirakouským) a druhým (protinacistickým) odbojem, bývá podotýkáno, že způsoby boje případně útrapy obyvatelstva se od těch prvních dvou příliš neliší. Nežádka byly totožné též osoby samotných odbojářů – jednalo se o představitele protinacistického odboje⁶⁷, kteří očekávali poválečnou obnovu republiky způsobem prosazovaným londýnskou exilovou vládou. Těž třetí odboj měl svoji domácí i zahraniční složku, jeho účastníky byli politici, umělci, vojáci, vysokoškolští studenti, sokolové, skauti a jiní. Řada vojáků odešla bojovat do zahraničních armád zemí západního bloku (Velká Británie, USA). Po únoru 1948 vznikly desítky nejrůznějších větších, či menších odbojových skupin, které se zabývaly shromažďováním zbraní a munice pro případ protikomunistického povstání i sběrem zpravodajských informací, jež následně dopravovaly za hranice. Vznikající ilegální organizace se i ve změněné situaci soustřeďovaly na výrobu letáků, ilegálních tiskovin a jejich šíření, na shromažďování finančních prostředků pro

⁶² Zákon č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních umožňoval tyto formy pouze za účelem upevnění lidové demokratického zřízení a k podpoře úsilí o výstavbu socialismu.

⁶³ Sankcí mohlo být dlouholeté vězení, trest smrti, též např. přikázání do donucovací pracovní.

⁶⁴ Zejména zákon č. 50/1923 Sb., ve znění účinném a výkladu aplikovaném po 5. květnu 1945, zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky, zákon č. 86/1950 Sb., zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění účinném do roku 1989, zákon č. 150/1969 Sb. a jiné.

⁶⁵ Ve snaze zabránit pronikání bývalých agentů a spolupracovníků StB a vysokých stranických funkcionářů do státních a jiných veřejnoprávních funkcí byl po listopadu 1989 přijat zákon č. 451/1991 Sb., kterým se stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky (tzv. lustrační zákon).

⁶⁶ Zdroj: Vyrovnání se s komunistickou minulostí ve státech střední Evropy (Sborník příspěvků z Konference středoevropských ústavních soudů, Praha, Linde, 2003).

⁶⁷ Známý je např. případ generála Heliodora Píky nebo Rudolfa Slánského.

rodiny vězňených a popravených. Existovaly však i skupiny, které připravovaly rozsáhlé ozbrojené akce, jež měly za cíl přímo svržení totalitního režimu⁶⁸.

Některé zásadní diference oproti předchozím „odbojům“ se tu však objevují. Nesporné je, že uvedená negativa zde působí v nesrovnatelně menším měřítku co do kvantity postižených či zúčastněných. Perzekuce osob byla v tomto případě důsledkem jejich odbojové činnosti, tj. nedocházelo k ní, choval-li se dotyčný v souladu se stranou a vládou respektovanými hodnotami⁶⁹. Třetí odboj, respektive období, v němž bylo třeba jej vést, však trvalo mnohem delší dobu než oba předchozí dohromady. Významnou odlišností je též charakter oponenta osob zúčastněných na odboji. Dříve to byla mocnost cizí československému národu, pod jejíž hegemonii se tento cítil utlačován; cílem odbojářů bylo vytvoření samostatného suverénního československého státu, popř. jeho restituce. Třetí odboj směřoval proti vládě a režimu ve vlastní zemi – boj vedli Češi proti těm Čechům, kteří se zpronevěřili hodnotám, za které bylo bojováno ve druhém odboji, tj. návratu republiky do její předmnichovské demokratické podoby.

Po smrti J. V. Stalina v roce 1953 se prvním tajemníkem ÚV KSSS stal N. S. Chruščov, který na sjezdu podrobil veřejné kritice dosavadní sovětský model cesty k socialismu založený výhradně na kultu osobnosti jednoho člověka. Zde také vyhlásil na svoji dobu převratnou doktrínu o socialistickém pluralismu, podle níž existuje více cest vedoucích k socialismu a je na každé zemi, aby si podle svých společenských a historických podmínek zvolila vlastní cestu k vybudování této „ideální“ společnosti, přičemž sovětský model nemusí být nadále slepě napodobován.

V roce 1960 bylo stranou a vládou uznáno, že socialismus v Československu pokročil do další fáze a je proto vhodné přijmout novou ústavu⁷⁰ reagující na aktuální společenskou potřebu. Ta již byla zcela oproštěna od tradičních demokratických hodnot a předimenzována dobovými ideologickými floskulami, umožňovala rozsáhlou svévoli interpretace. Paradoxně se však její text s ústavní skutečností shodoval více, než tomu bylo u ústavy předchozí⁷¹. Legalizovala mj. vedoucí úlohu Komunistické strany Československa. Následně byla doplněna zákonem o čs. federaci⁷².

Přesto se v Československu projevovaly snahy o reformu zkostnatělého totalitního režimu v duchu zmíněné Chruščovovy doktríny. Tyto snahy vyvrcholily v roce 1968, kdy byl po odvolaném A. Novotném na místo prvního tajemníka ÚV KSČ zvolen A. Dubček, který v Akčním programu KSČ deklaroval jako cíl reformy tzv. „socialismus s lidskou tváří“⁷³ v rámci procesu vstoupivšího do čs. dějin jako tzv. „Pražské jaro“. Došlo dokonce k přijetí

⁶⁸ Např. skupina majora Miloslava Jebavého nebo JUDr. Jaroslava Borkovce a jejich neúspěšné pokusy o protikomunistický převrat z března, respektive května roku 1949.

⁶⁹ Nepovažujeme-li samozřejmě za perzekuci již samotnou nezbytnost existence člověka v rámci komunistické společnosti.

⁷⁰ Ústavní zákon 100/1960 Sb., ze dne 11. 7. 1960.

⁷¹ Grónský, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl 2., 1945 – 1968, Karolinum, Praha 1999, str. 401.

⁷² Zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.

⁷³ Směřoval zejména k demokratizaci socialistických principů, ke zvýšení úlohy volených zastupitelských orgánů, k zvýraznění významu dobrovolných společenských organizací, k rozvoji vědy, vzdělanosti a kultury, ke svobodě projevu, ke svobodnému pohybu občanů i mimo území Československa; „Lidé musí mít větší možnost sami přemýšlet a vyjadřovat své názory, musíme radikálně změnit praktiky, které mění lidovou iniciativu a kritické připomínky a náměty zdola v příslovečné házení hrachu na zeď...“

zákona o soudní rehabilitaci⁷⁴ a probíhaly legislativní práce i na zákoně o mimosoudních rehabilitacích, k jehož schválení ovšem posléze v důsledku dalšího vývoje událostí nedošlo.

Ukázalo se však, že reformní snahy československých „pokrokových“ komunistů se jevily podle citění představitelů států na východ od ČSSR až příliš demokratické. Dříve než se mohly rozvinout byly proto překaženy invazí⁷⁵ vojsk zemí Varšavské smlouvy⁷⁶ do Československa provedenou v noci z 20. na 21. srpna 1968 v duchu tzv. Brežněvovy doktríny o omezené suverenitě socialistických zemí, podle které „věc socialismu je záležitostí společnou, uhájení socialismu v každé zemi je společným cílem zemí vzájemně spojených smlouvami a dohodami“. Po mnichovském diktátu se tak jednalo o další, ač méně intenzivní, významný zásah cizí mocnosti do suverenity československého státu. Reformní křídlo strany bylo odstraněno z veřejného života a vyloučeno z KSČ. Naděje na demokratizaci Československa byly opět nadlouho zmrazeny. Na důkaz odporu proti tomuto postupu byl sepsán dokument nazvaný „Charta 77“.

Pod tlakem událostí byla posléze mezi vládami ČSSR a SSSR podepsána smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR⁷⁷ „za účelem zajištění bezpečnosti zemí socialistického společenství před silícími revanšistickými snahami západoněmeckých militaristických sil“. Přítomnost sovětské armády na území ČSSR již nebyla veřejností chápána jako bratrská pomoc, ale jako symbol pokračující okupace. K tomu bezesporu přispívalo i chování těchto příslušníků armády SSSR na čs. území, které nebylo vždy bezproblémové⁷⁸.

V souvislosti s událostmi „pražského jara“ bývá předmětem sporu historiků a právníků otázka, zda se reformní snahy představitelů proudu směřujícího k socialismu s lidskou tváří dají považovat za součást třetího odboje či nikoliv. Bývá poukazováno na skutečnost, že těmto skupinám nešlo o odstranění marx-leninského učení z vlivu na společnost a návrat k demokratickým hodnotám. „Nešlo tedy o odpor ani odboj, ale pokus o reformu nereformovatelného“⁷⁹.

Komunistický režim se v Československu zhroutil až po uplynutí jednadvacetiletého období normalizace (tj. návratu k původnímu sovětskému modelu totalitní moci), v listopadu roku 1989. K „sametovému“ charakteru revolučních událostí významně přispěl i politický vývoj v Sovětském svazu pod vlivem „perestrojky“ režimu proklamované novým generálním tajemníkem ÚV KSSS M. Gorbačovem. U příležitosti výročí úmrtí studenta medicíny Jana Opletala zavražděného nacisty a následného uzavření čs. vysokých škol (17. 11. 1939) uspořádali dne 17. listopadu 1989 tehdejší vysokoškolští studenti za přispění disidentů

⁷⁴ Zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, ze dne 25. 6. 1968; podrobněji o zákonu v další části disertační práce

⁷⁵ Legitimita zásahu byla odvozena od jistých „zvacích dopisů“, které údajně zaslali někteří čeští politici představitelům Sovětského svazu, v nichž žádali o „poskytnutí opravdové pomoci a podpory všemi prostředky, které máte k dispozici“; pravost těchto dopisů byla potvrzena kriminalistickými expertizami, samotní signatáři ji však nikdy oficiálně nepotvrdili (Gronský, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl 2., 1945 – 1968, Karolinum, Praha 1999, str. 478).

⁷⁶ SSSR, Polsko, NDR, Maďarsko, Bulharsko; nezúčastněné zůstalo pouze Rumunsko.

⁷⁷ Podepsána dne 16. 10. 1968, vyhlášena pod č. 11/1969 Sb.

⁷⁸ v reakci na tyto skutečnosti byl po listopadové revoluci přijat zákon č. 203/2005 Sb., o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky SSSR, NDR, PLR, MLR a BLR; podrobněji k této normě v dalších kapitolech.

⁷⁹ Slabák, M., Třetí odboj, CERM, Brno 1995.

mohutnou demonstraci proti režimu, proti které vláda ČSSR zakročila „pouze“⁸⁰ slzným plynem, vodními děly a pendreký. Posléze, pod tlakem veřejného mínění, bylo třeba zasednout ke kulatému stolu s Občanským fórem, coby opoziční politickou formací vedenou bývalým politickým vězněm, Václavem Havlem. Začalo se hovořit o parlamentní demokracii, svobodných volbách, ekonomické reformě podle západního vzoru a o navázání na demokratické⁸¹ tradice Masarykovy republiky.

Tentokrát byly revoluční snahy úspěšné. V Československu skončilo období, které bývá historiky nazýváno experimentem komunismu⁸². Nastala období velkých společenských a ekonomických změn. Brána k demokratickému státnímu zřízení byla opět po létech otevřena a lze konstatovat, že tento trend zatím víceméně úspěšně pokračuje.

Podle odhadů Úřadu pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu bylo z politických důvodů během komunistického režimu odsouzeno cca 280.000 lidí, 234 osob bylo z politických důvodů popraveno, 300 zemřelo ve vyšetřovací vazbě, 176 bylo zastřeleno na hranicích při útěku a 88 zahynulo v drátech napájených elektřinou. 300.000 lidí bylo perzekuováno v zaměstnání či při studiu.⁸³

Tímto lze popis relevantních historických událostí považovat za ukončený. Závěrem lze jen vyjádřit naději, že se neblahá historie, ať už v podobě války nebo diktatury, nebude opakovat.

---

⁸⁰ Na rozdíl od revolucí v jiných státech sovětského bloku nedošlo v ČSSR ke ztrátám na lidských životech; tento československý průběh revolučních událostí je v zahraničí velmi oceňován a uváděn jako příklad humánního přístupu k revoluci; budiž tato skutečnost, jako jedna z mála, připsána k dobru předrevoluční čs. politické reprezentaci (pozn. aut.).

⁸¹ „Demokracie je nejhorší ze všech možných společenských zřízení, vyjma těch, které až dosud byla v dějinách v dějinách vyzkoušena.“ (W. Churchill). In: Ševčík, V., Právo a ústavnost v České republice, Eurolex Bohemia, Praha 2002, str. 43

⁸² Čapek, V. a kol., Světové dějiny II. – dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost, Fortuna, Praha 1993., str. 212.

⁸³ Ústavní soud ČR, Vyrovnání se s komunistickou minulostí ve státech střední Evropy, Sborník příspěvků z Konference středoevropských ústavních soudů, Praha, Linde, 2003.

3 Chronologický přehled a stručná charakteristika odškodňovacích předpisů

V krátké historii Československa a jeho nástupnického státu České republiky byla zpracována a přijata celá řada odškodňovacích předpisů. Některé z nich měly charakter čistě odškodňovací, jiné rehabilitační či restituční, jiné si kladly za cíl ocenit hrdinství některých jedinců peněžní či naturální formou, další měly zmírnit následky křivd způsobených osobám perzekuovaným režimem event. kombinace. Právní předpisy regulující uvedenou materii lze nalézt ve všech obdobích československé a české právní historie. Postupem času, tak jak se legislativní činnost na tomto úseku vyvíjela, lze vysledovat jistou podobnost jednotlivých úprav, případně jejich provázanost projevující se delegací novějších předpisů na ty starší.

Účelem této kapitoly je provést chronologický a pokud možno vyčerpávající přehled jednotlivých odškodňovacích předpisů a stručně je charakterizovat. V následující kapitole pak budou mnohé z těchto norem znovu zmíněny, tentokrát však v rámci výkladu o „odškodňování“ jednotlivých kategorií účastníků odboje či režimem perzekuovaných osob.

Konkrétní předpisy jsou v následujícím výčtu uvedeny buď samostatně, nebo je na ně odkázáno v rámci výkladu o předpisech souvisejících.

3.1 Primárně odškodňovací předpisy

▪ Zákon č. 199/1919 Sb., o organizaci péče o válečné poškozence

Stručná prvorepubliková právní norma zakotvila pro účely dalších navazujících předpisů obecnou legální definici pojmu „válečný⁸⁴ poškozenec“, do jehož rámce zařadila tři skupiny osob, a to:

- invalidy, tzn. státní občany Československé republiky, jejichž pracovní schopnost byla dočasně nebo trvale snížena nebo kteří ji úplně pozbyli, a to pro poranění nebo nemoc získanou nebo zhoršenou ve službě vojenské, při vojenských úkonech (k nimž byli povoláni podle zákona č. 236/1912 ř. z., anebo jako železniční zřízenci), popř. v zajetí⁸⁵,
- příslušníci invalidů, na jejichž výživu jsou invalidé po zákonu povinni přispívat,
- pozůstalí po zemřelých⁸⁶ nebo nezvěstných osobách, na jejichž výživu tyto osoby za života byly po zákonu povinny přispívat.

⁸⁴ Dobou světové války rozumí se období od 26. 7. 1914, tj. od vyhlášení mobilisace, do 28. 2. 1921, kterýmžto dnem skončila demobilisace (Hácha a kol., Slovník veřejného práva československého).

⁸⁵ „Válečným zajatcům vojenským jsou postaveni na roveň civilní zajatci a rukojmí a také internovaní v nepřátelském státě z důvodů světové války“ (Boh. adm. 6038 a 8698).

⁸⁶ „Ve prospěch pozůstalých po válečných poškozencích je stanovena presumpce, že smrt muže nastala v důsledku poškození zdraví utrpěného ve službě vojenské, při válečných úkonech nebo v zajetí. Tento předpoklad musí úřad, odpíraje pozůstalým nárok na důchod, vyvrátiti. To je významné hlavně pro pozůstalé po zemřelém válečném invalidovi, kde se požaduje, aby byla tzv. fyziologická souvislost mezi bezprostřední příčinou smrti invalidovi a mezi válečným poškozením zdraví, tj. aby smrt invalidova mohla býti ještě považována za důsledek válečného poškození“ (Boh. adm. 3908, 12765, 12987).

Právní nároky válečných poškozců měly pak být upraveny zvláštním zákonem, kterým se později stal **zákon č. 142/1920 Sb., o požitcích válečných poškozců**, který se za svoji existence dočkal dvou novelizací provedených zákonem č. 39/1922 Sb. a zákonem č. 133/1930 Sb. Požitky, o kterých je v názvu zákona řeč, byly míněny především **důchody, a to invalidní, vdovský, sirotčí a tzv. „důchod předkův“**. Poskytování těchto kompenzačních dávek vycházelo z principu, který bychom v dnešním pojetí mohli nazvat zásadou sociální potřeby. Neměly totiž být náhradou nebo odměnou za zranění nebo za újmu způsobenou pozůstalým předčasným úmrtím živitele, nýbrž měly nahradit alespoň zčásti hmotnou škodu vzniklou zraněním nebo úmrtím; nárok na ně měl však zaniknout v momentě, kdy „poškozená osoba jich nepotřebuje k udržení existence“⁸⁷. Z toho vyplývala skutečnost, že na požitky v nezkrácené výši měla nárok pouze osoba, jejíž zdanitelný roční příjem nepřekračoval zákonem stanovenou příjmovou hranici, tj. zprvu 4.000 Kč a posléze 6.000 Kč. Při jejím překročení se požitky krátily. Přihlíželo se též k příjmům ostatních „společně posuzovaných“ osob, a též ke skutečnosti, zda (jak bylo v té době obvyklé) byla dotyčnému poškozcovi udělena licence k provozování biografu, loterie, popřípadě trafika, což byla samozřejmě jedna dalších (komplementárních) forem hmotného zabezpečení jedince.

Zaopatření invalidů samotných spočívalo v nároku na peněžité požitky, jejichž výše byla odvislá od intenzity ztráty výdělečné schopnosti⁸⁸ (musela být alespoň 20%), a dále v poskytování ambulantní, domácí nebo ústavní léčebné péče na účet státu (onemocněli válečný invalida následkem události zakládající jeho nárok na invalidní důchod). Vedle toho poskytoval stát válečným invalidům též protézy a jiné nezbytné kompenzační pomůcky. Speciální oprávnění náležela invalidům zcela osleplým.

Zaopatření pozůstalých (vdov, sirotků, rodičů, event. sourozenců) mělo výlučně peněžní podobu a náleželo při splnění přesně definovaných zákonných předpokladů.

Nároky se uplatňovaly prostřednictvím okresních úřadů pro péči o válečné poškozence, příslušných podle místa bydliště poškozence, důchody pak vyměřoval, přiznával i poukazoval Zemský úřad pro péči o válečné poškozence v Praze.

▪ **Zákon č. 282/1919 Sb. z. a n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů**

Tento zákon pouze zmocňoval vládu, aby stanovila zásady, dle nichž příslušníkům československých zahraničních vojsk (legionářům) mohou být dány úlevy (dispenze) od všeobecně platných formálních podmínek pro dosažení různých státních úřadů, pokud žadatel skutečně odborně vyhovuje (např. co do výšky těla, věku, stavu, studia apod.).

Zákon byl proveden rozsáhlejší nařízením vlády č. 12/1921 Sb., ku provedení zákona ze dne 23. května 1919, č. 282 Sb. z. a n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů⁸⁹.

⁸⁷ Hácha a kol., Slovník veřejného práva československého.

⁸⁸ Zdravotní stav posuzovaly úřady pro péči o válečné poškozence za pomoci tzv. „lékařů – důvěrníků“. Procesní otázky upravovalo vládní nařízení č. 181/1922 Sb., o lékařských prohlídkách válečných poškozců.

⁸⁹ Citace ust. § 2: „Při posuzování tělesné způsobilosti legionáře-invalidy ke službě, pro niž má býti ustanoven, buď postupováno co nejbláhovlněji; tělesná vada není překážkou pro přijetí do služby, není-li na závadu jejímu řádnému výkonu.“

▪ **Zákon č. 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům**

Tzv. „legionářský zákon“ byl vydán za první republiky k doplnění stručného zákona č. 282/1919 Sb., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů. Účelem obou těchto norem byla, jak uvádí neobsáhlá důvodová zpráva, „snaha vysloviti legionářům uznání státu za obětavou službu vykonanou pro národ a poskytnouti jim aspoň v nějaké formě náhradu za ztracené zdraví a za škody hospodářské, jež všichni utrpěli v těžké službě národu“. Zákon především poskytuje pro současnost i budoucnost důležité legální definice pojmů „legionář“, „československá legionářská armáda“, a „armáda spojenecká a spřátelená“ a stanoví podmínky vydávání potvrzení o charakteru osoby legionáře. Cíle, který si zákonodárce vytknul má být dosaženo tak, že jsou legionářům, coby osobám které se významně zasadily o vznik Československého státu, přednostně nabídnuta místa ve státní správě v taxativně uvedených případech. Získání zaměstnání ve státní správě je pro zaměstnance příjemným benefitem, neboť takový pracovní poměr se vyznačuje vysokou mírou stability a příznivými podmínkami odměňování.

Zákon č. 462/1919 Sb., byl v některých otázkách konkretizován nařízením vlády č. 151/1920 Sb., jímž se provádí zákon o propůjčování míst legionářům; po druhé světové válce byl tento zákon novelizován zákonem č. 196/1946 Sb., o doplňcích zákona o propůjčování míst legionářům, kterým byla na roveň armádám spojeneckým a spřáteleným postavena na roveň Rudá armáda SSSR.

Delegaci na zákon č. 462/1919 Sb. lze nalézt i v moderním „odškodňovacím“ právním předpisu, a sice v zákoně č. 357/2005 Sb. (viz níže).

▪ **Zákon č. 76/1922 Sb., o vojenských požítcích zaopatřovacích**

Jde o normu věnující se výlučně odškodňovacím nárokům příslušníků ozbrojených sil. Na tomto místě je proto jen zmíněna a nebude jí věnována bližší pozornost.

▪ **Dekret prezidenta republiky č. 53/1945 Sb., o odčinění křivd československým veřejným zaměstnancům**

Krátce po skončení druhé světové války se nově ustavená vláda Národní fronty zabývala otázkou odškodnění či ocenění účastníků druhého odboje popř. osob perzekuovaných tak, jak se k tomu dříve zavázala v Košickém vládním programu. První normou upravující uvedenou problematiku byl právě tento dekret. Týkal se československých veřejných zaměstnanců, kteří v době nesvobody byli poškozeni na svých právech a nárocích ze služebního (pensijního) poměru pro politické chování⁹⁰ nebo pro osobní vlastnosti své nebo jiných osob. Prakticky se jednalo o Židy popř. osoby s nimi spřízněné v duchu norimberských zákonů (viz výše), pedagogické pracovníky vysokých škol po 17. listopadu 1939 nebo legionáře.

Okruh osob odškodňovaných podle tohoto dekretu byl posléze rozšířen o osoby, které utrpěly morální újmu popř. ztrátu určitých oprávnění a výhod majetkového charakteru, na jejichž přiznání či propůjčení nebyl právní nárok nebo byly kdykoliv odvolatelné. Stalo se

⁹⁰ Citace ust. § 4: „Politickým chováním ve smyslu § 1 jest rozuměti zejména veškeré počiny, jimiž zaměstnanec (jiná osoba) dal na jevo, že nesouhlasí s novým politickým uspořádáním, jestliže uprchl do ciziny, zdráhal se vykonati slib nebo uposlechnouti rozkazu k nastoupení služby mimo území bývalého Protektorátu, nesložil vůbec nebo včas nebo s úspěchem zkoušku z německého jazyka, vyvíjel činnost označenou za nepřátelskou vůči Německu, příslušel k určité organizaci a byl za tuto nebo jinou politickou činnost disciplinárně nebo soudně potrestán, vzat do vazby nebo jinak zajištěn, nebo stíhán a pod.“

tak vyhláškou ministerstva vnitra č. 252/1946 Ú.l., již se uveřejňuje vládní usnesení ze dne 17.8.1945, o odčinění některých jiných škod veřejným zaměstnancům, jež nelze odčinit v rámci všeobecných předpisů dekretu prezidenta republiky č. 53/1945 Sb.

Veřejným zaměstnancům, na které tento dekret nedopadal z důvodu, že byli v době nesvobody přeloženi z moci úřední do trvalé výslužby z důvodů dovršení věkové hranice, stanovené předpisy vydanými v době nesvobody⁹¹, byla poskytnuta kompenzace na základě zákona č. 65/1948 Sb. (o odškodnění a jiných opatřeních pro některé veřejné zaměstnance, kteří byli přeloženi do výslužby, nebo jejichž služební poměr byl rozváznán v době nesvobody), a to tak, že starobní dávky jim poskytované (výslužné, odpočívne zaopatřovací platy) se přepočítaly na výši, které by dosáhly, pokud by dotýčný veřejný zaměstnanec setrval ve svém zaměstnání až do věku stanoveného předpisy účinnými před obdobím nesvobody⁹². Ti předčasně penzionovaní veřejní zaměstnanci, u nichž to bylo možné, byli do svého úřadu reaktivováni (opětovně ustanoveni) na základě dekretu prezidenta republiky č. 68/1945 Sb., o reaktivaci veřejných zaměstnanců, popř. dekretu prezidenta republiky č. 74/1945 Sb., o reaktivaci a o opětném ustanovení provdaných žen ve veřejné službě, přičemž mezidobí (ve kterém svoji funkci nezaviněně nevykonávali) se pro účely určení služebního pořadí, zvýšení služného (platu mu odpovídajícího) a nároku na výslužné a jeho výměru považuje za výkon funkce⁹³.

▪ **Dekret prezidenta republiky č. 82/1945 Sb., ze dne 28. 9. 1945 o zálohách na náhradu za některé válečné škody majetkové**

Podle tohoto právního předpisu se československým státním příslušníkům žijícím v obvodu zemí České a Moravskoslezské nebo v cizině poskytovaly ze státních prostředků peněžní nebo naturální formou zálohy na náhradu za škody⁹⁴, kterou tito utrpěli „v době od 30. září 1938 do skončení válečných operací poškozením, odcizením, zavlčením mimo státní území, zabráním, zničením nebo jinakou ztrátou věcí movitých nebo nemovitých, byla-li škoda způsobena jakýmkoli válečným činem některé válčící strany, jejich bojových jednotek nebo příslušníků“. Charakter těchto náhrad byl dočasný (záloha), počítalo se, že v budoucnu dojde ke konečné úpravě náhrady válečných škod.

Tento dekret byl posléze zrušen a v celém rozsahu nahrazen zákonem obdobného znění č. 161/1946 Sb., o zálohách na náhradu za některé válečné škody a škody způsobené mimořádnými poměry⁹⁵.

O poskytnutí zálohy v obou případech rozhodoval okresní, případně zemský národní výbor na základě přihlášky poškozeného. Ze samotné skutečnosti, že dotýčnému byla poskytnuta záloha, mu automaticky nevznikal nárok na náhradu škody. Ukázalo-li se posléze, že záloha byla poskytnuta neoprávněně, musel ji příjemce vrátit.

⁹¹ ust. § 21 - 24 vládního nařízení č. 379/1938 Sb., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě.

⁹² Tj. obecně do dovršení 60. roku věku, soudci do dovršení 65. roku věku, profesori vysokých škol do dovršení 70. roku věku.

⁹³ ust. § 2 zákona č. 65/1948 Sb.

⁹⁴ Tato škoda byla zjišťována speciálním postupem regulovaným již dříve přijatým dekretem prezidenta republiky č. 54/1945 Sb., o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry. Soupis prováděly okresní národní výbory.

⁹⁵ Zákon č. 161/1946 Sb. byl posléze proveden Směrnicí Ministerstva vnitra č. 1947/1946 Sb., o poskytování a vyplácení záloh podle zákona č. 161/1946 Sb., a dále Vyhláškou Ministerstva vnitra č. 599/1948 Ú.l.1, kterou se uveřejňuje úplné znění směrnic ministerstva vnitra vydaných v dohodě s ministerstvem financí a ostatními zúčastněnými ministerstvy o poskytování a vyplácení záloh na náhradu za některé válečné škody a škody způsobené mimořádnými poměry.

▪ **Zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické persekuce**

Významnou roli v systému odškodňovacích předpisů hraje zákon č. 164/1946 Sb. Újma, jejíž následky mají být tímto předpisem zmírněny se netýká jako doposud majetkové sféry jednotlivce, ale jeho života a zdraví. Způsob odškodnění, který byl v tomto případě zvolen nevychází z principů civilněprávních, ale je založen na tradičních zásadách práva sociálního zabezpečení. Systém dávek a jejich přiznávání je obdobný systému přiznávání státních důchodů⁹⁶, avšak je od tohoto systému striktně oddělen, nevychází se z principu pojistného ale zabezpečovacího. Podmínkou nároku není získání potřebné doby pojištění⁹⁷, ale výhradně existence poškození zdraví způsobená v důsledku válečných událostí.

Již z názvu vyplývá, že jeho personální působnost zahrnuje prakticky všechny skupiny osob, které mohly být válečnou vřavou poškozeny. Zaopatření „ze státních peněz“ je zde jako odškodnění poskytováno invalidům (osobám, které utrpěly poškození zdraví nebo těla v důsledku vojenské služby, válečných událostí nebo fašistické persekuce za okolností⁹⁸ uvedených v tomto zákoně), pozůstalým po osobách zesnulých za zákonem stanovených okolností, popř. rodinným příslušníkům osob, jež se za těchto okolností staly nezcizitelnými.

Věcná příslušnost k rozhodování v záležitostech regulovaných tímto zákonem byla svěřena v první instanci státním úřadům pro válečné poškozence v Praze, Brně a Bratislavě, v druhé instanci pak Ministerstvu sociální péče.

Tato norma byla posléze zrušena nově koncipovaným zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

▪ **Zákon č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození**

Uvedenou normu lze bez nadsázky označit za jeden z nejdůležitějších „odškodňovacích“ předpisů s účinky sahajícími ve velké míře až do současnosti. Jeho vydání předcházela existence zákona č. 136/1946 Sb., o umístování a jiném zaopatření účastníků národního boje za osvobození, který byl však zrušen dříve než stihl nabýt účinnosti.

Hlavním přínosem zákona č. 255/1946 Sb. pro minulost i současnost je, že zavedl legislativní zkratku „účastník národního boje za osvobození“ (hovorově též „odbojář“) a že obsahuje kategorizaci odškodňovaných osob, tj. příslušníků čs. armády v zahraničí, jiných účastníků národního boje za osvobození a též osob persekovaných nacistickým režimem. Zákon uvádí vyčerpávající definice každé z těchto kategorií včetně jejich časového ohraničení.

Předpis dále stanoví povinnost ministerstva národní obrany vydávat odbojářům na jejich žádost „osvědčení o účasti na národním boji za osvobození“⁹⁹, které obsahuje údaje o osobě, způsobu její účasti na národním boji za osvobození a právech, k jichž uplatnění je

⁹⁶ Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, ve znění předpisů jej měnících a doplňujících platném k 5. květnu 1945.

⁹⁷ Přesněji „čekací doby“ ve smyslu ust. § 107 zákona č. 221/1924 Sb. (počítala se na tzv. příspěvkové týdny).

⁹⁸ Relevantní okolnosti jsou podrobně taxativně uvedeny v ust. § 2 cit. zákona.

⁹⁹ ust. § 8 cit. zákona.

oprávněna. Tento dokument je hojně využíván v současnosti při aplikaci moderních odškodňovacích zákonů, jeho držení a předložení se dokonce v mnohých případech stalo nezbytnou hmotněprávní podmínkou k získání nároku na odškodňovací dávku. Z těchto důvodů bude v dalším textu na zákon č. 255/1946 Sb. ještě mnohokrát odkázáno, bude též proveden podrobný výklad jednotlivých kategorií účastníků odboje.

Forma odškodnění či ocenění byla původně ve své době zvolena obdobně jako v případě zákona 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům, tedy vyhrazení jedné poloviny míst ve státní službě účastníkům národního boje za osvobození.

Ohledně definice termínu „československý partyzán“ je delegováno na zákon č. 34/1946 Sb., pojem „příslušník stráže obrany státu“ je vymezen vládním nařízením č. 270/1936 Sb., o stráži obrany státu¹⁰⁰.

Předpis byl jedenkrát novelizován, konkrétně zákonem č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, který zrušil jeho ust. § 17, které přiznávalo některým osobám nárok na odpočivné (zaopatřovací) platy.

▪ **Zákon č. 21/1948 Sb., o právním postavení snoubenek a nemanželských dětí, pozůstalých po účastnících národního boje za osvobození**

Norma se snaží zmírnit nepříznivé důsledky úmrtí účastníka národního boje za osvobození pro jeho nejbližší, konkrétně snoubenky¹⁰¹ či nemanželské děti¹⁰², a to jak ve sféře ekonomické tak ve sféře některých společensky uznávaných zvyklostí. Snoubenkám (nemanželským dětem) je zejména umožněno používat rodinné příjmení snoubencovo (otcovo) a být v úředním styku označovány jako paní. Dále jim tento speciální předpis přiznává některá oprávnění, která jsou obecnými předpisy přiznávána pouze vdovám (dětem zrozeným v manželství), např. podíl na dědictví po zesnulém odbojář, veřejné zaopatřovací platy, důchody, zaopatřovací důchody.

O skutečnosti, zda status osoby odpovídá charakteru snoubenky či nemanželského dítěte ve smyslu tohoto zákona rozhodovaly okresní soudy, o zaopatřovacích dávkách pak správní úřady, které by byly k rozhodování o těchto dávkách příslušné, byla-li by snoubenka vdovou.

▪ **Zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci**

Zákon byl vyhlášen dne 25. června 1968, tj. v období, kdy vrcholil reformní proces nazývaný „pražské jaro“. Vznikl z podnětu orgánů Socialistické akademie a Svazu protifašistických bojovníků. Byl reakcí na nekalé praktiky orgánů činných v trestním řízení, k nimž docházelo v období počátku budování socialismu v Československu (50. léta) při

¹⁰⁰ Zákon ve vyhlášeném znění nepochybně obsahuje legislativní pochybení, když v této souvislosti odkazuje na vládní nařízení č. 270/1938, jehož obsah je však zcela jiný.

¹⁰¹ Snoubenkou se pro účely tohoto zákona rozumí „žena, které účastník národního boje za osvobození dal svůj úmysl, uzavřít s ní manželství, najevo takovým způsobem a za takových okolností, že nemůže být pochybnosti o vážnosti a rozhodnosti úmyslu slibujícího, jestliže žena je státní občanka československá, státně spolehlivá, slib přijala a zamýšlené manželství bylo po právu možné aspoň v době smrti muže, avšak k sňatku nedošlo jen z toho důvodu, že muž padl nebo zemřel, přičemž neuzavřela manželství s jiným mužem ani se nechovala způsobem znevažujícím zasnoubení“.

¹⁰² Nemanželským dítětem se pro účely tohoto zákona rozumí „nemanželské dítě účastníka národního boje za osvobození, jestliže dítě je státním občanem československým, a pokud už může být činěno odpovědným za své činy, nejsou proti němu námitky z hlediska státní spolehlivosti, nemanželské otcovství bylo uznáno na soudě nebo před matrikářem, přičemž k legitimaci dítěte nedošlo jen z toho důvodu, že nemanželský otec padl nebo zemřel“.

vyšetřování a souzení politicky motivovaných trestných činů, zejména proti republice¹⁰³. Jeho cílem bylo odčinění křivd, k nimž v minulosti došlo porušováním zákonnosti na úseku trestního soudnictví¹⁰⁴, které má být základním předpokladem pro „obnovení obecné a plné důvěry v socialistickou zákonnost a spravedlnost. Zákon ve své preambuli přiznává, že v minulosti mohlo dojít k odsouzení a potrestání občanů jako škůdců socialistické zákonnosti, ač se na zájmech socialistické společnosti trestnou činností neprovinili (k nimž patřili i bývalí zasloužilí bojovníci proti fašismu), a které je proto třeba urychleně plně rehabilitovat¹⁰⁵. Ze zjištěných nezákonností měly být vyvozeny důsledky proti osobám,

¹⁰³ Na základě zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidové demokratické republiky.

¹⁰⁴ Pro ilustraci dobové atmosféry uvádí autor citaci z předmluvy komentáře k zákonu č. 82/1968 Sb., autorů Miloše Jestřába a Vladimíra Hladila, vydaného nakladatelstvím Horizont v roce 1969:

„Trestní řády platné u nás do roku 1950, a to v Čechách a na Moravě trestní řád z roku 1896, byly však proti feudálním procesním normám pokrokové zejména v tom, že v podstatě odbouraly institucionální předpoklady pro dřívější nezakrovnou zvlášť, uplatňovanou vůči obviněným v přípravném řízení, pokud toto řízení svěříly vyšetřujícímu soudci. Instituce vyšetřujícího soudce, odděleného na jedné straně od vyhledávacího aparátu policie a na druhé straně nezainteresovaného ani na výsledku řízení před nalézacím, příp. odvolacím soudem, vytvořila předpoklady pro podstatně vyšší míru objektivitu přípravného řízení, než předchozí trestní řády, přestože i zde přežívaly (a v řadě buržoazních trestních řádů přežívají dodnes), jednotlivé inkviziční myšlenky, jako např. těsná vazba práce vyšetřujícího soudce na výsledky předchozích policejních výslechů, vyloučení účasti profesionální obhajoby z přípravného řízení atd. Přesto lze však, myslím, i bez zbytečné idealizace tehdejší naší právní úpravy přípravného řízení říci, že právě instituce vyšetřujícího soudce byla jednou z garancí proti takovým formám zneužití vyšetřování, jakých jsme byli svědky v deformovaném přípravném řízení padesátých let, a že jednou (samozřejmě ne jedinou) z podmínek, které vznik těchto deformací umožnily, bylo právě zrušení této instituce. To se stalo navíc v době – a to nebyla již jenom záležitost institucionální – kdy se v našem státním aparátě, a nejen tam, ale i v ideologii, teorii a vůbec ve veřejném životě, prosadily a rozšířily v podmínkách tzv. kultu osobnosti deformující myšlenky o procesu neustálého zostřování třídního boje. Z toho se v praxi orgánů činných v trestním řízení dovozovalo, že je dovoleno užívat proti třídnímu nepříteli (jehož řady se navíc uměle rozšiřovaly např. teoriemi o nepříteli ve straně apod.) i metod, které byly v naprostém rozporu s tehdy platnou ústavou i s řadou konkrétních ustanovení trestního řádu a ostatních právních předpisů. Vytvořil se hluboký rozpor mezi slovy a skutky, mezi teorií socialistického práva a formami, jimiž se v praxi toto právo uskutečňovalo. Nezákonné metody užívané v přípravném řízení o nejzávažnějších trestných činech proti republice, byly utajovány nejen před veřejností, ale i před samotnými nezasvěcenými orgány činnými v trestním řízení. Tyto činy byly vyšetřovány v podmínkách přísného utajení, ne nepodobných vypjatému utajení inkvizičního vyšetřování, často za použití hrubých metod fyzického a psychického násilí. K tomu účelu se zneužívalo instituce vazby, která byla podle trestního řádu určena jenom k tomu, aby obviněný neuprchl, aby nemařil na svobodě objasnění skutečností závažných pro trestní řízení nebo aby neopakoval trestnou činnost; ve vazbě směl být obviněný omezen jenom ve směrech nezbytných k dosažení tohoto jejího účelu. Místo toho se vazby v těch letech užívalo jako prostředku hrubého nátlaku na obviněné. Režim vazby byl u jednotlivých obviněných svémocně stanoven podle potřeby konkrétního stavu vyšetřování a délka vazby bývala úměrná délce popírání obviněného. Doznání trestné činnosti, třeba i takové, kterou obviněný ani nespáchal, se při vyšetřování opět stalo hlavním cílem přípravného řízení, přičemž se nejrůznějšími formami psychického nátlaku a vyhrožování usilovalo o to, aby jednou dosažené doznání obviněný v pozdějších stádiích trestního řízení nezměnil.

Prokuratura, která v padesátých letech institucionálně odpovídala za konání přípravného řízení, deformací přípravného řízení nezabránila.

Deformace měly samozřejmě své projevy i v řízení před soudem, zejména před státním a Nejvyšším soudem, kde byla v uvedených letech souzena většina trestných činů proti republice.

V ústavě byla sice zakotvena soudcovská nezávislost, ale nejrůznější nepřímé vlivy paralyzovaly její důsledné uplatňování. Řízení před soudem nesloužilo vždy ke zjišťování viny či nevinu obviněného, nýbrž nezřídka pouze k potvrzení výsledků přípravného řízení; obviněný předstupoval před soud v takových případech vlastně již v pozici vinného. Praesumpce nevinu byla tak nejednou zaměněna za praesumpci viny. Při pochybnostech o některé otázkě, dotýkající se viny, se soud neřídil prastarou zásadou „in dubio pro reo“, která sice nebyla výslovně zakotvena v zákoně – ostatně dodnes není – ale vyplývala z řady ustanovení i tehdejšího trestního řádu; místo toho se konstruovaly tzv. notoriety tj. tvrzení, že určité okolnosti, které nebyly prokázány, jsou obecně známé, a že proto není třeba je prokazovat.“

¹⁰⁵ **Rehabilitaci** se v obecném smyslu rozumí navrácení cti, bezúhonnosti, dobré pověsti nebo práv ospravedlněním. V trestním právu se tímto termínem označuje tzv. zahlazení odsouzení, tj. odstranění nepříznivých důsledků spojených s pravomocným odsouzením za spáchaný trestný čin - důsledkem je pak fikce o neodsouzení. V širším smyslu je za rehabilitaci považováno i poskytnutí náhrady způsobené morální a materiální újmu spojenou s odsouzením, které je zpravidla v této souvislosti považováno za nespravedlivé vzhledem ke změně společenských a politických poměrů, včetně změn v trestnosti určitých jednání. (Hendrych, D., a kol., Právník slovník, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2003)

kteře se na nich podílely, a to formou uložení trestu za spáchaný trestný čin, odvolání z funkce nebo výpovědi z pracovního poměru¹⁰⁶.

Vycházelo se přitom z koncepce individuálního přezkumu pravomocných soudních rozhodnutí z hlediska hmotněprávních a procesních ustanovení platných v době původního rozhodování, přičemž se v obnoveném řízení zahajovaném na základě dispoziční zásady¹⁰⁷ mají napravit původní deformace, k nimž došlo při interpretaci a aplikaci těchto předpisů. V řízení se uplatňovaly některé pokrokové instituty trestního procesu, jako je advokátní přímus na náklady státu, zákaz reformatio in peius nebo beneficium cohaesionis.

Podle tohoto zákona (ust. § 2) mohly být přezkoumány a rehabilitovány všechny odsuzující rozsudky o trestných činech proti republice¹⁰⁸, u nichž v původním řízení v prvním stupni rozhodoval Nejvyšší soud (na základě práva atrakce), bývalý státní soud¹⁰⁹, popř. v době od 1. 1. 1953 do 31. 12. 1956 krajský soud nebo vyšší vojenský soud¹¹⁰. Podle ust. § 22 cit. zákona se pak za splnění zákonných podmínek stala ex lege¹¹¹ neplatná i rozhodnutí tříčlenných komisí (zřízených dle § 3 zákona č. 247/1948 Sb.) o zařazení do tábora nucené práce, a některá další správní rozhodnutí. Ze zákona došlo též k zaházení odsouzení ze trestné činy „zneužití vlastnického práva“ (§ 133 zákona č. 86/1950 Sb.) a „ohrožení jednotného hospodářského plánu“ (§ 135 a 136 téhož zákona) související s provozem zemědělského nebo živnostenského podniku odsouzeného.

Účelem zákona bylo mj. zabezpečit hmotnou reparaci neprávem odsouzeným osobám. Součástí rehabilitace byla proto náhrada škody (§ 27) způsobené těmito nezákonnými rozhodnutími (zejména ušlého výdělku po dobu vazby, výkonu trestu odnětí svobody, pobytu v táboře nucené práce nebo přechodném ústavu; dále škody na zdraví, nákladů obhajoby a dalších¹¹²). Jak vyplývalo z původního znění ust. § 46 odst. 2 tohoto zákona, použila se s účinností od 1. 8. 1968 jeho úprava otázek souvisejících s náhradou škody vzniklé vazbou či trestem též na případy, kdy k nápravě nezákonného soudního rozhodnutí nedošlo v řízení podle zákona o soudní rehabilitaci, ale postupem podle trestního řádu – obnovou řízení či rozhodnutím o stížnosti pro porušení zákona¹¹³.

¹⁰⁶ Z důvodové zprávy k ust. § 34 cit. zákona: „Nelze připustit, aby jednotlivci, kteří se v minulosti aktivně podíleli na deformacích, jež vyústily někdy v perzekuci zcela nevinných občanů, nadále zastávali ve státních orgánech a ve veřejném životě vůbec funkce, pro jejichž výkon je důvěra nezbytným předpokladem. To platí zejména o pracovnících bezpečnosti a justice, prokuratury i soudů, kteří jednali v rozporu se svými zákonnými povinnostmi, a o funkcionářích, kteří k nezákonnému postihu dávali podnět, nutili a výsledek řízení svými zákroky ovlivňovali. Zvláště citlivá je otázka dalšího setrvání ve funkcích u soudců, kteří v řízení proti nevinně perzekuovaným osobám postupovali v rozporu s vžitými zásadami soudcovské etiky a vyvolávali ve veřejnosti oprávněnou nedůvěru ve výkon spravedlnosti.“

¹⁰⁷ K návrhu odsouzeného, jeho příbuzného v pokolení přímém, sourozence, osvojitele, osvojence, manžela nebo druha, ale též na návrh prokurátora.

¹⁰⁸ Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky; Hlava první Zvláštní části zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákona (ust. § 78 a násl.); Hlava první Zvláštní části zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon (ust. § 91 a násl.).

¹⁰⁹ Zřízený zákonem č. 232/1948 Sb.

¹¹⁰ ust. § 13 odst. 1 a ust. § 20 zákona č. 87/1950 Sb., trestní řád, ve znění zákona č. 67/1952 Sb.

¹¹¹ Zrušení rozhodnutí ze zákona nebylo automatické, rozhodoval o něm deklaratorně soud v řízení zahajovaném na návrh.

¹¹² Podle dobové judikatury (Rc 3 Cz 14/70) však nebylo možno „rehabilitované osobě přiznat na náhradu škody, která není uvedena v ust. § 27 zákona č. 82/1968 Sb. Okolnost, že rehabilitovaná osoba neměla pro výkon trestu odnětí svobody možnost čerpat dovolenou, nezakládá nárok na náhradu mzdy za nevyčerpanou dovolenou, když již za uvedenou dobu byla přiznána náhrada ušlého výdělku.“

A propos, vláda ČR později v rámci své zákonodárné iniciativy v jednom ze svých návrhů dala zákonodárci k posouzení otázku, zda neodškodnit speciální jednorázovou peněžní částkou též tuto nevyčerpanou dovolenou. Odpověď zákonodárce byla negativní (pozn. aut.).

¹¹³ Toto ustanovení bylo posléze zrušeno zákonem č. 70/1970 Sb.

Rehabilitace se projevila příznivě i v oblasti subjektivního práva poškozených na sociální zabezpečení, konkrétně v důchodovém zabezpečení a nemocenském pojištění. (Podrobněji k této problematice v následující kapitole.)

Předpis byl dvakrát novelizován, a to zákonem č. 58/1969 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou rozhodnutím orgánu státu nebo jeho nesprávným úředním postupem, a zákonem č. 70/1970 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci.

Osud tohoto do značné míry pokrokového zákona je neslavný. Jeho důsledná realizace bohužel narazila na faktický vývoj událostí v období normalizace, kdy se projevila neochota stranického vedení postavit se čelem justičnímu i mimosoudnímu teroru padesátých let. Probíhající rehabilitační řízení se nedařilo přivádět ke spravedlivému konci. Souhrnná zpráva tzv. Pillerovy komise pro rehabilitace nebyla nikdy ÚV KSČ projednána ani schválena. Zákon byl v roce 1990 zrušen novým zákonem o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb.

Účinky rehabilitací provedených na základě tohoto předpisu se nicméně projevují i v porevoluční době. Delegaci na zákon č. 82/1968 Sb. lze nalézt např. v zákoně č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších předpisů (ust. § 19 odst. 2, § 29 odst. 1), v nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální, ve znění pozdějších předpisů, nebo v zákoně č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa, ve znění pozdějších předpisů.

V roce 1968 probíhaly též legislativní práce na zákoně o správní rehabilitaci¹¹⁴, k jehož přijetí ovšem, s ohledem na politické poměry po srpnu 1968, již nedošlo¹¹⁵. Otázky související s přijímáním některých administrativních opatření v návaznosti na vydání nezákonných soudních rozhodnutí (sféra bytová, pracovněprávní, apod.), kterými byla odsouzeným a jejich blízkým osobám způsobena další škoda, zůstaly proto právně nedořešeny. Po listopadu 1989 se však tato koncepce stala základem pro vytvoření zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích.

▪ **Zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci**

V období po listopadu 1989 lze vysledovat poměrně bohatou legislativní činnost na poli „odškodňovacích“ předpisů. Nový zákon o soudní rehabilitaci je v tomto ohledu první akvizicí.

Lze konstatovat, že koncepce této normy vykazuje jistou podobnost s jejím předchůdcem, tj. zákonem č. 82/1968 Sb. Rehabilitace se opět týkala bezpráví (perzekuce) zapříčiněného komunistickým režimem, tentokrát však v mnohem větší míře. Předchozí zákon totiž napravoval flagrantní nezákonnosti nastalé pouze v rovině aplikace trestněprávních norem, tj. rehabilitoval pouze odsouzení nezákonná pro nezákonný postup při výkladu a provádění trestních zákonů (při soudním rozhodování). Nový zákon však v duchu přirozenoprávní teorie rozšiřuje nezákonnost i na zákony samotné, tj. vychází z koncepce protiprávnosti předchozí právní úpravy, kterou z hlediska pozitivně-právního

¹¹⁴ Benda, Přenosil a kol., Soudní rehabilitace (text zákona), Praha 1968.

¹¹⁵ K některým svojí povahou správním rehabilitacím (např. zmíněná rozhodnutí tříletých komisí o zařazení do tábora nucených prací) však došlo na základě zákona č. 82/1968 Sb.

dovozuje z rozporu zmíněné vnitrostátní úpravy s úpravou mezinárodní, zejména s Všeobecnou deklarací lidských práv.

Účelem zákona je a priori zrušení některých rozhodnutí vyhlášených v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990. Jedná se o odsuzující rozsudky za činy, které v rozporu s principy demokratické společnosti (respektující občanská a politická práva a svobody zaručené ústavou a vyjádřené v mezinárodních dokumentech) dřívější zákony označovaly za trestné. Ze zjištěných nezákonností měly být vyvozeny důsledky proti osobám, které platné zákony vědomě nebo hrubě porušovaly¹¹⁶.

Realizace rehabilitace je provedena tak, že některá rozhodnutí jsou zrušena přímo ze zákona k datu jejich vydání, což svým rozhodnutím deklarují soudy i bez návrhu¹¹⁷. Jedná se o rozhodnutí o deliktech, jejichž taxativní výčet je uveden v ust. § 2 cit. zákona. Lze konstatovat, že většinu tohoto výčtu tvoří trestné činy uvedené v dříve účinných trestních kodexech (zákon č. 50/1923 Sb., zákon č. 231/1948 Sb., zákon č. 86/1950 Sb., zákon č. 140/1961 Sb.) pod marginální rubrikou „Trestné činy proti republice“, „Trestné činy proti hospodářské soustavě“ či „Trestné činy proti jednotnému hospodářskému plánu“ a jiné.

Ust. § 4 cit. zákona obsahuje enumerativní výčet dalších trestných činů podléhajících rehabilitaci, přičemž rozhodnutí o nich v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 nejsou jako v předchozím případě rušena ex lege, avšak je třeba ohledně nich provést přezkumné řízení zahajované na návrh osoby uvedené v ust. § 5 cit. zákona (okruh je obdobný jako v případě zákona č. 82/1968 Sb.).

Náhradou za utrpěnou újmu bylo neprávem odsouzeným poskytnuto přiměřené hmotné odškodnění, které bylo ve srovnání s předchozím rehabilitačním zákonem¹¹⁸ vyšší. Šlo zejména o náhradu za ztrátu na výdělků za každý měsíc vazby či výkonu trestu odnětí svobody, náhradu škody na zdraví, náhradu nákladů obhajoby, náhradu zaplaceného peněžitého trestu a jiné. Rehabilitace podle tohoto zákona se též příznivě projevuje v důchodových nárocích neprávem odsouzeného (viz dále).

Odkaz na tento zákon lze nalézt např. v zákoně č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, v zákoně č. 357/2005 Sb. nebo v zákoně č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu.

▪ **Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého**

Za účelem nápravy křivd způsobených komunistickým režimem byl přijat zákon č. 298/1990 Sb., na jehož základě došlo k restituci nemovitého majetku řeholních řádů a

¹¹⁶ Tyto osoby měly být v souladu s ust. § 29 cit. zákona trestně stíhány podle trestního zákona s tím, že nezanikla-li trestnost těchto činů (přichází v úvahu např. zneužívání pravomoci veřejného činitele, ublížení na zdraví) promlčením ke dni 1. 7. 1990, platilo, že promlčecí doba takového činu neskončí přede dnem 1. 1. 1995. Zpětně se však promlčená trestnost (která zanikla před 1. 7. 1990) neobnovuje. Nezákonnost jednání mohla mít např. formu podvržení či zfalšování důkazů, zkonstruování obvinění, vynucování doznání násilím, vyprovokování, organizování či řízení trestného činu, ublížení na zdraví při vyšetřování nebo v průběhu výkonu trestu apod.

¹¹⁷ Podnětem pro zahájení rehabilitačního řízení ohledně těchto trestných činů může proto být informace kterékoliv osoby, tj. i takové, která nespadá do okruhu vymezeného ustanovením § 5 cit. zákona.

¹¹⁸ Zákon č. 119/1990 Sb. umožňuje hmotné odškodnění získat i osobám, které byly rehabilitovány již dříve zákonem č. 82/1968 Sb. Tato zásada je vyjádřena v ust. § 32 zákona č. 119/1990 Sb.: „Postupu podle oddílu druhého nebo podání návrhu na zahájení přezkumného řízení podle tohoto zákona nebrání skutečnost, že o obdobném návrhu již soud v téže věci rozhodoval podle zákona č. 82/1968 Sb.“ Některá rozhodnutí jsou totiž soudně rehabilitována na základě obou zákonů.

kongregací a arcibiskupství olomouckého, k jehož protiprávnímu odnětí a znárodnění došlo v padesátých letech. Jedná se o konkrétní majetek uvedený v přílohách tohoto zákona. Úprava je založena na civilněprávní koncepci narovnání ex lege – dnem účinnosti zákona se vlastníkem majetku stávají instituce uvedené v záhlaví zákona, zároveň však dochází k zániku práva těchto institucí na náhradu škody a neoprávněného majetkového prospěchu vůči dosavadním uživatelům majetku, pokud ke vzniku těchto nároků došlo v období od 1. 1. 1950 do dne účinnosti tohoto zákona.

▪ **Zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd**

Jedná se o hlavní z tzv. restitučních předpisů. Jeho účelem bylo zajistit nápravu flagrantních zásahů do nedotknutelnosti vlastnického práva, jakožto jednoho ze základních lidských práv, ke kterým došlo na movitém i nemovitém majetku fyzických osob a soukromoprávních právnických osob v důsledku:

- a) vydání vládního nařízení č. 15/1959 Sb., o opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru,
- b) přijetí zákona č. 71/1959 Sb., o opatřeních týkajících se některého soukromého domovního majetku,
- c) znárodnění zestátněním na základě výměrů některých odvětvových ministerstev vydaných po roce 1955 a odvolávajících se na znárodnovací předpisy z roku 1948¹¹⁹.

Majetkovou křivdu deklarovanou v nadpisu zákona definovala judikatura¹²⁰ jako křivdu (příkoří, nespravedlnost) v majetkové sféře, kterou nelze ztotožňovat s pojmem „škoda“, jakožto majetková újma vyjádřitelná v penězích. Zmírnění pak ve smyslu ust. § 2 zákona spočívá alternativně ve vydání věci původnímu vlastníku, v poskytnutí peněžní náhrady, ve vydání kupní ceny nebo v doplatku rozdílu mezi peněžní náhradou a kupní cenou.

Právní úprava je založena na podobných zásadách jako posléze přijatý zákon o mimosoudních rehabilitacích (viz níže). Ke vzájemnému vztahu těchto dvou norem se judikatura¹²¹ vyjádřila v tom smyslu, že nejde-li o případy, na něž se vztahuje zákon č. 403/1990 Sb., je nutno odpověď na otázku o možnosti uplatňování případných nároků, které vyplynuly z majetkových křivd a jiných křivd, k nimž došlo v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, jakož i na otázku postupu při uplatňování takových nároků, hledat především v ustanoveních zákona č. 87/1991 Sb.

Jde o normu občanskoprávní, která je na tomto místě zmiňována pouze pro informaci a v dalším textu jí nebude věnována pozornost.

▪ **Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích**

Další z důležitých polistopadových odškodňovacích norem je zákon o mimosoudních rehabilitacích, který v krátkém časovém horizontu následoval již vyhlášený nový zákon o soudních rehabilitacích č. 119/1990 Sb. Práce na předpisu

¹¹⁹ Zákon č. 114/1948 Sb., zákon č. 115/1948 Sb., zákon č. 118/1948 Sb., zákon č. 120/1948 Sb., zákon č. 121/1948 Sb., zákon č. 123/1948 Sb. a zákon č. 124/1948 Sb.

¹²⁰ R 34/1993 (Pokorný, M., *Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990*, komentář, Praha, C. H. Beck 1999).

¹²¹ Tamtéž.

obdobného obsahu byly zahájeny již v 60. letech¹²², byly však utlumeny vývojem událostí po roce 1968. Tehdy nastíněná koncepce se posléze stala východiskem zákonodárce pro práci na finální podobě tohoto zákona. Na přípravě jeho konkrétních ustanovení se bezprostředně podíleli zástupci některých nejvíce dotčených občanských sdružení.

V preambuli zákonodárce realisticky přiznává, že některé nastalé křivdy již není v lidských silách odčinit. Tento legislativní počinek má být mj. gestem zákonodárce vyjadřujícím jeho vůli vynasnažit se, aby k podobným protiprávnostem v budoucnu nedocházelo.

Křivdy, které má předpis napravovat se týkají oblasti občanskoprávních a pracovněprávních úkonů a správních aktů učiněných či vydaných v tzv. rozhodném období, tj. od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, a to v rozporu se zásadami demokratické společnosti vyjádřenými normami mezinárodního práva¹²³. Souvislost se zákonem o soudních rehabilitacích (č. 119/1990 Sb.) se projevuje mj. v oblasti trestněprávní, a to tak, že tato norma upravuje podmínky uplatňování, způsob náhrady a rozsah nároků vyplývajících ze zrušených výroků soudů o trestu propadnutí majetku, propadnutí věci nebo zabránění věci.

Úprava je koncipována jako obecná – problematika vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku¹²⁴ a majetku církevního¹²⁵ je svěřena zvláštním zákonům. Rehabilitace se nevztahuje na majetek nabytý v době nesvobody¹²⁶ osobami státně nespolehlivými¹²⁷ nebo v důsledku rasové perzekuce.

Část druhá zákona se týká rehabilitace v oblasti občanskoprávních¹²⁸ a správních vztahů, část třetí v oblasti trestněprávních vztahů, část čtvrtá pak v oblasti pracovněprávních vztahů a vztahů sociálního zabezpečení. Zmínění má při splnění zákonem stanovených podmínek formu vydání věci¹²⁹, poskytnutí finanční náhrady, zrušení

¹²² Tzv. zákon o „správní rehabilitaci“

¹²³ Charta OSN, Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Jednání, které je v rozporu se zásadami vyjádřenými v těchto mezinárodněprávních normách, nazývá cit. zákon ve svém ust. § 2 odst. 3 „postupem porušujícím obecně uznávaná lidská práva a svoboda“.

¹²⁴ Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku.

¹²⁵ Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého.

¹²⁶ **Doba nesvobody** = období od 30. září 1938 do 4. května 1945 (dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Ú. I. čl., ve znění zákona č. 12/1946 Sb., s přihlídnutím k nařízení vlády č. 31/1945 Sb.).

¹²⁷ Pojem „osoba státně nespolehlivá“ vymezil dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., používá jej též ústavní dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb.

Za osoby státně nespolehlivé jest považovat:

a) osoby národnosti německé nebo maďarské,

b) osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svésti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Za takové osoby jest na příklad považovati členy Vlajky, Rodobrany, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské ľudové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy.

Za státně nespolehlivé jest z osob právnických považovati ty, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

¹²⁸ Jde o situace vymezené v ust. § 6 tohoto zákona, tj. zejména přešla-li věc na stát na základě ust. § 453a občanského zákoníku nebo ust. § 287a zákona č. 87/1950 Sb., trestní řád, ve znění zákona č. 67/1952 Sb., popř. na základě tzv. renunciačního prohlášení (tj. v souvislosti s nepovoleným odchodem osoby do ciziny), dále např. na základě darovací či kupní smlouvy uzavřené v tisíci a za nápadně nevýhodných podmínek, též vyvlastněním za náhradu (nesloužili-li věc účelu, pro který byla vyvlastněna, popř. vyvlastněním bez náhrady apod.).

¹²⁹ K podání výzvy povinné osobě k vydání věci stanovil zákon oprávněné osobě poměrně krátkou prekluzivní lhůtu 6 měsíců od nabytí účinnosti tohoto zákona, tj. od 1. dubna 1991 (event. v konkrétním případě od účinnosti příslušné novely zakládající další nárok). Praxe se posléze ustálila na výkladu spočívajícím v chápání této lhůty

správního aktu, popř. provedení úpravy skutečností rozhodných pro nárok v oblasti sociálního zabezpečení.

Okruh osob povinných k poskytnutí těchto náhrad vymezuje ust. § 4 cit. zákona a je pro všechny druhy zmíněných právních vztahů v podstatě stejný. Jedná se především o stát, ale též o právnické osoby, které ke dni účinnosti zákona věc drží (s výjimkou podniků se zahraniční majetkovou účastí a cizích států) a dále též fyzické osoby které od státu získaly oprávnění věcí disponovat za okolností vylučujících další ochranu takového práva (např. protiprávní využití společenského postavení či politického vlivu za účelem nabytí věci za cenu odporující platnému cenovému předpisu apod.).

V oblasti vztahů správního práva dochází zákonem o mimosoudních rehabilitacích ex lege, tj. bez jakýchkoliv dalších procedur, s účinky ex tunc zejména ke:

- zrušení všech rozhodnutí jimiž byl uložen trest propadnutí jmění podle zákona č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní¹³⁰; osobám, které byly z rozhodnutí správních orgánů vydaných na základě tohoto zákona umístěny ve vazbě nebo vykonaly trest odnětí svobody delší než tři měsíce náleží náhrada za újmu utrpěnou v důsledku těchto skutečností v rozsahu a za podmínek stanovených v § 23 zákona č. 119/1990 Sb.,
- zrušení rozhodnutí o zařazení do tábora nucených prací vyslovených podle zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce,¹³¹
- zrušení rozhodnutí o zařazení osoby do pracovního útvaru vyslovených podle nařízení SNR č. 7/1948 Sb. SNR, o zřízení pracovních útvarů,¹³¹
- zrušení rozkazů, kterými byli občané označeni za politicky nespolehlivé zařazení v letech 1948 až 1954 do vojenských táborů nucených prací¹³² po dobu základní vojenské služby a výjimečného vojenského cvičení (dle ust. § 39 zákona č. 92/1949 Sb., branný zákon); odškodnění náleží též řeholníkům a kněžím internovaným v centralizovaných klášterech s režimem obdobným režimu táborů nucených prací,
- zrušení rozhodnutí, jimiž byli žáci a studenti z politicko-perzekučních důvodů vyloučeni ze studia na středních, vyšších a vysokých školách.

---

jako procesní, a to ve snaze zabránit případným komplikacím spojeným s nepřijetím nebo jinak způsobeným opožděným doručením této výzvy.

¹³⁰ Tento trest byl ukládán zprvu národními výbory, posléze od roku 1954 soudy, za přestupky jako vedlejší trest ve smyslu § 21 tohoto zákona. Týkal se zejména závažných přestupků, jejichž spácháním „pachatel úmyslně projevil zjevné nepřátelství k lidově demokratickému řádu“. Postihoval určenou část majetku odsouzeného, ale nebylo vyloučeno vztáhnout jeho účinky i na celý majetek.

¹³¹ Toto zrušovací ustanovení se nevztahovalo na případy, kdy již předchozí potrestání (alespoň dvě) jasně ukazovala, že šlo o osobu soustavně páchající majetkovou trestnou činnost, tj. kdy příslušné trestní opatření bylo uloženo po právu s absencí politického aspektu věci. Existenci této výhrady posuzoval v individuálních případech příslušný ústřední orgán státní správy (tj. Ministerstvo spravedlnosti) ex offio při rozhodování o poskytnutí finanční náhrady za dobu strávenou v táborech nucených prací nebo v pracovním útvaru. Náhrada se poskytovala v rozsahu a za podmínek stanovených v ust. § 23 zákona č. 119/1990 Sb., o soudních rehabilitacích, ve znění zákona č. 47/1991 Sb.

¹³² Za takové se ve smyslu ust. § 18 odst. 1 věty druhé zákona č. 87/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, považují

- a) silniční prapory ženijního vojska zřízené od 2. 8. 1948 do 1. 9. 1950,
- b) pomocné technické prapory
- c) vojenské báňské oddíly, jejichž příslušníci byli na důlní práce odvedeni v období od 25. 2. 1948 do 1. 9. 1950 a pracovali v dolech nejméně 12 měsíců bez předepsaného pravidelného střídání.

V oblasti pracovněprávních vztahů dochází k rehabilitaci v tom smyslu, že se ze zákona s účinky *ex tunc* zneplatňují takové právní úkony, kterými z důvodu politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody došlo v rozhodném období ke skončení pracovního nebo služebního poměru nebo členskému poměru v družstvu¹³³. Dochází též ke zrušení zamítavých soudních rozhodnutí vyslovených v minulosti coby výsledek řízení o neplatnost těchto úkonů. Uvedené zneplatnění však v těchto rehabilitačních případech nemá účinky, jaké obecně neplatnému skončení pracovněprávních vztahů připisuje zákoník práce. Ust. § 22 odst. 6 zákona o mimosoudních rehabilitacích *expressis verbis* stanoví, že „neplatnost právního úkonu podle § 21 neobnovuje skončený pracovní vztah a nezakládá nárok na náhradu mzdy, náhradu škody ani na jiná plnění související s trváním pracovního vztahu“¹³⁴. Dotyčný měl však možnost požádat původního zaměstnavatele aby jej znovu zaměstnal a ten je povinen tak učinit, má-li možnost jej zaměstnat a splňuje-li bývalý zaměstnanec předpoklady a požadavky pro výkon takové práce. Skutečnost, že skončení pracovního poměru bylo *ex lege* prohlášeno za neplatné se tedy ve většině případů výrazněji odráží v důchodových (a nikoliv pracovněprávních) nárocích dotyčného (ust. § 24 a násl. zákona o mimosoudních rehabilitacích). Původní zaměstnavatel případně jeho právní nástupce nebo příslušný ústřední státní orgán byl povinen rehabilitovanému bývalému zaměstnanci vydat osvědčení o skutečnosti, že pracovní vztah skončil z důvodů uvedených v § 21 zákona o mimosoudních rehabilitacích. Tento doklad byl vydáván pouze na žádost, kterou bylo třeba uplatnit ve lhůtě 6 měsíců od účinnosti zákona¹³⁵. V případě problémů bylo možno domoci se potvrzení u soudu cestou určovací žaloby. Z údajů uvedených v potvrzení pak vycházel příslušný orgán sociálního zabezpečení při rozhodování o důchodových nárocích.

Osobám účastným soudní rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb. a některým osobám rehabilitovaným podle zákona č. 82/1968 Sb. byl zákonem o mimosoudních rehabilitacích (§ 29) přiznán statut účastníka odboje ve smyslu ust. § 59 zákona č. 100/1988 Sb. (tzv. třetí odboj). Tento statut byl však přiznáván pouze pro účely sociálních výhod¹³⁶ odlišných od důchodových nároků (např. v oblasti sociální péče, slev na nájmemném, slev na jízdném v MHD, snížení koncesionářských poplatků); důchodové nároky těchto osob jsou řešeny speciálním způsobem uvedeným v ust. § 25 zákona č. 119/1990 Sb. Totéž platí o nárocích (včetně důchodových) některých osob zařazených do táborů nucených prací či pracovních útvarů a řeholníků internovaných v centralizačních kláštěrech.

O aspektech zákona o mimosoudních rehabilitacích souvisejících s problematikou práva sociálního zabezpečení bude pojednáno podrobněji v dalším textu této disertační práce.

¹³³ v ust. § 21 cit. zákona je uveden demonstrativní výčet takových právních úkonů.

¹³⁴ Zákodárce přijal tuto úpravu s vědomím skutečnosti, že při uzákonění generální odškodňovací povinnosti by v mnoha případech by zavázal k plnění nástupnickou organizaci, která se na vzniku újmy zaměstnance nepodílela.

¹³⁵ Lhůta však gramaticky není koncipována jako prekluzivní (a *contrario* ust. § 5 odst. 2 cit. zákona).

¹³⁶ (SJS) 6 A 32/93: „Výhodou účastníka odboje ve smyslu ust. § 29 odst. 1 až 3 zákona č. 87/1991 Sb. může být při splnění předpokladů stanovených právními předpisy také nárok na zřízení telefonní stanice pro účastníka odboje (§ 29a vyhlášky č. 108/1982 Sb., kterou se vydává Telefonní řád, ve znění vyhlášky č. 40/1988 Sb.).“

▪ **Zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku**

Jde o další z tzv. restitučních zákonů. Jak název napovídá, jedná se o speciální právní úpravu týkající se práv a povinností vlastníků, původních vlastníků, uživatelů a nájemců půdy, též působnosti státu při úpravě vlastnických a užívacích práv k pozemkům. Kromě půdy tvořící zemědělský půdní fond nebo lesní půdní fond se působnost zákona vztahuje i na obytné a hospodářské budovy a jiné stavby s touto půdou související a také na tzv. jiný zemědělský majetek ve smyslu § 20 tohoto zákona. Přestože jsou některá ustanovení zákona formulována velmi obecně, nejedná se o komplexní právní úpravu tohoto zvláštního druhu nemovitého majetku, ale akcent je kladen právě na související restituční aspekty, tj. zmírnění následků některých majetkových křivd z období 1948 až 1989 a obnovení původních vlastnických vztahů¹³⁷.

Co se týče relace tohoto předpisu k výše uvedenému zákonu č. 403/1990 Sb., uvádí judikatura¹³⁸, že skutečnost, že oprávněná osoba neuspěla se svým nárokem na vydání věci podle ustanovení zákona č. 403/1990 Sb., nebo že uvedený nárok podle tohoto zákona vůbec neuplatnila (přestože došlo ohledně věci dříve k vydání opatření podle vládního nařízení č. 15/1959 Sb.) neznamená sama o sobě, že byl její nárok vyloučen z uplatnění podle zákona č. 229/1991 Sb., pokud tu jsou dány zákonem stanovené předpoklady k vydání nemovitosti podle tohoto zákona. Co se týče vztahu k zákonu č. 87/1991 Sb., pro určení, podle kterého ze zákonů se rehabilitace provede, rozhoduje charakter nemovitosti (zápis v pozemkové knize v době přechodu majetku na stát¹³⁹).

Okruh oprávněných a povinných osob je zde definován prakticky stejně jako v ust. § 3 – 6 zákona o mimosoudních rehabilitacích. Jednotlivé náhrady jsou zde rozpracovány podrobněji s ohledem na specifický charakter nemovitostí, totéž platí o lhůtách k uplatnění nároků. Restituční nároky se uplatňovaly prostřednictvím pozemkových úřadů.

I v tomto případě se jedná o výlučně civilněprávní normu, které z toho důvodu v dalším textu nebude věnována pozornost.

▪ **Zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu**

Tři a půl roku po „sametové“ revoluci podnikl český zákonodárce vydáním této stručně formulované normy další krok v procesu vyrovnání se s totalitní minulostí. Text zákona účinného od 1. 8. 1993 (zejména jeho preambule a ust. § 1 a 2) je koncipován z hlediska legislativně-technického poněkud unikátně a dlouhodobě vzbuzuje jisté kontroverze v rámci českého politického spektra. Zákonodárce při tvorbě těchto ustanovení na okamžik odhlédl od tradičního účelu právní normy, tj. stanovit co „má být“, a namísto toho se omezil na obecné shrnutí historických skutečností autoritativním proklamováním toho „co je“, respektive „co bylo“, jako by se snažil zavázat historiky co do způsobu, jakým mají pro futuro minulost podávat čtenářům. Učinil tak zajisté ve snaze dát transparentně najevo své distancování se od nezákonných praktik a represí aplikovaných komunistickým

¹³⁷ Nález ÚS ze 14. 9. 1995, IV. ÚS 59/95.

¹³⁸ R 16/1996.

¹³⁹ Pokorný, M., *Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990*, C. H. Beck, Praha, 1999, str. 150.

režimem a vyjádřit svůj závazek vynasnažit se regulovat poměry v České republice způsobem vylučujícím budoucí inklinaci k totalitnímu společenskému zřízení. Dikce zákona je však nestandardně emotivní, vyčítavá, vyznívající až pomstychtivě. V textu zákona se tak objevilo něco, co by se svojí povahou hodilo spíše do důvodové zprávy.

V dalších ustanoveních pak zákonodárce glorifikuje činnost občanů spočívající v aktivním odporu (odboji) proti minulému režimu vedeném na základě demokratického přesvědčení politického, náboženského či mravního, a dodatečně tuto činnost legitimizuje i legalizuje. V obecné rovině přiznává právo na morální zadostiučinění každému, kdo byl komunistickým režimem nespravedlivě postižen a perzekuován. V reakci na skutečnost, že komunistická moc v mnohých případech zajišťovala beztrestnost svým vykonavatelům porušujícím elementární zásady právního státu a jednajícím v rozporu s tehdy platným objektivním právem, zakládá zákon ze satisfakčních důvodů ve svém ust. § 5 stavení promlčecí lhůty u trestných činů, u kterých „z politických důvodů neslučitelných se základními zásadami právního řádu demokratického státu nedošlo k pravomocnému odsouzení nebo zproštění obžaloby“, a to na období od 25. 2. 1948 do 29. 12. 1989. Uvedená zásada je promítnuta též do ust. § 67 trestního zákona.

Z hlediska tématu této disertační práce se jedná o důležitou normu, neboť ve svém ust. § 8 zmocňuje vládu, aby nařízením napravila některé křivdy spáchané na odpůrcích komunistického režimu a na osobách postižených jeho perzekucemi, v oblasti sociální, zdravotní a finanční. Secundum et intra zákona č. 198/1993 Sb. tak došlo k přijetí konkrétních „odškodňovacích“ předpisů, coby pramenů práva sociálního zabezpečení, a sice **nařízení vlády č. 51/1994 Sb.**, o nárocích osob, kterým byl odňat nebo snížen důchod podle dřívějších předpisů a některých osob účastných soudní rehabilitace, **nařízení vlády č. 165/1997 Sb.**, o vyplacení jednorázové náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem, **nařízení vlády č. 102/2002 Sb.**, o vyplacení jednorázové finanční náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem osobám zařazeným do vojenských táborů nucených prací, a dále **nařízení vlády č. 622/2004 Sb.**, o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální, ve znění pozdějších předpisů¹⁴⁰ (viz níže).

- **Nařízení vlády č. 51/1994 Sb., o nárocích osob, kterým byl odňat nebo snížen důchod podle dřívějších předpisů a některých osob účastných soudní rehabilitace**

Uvedené nařízení vlády vydané na základě zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu mělo napravovat křivdy nastalé v minulosti v oblasti důchodového zabezpečení v důsledku přijetí zákona č. 40/1958 Sb., který umožňoval snížit (odejmout) důchod některým odsouzeným osobám, zákona č. 41/1958 Sb., který umožňoval snížit důchod některým osobám, které byly před vstupem do zaměstnání podnikateli (čl. III) a který umožňoval snížení důchodu některým významným představitelům dřívějšího politického a hospodářského života (čl. IV), a dále vyhlášky č. 120/1964 Sb. Osobám takto perzekuovaným a jejich pozůstalým toto nařízení zakládá právo na úpravu snížených nebo odňatých důchodů na původní výši a zároveň

¹⁴⁰ Tj. ve znění nařízení vlády č. 405/2006 a nařízení vlády č. 369/2007 Sb.

právo na jednorázové doplacení odňatých nebo snížených částek ve výši odpovídající úrovni národního hospodářství v době vydání tohoto nařízení.

Nařízení dále založilo právo na výplatu jednorázového přídatku osobám, kterým nebyl vyplácen příplatek k důchodu náležející podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, anebo jim tento příplatek byl vyplácen ve snížené výši jen proto, že úhrn příplatku k důchodu a důchodu přesáhl částku odpovídající nejvyšší výměře starobního důchodu, tj. 3800,- Kč (ust. § 25 odst. 7 in fine zákona č. 119/1990 Sb., ust. § 24 odst. 4 zákona č. 100/1988 Sb. v tehdy účinném znění).

Tomuto předpisu bude podrobněji věnována pozornost níže.

▪ **Zákon č. 217/1994 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky některým obětem nacistické perzekuce**

Jde o první polistopadovou normu orientovanou na oběti druhé světové války. Finanční odškodnění v podobě jednorázové peněžní částky je v daném případě poskytováno osobám disponujícím potvrzením o účasti v národním boji za osvobození v kategorii československý politický vězeň (ve smyslu ust. § 1 odst. 1 písm. g) a ust. § 2 odst. 1 bod 5. zákona č. 255/1946 Sb.) a některým osobám po nich pozůstalým. Výše odškodnění se odvíjela od délky doby strávené v internaci. O nároku na jednorázovou peněžní částku se rozhodovalo ve správním řízení, přičemž ač se jednalo o dávku vyplácenou bez vazby na důchodové či nemocenské nároky oprávněného, byla orgánem příslušným k rozhodování ve většině případů Česká správa sociálního zabezpečení¹⁴¹.

Vydání této normy odstartovalo proces postupného novodobého „odškodňování“ jednotlivých kategorií účastníků národního boje za osvobození ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. a vydávání dalších předpisů za tímto účelem. Na tomto místě je vhodné poznamenat, že zatímco v případě zákona č. 255/1946 Sb. zvolil zákonodárce spíše věcnou formu odškodnění (viz výše), v novodobých předpisech má odškodnění vždy charakter čistě finanční.

Podrobněji k této normě v dalším textu disertační práce.

▪ **Nařízení vlády č. 165/1997 Sb., o vyplacení jednorázové náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem**

Nařízení vlády vydané na základě zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu založilo nárok na výplatu jednorázové peněžní částky osobám, které absolvovaly vazbu, vykonaly trest odnětí svobody nebo byly umístěny v táborech nucených prací popř. v centralizačním klášteře s režimem obdobným režimu táborů nucených prací, a to na základě rozhodnutí, které bylo později zrušeno na základě rehabilitačních zákonů. Jednorázová peněžní částka náležela pouze osobám, které strávily v těchto zařízeních alespoň 12 celých měsíců. Její výše se odvíjela od délky takové internace a byla spíše symbolická¹⁴².

¹⁴¹ U poživatelů důchodů od ministerstev vnitra, obrany a spravedlnosti pak příslušný resortní orgán.

¹⁴² Šlo o 625,- Kč za každý i započatý měsíc internace.

- **Zákon č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945**

Předpis vydaný ve vazbě na zákon č. 255/1946 Sb. zakládá nárok na vyplacení jednorázové peněžní částky občanům České republiky splňujícím podmínky uvedené v ust. § 1 odst. 1 bodě 1 písm. a) a b) a v § 2 odst. 1 bodech 1 až 3 cit. zákona, tj. příslušníkům čs. armády v zahraničí nebo osobám konajícím službu ve spojenecké armádě. Při splnění zákonem stanovených podmínek vzniká obdobný nárok též vdovám a vdovcům po takových osobách. O nárocích na výplatu těchto částek rozhodovala ve správním řízení ve většině případů Česká správa sociálního zabezpečení (přestože tyto nejsou vázány na důchodové nároky oprávněného) a to na základě písemné žádosti uplatněné nejpozději do 30. června 2001 (pod sankcí prekluze nároku). Praktická aplikace této normy přinesla řadu interpretačních problémů.

Podrobněji k zákonu č. 39/2000 Sb. v dalším textu.

- **Zákon č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných¹⁴³ do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945**

Personální působnost tohoto předpisu byla relativně široká, okruh oprávněných byl tvořen účastníky „druhého“ i (nebo) „třetího“ odboje.

Zákon se primárně vztahoval na občany České republiky spadající do zbývajících¹⁴⁴ kategorií účastníků národního boje za osvobození ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. (a pozůstalé po nich), tj. na osoby splňující podmínky ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. c) až f), bod 2 a odst. 2 tohoto zákona. Jde o příslušníky první čs. armády na Slovensku, československé partyzány¹⁴⁵, osoby účastnící se alespoň po 3 měsíce národně osvobozeneckého hnutí, padlé nebo těžce zraněné účastníky povstání z května roku 1945 a příslušníky stráže obrany státu¹⁴⁶. Další z oprávněných byli někteří příslušníci československého armádního sboru v ČSSR. Interpretační problémy (viz v dalším textu) způsobila v praxi poslední skupina oprávněných účastníků „druhého“ odboje, tj. osoby, které byly z rasových nebo náboženských důvodů soustředěny do vojenských pracovních táborů na území Československa v jeho hranicích z 29. září 1938 nebo se z týchž důvodů na tomto území ukrývali po dobu celkem nejméně tři měsíců¹⁴⁷. Hmotně právní podmínkou nároku zde bylo předložení osvědčení vydaného podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

¹⁴³ Jak vidno, zákonodárce nedbal příliš důsledně na jazykovou stránku textu předpisu, a to dokonce ani pokud jde o jeho název. Tvar „soustředěných“ je nevhodný, správně má být uvedeno „soustředěným“. Další gramatickou nesprávnost lze nalézt v ust. § 1 odst. 2 in fine tohoto předpisu – použité verbum „nedosáhli“ se vztahuje k substantivu „dětí“ a nikoliv „rodiče“, má být proto uvedeno ve tvaru „nedosáhly“.

¹⁴⁴ „Zbývajících“ ve vztahu k personální působnosti zákona č. 217/1994 Sb. a zákona č. 39/2000 Sb. (pozn. aut.).

¹⁴⁵ Ve smyslu zákona č. 34/1946 Sb., jímž se vymezuje pojem „československého partyzána“.

¹⁴⁶ Ve smyslu vládního nařízení č. 270/1936.

¹⁴⁷ Příslušníkům této skupiny osob vznikl nárok pouze za předpokladu, že nebyli odškodněni již dříve zákonem č. 217/1994 Sb. (viz výše).

Co se týče osob oprávněných z titulu účasti ve „třetím“ odboji, vztahuje se zákon na tzv. „politické vězně“¹⁴⁸ (tj. na občany České republiky, kteří byli vězněni mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990 a u kterých bylo rozhodnutí o jejich věznění zcela nebo částečně zrušeno podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu) a vdovy a vdovce po nich.

I zde se jednalo o nároky přiznávané bez vazby na důchodové nároky oprávněných, i zde se rozhodovalo na žádost ve správním řízení vedeném ve většině případů Českou správou sociálního zabezpečení. Nejzazší datum pro uplatnění nároku bylo zákonem stanoveno na 31. prosince 2002, a to pod sankcí prekluze nároku.

Ustanovením § 10 tohoto zákona byl pak rozšířen okruh osob odškodňovaných podle zákona č. 39/2000 Sb. a přechodným ustanovením následně stanovena dodatečná lhůta k uplatnění tohoto nároku (31. prosince 2002).

Jedná se o jednu ze stěžejních novodobých odškodňovacích norem, proto jí jistě bude věnována náležitá pozornost v dalším textu.

▪ **Nařízení vlády č. 102/2002 Sb., o vyplacení jednorázové finanční náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem osobám zařazeným do vojenských táborů nucených prací**

Jde o další z nařízení vlády vydaných na základě ust. § 8 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Do skupiny oprávněných z této normy spadají osoby zařazené do vojenských táborů nucených prací, tj. (ve smyslu ust. § 18 odst. 1 věta druhá zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích) do silničních praporů ženijního vojska zřízených od 2. 8. 1948 do 1. 9. 1950, pomocných technických praporů a vojenských báňských oddílů. Nárok na vyplacení jednorázové peněžní částky vznikal pouze osobám, které v těchto zařízeních strávily nejméně 12 měsíců, a její výše byla opět spíše symbolická¹⁴⁹.

Provádění odškodňovací agendy, tj. rozhodování ve správním řízení o nároku na jednorázové peněžní částky a jejich vyplacení v tomto případě spadá do působnosti Ministerstva vnitra ČR.

▪ **Zákon č. 170/2002 Sb., o válečných veteránech**

Uvedený předpis z legislativní dílny Ministerstva obrany České republiky si kladl za cíl ocenit činnost a zajistit nové nároky válečným (vojenským) veteránům¹⁵⁰, jakožto specifické společenské skupiny, která se především svým působením ve vojenských jednotkách zasloužila o vznik a následné opětovné získání české státnosti, a také se přímým výkonem služby v jednotkách mnohonárodních ozbrojených sil spolupodílela na řešení mezinárodních krizových situací. Vycházelo se z idey, že normy dosud platné upravující tuto problematiku přestávají postupem času plnit svoji funkci.

¹⁴⁸ Jde o legislativní zkratku vymezenou v ust. § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb., jejíž význam je odlišný od významu zkratky „československý politický vězeň“ ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. g) a 2 odst. 1 bod 5. zákona č. 255/1946 Sb.

¹⁴⁹ Jednalo se obdobně jako v případě nařízení vlády č. 165/1997 Sb. (viz výše) o 625,- Kč za každý i jen započatý měsíc služby v těchto zařízeních.

¹⁵⁰ Veterán = „vysloužilce“ (Klimeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

Zákon především obsahuje legální definici pojmu „válečný veterán“, přičemž pod tento pojem začleňuje legionáře z první světové války i některé kategorie účastníků národního boje za osvobození ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. Dále zakládá a specifikuje nové povinnosti Ministerstva obrany ČR v této oblasti, zejména vydávat osvědčení válečného veterána, zabezpečovat oslavy Dne válečných veteránů, zřizovat a spravovat domovy péče o tyto osoby, a jiné.

▪ **Zákon č. 172/2002 Sb., o odškodnění osob odvěčených do SSSR nebo do táborů, které SSSR zřídil v jiných státech**

Jedná se o další z „odškodňovacích“ norem¹⁵¹ v působnosti České správy sociálního zabezpečení. Cílovou skupinou¹⁵² se stali bývalí občané Československa (a zároveň současní občané České republiky), kteří byli v letech 1944-1955¹⁵³ odvěčeni sovětskými orgány do táborů nucených prací (GULAGů) v SSSR, kde strávili část svého života jakožto nepřátelé sovětské moci určení k pozvolné záhubě způsobené extrémně namáhavou prací, krutými životními podmínkami a nesnesitelným táborem režimem. V případě, že za těchto okolností zemřeli, náleží reparační nároky jejich pozůstalým.

Forma „odškodnění“ byla především finanční, a to v podobě jednorázové peněžní částky vyplácené bez vazby na důchodové nároky oprávněného, jejíž výše¹⁵⁴ se odvíjela od délky doby strávené nedobrovolně v SSSR. Nárok na tuto dávku bylo třeba uplatnit do 31. 12. 2002 pod sankcí jeho prekluze. Doba internace se na základě tohoto zákona příznivě projevuje též v nárocích dotčených osob (nebo pozůstalých po nich) z důchodového pojištění.

▪ **Nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální**

Jde o zatím poslední z nařízení vlády¹⁵⁵ vydaných na základě zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. Co se týče formy finančního odškodnění, rozhodla se vláda v tomto případě přistoupit ke koncepci tzv. „příplatku k důchodu“, jakožto dávky nikoli jednorázové, ale pravidelně se měsíčně

¹⁵¹ Účinnost od 9. 5. 2002.

¹⁵² Podle důvodové zprávy k zákonu se mělo jednat o skupinu nevelkou, celkem cca 1.000 osob, podle jiných zdrojů (Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu) o skupinu ještě menší.

¹⁵³ Zajímavé je, že v tomto případě se odškodnění parciálně vztahuje i na osoby, kterým nebyla křivda způsobena v době, kdy na území ČSR nepůsobil režim nacistický ani komunistický, ale režim demokratický. Šlo o osoby odvěčené z politických důvodů do SSSR v letech 1944-1948 (tj. zejména o ruské emigranty, kteří přijali čs. občanství, ale i o bývalé čs. legionáře nebo bývalé vězně nacistických koncentračních táborů), kterým ČSR v tomto období nezajistila náležitou ochranu před činností sovětské kontrarozvědky (jednající v dozvacích druhé světové války), ač k tomu byla podle mezinárodněprávních dokumentů povinna. Žádný ze zadržených a deportovaných čs. občanů nebyl sovětskými orgány obviněn ze zločinů spáchaných za 2. světové války, ale byli souzeni za činnost namířenou proti zájmům SSSR. Vláda ČSR proti těmto skutečnostem přes četné petice u orgánů SSSR nikdy neprotestovala a omezila se pouze na žádosti o zpětné vydání zadržených a deportovaných. Po únoru 1948 shledala vláda ČSR intervence ve prospěch deportovaných za politicky nevhodné a upustila od jakékoliv aktivity v tomto směru. Zároveň až do poloviny 50. let, již za otevřené spolupráce, pokračovaly deportace dalších čs. občanů. Z celkového počtu odvěčených byla sovětskými úřady vrácena do ČSR asi osmina. Sovětské úřady přitom nepředaly žádné doklady o důvodech jejich internace v SSSR. Po návratu s nimi bylo zacházeno jako s nedůvěryhodnými osobami, nesměli být zaměstnáváni v určitých oblastech a měli nařízeno místo bydliště. Výnosem Prezidia Nejvyššího soudu SSSR z 16.1.1989 byly všechny rozsudky nad těmito osobami zrušeny, pokud nebyly zrušeny již dříve. (Z důvodové zprávy k zákonu.)

¹⁵⁴ Zajímavé je srovnání výše odškodňovací dávky vyplácené na základě této normy a výše dávek vyplácených na základě předchozích předpisů, tj. např. nařízení vlády č. 165/1997 Sb. nebo nařízení vlády č. 102/2002 Sb. Zatímco v předchozích případech činila výše jednorázové peněžní částky 625,- Kč za každý i započatý měsíc internace, v tomto případě se za stejné období odvěčení vyplácelo 12.000,- Kč.

¹⁵⁵ Účinnost od 1. ledna 2005.

opakující. Tato koncepce dávky svojí povahou akcesorické k dávce důchodového pojištění, ač vypadá na první pohled populárně, má při hlubším zamyšlení svá logická i morální úskalí. Za prvé je za těchto okolností neodůvodněně aplikován rozdílný přístup k osobám, které jsou a které nejsou poživateli důchodu z veřejného důchodového pojištění. Za druhé je výše celkové částky připadající na každého jednotlivého beneficianta rozdílná v závislosti na délce jeho života. Z hlediska rovnosti a spravedlnosti tak tato koncepce za koncepcí jednorázové peněžní částky poněkud zaostává.

Oprávněnými z nároků založených tímto nařízením se v první fázi (tj. s účinností od 1. 1. 2005) staly osoby (státní občané ČR), které v období od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 byly odsouzeny a vykonaly trest odnětí svobody, jeho část nebo vazbu v důsledku rozhodnutí, které bylo posléze zrušeno na základě zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, popř. na základě zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu, za podmínky že, pobírají starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění. Oprávněnými byly dále osoby pobírající vdovský nebo vdovecký důchod po osobách uvedených v předchozí větě.

Výše příplatku se stanovila v závislosti na délce doby strávené ve vězení nebo ve vazbě. Orgánem kompetentním k rozhodování o nároku na tyto dávky a jeho výši byl orgán sociálního zabezpečení příslušný v daném případě k výplatě důchodu¹⁵⁶. Závazné prekluzivní lhůty k uplatnění nároků nebyly s ohledem na charakter dávek stanoveny. Příplatky se přiznávají i k důchodům, na které vzniká nárok teprve po účinnosti uvedeného nařízení; v takovém případě náleží příplatek ode dne přiznání důchodu a ve výši stanovené s přihlédnutím ke všem valorizacím této dávky, ke kterým v mezidobí¹⁵⁷ došlo. Příplatek je možno přiznat i zpětně.

Krátce po vydání této normy se ukázalo, že zákonodárce při její tvorbě „pozapomněl“ v jejím textu *expressis verbis* uvést další kategorie osob, které utrpěly křivdy na základě charakterově obdobných právních skutečností, jako kategorie původně odškodňované, a kterým proto při respektování zásady rovnosti měl být příplatek rovněž přiznán. S účinností od 1. října 2005¹⁵⁸ tedy došlo k novelizaci zmíněného předpisu, a to nařízením vlády č. 405/2005 Sb.¹⁵⁹. To především zařadilo do okruhu oprávněných též

¹⁵⁶ Tj. ve většině případů Česká správa sociálního zabezpečení, dále ministerstva vnitra, obrany a spravedlnosti.

¹⁵⁷ Tj. od 1. 1. 2005 do dne přiznání důchodu.

¹⁵⁸ Na základě rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č. j. 6 Ads 4/2006 – 32 ze dne 7. 3. 2007 došlo posléze k faktické retroaktivitě této novelizace až ke dni 1. 1. 2005, neboť soud v tomto rozhodnutí konstatoval neaplikovatelnost přechodného ustanovení čl. II nařízení vlády č. 405/2005 Sb. zakládajícího tuto „dělenou účinnost“, a to pro jeho rozpor se smyslem zákona č. 198/1993 Sb. V odůvodnění tohoto rozhodnutí NSS výslovně uvedl, že „podle ust. § 4 cit. zákona, každý, kdo byl komunistickým režimem nespravedlivě postižen a perzekuován a nepodílel se na skutečnostech uvedených v § 1 odst. 1 tohoto zákona, si zaslouží účast a morální zadostiučinění. Nejvyšší správní soud považuje krok vlády, jež zařadí osoby účastné rehabilitace podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb., do okruhu těch, kdož mají nárok na příspěvek k důchodu, až o deset měsíců později, než se tak stalo ostatním osobám, které komunistický režim žalářoval ve věznicích [srov. § 1 odst. 1 písm. d) cit. zákona], jako výrazně nerovné zacházení s osobami tímto režimem perzekuovanými; takovýto přístup zákonodárce přistoupivší k tvorbě cit. zákona č. 198/1993 Sb., nemohl zamýšlet. Nejvyšší správní soud, nadán ústavní pravomocí nepřihlídnout k aktu moci výkonné, jež považuje za rozporný s cíly zákona (čl. 95 Ústavy), rozhodl se prominout přechodné opatření vtělené do novelizace nařízení vlády č. 622/2004 Sb., pokud jde o osoby účastné rehabilitace podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, a akceptovat v posuzované věci i zpětnou účinnost normy, zajistí-li se tak vnímání spravedlnosti, která pro osoby postižené komunistickým režimem nemůže být jen bezobsažným pojmem.“ Česká správa sociálního zabezpečení tento názor Nejvyššího správního soudu při své rozhodovací činnosti akceptovala a začala v souladu s ním obecně rozhodovat (podrobněji v kapitole 4.3.1.).

¹⁵⁹ Nařízením vlády č. 405/2005 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální.

osoby, které byly nezákonně zbaveny osobní svobody v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 aniž bylo zahájeno trestní stíhání a z toho důvodu byly rehabilitovány podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb., dále osoby, kterým nebyl vyplácen vdovský nebo vdovecký důchod po osobách primárně odškodňovaných tímto nařízením jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnu důchodů (podle předpisů účinných před 1. 1. 1996), a dále poživatele důchodu (jakéhokoliv) z českého důchodového pojištění, jejichž rodič v době výkonu trestu odnětí svobody nebo vazby zemřel, jestliže ke dni úmrtí tohoto rodiče nedosáhli věku 18 let.

Též pro zajištění odškodnění další kategorie účastníků protikomunistického odboje zvolila vláda dle mého názoru racionálně cestu novelizace předpisu již existujícího namísto vydání předpisu nového. Stalo se tak **nařízením vlády č. 369/2007 Sb.**¹⁶⁰. Tato norma rozšířila s účinností od 1. ledna 2008 okruh beneficentů příplatku k důchodu o další tři skupiny osob, občanů České republiky. Šlo jednak o osoby pobírající vdovský nebo vdovecký důchod z českého důchodového pojištění po osobách násilně usmrčených státní mocí při pokusu o opuštění Československa, dále o sirotky po těchto osobách, pokud pobírají jakýkoliv důchod z českého důchodového pojištění a ke dni úmrtí rodiče nedosáhli věku 18 let, a dále o poživatele jiného než vdovského nebo vdoveckého důchodu z českého důchodového pojištění, na jejichž manželském partneru byl v době od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 vykonán trest smrti uložený za trestný čin později rehabilitovaný¹⁶¹. Nařízením dále stanovilo novou výši příplatku k důchodu poskytovaného některým osobám.

Všem třem normám bude pro jejich relevanci z hlediska tématu této práce věnována náležitá pozornost v dalším textu.

▪ **Zákon č. 203/2005 Sb., o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky Svazu sovětských socialistických republik, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky**

Účelem zákona¹⁶² bylo poskytnout finanční náhradu osobám, které byly usmrčeny případně utrpěly újmu na zdraví nebo na lidské důstojnosti (znásilnění) v příčinné souvislosti s pobytem tzv. okupačních armád na území Československa v období od 20. srpna 1968 do 27. června 1991¹⁶³, přičemž za tuto újmu nebyly odškodněny na základě vyhlášky č. 11/1969 Sb.¹⁶⁴. Oprávněnými z nároků založených tímto zákonem jsou kromě přímo poškozených osob též pozůstalí po nich, tj. manžel, děti, event. rodiče.

¹⁶⁰ Nařízení vlády č. 369/2007 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální, ve znění nařízení vlády č. 405/2005 Sb.

¹⁶¹ Poživatelům vdovského nebo vdoveckého důchodu po rehabilitovaných osobách náleží příplatek k důchodu již od účinnosti nařízení č. 622/2004 Sb., v původním znění, tj. od 1. 1. 2005 [ust. § 1 odst. 1 písm. b) cit. nařízení].

¹⁶² Účinnost od 27. 5. 2005.

¹⁶³ Z důvodové zprávy k předpisu: „Z odborného posudku vyplývá, že jen v období od 20.8.1968 do 9.9.1968 bylo zabito celkem 72 osob, těžce zraněno bylo 266 osob a lehce zraněno bylo 436 osob. Tyto údaje jsou pochopitelně za celé tehdejší Československo. Z dalších zpráv je zřejmé, že případy zabití, znásilnění nebo zranění se v masivním počtu vyskytovaly až do konce roku 1968. Od roku 1969 do roku 1991 se počty snižují, ale rozhodně nikoliv na nulu. Případy znásilňování, zranění nebo i zabití jsou zdokumentovány až do odchodu Sovětské armády z Československa v roce 1991.“

¹⁶⁴ Vyhláška č. 11/1969 Sb., o Smlouvě mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR. V článku 10 Smlouvy se vláda SSSR zavazuje, „že nahradí vládě ČSSR hmotné škody, které mohou být československému státu způsobeny činy nebo opomenutím sovětských jednotek nebo osob k nim příslušejících, jakož i škody, které mohou být způsobeny sovětskými jednotkami nebo osobami

Co se týče způsobu odškodnění, zvolil zákonodárce tradičně variantu finanční v podobě jednorázové peněžní částky. Její koncepce je přesto poněkud unikátní, neboť zákon v ust. § 4 definuje výši nároku jako „celkovou“, a to ve snaze vynaložit na každý typový případ stejné množství finančních prostředků, tedy zabránit, aby se toto množství lišilo v závislosti na počtu oprávněných osob (týká se nároků pozůstalých).

Působnost k rozhodování o dávce a k její výplatě je zákonem svěřena Ministerstvu vnitra ČR. Nárok bylo třeba uplatnit nejpozději do 31. prosince 2006, jinak zanikl.

- **Zákon č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám, o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů**

Zatím poslední z moderních odškodňovacích norem¹⁶⁵ byla vydána v roce 2005. Okruh oprávněných byl velmi široký (jednalo se v podstatě o účastníky prvního, druhého i třetího odboje) a lze konstatovat, že ve většině případů byla na základě tohoto zákona reparační dávka poskytována osobám, které již v minulosti (a to i po roce 1989) za svoji odbojovou činnost oceněny byly, tj. jednalo se o pokračování tohoto procesu. Tentokrát však (až na výjimky) nešlo o náhradu jednorázovou, ale tato měla (má) podobu pravidelně valorizovaného měsíčně se opakujícího plnění vázaného na důchodové nároky jeho beneficianta¹⁶⁶.

Norma zavedla tři na sobě vzájemně nezávislé dávky poskytované osobám splňujícím podmínky definované pro každou z dávek samostatně. Jednalo se o „příplatek k důchodu“, „zvláštní příspěvek k důchodu“ a „jednorázovou peněžní částku“.

Příplatek k důchodu¹⁶⁷ primárně sloužil a slouží k ocenění činnosti účastníků odboje za I. a II. světové války. Je poskytován osobám pobírajícím starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění disponujícím osvědčením o statutu účastníka národního boje za osvobození ve smyslu ust. § 1, 2 a 8 zákona č. 255/1946 Sb. nebo potvrzením příslušného vojenského orgánu o splnění podmínek zákona č. 462/1919 Sb. z. a n., o propůjčování míst legionářům¹⁶⁸. Nárok získávají i osoby pobírající vdovský nebo vdovecký důchod po osobách uvedených v předchozí větě a dále též sirotci po popravených nebo jinak násilně usmrcených účastnících druhého odboje¹⁶⁹, kteří ke dni úmrtí dotyčného rodiče nedosáhli věku 18 let. Výše měsíčně poskytované dávky je u každého příjemce rozdílná v závislosti na délce výkonu odbojové či legionářské činnosti. Vznik nároku na příplatek k důchodu je závislý na existenci nároku na důchod, avšak není jeho součástí, tj. valorizace příplatku se realizuje odděleně od valorizace důchodu.

---

k nim příslušejícími, při plnění služebních povinností československým občanům, institucím nebo občanům třetích států, nacházejících se na území ČSSR. Vláda SSSR se též zavázala nahradit ČSSR škody, které příslušníci těchto jednotek nebo členové jejich rodin způsobí „nikoliv při plnění služebních povinností“.

¹⁶⁵ Dělená účinnost: 19. 9. 2005, 1. 1. 2006.

¹⁶⁶ K problematickým aspektům této koncepce viz výše text k nařízení vlády č. 622/2004 Sb.

¹⁶⁷ ust. § 1 a následující cit. zákona.

¹⁶⁸ Podle statistik příslušných orgánů sociálního zabezpečení se o dávku z tohoto titulu nikdo nepřihlásil a je nepravděpodobné, že by takový potencionální žadatel existoval – musel by se dožít více než sta let. Zákon tak poněkud nestandardně založil nárok skupině osob, ze které se vydání tohoto předpisu nikdo nedožil. Uvedený text má proto význam pouze ve vztahu k výkladu odst. 2 cit. ustanovení (tj. nároky pozůstalých osob).

¹⁶⁹ Nikoliv též prvního odboje jako v předchozích dvou případech.

Skupina oprávněných ze **zvláštního příspěvku k důchodu**¹⁷⁰ je definována odlišně, jde o účastníky druhého a třetího odboje. Konkrétně se jedná o občany ČR pobírající starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění, kterým byla výše důchodu upravena jako účastníkům odboje¹⁷¹, nebo kteří byli účastníky národního povstání z května roku 1945 (a disponují potvrzením Ministerstva obrany o této skutečnosti ve smyslu ust. § 7 tohoto zákona), nebo kteří byli účastní soudní či mimosoudní rehabilitace ve smyslu zákona č. 82/1968 Sb., zákona č. 119/1990 Sb. nebo zákona č. 87/1991 Sb. Výše pravidelně se opakujícího zvláštního příspěvku je v rámci jednotlivých skupin oprávněných jednotná, tj. neodvíjí se od délky výkonu odbojové činnosti¹⁷².

Nárok na příplatek k důchodu je možno přiznat nejdříve od splátky důchodu splatné v říjnu roku 2005, zvláštní příspěvek nejdříve od splátky důchodu splatné v lednu roku 2006. Pro uplatnění nároku na tyto dávky nebyla stanovena žádná prekluzivní lhůta; navíc je lze přiznat i k důchodům, na které vznikl nárok po roce 2005 (2006), a to včetně všech valorizací, ke kterým v mezidobí ohledně těchto dávek došlo.

Jednorázová peněžní částka byla na základě tohoto zákona poskytnuta osobám, kterým nemohla být poskytnuta na základě zákona č. 39/2000 Sb. a zákona č. 261/2001 Sb. jen proto, že uvedené předpisy z důvodu rozhodné doby kratší než tři měsíce (u československých partyzánů kratší než dva měsíce) tento postup neumožňovaly¹⁷³. Nárok na jednorázovou peněžní částku bylo třeba uplatnit nejpozději do 31. 12. 2006, jinak zanikl.

Nároky na jednotlivé dávky se vzájemně nevylučují.

Působností k rozhodování o nároku a k výplatě všech těchto sociálních dávek disponuje opětovně Česká správa sociálního zabezpečení, případně příslušný resortní orgán sociálního zabezpečení.

K novelizaci tohoto předpisu zatím došlo pouze jednou, a to zákonem č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů. Jeho ust. čl. XXI zrušilo s účinností od 1. ledna 2008 obsoletní část třetího zákona č. 357/2005 Sb.¹⁷⁴.

Výkladu této normy bude věnována pozornost podrobněji v dalším textu.

¹⁷⁰ ust. § 5 a následující cit. zákona.

¹⁷¹ Ve smyslu ust. § 59 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění účinném do 31. 12. 1995, posléze ve smyslu ust. § 94 zákona č. 155/1995 Sb.

¹⁷² U účastníků květnového povstání je to 1250,- Kč měsíčně, u ostatních 2.500,- Kč měsíčně.

¹⁷³ ust. § 4 odst. 3 zákona č. 39/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů, a ust. § 1 odst. 1 in fine, § 5 odst. 3 a 4 zákona č. 261/2001 Sb.

¹⁷⁴ Ta obsahovala odkaz na zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, který byl s účinností od 1. ledna 2007 zrušen zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

3.2 Předpisy o sociálním zabezpečení obsahující dílčí úpravu odškodňovacích nároků

Ve výčtu důležitých odškodňovacích předpisů nelze závěrem nezmínit některé předpisy regulující primárně obecnou problematiku práva sociálního zabezpečení. Jejich součástí jsou však ve všech případech ustanovení přiznávající účastníkům národního boje za osvobození významná oprávnění finančního charakteru. Jejich stručný přehled je následující:

▪ **Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění**

Na svou dobu velmi pokrokový a dodnes právními historiky oceňovaný¹⁷⁵ zákon o národním pojištění vypracovaný podle britského modelu lorda Beveridge, založeného na myšlence účasti všech obyvatel státu na pojištění, se ve svém textu zabýval nároky účastníků odboje v sociálním zabezpečení pouze marginálně, a to v jediném ust. § 269 odst. 6. Podrobněji v dalším textu.

▪ **Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení**

Historicky první československý zákon „o sociálním zabezpečení“¹⁷⁶ (vydaný současně se zákonem č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců) opustil národně pojistnou koncepci aplikovanou jeho předchůdcem a konvertoval k systému založenému striktně na zabezpečovacím principu, a to v návaznosti na sovětské zkušenosti. Jednalo se v podstatě o převzetí péče o občany státem jako výraz ideologie nedistributivního pojetí socialismu¹⁷⁷. Účelem takto vytvořeného sociálního zabezpečení mělo být, jak uvádí ve svém ust. § 1, „*příspěť v souladu s rozvojem výrobních sil ještě více k zvýšení hmotné i kulturní úrovně pracujících a k výstavbě socialismu v našem státě. Dávky a služby sociálního zabezpečení poskytuje stát. Zaměstnanci neplatí na jejich úhradu zvláštní příspěvky.*“

I tento předpis je ohledně úpravy zvláštních nároků pro účastníky odboje stručný. Pouze podle ust. § 6 odst. 2 bod 1. písm. b) tohoto zákona se za náhradní dobu pojištění považují „*doby odbojové činnosti a věznění z politických nebo rasových důvodů v době nesvobody*“, pokud byly získány v období do 30. září 1948. Podrobnosti (výrazně modifikující dosavadní právní úpravu i praxi) jsou uvedeny v prováděcí **vyhlášce Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 113/1957 Sb. Ú. I., o zápočtu vojenské služby, jakož i odbojové činnosti a věznění v době nesvobody do doby zaměstnání.**

▪ **Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**

Nový zákon o sociálním zabezpečení¹⁷⁸, který si ve své preambuli mj. vytýčil cíl zajišťovat nároky z důchodového zabezpečení výlučně na základě práce a odstranit proto z

¹⁷⁵ Zejména proto, že sjednotil několik do té doby rozříznutých důchodových systémů do jednoho celku, vtáhl do pojistného systému všechny skupiny obyvatelstva (včetně osob samostatně výdělečně činných) a stanovil pro ně stejné podmínky co do vzniku a výše nároku na pojistné dávky. Mimo jiné zavedl též společný a jednotný výběr pojistného a dvojsložkovost dávek důchodového pojištění, tj. základní (pevná – existenční minimum) a procentní (pohyblivá) výměra v souladu s principem zásluhovosti.

¹⁷⁶ Účinnost od 1. ledna 1957.

¹⁷⁷ Tröster, P., a kol., Právo sociálního zabezpečení, 4. přepracované a doplněné vydání, C. H. Beck, Praha 2008, kapitola II. (autorka kapitoly V. Štangová).

¹⁷⁸ Dělená účinnost: 1. července 1964, 1. října 1964, 1. ledna 1965.

důchodového zabezpečení veškeré pozůstatky dřívějších sociálně pojišťovacích kapitalistických systémů, reguloval již v původním znění nároky účastníků odboje podrobněji než předchozí normy. Již v úvodu¹⁷⁹ je zmíněno, že do věcné působnosti tohoto zákona spadá též „*důchodové zabezpečení bojovníků proti fašismu, obětí války a fašistické persekuce v době nesvobody a účastníků přípravy k obraně Československé socialistické republiky*“. Prováděcí předpis¹⁸⁰ pak stanovil, které způsoby této činnosti se zároveň považují za výkon zaměstnání v preferované pracovní kategorii (§ 5/2). Doba odbojové činnosti se opět hodnotila jako náhradní doba pojištění. Odbojová činnost se též příznivě projevovala ve výši důchodových nároků (včetně pozůstalostních). Tento zákon mj. zrušil ust. § 17 zákona č. 255/1946 Sb.

Za přelomovou lze v této souvislosti považovat právní úpravu zavedenou předpisem schvalovaným v hektické politické atmosféře krátce po událostech „pražského jara“, **zákonem č. 161/1968 Sb., o zvláštním přídavku k dávkám, o změnách v důchodovém zabezpečení účastníků odboje a o některých dalších změnách v sociálním zabezpečení**¹⁸¹. Tento zákon novelizoval dva hlavní zákony regulující v té době problematiku sociálního zabezpečení, sice zákon č. 101/1964 Sb. a zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků (viz níže), a to tak, že do každého z nich implementoval novou pasáž podrobně regulující nároky účastníků odboje v důchodovém zabezpečení. Odstartoval tak dlouholetou éru komplexní úpravy zvláštních nároků účastníků odboje v obecných předpisech o sociálním zabezpečení, jež trvá v prakticky nezměněné podobě až do současnosti¹⁸².

V zákoně č. 101/1964 Sb. zavedl novelizací ust. § 1 odst. 1 bodu 1. písm. e) obecnou legislativní zkratku „účastníci odboje“, za které byli považováni „*bojovníci proti fašismu, obětí války a fašistické persekuce v době nesvobody, jakož i účastníci osvobozovacích bojů za první světové války*“. Dále do tohoto zákona vložil novou část osmou (ust. § 107a až § 107k) nazvanou „*Důchodové zabezpečení účastníků odboje*“. Tato úprava rozčlenila účastníky odboje splňující podmínky stanovené zákonem č. 255/1946 Sb. a zákonem č. 462/1919 Sb. do čtyř skupin v závislosti na délce a intenzitě jejich odbojové činnosti.

Jednotlivým účastníkům odboje, event. jejich pozůstalým, pak zákon č. 101/1964 Sb., ve znění zákona č. 161/1968 Sb., přiznával různá oprávnění rozdílného rozsahu v závislosti na skupině, ke které příslušeli. Jednalo se o zvýhodnění oproti ostatním poživatelům důchodů, a to jak z hlediska vzniku nároku na dávky důchodového pojištění (věk potřebný pro vznik nároku byl u osob se statutem účastníka odboje nižší), tak z hlediska výše nároku (hranice nejnižší a nejvyšší výměry důchodu byla u účastníků odboje vyšší než u ostatních důchodců). Pro případ, že účastník odboje změnil pro zdravotní poškození, které utrpěl v souvislosti s odbojovou činností, své dosavadní zaměstnání, zjišťoval se jeho průměrný měsíční výdělek pro výpočet důchodu, pokud to pro něj bylo výhodnější, z výdělku, kterého dosahovali stejně kvalifikovaní zdraví pracovníci v povolání, jež účastník odboje dříve vykonával. Ve smyslu přechodných ustanovení

¹⁷⁹ ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. e) cit. zákona.

¹⁸⁰ Vyhláška Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení.

¹⁸¹ Účinnost od 1. ledna 1969.

¹⁸² Úprava současného zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, účinného od 1. 1. 1996, je v tomto ohledu poněkud specifická (viz níže).

zákona č. 161/1968 Sb. se benefity založené tímto zákonem aplikovaly i na důchody přiznané před účinností tohoto zákona.

▪ **Zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků**

Zákon přijatý v reakci na rozhodnutí Komunistické strany Československa stanovit jako hlavní úkol celé společnosti další rozvoj zemědělské výroby a postupné vyrovnání její dosud zaostávající úrovně na úroveň průmyslu upravil důchodové zabezpečení členů jednotných zemědělských družstev s tzv. vyšší úrovní hospodaření v podstatě stejně jako pro zaměstnance („pracovníky“) v pracovním poměru a některé zásady úpravy důchodového zabezpečení zaměstnanců promítl i do úpravy důchodového zabezpečení členů ostatních jednotných zemědělských družstev. Z textu zákona je tak v mnoha případech zřejmá podobnost se zněním zákona č. 101/1964 Sb. s tím, že v jednotlivostech jsou respektována specifika činnosti družstevních rolníků.

O nárocích účastníků odboje založených tímto zákonem lze proto uvést v obecné rovině totéž, co bylo zmíněno výše při charakteristice zákona č. 101/1964 Sb. Také zákon č. 103/1964 Sb. byl s účinností od 1. 1. 1969 novelizován zákonem č. 161/1968 Sb., kterážto novela zavedla do tohoto zákona legislativní zkratku „účastník odboje“¹⁸³ a implementovala do něj nový oddíl třetí (ust. § 74a až § 74j) pod marginální rubrikou „*Důchodové zabezpečení účastníků odboje*“. I v tomto případě byli účastníci odboje splňující podmínky zákona č. 255/1946 Sb. a zákona č. 462/1919 Sb. rozčleněni do čtyř skupin při použití totožných rozlišovacích kritérií jako v zákoně č. 101/1964 Sb. (viz výše), přičemž jednotlivci byla přiznávána různá míra obdobných zvýhodnění v závislosti na jeho příslušnosti ke konkrétní skupině. Nepravá retroaktivita novelizované právní úpravy se projevuje i zde.

▪ **Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení**

Zákon o sociálním zabezpečení¹⁸⁴ schválený a vyhlášený v době kulminující normalizace sjednotil sociální zabezpečení zaměstnanců v pracovním poměru a družstevních rolníků a z důvodu „růstu životní úrovně pracujících“ zvýšil vyplácené i nově přiznávané důchody.

Zákon zachovává existenci legislativní zkratky „účastník odboje“ i dosavadní koncepci rozdělení této kategorie osob do skupin (část první, díl čtvrtý, „Odchytky pro účastníky odboje“, ust. § 51 až 60) a přiznání speciálních zvýhodnění v důchodovém zabezpečení lišících se rozsahem v závislosti na tomto rozdělení. Podoba těchto zvýhodnění je obdobná jako v případě zákona č. 101/1964 Sb., ve znění zákona č. 161/1968 Sb. Doba odbojové činnosti je považována za náhradní dobu pojištění.

Již přiznané důchodové nároky (starobní a invalidní) účastníků odboje I. a II. skupiny se na základě tohoto zákona generálně zvyšovaly obdobně jako důchodové nároky osob, jež vykonávaly dlouhodobě činnost v preferovaných pracovních kategoriích. Některým účastníkům odboje se zvýšily i sociální důchody.

Zákon mj. zrušil čl. I zákona č. 161/1968 Sb., tj. ustanovení o zvláštním přídatku k dávkám sociálního zabezpečení.

¹⁸³ ust. § 1 odst. 1 bod 3. písm c) cit. zákona: „*bojovníci proti fašismu, oběti války a fašistické persekuce v době nesvobody, jakož i účastníci osvobozovacích bojů za první světové války*“.

¹⁸⁴ Účinnost od 1. ledna 1976.

▪ **Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení**

Historicky zatím posledním právním předpisem upravujícím komplexně (s výjimkou nemocenského pojištění) problematiku českého (československého) práva sociálního zabezpečení se stal zákon č. 100/1988 Sb.¹⁸⁵ v jeho úvodních ustanoveních zákonodárce heroicky prohlašuje, že právo na sociální zabezpečení podle tohoto zákona se zaručuje všem občanům a že pracující neplatí na důchodové zabezpečení podle tohoto zákona příspěvky.

Účelem nového předpisu bylo zejména odstranění nivelizace¹⁸⁶ rozdílů mezi důchody přiznanými v minulosti za účinnosti předchozích právních úprav a důchody nově přiznávanými, tedy v podstatě prohloubení zásluhového principu v důchodovém zabezpečení. Způsob, jaký zákonodárce k naplnění tohoto cíle zvolil bylo navýšení všech důchodů přiznaných na základě předchozích právních předpisů, a to o pevné částky, jejichž výše se lišila v závislosti na druhu důchodu a roku jeho přiznání (čím dříve byl přiznán, tím vyšší bylo zvýšení). To se samozřejmě vztahovalo i na důchody účastníků odboje, kterým však náleželo ještě další zvýšení.

Zajímavá je statistika o vyplácených důchodech uvedená v důvodové zprávě¹⁸⁷ k tomuto předpisu. „Počet důchodově zabezpečených se zvýšil od přijetí zákona o národním pojištění v roce 1948 do roku 1985 o 3,4 miliónu, počet důchodů vzrostl na trojnásobek a průměrná výše vyplácených starobních důchodů se zvýšila více než čtyřikrát. Náklady na důchodové zabezpečení vzrostly od roku 1948 téměř 15krát.“

K úpravě nároků účastníků odboje v sociálním zabezpečení lze uvést obdobné jako výše v případě zákona č. 121/1975 Sb. Legislativní zkratka „účastník odboje“ zde zůstává zachována, přičemž její definice je totožná, a stejně tak se nezměnilo ani pojetí jednotlivých skupin účastníků odboje, kterým jsou přiznávána speciální oprávnění finančního charakteru související s jejich důchodovými nároky.

▪ **Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění**

Přijetí zákona o důchodovém pojištění¹⁸⁸ znamenalo v České republice opuštění zabezpečovacího principu a návrat k zásadám zakotveným v minulosti zákonem č. 99/1848 Sb., tj. k principu pojistnému¹⁸⁹. Prostředky odvedené do důchodového systému jsou vedeny na zvláštním účtu, aby se zabránilo rozplynutí jejich přebytků ve státním rozpočtu. Účast na pojištění není automatická, ale každá osoba si ji zajišťuje odvodem pojistného (ve většině případů povinným). Od roku 1996 není právo sociálního

¹⁸⁵ Účinnost od 1. října 1988.

¹⁸⁶ Důvodová zpráva uvádí k nedostatkům dosavadní právní úpravy: „V oblasti vyplácených důchodů jde především o neodůvodněné, stále rostoucí značné rozdíly mezi důchody přiznávanými v různých obdobích, přičemž tyto rozdíly se zvětšují s délkou doby, která uplynula od jejich přiznání. Důchodci, kteří jsou v důchodu delší dobu, mají podstatně nižší důchody ve srovnání s důchody posledních let, a to i přesto, že měli často značné pracovní zásluhy.“ A dále: „Nužnost zvyšovat především nízké důchody, které jsou jediným zdrojem příjmu, zatímco ostatní důchody byly zvyšovány o nižší částky, vedla postupně k nivelizaci a tak se v mnoha případech výše důchodů přiznaných za celoživotní práci dostávají na úroveň důchodů upravovaných jako jediný zdroj příjmu bez ohledu na pracovní zásluhy.“

¹⁸⁷ Federální shromáždění ČSSR, tisk 74, rok 1988.

¹⁸⁸ Účinnost od 1. ledna 1996.

¹⁸⁹ Bývá však poukazováno na skutečnost, že v důsledku extrémně širokého okruhu náhradních dob pojištění a velmi benevolentních podmínek vzniku nároku na některé dávky (např. invalidní důchod dle § 42 cit. zákona), je použití termínu „pojištění“ poněkud alibistické. Z etymologického i právního hlediska je proto přesnější charakterizovat český důchodový systém jako založený na „pojistném principu s výraznými zabezpečovacími prvky“ a lze zaznamenat i názor, že v podstatě se jedná o „princip zabezpečovací s pojistnými prvky“ (pozn. aut.).

zabezpečení kodifikováno v jednom stěžejním předpisu, ale každý z jeho pilířů podléhá samostatné regulaci.

Co se týče nároků účastníků odboje, nevěnuje se zákon o důchodovém pojištění této problematice ve svém textu tak podrobně, jako předchozí předpisy. Ve svém ust. § 94 deleguje v této souvislosti na úpravu účinnou do 31. 12. 1995, avšak zvýhodnění účastníků odboje založená touto úpravou zachovává i pro důchody přiznávané za jeho účinnosti.

Novodobé nároky účastníků odboje jsou pak regulovány zvláštními předpisy (viz výše), které v řadě případů na zákon č. 155/1995 Sb. v obecnostech odkazují, i když dávky těmito předpisy přiznávané **nejsou** považovány za součást dávek důchodových (viz např. ust. § 2 odst. 6 a § 4 odst. 5 nařízení vlády č. 622/2004 Sb., ust. § 2 odst. 7, § 3 odst. 5 zákona č. 357/2005 Sb., a jiné). Důsledkem této skutečnosti je např. nemožnost provádět exekuční srážky z těchto odškodňovacích dávek.

4 Jednotlivé kategorie odškodňovaných osob a jejich nároky v oblasti sociálního zabezpečení

Poté, co byl v předchozí kapitole nastíněn katalog nejdůležitějších „odškodňovacích“ předpisů, poskytuje nadcházející kapitola prostor pro výklad této problematiky z jiného úhlu pohledu. Jak je z předchozího textu patrné, lze na tomto úseku s přihlédnutím k obsahu právních předpisů vysledovat specifické (typové) kategorie oprávněných osob, beneficentů reparačních dávek či služeb. Právě touto cestou se autor v následujícím textu vydává, s tím, že se v rámci každé z kategorií vynasnaží kromě stručné charakteristiky poskytnout vyčerpávající výčet předpisů zakládajících osobám do ní spadajícím odškodňovací nároky a, přichází-li to v úvahu, upozornit na souvislosti mezi těmito normami. Druhy nároků jakož i jejich výše popř. způsob jejího stanovení budou podrobně popsány. Bude též poukázáno na celou řadu interpretačních problémů, které při praktické aplikaci vyvstávají. Náležitá pozornost bude zajisté věnována i poměrně bohaté relevantní judikatuře, která i v této oblasti právních vztahů hraje zcela nezastupitelnou roli, neboť v jednotlivostech dotváří často mezerovitou právní úpravu.

Co se týče odškodňovacích nároků, bude podrobnější výklad věnován pouze těm z nich, které svým charakterem spadají do oblasti práva sociálního zabezpečení, případně se týkají sociálního postavení jedince ve společnosti. Opomíjeny budou nároky čistě civilněprávní povahy.

Obsah této kapitoly lze z hlediska tématu disertační práce považovat za stěžejní.

4.1 Legionáři z první světové války

O československých legionářích v zahraničních spojeneckých a spřátelených armádách, jejich činnosti, odhodlání, oběti, kterou přinášeli, ale i o jejich nezastupitelné úloze při pozdějším formování samostatné československé státnosti bylo pojednáno výše v kapitole 2.1. Jednalo se o osoby, které projevily mimořádnou odvahu a odhodlání, se kterými i při vědomí nejisté budoucnosti a hrozbě krutého osudu vojína přeběhnuvšího k nepříteli riskovaly vlastní život, aby podpořily snahu dvou slovanských národů o separaci od Rakouska-Uherska a založení samostatného státu Čechů a Slováků.

Odměnou zákonodárce za uvedenou činnost mělo být posílení jistoty sociálního postavení těchto osob v nově vzniklém státě, a to za využití právních nástrojů souvisejících s regulací výkonu státní služby. Jednalo se tedy o benefity povahy a priori věcné, nikoliv peněžní. Lze konstatovat, že jejich účelem nebyla náhrada utrpěné škody, ale ocenění zásluh všech zúčastněných osob.

Právním základem zmíněného ocenění se staly čtyři pro tuto oblast stěžejní právní předpisy:

- 1) **zákon č. 282/1919 Sb. z. a n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů,**

- 2) **nařízení vlády republiky Československé č. 12/1921 Sb. z. a n.**, ku provedení zákona č. 282 Sb. z. a n., o úlevách při přijímání legionářů do státních úřadů,
- 3) **zákon č. 462/1919 Sb. z. a n.**, o propůjčování míst legionářům,
- 4) **nařízení vlády republiky Československé č. 151/1920 Sb. z. a n.**, jímž se provádí zákon č. 462 Sb. z. a n., o propůjčování míst legionářům.

Právní úprava předně stanoví legální definici pojmu „**legionář**“. Podle ust. § 2 zákona č. 462/1919 Sb. se za legionáře považuje

- a) každý dobrovolník čsl. legionářské (revoluční-zahraniční) armády¹⁹⁰, který byl do ní zařazen na základě přihlášky¹⁹¹ učiněné příslušnému orgánu nebo zástupci čsl. Národní Rady v Paříži (dále jen ČsNRP) nebo některé z jejích odboček nejpozději do 28. října 1918, a to úplně dobrovolně, bez jakéhokoli nátlaku, nebo nařízení ČsNRP nebo jiného čsl. revolučního orgánu veřejnou mocí nadaného, a
  - v den převratu, t. j. 28. října 1918, skutečně v ní službu podle svého služebního přidělení konal, nebo
  - hodnověrně prokáže, že z důvodů, na jeho moci a vůli nezávislých, nemohl dne 28. října 1918 v místě příslušného zařazujícího a přidělujícího čsl. vojenského orgánu k zařazení být přítomen, nebo
  - byl z ní řádně propuštěn.
- b) každý Čechoslovák rakouského, uherského nebo německého státního občanství, který během první světové války dobrovolně vstoupil do některé ze spojeneckých a spřátelených pravidelných (regulárních) armád¹⁹², jsoucích v pravidelné válce proti středoevropské koalici (Německo, Rakousko-Uhersko, Bulharsko, Turecko) a
  - v ní v době převratu, t. j. 28. října 1918, skutečně konal službu, nebo
  - z ní byl řádně propuštěn,
 prokáže-li hodnověrně, že z důvodů na jeho vůli nezávislých nebylo pro něj možno vstoupit nebo přestoupit do čsl. revoluční-zahraniční legionářské

¹⁹⁰ Československou legionářskou (revoluční-zahraniční) armádou se rozumějí autonomní, z Čechoslováků složené vojenské formace ve svazku příslušných spojeneckých armád, které podléhaly nejvyšší politické autoritě ČsNRP pod předsednictvím Masarykovým (ust. § 2 odst. 2 cit. zákona).

¹⁹¹ Podrobnosti stanovilo prováděcí nařízení vlády č. 151/1920 Sb., konkrétně jeho ust. čl. 2 a 5. Přihláška musela být písemná, včasná, úplně dobrovolná, přičemž dotýčný se v ní od data jejího podání bezpodmínečně zavazoval „**se zbrání v ruce bojovati za osvobození československého národa**“. Písemnou přihlášku mohlo nahradit písemné potvrzení orgánu oprávněného k přijímání přihlášek, že se u něj dotýčný ke službě se zbrání přihlásil, ve výjimečných případech též svědecké prohlášení. Nebylo-li možno zjistit den podání přihlášky, nebo nebyla-li tato vůbec podána, vycházelo se pro účely zákona č. 462/1919 Sb. z data skutečného nástupu služby. Podle čl. 5 cit. nařízení byla službě ve zbrání na roveň postavena služba politická, propagační, služba v závodech na obranu, učitelská a pod., která výslovným ustanovením kompetentních úřadů zahraničního hnutí (tj. ČsNRP a jejími odbočkami a kanceláři v Rusku, Itálii, Americe a Anglii) za takovou byla prohlášena, ale jen tehdy, přihlásil-li se dotýčný původně ke službě ve zbrání.

¹⁹² Armádami spojeneckými a spřátelenými se původně rozuměly: americká, anglická, francouzská, italská, srbská, a až do 28. února 1918 též armáda ruská. Tzv. „brestlitevský“ separátní mír uzavřený bolševickým Ruskem dne 3. března 1918 s Německem, v jehož důsledku došlo k faktickému posílení válečného statutu Německa, vyřadil Rusko z řad Spojeneckých zemí. Zákon proto původně nepovažoval službu v ruské armádě (a to jak v bolševické Rudé armádě, tak i v mnoha protibolševických formacích) konanou od března 1918 za službu legionářskou. V důsledku dalšího společenského vývoje byla posléze (novelizací zákona č. 462/1919 Sb. provedenou zákonem č. 196/1946 Sb. s účinností ode dne 31. 10. 1946) pro tyto účely postavena na roveň spojeneckým a spřáteleným armádám Rudá armáda Svazu sovětských socialistických republik.

armády.

Statut „legionáře“ se prokazoval **potvrzením**, které vydávala Kancelář Československých legií při Ministerstvu národní obrany, a to na žádost oprávněného a po důkladném prověření všech výše uvedených předpokladů. Toto potvrzení bylo pro všechny ostatní orgány závazným a nenahraditelným důkazem¹⁹³ o legionářské minulosti jeho předkladatele a o délce této služby (tzv. legální teorie důkazní). Proti rozhodnutí správního úřadu o zamítnutí žádosti o přiznání „charakteru legionářského“ bylo možno podat žalobu k prvorepublikovému Nejvyššímu správnímu soudu (NSS). Obecné právní předpisy připouštěly též obnovu řízení o přiznání statutu legionáře, vyšlo-li po vystavení potvrzení najevo, že podmínky nebyly splněny.

Nároky, které předmětná právní úprava legionářům zakládá v oblasti sociální lze rozdělit do čtyř základních skupin:

- 1) **právo žádat o udělení pracovního (služebního) místa ve státní a veřejné službě, nebo v závodech a podnicích státem podporovaných a zaručených¹⁹⁴,**
- 2) **právo na trojnásobný zápočet služby strávené v čl. legiích pro účely „služby a výslužby“¹⁹⁵,**
- 3) **právo na dispense (úlevy) od všeobecně platných formálních podmínek pro dosažení různých státních úřadů, pokud žadatel skutečně odborně vyhovuje¹⁹⁶,**
- 4) **další sociální výhody obecného charakteru.**

Ad 1)

Podle ust. § 3 zákona č. 462/1919 Sb., se za tímto účelem některá místa vyhrazení pro legionáře zcela, u některých je pak legionářům zaručena přednost před případnými uchazeči „nelegionáři“.

Podle ust. § 4 cit. zákona byla pro legionáře **zcela vyhrazena**:

- a) všechna místa zřízenců (sluhů) a dohlížitelů (dozorců) u státních úřadů (včetně soudů), trestnic a jiných ústavů, na jejichž provoz nesl stát veškeré náklady (nebo jejich část) a rovněž místa ve službách zemských, okresních¹⁹⁷ a obecních úřadů¹⁹⁸ a veřejných fondů¹⁹⁹;
- b) místa úředních a kancelářských zřízenců (sluhů), místa náležející k nižší službě dohlížitelské a provozovací u železnic, paroplavby a místa u jiných závodů a podniků podporovaných a zaručených státem, k nimž byla dána koncese po datu

¹⁹³ Jeho vydání předcházela rozsáhlá dokazovací procedura; podrobněji v čl. 6 nařízení vlády č. 151/1920 Sb.

¹⁹⁴ ust. § 1 odst. 1 zákona č. 462/1919 Sb.

¹⁹⁵ ust. § 1 odst. 2 zákona č. 462/1919 Sb.

¹⁹⁶ Zákon č. 282/1919 Sb. a nařízení vlády č. 12/1921 Sb.

¹⁹⁷ Později ve smyslu zákona č. 125/1927 Sb. tzv. zemské a okresní úřady politické správy.

¹⁹⁸ Relevantní judikatura sem řadí např. místa školníků, topičů na obecních školách, obecních strážníků bezpečnosti, obecních hajných aj. Místa v organizační struktuře obecních podniků (tj. podniků financovaných výlučně obcí jakožto právnickou osobou a samosprávným celkem), jejichž činnost není výkonem „přenesené působnosti“ (v dnešním pojetí) do sféry tohoto ustanovení nespádala.

¹⁹⁹ Za takový se podle příslušné judikatury nepovažovaly např. okresní nemocenské pojišťovny. Tyto podle tehdejší právní úpravy neměly charakter veřejného fondu, ale jejich fungování bylo finančně zajištěno z příspěvků pojištěných zaměstnanců a jejich zaměstnavatelů (Boh. 7567/1929 adm.).

účinnosti cit. zákona²⁰⁰, nebo které již k tomuto datu byly povoleny, ale stanovami, koncesními listy nebo jiným způsobem jsou zavázány, aby při obsazování míst přihlížely k déle sloužícím poddůstojníkům (tzv. certifikatistům ve smyslu dřívější právní úpravy).

Z celkového počtu míst uvedených výše pod písm. a) i b) bylo pro obsazení legionářem vyhrazeno 50%, a to za předpokladu, že Kancelář čsl. legií při Ministerstvu národní obrany neprohlásí, že na určitá místa pro legionáře „nereflektuje“ (tj. neuplatňuje nárok). Podle judikatury NSS bylo s ohledem na dobré mravy třeba tuto kvótu počítat z míst od data účinnosti cit. zákona **nově** obsazovaných, tj. **nikoliv ze všech** míst systemizovaných k uvedenému datu v rámci jednotlivých dotčených zaměstnavatelů^{201,202}.

Podle ust. § 5 cit. zákona měla být při obsazování **úřednických míst** manipulačních kancelářských u úřadů, soudů a závodů uvedených v ust. § 4 písm. a) a b) dáována přednost před jinými spolužadateli legionářům, **prokázali-li k nim úplnou kvalifikační způsobilost**. Tatáž přednost legionářům náležela při obsazování míst ve státní civilní stráži bezpečnosti a ve stráži finanční. Text zákona nepočítal pro tyto účely s žádnou kvótou obdobnou té uvedené u legionářům vyhrazených míst.

V této souvislosti nelze na tomto místě neupozornit na drobnou logickou neprovázanost dobové právní úpravy. Z dikce samotného zákona se jeví zcela jasným rozdíl mezi charakterem míst určených legionářům výhradně a míst určených jim přednostně. V prvním případě bylo nutno 50% těchto „nekvalifikovaných“ míst obsadit legionáři, přičemž nepodařilo-li se tuto kvótu naplnit, mohl zaměstnavatel přidělit obsazované místo „nelegionáři“, a podařilo-li se kvótu naplnit, mohlo být dalších 50% míst obsazeno „nelegionáři“ i kdyby ze strany legionářů byl zájem i o tato další místa. V druhém případě bylo třeba v případě uchazečství legionáře i nelegionáře o dané úřednické místo dát **vždy** přednost legionáři, splňoval-li tento kvalifikační předpoklady (i kdyby byl v daném případě méně kvalifikovaný než uchazeč „nelegionář“). Prováděcí předpis však uvedený zřetelný rozdíl v přístupu k těmto dvěma různě koncipovaným kategoriím služebních míst na krátkou dobu fakticky nivelizoval²⁰³.

²⁰⁰ Tj. 7. srpna 1919

²⁰¹ Boh. 5184/1925 adm., Boh. 5047/1925 adm.

²⁰² Z logiky věci též vyplývá, že bylo-li v rámci zaměstnavatele volné jen jedno místo subsumovatelné pod ust. § 4 cit. zákona, bylo třeba jej a priori obsadit legionářem, splňoval-li tento příslušné kvalifikační předpoklady.

²⁰³ ust. čl. 7 nařízení vlády č. 151/1920 Sb., v původním znění, pod marginální rubrikou „Místa služební, jež jsou legionářům vyhrazena, nebo na která jim přísluší přednostní nárok (k §§ 4 a 5)“ zcela jednoznačně stanovilo: „Místa pod a) a b) §u 4 a v §u 5 zákona vyjmenovaná budtež obsazována v *prvé řadě uchazeči-legionáři do stanovené výše 50% volných míst. Ministerstvo Národní obrany (kancelář Československých legií - Umístovací referát) uvolní jednotlivé kategorie těchto míst, jakmile nebude pro ně již uchazečů z řad legionářských.*“

Teprve následně, novelizací cit. nařízení vlády nařízením vlády č. 202/1922 Sb. (čl. I. bod 2.) došlo založení rozdílu mezi těmito kategoriemi, avšak opět nikoliv ve smyslu zákonné dikce:

„*Úřednická místa manipulační a kancelářská, na něž mají legionáři právo přednostní podle § 5 zákona ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb. z. a n., budtež propůjčována v *prvé řadě legionářům až do výše 75 % volných míst; zbývající 25 % těchto míst budíž udělováno především uchazečům z řad býv. poddůstojníků (certifikatistů), jichž práva a výhody pro nabytí nároků na propůjčení služebních míst podle zákonů o certifikatistech byly zachovány zákonem ze dne 13. května 1919, č. 250 Sb. z. a n., a nařízením vlády republiky Československé 18. září 1919, č. 594 Sb. z. a n., a není-li jich, rovněž především legionářům.*“*

Všechna legionářská místa byla evidována v úředně sestavovaných seznamech, které byly v pravidelných časových intervalech publikovány. Obsazoval-li příslušný úřad, ústav nebo závod legionářské místo, o které dosud žádný oprávněný legionář neprojevil zájem, bylo nutno jej veřejně vyhlásit (v Úředním listu republiky Československé a v časopisu Československý legionář) a stanovit přiměřenou lhůtu k podání žádosti (ne kratší než 14 dnů).

Každý zájemce o legionářské místo byl ve smyslu ust. § 14 cit. zákona povinen prokázat svoje československé občanství, způsobilost k výkonu takové služby, a dále předložit k žádosti **průkaz**²⁰⁴ vydávaný Ministerstvem národní obrany ve smyslu ust. § 7 zákona č. 462/1919 Sb., jehož součástí byl případně též údaj o způsobilosti zastávat úřednické místo.

Bylo-li konkrétní legionářské místo obsazeno v rozporu s příslušnou úpravou legionářského zákona, přiznával tento předpis odmítnutému žadateli oprávnění podat v jednorozhodnutí lhůtě stížnost proti takovému postupu. Ta se podávala prostřednictvím Ministerstva národní obrany (kanceláře Československých legií) k tomu ministerstvu, jemuž podléhal úřad, ústav nebo závod, který místo obsadil. V případě úspěchu stěžovatele bylo obsazení místa prohlášeno za neplatné a příslušný neoprávněný zaměstnanec byl propuštěn, přičemž dotyčný legionář nastoupil na jeho místo. Zaměstnavatel jednající v rozporu s legionářským zákonem mohl být pokutován.

Ad 2)

Podle ust. § 1 odst. 2 zákona č. 462/1919 Sb., „*služba strávená v čl. legiích počítá se všem legionářům trojnásobně do služby i do výslužby. Doba strávená v legiích počítá se dnem přihlášky do legií, kde nelze zjistiti den přihlášky, tedy dnem nastoupení služby v legiích.*“

Délka praxe je zajisté významným faktorem ovlivňujícím řadu oprávnění, zejména pokud se jedná o otázky odměňování v rozpočtové sféře, ale i o otázky budoucích důchodových nároků²⁰⁵. V daném případě právní předpis posiloval postavení bývalých legionářů po ekonomické stránce.

Zákonná díkce zní v tomto případě obecně, pro tyto účely nebylo tedy podstatné, zda legionář vstoupil do služby před datem účinnosti legionářského zákona nebo po něm²⁰⁶.

Služba strávená v legiích²⁰⁷ se takto započítávala²⁰⁸ všem legionářům bez rozdílu, ke které kategorii státních zaměstnanců náleželi,

- do služební doby ve smyslu služební pragmatiky²⁰⁹, rozhodné pro určení služebního pořadí v příslušné hodnostní třídě, jmenováním nabyté,

²⁰⁴ Podle ust. čl. 8 nařízení vlády č. 151/1920 Sb., byla předpokladem pro vydání tohoto příkazu uznaná příslušnost žadatele k legiím, a proto bylo možno jej vydat jen po předložení již vyhotoveného "Potvrzení" ve smyslu ust. § 2 zákona č. 462/1919 Sb., nebo současně s ním.

²⁰⁵ Obdobná koncepce byla použita též později v zákoně č. 255/1946 Sb. (ust. § 16 odst. 2).

²⁰⁶ Přeci tu však malý rozdíl byl. Ve smyslu ust. čl. 3 nařízení vlády č. 151/1920 Sb. platilo, že „*trojnásobně započtení legionářské služby nutno považovati za maximum a platí v plné míře pouze pro ty legionáře, kteří před svým vstupem do československých legií ještě nebyli ve státní neb jiné veřejné službě a nemají tudíž nároků na základě jiných zákonných předpisů na započtení, po případě zvýšené započtení své služby vojenské. Pro legionáře, kteří v takových službách byli již před svou službou legionářskou a kterým se doba trvání jich vojenské povinnosti počítala do skutečné služby, připočítává se služba v legiích pouze dvakrát k celkové době služební.*“

²⁰⁷ ust. čl. 3 nařízení vlády č. 151/1920 Sb.: „*Služební doba započítá se podle počtu kalendářních měsíců, přičemž neúplný měsíc jest počítati za celý.*“

²⁰⁸ ust. čl. 1 nařízení vlády č. 151/1920 Sb.

- do postupu do vyšších stupňů platových,
- do časového postupu,
- pro dosažení starobních přídatků,
- pro odůvodnění nároků na důchod (penzi)²¹⁰,
- pro vyměření penzijních požitků.

Konkrétní dopady výše uvedené právní úpravy se projevovaly zejména při aplikaci těchto souvisejících předpisů (uváděno informativně):

- zákon č. 15/1914 ř.z., o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů, tzv. služební pragmatika (ust. § 37),
- zákon č. 470/1919 Sb., o zatímním upravení služebních platův a právních poměrů učitelů-legionářů, vojákův a jejich rodin,
- zákon č. 195/1920 Sb., o úpravě služebních požitků československého vojska (ust. § 6),
- zákon č. 221/1920 Sb., kterým se upravuje jmenování úředních sluhů všech státních oborů podúředníky (ust. § 1),
- zákon č. 230/1920 Sb., jímž se vydávají zvláštní ustanovení pro civilní státní zaměstnance, kteří válkou byli zdrženi ve výkonu nebo nastoupení civilní služby státní,
- zákon č. 76/1922 Sb., o vojenských požitcích zaopatřovacích (ust. §§ 81 – 83),
- zákon č. 287/1924 Sb., kterým se částečně mění některé předpisy o odpočivných a zaopatřovacích požitcích civilních státních a některých jiných veřejných zaměstnanců a pozůstalých po těchto zaměstnancích (ust. § 8 odst. 1),
- zákon č. 288/1924 Sb., kterým se mění některé předpisy o zaopatřovacích požitcích vojenských osob a pozůstalých po nich (ust. § 29),
- zákon č. 103/1926 Sb., o úpravě platových a některých služebních poměrů státních zaměstnanců – platový zákon (ust. § 142, § 165).

Ad 3)

Konkrétní formy legionářských dispenzí (úlev) od všeobecně platných formálních podmínek pro dosažení různých státních úřadů, stanovilo podrobně prováděcí nařízení č. 12/1921 Sb.²¹¹

Příkladem lze uvést, že ohledně věku uchazeče o přijetí do služby ve státních úřadech obecné právní předpisy stanovily, že byl-li tento starší 40 let, bylo třeba k jeho přijetí do služby získat svolení ústředního správního úřadu daného resortu – u legionářů byla tato věková hranice posunuta na 45 let. Co se týče tělesné způsobilosti ke službě, mělo být u legionářů-invalidů ucházejících se o dané služební místo postupováno co nejblahověleji; tělesná vada nebyla (jako u ostatních uchazečů) překážkou pro přijetí do služby, nebyla-li na závadu jejímu řádnému výkonu. Pokud jde o kvalifikační předpoklady, bylo ohledně některých služeb (administrativní, zdravotní, veterinářské, lesnické)

²⁰⁹ Služební pragmatika = soubor zásad upravujících služební poměr některých veřejných zaměstnanců (tzv. státní pragmatikální zaměstnanci). (Klimeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005)

Jde o zákon č. 15/1914 ř.z., o služebním poměru státních úředníků a státních sluhů.

²¹⁰ Tj. v podstatě pro stanovení „potřebné délky doby pojištění“, použijeme-li dnešní terminologii.

²¹¹ Zákon č. 282/1919 Sb., obsahující zmocnění pro vydání zmíněného nařízení, pouze demonstrativně uvádí, že má jít o úlevy „ku př. co do výšky těla, věku, stavu, formálního průkazu o předepsaných studiích atd.“.

uchazečům - legionářům prominuto obecně předepsané povinné úplné vysokoškolské vzdělání. Jisté úlevy se týkaly i délky praxe předepsané obecně pro různá služební odvětví.

Výše uvedené dispenze se ve smyslu ust. § 7 posléze vydaného zákona č. 462/1919 Sb. (viz výše) měly týkat též legionářů ucházejících se o místo v jiných službách uvedených v ust. § 4 téhož zákona, zejména pokud jde o služby poskytované orgány místní samosprávy se státní podporou nebo zárukou.

Do této koncepce později v jednotlivostech zasáhl nový platový zákon č. 103/1926 Sb.

Ad 4)

Další výhody a úlevy se týkaly umístování legionářů v občanském zaměstnání²¹². Jednotlivým ústředním státním úřadům bylo např. uloženo, aby při rozhodování o zadávání koncesí, trafik, licencí apod. dávaly přednost legionářům-válečným invalidům před ostatními válečnými invalidy a pamatovaly též na pozůstalé po padlých legionářích, aby při sjednávání smluv o veřejných zakázkách dbaly na dodatky obsahující povinnost zhotovitelů zaměstnávat především legionáře a válečné poškozence, a jiné.

Patří sem také některá opatření týkající se sociální péče o bývalé příslušníky čsl. legií, jako je zřizování domovů pro legionáře-invalidy, léčebných domů, organizování sbírek pro legionářské vdovy a sirotky, zřízení Podpůrného fondu legionářského či Sociálního ústavu legionářského. Bylo jim též umožněno nosit při slavnostních příležitostech legionářské stejnokroje.

Tato a další zvýhodnění zůstala legionářům zachována v podstatě až do současnosti, oba dva výše zmíněné legionářské zákony zůstávají platnou součástí československého a později i českého právního řádu již po 90 let. Jejich účinky v praxi samozřejmě postupem času odeznívají, tak jako ubývá adresátů těchto norem ve společnosti.

V této souvislosti je vhodné zmínit krátké stinné období československé historie, ve kterém legionáři svá privilegia na čas ztratili. Řeč je samozřejmě o Protektorátu Čechy a Morava. Nařízením²¹³ říšského protektora v Čechách a na Moravě o odznamenání a změně legionářských výhod ze dne 2. října 1941 bylo stanoveno, že říšský protektor mohl „práva a výhody jakéhokoliv druhu, kterých se dostalo některému bývalému československému státnímu příslušníku se zřetelem k jeho vlastnosti jakož legionáři přede dnem 15. března 1939, odznamenati nebo změnití“. Vyhláškou²¹⁴ ministra vnitra ze dne 13. listopadu 1946, o některých předpisech z doby nesvobody, které se svým obsahem přičií znění nebo demokratickým zásadám československé ústavy, bylo toto nařízení od počátku „vyloučeno z používání“.

V důchodovém zabezpečení (pojištění) soukromoprávních, tj. jiných než státních, zaměstnanců se za první republiky legionářský statut nijak neprojevoval. **Zákon**

²¹² Vyplývaly z vládního usnesení č.j. 23498/1922 schváleného na návrh Ministerstva národní obrany.

²¹³ RP 30/41

²¹⁴ Vyhláška č. 1983/1946 Ú. I. I vydaná na základě čl. 2 odst. 1 věty první ústavního dekretu č. 12/1946 Sb., o obnovení právního pořádku.

č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří²¹⁵, regulující tuto oblast právních vztahů, neobsahoval žádný odkaz na legionářské zákony. Při stanovení výše dávek se vycházelo striktně z délky tzv. čekací doby rozdělené na tzv. příspěvkové týdny (ust. § 107 cit. zákona), za které muselo být pojistné do systému odvedeno. Institut dnešních tzv. náhradních dob pojištění tento předpis prakticky neznal.

Zákon č. 221/1924 Sb. byl derogován až po druhé světové válce v roce 1948, a to moderním a velmi pokrokovým zákonem č. 99/1948 Sb., o národním pojištění²¹⁶, jehož koncepce byla založena na myšlence účasti všech kategorií obyvatelstva státu na pojištění. Tento předpis obsahoval krátký, avšak pro důchodové nároky velmi podstatný odkaz na legionářský zákon. Podle ust. § 269 odst. 6 zákona o národním pojištění se doby služby v československých legiích nebo v Rudé armádě²¹⁷ v rozsahu započitatelném pro veřejné zaměstnance podle zákona č. 462/1919 Sb. (trojnásobně, viz výše) kladly pro pojištěnce podle tohoto zákona na roveň dobám pojištění, pokud nebyly již podle dosavadních předpisů započteny jako příspěvkové doby²¹⁸.

I přes svoji pokrokovost neměla existence zákona o národním pojištění v tehdejších politických poměrech dlouhého trvání. Již k 1. 1. 1957 byl tento předpis v tragické atmosféře 50. let nahrazen novým zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení, který se rovněž zabýval otázkou ocenění činnosti legionářů cestou sociálních výhod. Podle ust. § 6 odst. 2 bod 1. písm. b) tohoto zákona se do doby zaměstnání ve III. pracovní kategorii²¹⁹ započítávaly²²⁰ doby „odbojové činnosti“, jakožto náhradní doby (nově legalizovaný institut), byly-li získány v období do 30. září 1948. Toto strohé a velmi obecné ustanovení zákona bylo pro účely praxe konkretizováno vyhláškou Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 113/1957 Ú. I., o zápočtu vojenské služby, jakož i odbojové činnosti a věznění v době nesvobody do zaměstnání. Zajímavostí této právní úpravy bylo, že narozdíl od té předchozí rozlišovala pro důchodové účely dobu odboje za první světové války, a to na dobu „vojenských služeb v československých legiích“ a dobu „služby v Rudé (sovětské) armádě za bojů proti nepřátelům Sovětského svazu v době od 7. listopadu 1917 do 28. února 1918“.

Legionářská služba nebyla podle této vyhlášky považována za činnost odbojovou, ale za činnost vojenskou (ve smyslu ust. § 6 odst. 2 bod 1. písm. a) zákona č. 55/1956 Sb.), a započítávala se do doby zaměstnání pro důchodové účely v takovém časovém rozsahu, v jakém byla skutečně vykonávána, tedy nikoliv trojnásobně, jak stanovil

²¹⁵ Účinnost od 1. 7. 1926.

²¹⁶ Účinnost od 1. 10. 1948

²¹⁷ Ve smyslu zákona ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb., o propůjčování míst legionářům, a zákona ze dne 3. října 1946, č. 196 Sb., jímž se doplňují některá ustanovení zákona č. 462/1919 Sb..

²¹⁸ Podle zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (ust. § 107) se namísto současně užívaného pojmu „doba pojištění“ užíval termín „čekací doba“, která byla rozdělena na jednotky, tzv. „příspěvkové týdny“.

²¹⁹ Zákon č. 55/1956 Sb. zavedl do sociálního zabezpečení nový institut – pracovní kategorie. Podle ust. § 5 cit. zákona „se zaměstnání pro účely důchodového zabezpečení zařazují do tří pracovních kategorií: do I. pracovní kategorie patří zaměstnání pod zemí v dolech a zaměstnání výkonných letců, do II. kategorie patří zaměstnání vykonávaná za zvlášť těžkých pracovních podmínek, do III. kategorie patří ostatní zaměstnání.“ Příslušnost k vyšší pracovní kategorii znamenala pro dotyčného příznivější postavení z hlediska budoucích důchodových nároků, zejména co do výše dávky a, pokud jde o I. pracovní kategorii, co do dosažení důchodového věku.

²²⁰ Jako doba zaměstnání v I. nebo II. pracovní kategorii se tyto doby započítávaly jen, bylo-li takové zaměstnání přerušeno pouze jimi (ust. § 5 vyhlášky č. 113/1957 Ú. I.).

dříve legionářský zákon a zákon o národním pojištění. Naproti tomu, doba služby v Rudé armádě za bojů proti nepřátelům Sovětského svazu v době od 7. listopadu 1917 do 28. února 1918, a poté ještě až do 31. prosince 1922, se započítávala pro důchodové účely jako náhradní doba dvojnásobně. Na této diskriminační koncepci je zřetelně vidět snaha tehdejší výkonné moci prosazovat ideu komunismu a glorifikovat vše, co k jejímu naplnění směřovalo.

Nastupující **zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**, účinný od 1. ledna 1965 přistupoval v prvních letech svoji účinnosti k legionářům a tzv. rudoarmějcům stejně diskriminačně, jako jeho předchůdce. Doba vojenské služby v československých legiích se podle ust. § 5 odst. 2 písm. b) **vyhlášky Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení**, hodnotila pro důchodové účely jako doba „jiné vojenské služby“, tj. náhradní doba²²¹ ve smyslu ust. § 7 odst. 1 písm. a) cit. zákona, a to, v rozporu s principem uvedeným v legionářském zákoně, **pouze jedenkrát**. Doba služby v Sovětské (Rudé) armádě za bojů proti nepřátelům Sovětského svazu v období od 7. listopadu 1917 do 31. prosince 1922 se podle ust. § 6 odst. 1 bod 2. prováděcí vyhlášky považovala za dobu „odbojové činnosti“ ve smyslu ust. § 7 odst. 1 písm. b) cit. zákona a do doby zaměstnání se započítávala **dvojnásobně**. Podle ust. § 1 odst. 4 cit. vyhlášky se pak doba odbojové činnosti uvedená v § 6 odst. 1 bod 2. započítávala jako **doba zaměstnání I. pracovní kategorie**. Rudoarmějcům z období první světové války pak z titulu jejich postavení účastníků odboje, na rozdíl od legionářů, náležela v důchodové oblasti ještě celá řada dalších zvýhodnění, obdobně jako účastníkům odboje z období druhé světové války. K tomu podrobněji v kapitole 4.2.1.

Ke sjednocení přístupu zákonodárce k legionářům z první světové války a k Rudoarmějcům z téhož období došlo až novelizací zákona č. 101/1964 Sb. **zákonem č. 161/1968 Sb., o zvláštním přídavku k dávkám, o změnách v důchodovém zabezpečení účastníků odboje a o některých dalších změnách v sociálním zabezpečení**²²². Zároveň bylo třeba novelizovat i prováděcí vyhlášku, což bylo provedeno **vyhláškou ministerstva práce a sociálních věcí č. 179/1968 Sb., o některých dalších změnách vyhlášky Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění vyhlášky č. 91/1968 Sb.**

Tato úprava vložila do textu zákona o sociálním zabezpečení (ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. e)) novou legislativní zkratku „účastníci odboje“, za které byli nově mj. považováni též účastníci osvobozovacích bojů za první světové války. Nové ust. § 107b odst. 1 obsahovalo v předvěti odkaz na zákon č. 462/1919 Sb. Nad rámec vymezení účastníků prvního odboje provedeného legionářským zákonem přiznala nová právní úprava speciální oprávnění též účastníkům protiválečných vzpour za první světové války²²³.

Prováděcí vyhláška pak rozdělila dobu vojenské služby v čl. legiích na dva úseky, a sice období do 11. 11. 1918 (tj. do data oficiálního ukončení první světové války) a období po tomto datu. Služba v legiích v rámci prvního úseku začala být nově považována

²²¹ ust. § 7 odst. 1 zákona č. 101/1964 Sb.: „Trvalo-li zaměstnání alespoň rok, započítávají se do doby zaměstnání též náhradní doby.“

²²² Účinnost od 1. 1. 1969.

²²³ ust. § 6 odst. 1 písm. d) vyhlášky č. 102/1964 Sb., ve znění vyhlášky č. 179/1968 Sb. Podle ust. § 107b odst. 2 se tyto osoby zařazovaly do tzv. „IV. skupiny účastníků odboje“ (viz dále).

za odbojovou činnost a osoby na této službě zúčastněné začaly požívat v důchodové oblasti všechny výhody s tím související²²⁴. Služba v legiích v rámci druhého úseku se nadále považovala za dobu „jiné vojenské služby“. Rudoarmějcům oproti dřívější právní úpravě odpadl zvýhodněný dvojnásobný zápočet dob účasti v odboji, odpadla též vazba účasti v odboji na pracovní kategorie²²⁵.

Nová koncepce nároků účastníků odboje počítala s jejich rozdělením do čtyř skupin v závislosti na délce doby účasti v odboji a náročnosti odbojové činnosti. Zařazení do jednotlivých skupin mělo podstatný vliv na výši starobního, invalidního, částečného invalidního a sociálního důchodu účastníků odboje, na některé důchody pozůstalých po nich, též na snížení věkové hranice potřebné pro vznik nároku na starobní důchod²²⁶. Podrobněji k jednotlivým skupinám bude pojednáno níže v rámci výkladu o tzv. účastnících národního boje za osvobození (II. odboj) v kapitole č. 4.2.1.

Co bylo uvedeno výše k zákonu o sociálním zabezpečení, lze vztáhnout analogicky na paralelní **zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků**. To platí i o novelizaci tohoto předpisu provedené zákonem č. 161/1968 Sb.

Zákon č. 101/1964 Sb. byl nahrazen novým **zákonem č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení**. Tato úprava vycházela ze stejné odškodňovací koncepce, jakou do československého právního řádu přinesl zákon č. 161/1968 Sb. Doba odbojové činnosti včetně věznění (internace) z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody byla ve smyslu ust. § 11 odst. 1 písm. c) cit. zákona považována za náhradní dobu. Podrobnosti k této otázce stanovil prováděcí předpis, konkrétně **vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 128/1975 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení**. I tato vyhláška rozlišovala legionářskou službu v závislosti na období, v nichž byla vykonávána. Podle jejího ust. § 9 odst. 1 písm. b) se doba vojenské služby v československých legiích v období do 11. listopadu 1918 považovala (obdobně jako služba Rudoarmějců v období od 7. 11. 1917 do 31. 12. 1922²²⁷) za dobu „odbojové činnosti“. Služba u polních útvarů čsl. legií nebo ve spojeneckých armádách v době od 1. srpna 1914 do 11. listopadu 1918 byla zároveň ve smyslu ust. § 9 odst. 2 písm. g) cit. vyhlášky považována za „polní službu“, což mělo význam pro zařazení konkrétního legionáře do některé ze čtyř skupin účastníků odboje

²²⁴ Pozdější judikatura autoritativně konstatovala princip speciality předpisů o sociálním zabezpečení vůči obecnému legionářskému zákonu „Doba strávená v legiích počítá se ode dne přihlášky do legií (jen tam, kde nelze den přihlášky zjistit, dnem nastoupení služby v legiích), ale za účastníka odboje lze považovat jen takového občana, který vykonával v čsl. legiích službu v období do 11. 11. 1918. Základní otázkou je, zda je možno navrhovatele pro účely důchodového zabezpečení zařadit do některé ze skupin účastníků odboje podle § 51 zákona č. 121/1975 Sb. (viz dále). Pro zařazení navrhovatele do některé skupiny účastníků je zapotřebí v první řadě, aby šlo o účastníka odboje, který splňuje podmínky stanovené zákonem č. 462/1919 Sb., a ve druhé řadě aby účastník splňoval další podmínky stanovené cit. již ustanovením § 51 zákona č. 121/1975 Sb., popř. § 9 vyhlášky č. 128/1975 Sb. Ne ve všech případech jsou totiž podmínky, za kterých lze účastníka odboje zařadit pro účely důchodového zabezpečení do některé ze skupin, totožné s podmínkami, za kterých se občan obecně považuje za účastníka odboje. ... Protože navrhovatel podle potvrzení Vojenského historického ústavu (VHÚ) konal vojenskou službu v čsl. legiích ve Francii od 14. 11. 1918 do 21. 2. 1919, nespĺňuje podmínky k tomu, aby byl zařazen do některé skupiny účastníků odboje v důchodovém zabezpečení.“ (Citováno z publikace Zákon ze dne 12. 11. 1975 č. 121/75 Sb., o sociálním zabezpečení s předpisy k němu vydanými a judikaturou podle stavu ke dni 28. 2. 1978, vydalo nakladatelství TOMOS, Praha; číslo judikátu neuvedeno.)

²²⁵ Nadále se doby odbojové činnosti hodnotily v I. nebo II. pracovní kategorii jen tehdy, bylo-li zaměstnání I. nebo II. pracovní kategorie přerušeno náhradní dobou odboje.

²²⁶ Matoušek, J., Důchodové zabezpečení účastníků odboje, ÚV Svazu protifašistických bojovníků, Praha 1968.

²²⁷ ust. § 9 odst. 1 písm. a) vyhlášky č. 128/1975 Sb.

vymezených v ust. § 51 zákona č. 121/1975 Sb. Statut účastníka odboje znamenal pro jeho nositele řadu výhod v oblasti důchodových nároků (o tom bude pojednáno níže v kapitole 4.2.1.). Legionářská služba vykonávaná v období po 11. 11. 1918 byla podle ust. § 8 odst. 2 písm. b) cit. vyhlášky považována za „jinou vojenskou službu“, a tedy za běžnou náhradní dobu ve smyslu ust. § 11 odst. 1 písm. b) zákona č. 121/1975 Sb. Existence této doby žádná specifická odbojářská důchodová oprávnění nezakládala.

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ani prováděcí předpis k němu, tj. vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 149/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve svém textu termín „legionář“ ani „československé legie“ výslovně nezmiňují, taktéž neobsahují odkaz na zákon č. 462/1919 Sb. Přesto však legionářům důchodové nároky zakládají, a to za využití poněkud komplikované legislativně technické konstrukce.

Ust. § 59 odst. 1 zákona č. 100/1988 Sb. obsahuje v souvislosti s definicí pojmu „účastníci odboje“ (a jejich rozdělením do skupin po vzoru předchozích předpisů) jen odkaz na zákon č. 255/1946 Sb., který definuje pouze kategorie účastníků II. odboje. Ust. § 59 odst. 3 zákona č. 100/1988 Sb. však stanoví, že „nároky účastníků odboje z I. světové války a pozůstalých po nich upravuje prováděcí předpis“. Tím je výše uvedená vyhláška č. 149/1988 Sb.²²⁸, která v rámci svých přechodných ustanovení uvádí v ust. § 183: „Pro zařazení účastníků odboje z 1. světové války do skupin účastníků odboje platí předpisy platné před 1. říjnem 1988²²⁹; výše nároků těchto občanů a pozůstalých po nich na dávky důchodového zabezpečení se posuzuje podle § 59 až 69 zákona.“ Legionářům z období do konce první světové války tak zůstal i pro účely důchodových nároků založených tímto právním předpisem zachován statut účastníka odboje a výhody s ním spojené.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, vnesl do českého důchodového systému opět po mnoha letech pojistný princip²³⁰. Účelem nové právní úpravy bylo především zavést vázanost důchodových nároků a jejich výše na množství prostředků odvedených do systému ve formě pojistného, a pokud možno odstranit zabezpečovací prvky, tj. nároky vznikající bez vazby na odvedené pojistné, které se v této oblasti až dosud vyskytovaly.

Přesto zákonodárce nebyl v prosazování uvedeného principu příliš důsledný, v novém předpisu např. i nadále ponechal široký okruh náhradních dob (pojištění), institut invalidity z mládí či zvýšení důchodu pro bezmocnost, počítá i s nároky osob souvisejícími s výkonem práce v preferované pracovní kategorii – názory na vhodnost začlenění těchto prvků do koncepce důchodového pojištění se různí, posuzování otázek s tím souvisejících však není předmětem této disertační práce. Jednoznačně pozitivně lze však vyhodnotit skutečnost, že zákonodárce v nové úpravě neopomíná nároky účastníků odboje. Zákon sice neobsahuje samostatnou podrobnou úpravu této problematiky, avšak podle jeho ust. § 94 se pojištěncům, které předpisy platné ke dni 31. prosince 1995 považovaly za

²²⁸ Tato vyhláška byla vydána na základě zmocnění uvedeného v ust. § 177 odst. 1 zákona. Ve svém ust. § 5 odst. 1 rovněž definuje, co se rozumí „dobou odbojové činnosti“, avšak pouze ve vztahu k událostem z druhé světové války.

²²⁹ Tj. zákon č. 121/1975 Sb. a prováděcí vyhláška č. 128/1975 Sb.

²³⁰ Naposledy z tohoto principu vycházel zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění.

účastníky odboje, pro nároky na důchody vzniklé po 31. 12. 1995 zachovává nárok na specifická zvýhodnění zde uvedená, a to v rozsahu a za podmínek stanovených předpisy platnými před 1. lednem 1996 (podrobněji viz níže v kapitole 4.2.1.). Dopad této právní úpravy na legionáře či pozůstalé po nich je s ohledem na velký časový odstup velmi málo pravděpodobný, avšak teoreticky možný.

Poslední důležitou normou, kterou je třeba v souvislosti s legionářskou problematikou zmínit, je novodobý **zákon č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám, o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů**. Nároky jím založené je dosud možno získat – mají opakující se povahu, nárok na ně proto neprekluduje. Na základě této normy má být účastníkům odboje za první světové války, kteří

- disponují²³¹ potvrzením příslušného vojenského orgánu o statutu legionáře ve smyslu ust. § 2 odst. 6 zákona č. 462/1919 Sb., ve znění zákona č. 196/1946 Sb.,
- jsou občany České republiky²³²
- pobírají starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění,

poskytnuta ze státního rozpočtu pravidelně každý měsíc se opakující dávka – **příplatek k důchodu**. Tato dávka se poskytne též občanům České republiky, kteří po těchto osobách pobírají vdovský nebo vdovecký důchod z českého důchodového pojištění nebo jim takový důchod není vyplácen jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnu důchodů podle předpisů účinných před 1. lednem 1996.

Výše příplatku je pohyblivá a závisí na délce odbojové činnosti, která je zřejmá z předloženého potvrzení. Jde-li o legionáře samotného, činí měsíční výše dávky 50 Kč za každý započatý měsíc²³³ odbojové činnosti, nejméně však částku 200 Kč. Jde-li o poživatele vdovského (vdoveckého) důchodu, náleží mu polovina částky uvedené v předchozí větě, nejméně však opět 200 Kč.

Povaha příplatku k důchodu je ve vztahu k důchodu samotnému akcesorická. Příplatek se nepovažuje za součást důchodu, výplata příplatku je však na výplatu důchodu plně vázána.

Vznikl-li nárok na výplatu starobního nebo plného invalidního důchodu před datem 19. 9. 2005²³⁴, náleží příplatek od splátky důchodu splatné v říjnu 2005. Vznikl (vznikne)-li nárok na výplatu některého z těchto důchodů dne 19. 9. 2005²³⁵ nebo později, náleží

²³¹ Tato dispozice je hmotně právní podmínkou nároku. Absence potvrzení vylučuje nárok na dávku, a to i kdyby existenci rozhodné skutečnosti bylo v konkrétním případě možno prokázat jiným způsobem. Procesní zásada volného hodnocení důkazů se zde při této konstrukci podmínek nároku neuplatní. Zákon však zbavil žadatele o tuto dávku povinnosti předkládat uvedený doklad v případě, že tento se již vyskytuje v evidenci orgánu sociálního zabezpečení příslušného k výplatě dávky (ust. § 3 odst. 2 cit. zákona) – jde o situace, kdy žadatel je již z minulosti poživitelem jiné dávky podmíněné předložením uvedeného dokladu.

²³² Splnění této podmínky se posuzuje ke dni podání žádosti (ust. § 3 odst. 3 cit. zákona).

²³³ Celková doba odbojové činnosti se počítá; měsícem se rozumí 30 kalendářních dnů (ust. § 2 odst. 5 cit. zákona).

²³⁴ Tj. datum nabytí účinnosti příslušné části zákona č. 357/2005 Sb.

²³⁵ Jde o výklad přijatý plátcem důchodu. Legislativní chybou se v textu příslušného ust. § 4 cit. zákona dopustil legislativní chybou, neboť používá formulaci „předem dnem nabytí účinnosti“ a „po dni nabytí účinnosti“. Na možnost vzniku nároku na důchod ke dni nabytí účinnosti zmíněné ustanovení nepamatuje.

příplatek ode dne přiznání důchodu. Ohledně zpětného přiznání výplaty příplatku se uplatní obecné důchodové předpisy²³⁶.

Výše příplatku se pravidelně každoročně valorizuje, a to samostatným vládním nařízením. Pro účely valorizace se vždy uplatní právní fikce, že příplatek byl přiznán v roce 2005. Náleží-li proto příplatek od roku 2006 nebo pozdějšího, přiznává se v již valorizované výši. Např. výše příplatku přiznaného k lednu 2005 (event. s přihlédnutím k fikci) v minimální částce 200,- Kč činí v době odevzdání této disertace, tj. k březnu roku 2009, 250 Kč²³⁷.

O nároku na výplatu příplatku a o jeho výši rozhoduje na základě písemné žádosti orgán sociálního zabezpečení příslušný k výplatě důchodu.

I v případě tohoto předpisu lze poukázat na jistou legislativně-technickou zajímavost. Podle statistiky České správy sociálního zabezpečení, tj. orgánu vyplácejícího nejvyšší počet důchodů v České republice, žádný přímý účastník bojů za první světové války žádost o tento příplatek neuplatnil. Je tomu tak zajisté proto, že se vydání uvedeného zákona žádný z potenciálních oprávněných legionářů nedožil²³⁸. Lze se domnívat, že tato konstrukce byla použita jen proto, aby bylo možno na ust. § 1 odst. 1 písm. a) logicky navázat odst. 2 cit. ustanovení (nároky poživatelů vdovských a vdoveckých důchodů). Pro případ, že by se přesto oprávněný legionář našel²³⁹, bylo zřejmě její použití nevyhnutelné.

4.2 Účastníci národního boje za osvobození

Obsah této subkapitoly bude věnován problematice odškodnění, případně ocenění odbojové činnosti konané v souvislosti s událostmi druhé světové války jednotlivými přesně definovanými kategoriemi oprávněných osob. Úvodem je třeba zmínit legální definici pojmu stěžejního pro celou tuto oblast právní úpravy, tj. „účastníka národního boje za osvobození“. Relevantní odškodňovací právní předpisy v období bezprostředně následujícím po skončení druhé světové války pracovaly s tímto právním termínem jako celkem, tj. přiznávaly konkrétní oprávnění všem účastníkům národního boje za osvobození, popř. pro svoje účely tuto definici blíže specifikovaly. V období po listopadu 1989 lze ovšem v českém právním řádu nalézt předpisy zakládající oprávnění v oblasti sociálního zabezpečení pouze jednotlivým kategoriím odbojářů (viz níže) spadajícím pod definici uvedeného pojmu. Z této skutečnosti vychází i systematika následujícího textu.

²³⁶ ust. § 3 odst. 5 písm. b) cit. zákona. Podle ust. § 55 odst. 2 věty první zákona č. 155/1995 Sb. „nárok na výplatu důchodu zaniká uplynutím tří let ode dne, za který důchod nebo jeho část náleží“. Tato lhůta byla zákonem č. 189/2006 Sb. s účinností od 1. 1. 2009 prodloužena na pět let, avšak podle přechodného ustanovení čl. XXXIV bod 4. zákona č. 189/2006 Sb. se pro období před 1. 1. 2009 uplatní nejvýše lhůta tříletá.

²³⁷ Valorizace k lednu 2006 o 4,9% (NV č. 416/2005 Sb.), k lednu 2007 o 6,1% (NV č. 463/2006 Sb.), k lednu 2008 o 3% (NV č. 258/2007 Sb.), mimořádná valorizace k srpnu 2008 o 3,6% (NV č. 212/2008 Sb.) a řádná valorizace k lednu 2009 o 4,4% (NV č. 364/2008 Sb.). Valorizovaná částka se vždy zaokrouhlí na celé koruny směrem nahoru.

²³⁸ Musel by být starší sta let.

²³⁹ Česká správa sociálního zabezpečení průběžně eviduje cca 700 až 750 případů sto a víceletých důchodců.

4.2.1 Obecně

Legální definici pojmu účastník národního boje za osvobození vnesti do československého právního řádu **zákon č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození**. Tento zákon byl vydán dne 19. prosince 1946 v částce 107 Sb. zákonů, přičemž jeho účinnost byla v jeho ust. § 24 *expresis verbis* stanovena na 18. června 1946. Jde tedy o zajímavý úkaz z hlediska právní teorie, neboť z uvedeného je na první pohled zřejmá cca šestiměsíční retroaktivita zmíněného předpisu. Vysvětlení tohoto problému vyplývá z legislativně technických souvislostí. Zákon č. 255/1946 Sb., vydaný Ústavodárným Národním shromážděním republiky Československé, navazoval na (a zároveň zrušoval) normu vydanou Prozatímním Národním shromážděním republiky Československé dne 15. května 1946, účinnou právě od 18. června 1946, a sice **zákon č. 136/1946 Sb., o umístování a jiném zaopatření účastníků národního boje za osvobození**. Zákon č. 136/1946 Sb. upravoval tuto materii prvotně, přičemž vycházel z odškodňovací (oceňovací) koncepce vyjádřené již v minulosti v zákoně č. 462/1919 Sb. (viz výše). Jak se však po jeho vydání ukázalo, zákonodárce postupně nalézal další skupiny osob, zasluhujících obdobnou formu ocenění, se kterými původní předpis nepočítal, některá jeho ustanovení bylo třeba upřesnit či doplnit. Proto bylo v krátké době předloženo několik návrhů na jeho novelizaci. Nakonec však výbory, do jejichž kompetence provádění této agendy spadalo (tj. branný, sociálně politický, právní a rozpočtový), dospěly k závěru, že „z legislativně technických důvodů se projevila nutnost zpracovat celou materii ve formě nového zákona“²⁴⁰. Tím byl tedy zákon č. 255/1946 Sb., který pak ve svých závěrečných ustanoveních²⁴¹ uváděl: „*Dnem, kdy nabude tento zákon účinnosti, zrušuje se zákon ze dne 15. května 1945 č. 136 Sb., o umístování a jiném zaopatření účastníků národního boje za osvobození. Kde se jiné předpisy odvolávají na zákon č. 136/1946 Sb., rozumí se tím tento zákon*“²⁴². *Veškerá práva, nároky a oprávnění vzniklá podle zákona č. 136/1946 Sb., zůstávají zachována.*“

Vzhledem ke skutečnosti, že vymezení pojmu účastník národního boje za osvobození je třeba z hlediska popisované problematiky považovat za zcela zásadní, dovoľuje si autor v níže uvedeném textu za účelem použití přesné zákonné terminologie uchýlit se k citaci zákonného textu v míře vyšší než obvyklé.

²⁴⁰ 284. zpráva výboru branného, sociálně politického, právního a rozpočtového o vládním návrhu zákona (tisk 83), ze dne 17. prosince 1946.

²⁴¹ ust. § 22 odst. 3 až 5 zákona č. 255/1946 Sb.

²⁴² Myšleno zákon č. 255/1946 Sb.

Účastníkem národního boje za osvobození se ve smyslu ust. § 1 odst. 1 a 2 a ust. § 2 a ust. § 15 zákona č. 255/1946 Sb., rozumí:

A) kdo v letech 1939 až 1945

a) byl příslušníkem československé armády v zahraničí nebo v ní konal vojenskou službu^{243,244}

Příslušníkem československé armády v zahraničí se rozumí příslušník československých vojenských jednotek zřízených v letech 1939 až 1945 mimo území republiky Československé²⁴⁵, pokud do ní vstoupil **dobrovolně** nejpozději dne 6. října 1944²⁴⁶, přičemž

- tak učinil při první příležitosti (vyjímajíc případy, kdy ke vstupu došlo do 31. prosince 1941) nebo se zúčastnil bojů v polním útvaru²⁴⁷ nebo byl v souvislosti s výkonem vojenské služby usmrčen nebo těžce raněn, a
- neopustil službu v této armádě (ledaže by tak učinil následkem demobilizace²⁴⁸ nebo superarbitračního řízení²⁴⁹ nebo podle rozhodnutí orgánů československého zřízení v zahraničí uvolněním pro některý jiný jeho obor²⁵⁰).

Osobou konající vojenskou službu²⁵¹ v československé armádě v zahraničí se rozumí osoba, která vstoupila do této armády po 6. říjnu 1944,

- učinila-li tak při první příležitosti, a mimo to se zúčastnila bojů v polním útvaru nebo byla v souvislosti s výkonem vojenské služby usmrčena nebo těžce raněna, a
- neopustila službu v této armádě (ledaže by tak učinila následkem demobilizace nebo po superarbitračním řízení).

Co se týče doby, pro kterou je možno považovat osoby spadající do této kategorie za účastníky národního boje za osvobození, počíná tato doba:

- u osob, které se aktivně a prokazatelně zúčastnily organizace uvedené armády, prvním dnem měsíce, v němž jejich účast na organizačních pracích započala,
- u ostatních osob, které odešly do ciziny, aby bojovaly se zbraní proti nacistickým (fašistickým) okupantům nebo jejich pomahačům, prvním dnem

²⁴³ Lhostejno, zda v době účinnosti předpisu taková osoba byla či nebyla československým státním občanem (ust. § 1 odst. 4 cit. zákona).

²⁴⁴ Záznamy o době služby v čs. zahraničních jednotkách lze získat od Ministerstva obrany ČR. K prokázání rozhodných skutečností bylo možno využít též potvrzení o přihlášce do armády, popř. tzv. demobilizační list.

²⁴⁵ Mají se zde na mysli především československé vojenské jednotky zřízené ve Francii, ve Velké Británii, v Polsku, v Sovětském svazu, ale např. i v severní Africe.

²⁴⁶ Jde o datum, kdy tzv. I. československý armádní sbor (jakožto zástupce zahraničního východního odboje) překročil hranice Československa u Dukly.

²⁴⁷ Polní útvar dle praxe tvořily nejen osoby, které se přímo zúčastnily bojů s nepřítelem, ale též osoby, které se na zajišťování takové bojové činnosti organizačně podílely.

²⁴⁸ Demobilizace = úplný nebo částečný přechod ozbrojených sil a celého hospodářství z válečného stavu do mírového (Klimeš a kol., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

²⁴⁹ Superarbitrace = přezkumné řízení prováděné u vojáků a jiných osob za účelem zjištění jejich schopnosti, změny stupně schopnosti, nebo neschopnosti k vojenské službě (Klimeš a kol., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

²⁵⁰ Byl-li však takto uvolněn, považoval se za příslušníka československé armády v zahraničí jen tehdy, konal-li činnou službu alespoň 6 měsíců nebo se zúčastnil bojů v polním útvaru.

²⁵¹ Podmínky pro zařazení do této druhé skupiny jsou poněkud přísnější. Vzhledem k tomu, že se sem řadí osoby, jejichž odbojová činnost trvala relativně krátce, stanovil zákonodárce jako podmínku pro zařazení jejich aktivní účasti v bojových operacích, případně zranění nebo smrt v souvislosti s výkonem vojenské služby.

měsíce, v němž překročily hranice republiky Československé, nastoupily-li pak vojenskou službu do dvou měsíců po tomto dni, nebo sice později, ale z důvodů na jejich vůli nezávislých,

- byla-li podána přihláška do uvedené armády, dnem přihlášky, nastoupily-li pak osoby, o které jde, službu do dvou měsíců po tomto dni, nebo sice později, ale z důvodů na jejich vůli nezávislých,
- jinak dnem skutečného nastoupení činné služby,

nejdříve však dnem 15. března 1939,

a končí dnem faktického ukončení činné služby, vždy však nejpozději dnem 5. května 1945.

b) konal vojenskou službu ve spojenecké armádě²⁵²

Za takovou osobu se považuje, kdo vstoupil do spojenecké armády²⁵³ před 5. květnem 1945 dobrovolně, nemohl-li sloužit v československé armádě v zahraničí z důvodů na jeho vůli nezávislých nebo projeví-li příslušné československé orgány souhlas s jeho vstupem do spojenecké armády a jsou-li přiměřeně splněny podmínky uvedené výše pod písmenem a).

Ohledně vymezení počátku a konce hodnotitelnosti této doby platí totéž, co bylo uvedeno výše pod písmenem a).

c) byl příslušníkem první československé armády na Slovensku²⁵⁴

Jednalo se o osoby²⁵⁵, které nastoupily činnou službu v této armádě nejpozději dne 28. října 1944 a setrvaly v boji nebo v činném odporu proti okupantům až do osvobození, s výjimkou případů, kdy

- v souvislosti s výkonem služby přišly o život nebo pro zranění nemohly pokračovat v boji
- upadly v boji do zajetí²⁵⁶, nebo
- nastoupily činnou službu v prvním československém armádním sboru v SSSR při první příležitosti a zúčastnily se bojů v polním útvaru.²⁵⁷

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná tato doba

- jde-li o osoby, které se aktivně a prokazatelně zúčastnily organizace SNP, prvním dnem měsíce, v němž jejich účast na organizačních pracích započala,
- jinak dnem skutečného nastoupení činné služby,

nejdříve však dnem 1. ledna 1944,

²⁵² Z důkazních prostředků lze uvést např. vojenskou knížku vydanou orgánem spojenecké armády, popř. potvrzení z ministerstva obrany státu, v jehož armádě byla vojenská služba vykonávána. Též různá vyznamenání, pochvaly, prohlášení svědků.

²⁵³ Tj. do armády některého ze států protihitlerovské koalice, např. britské, francouzské, sovětské, americké, ...

²⁵⁴ Z důkazních prostředků lze zmínit úřední doklady prokazující den nástupu činné služby a setrvání v boji nebo v činném odporu proti okupantům až do osvobození ČSR dne 9. 5. 1945, případně ověřená prohlášení 3 svědků – spoluúčastníků.

²⁵⁵ Podle důvodové zprávy k zákonu č. 136/1946 Sb., se mělo jednat o účastníky Slovenského národního povstání, kteří byli vojensky organizováni. Ostatní účastníci SNP byli rovněž považováni za účastníky národního boje za osvobození, a to ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod l. písm. e) zákona č. 255/1946 Sb.

²⁵⁶ Branný výbor zdůrazňuje ve svém stanovisku, uvedeném v důvodové zprávě k zákonu č. 255/1946 Sb., že ust. § 2 odst. 4 písm. b) tohoto zákona je nutno vykládati v širším slova smyslu, tj. že se nepožaduje jen přímá, bezprostřední bojová činnost, nýbrž stačí kauzální souvislost s bojovou činností zajetí předcházející.

²⁵⁷ Osob uvedených pod písm. a) až c) mělo být cca 100.000.

a končí dnem faktického ukončení činné služby, nejpozději však dnem 5. května 1945.

d) byl československým partyzánem

Ohledně definice pojmu československý partyzán odkazuje zákon 255/1946 Sb., na zvláštní právní předpis. Tím je **zákon č. 34/1946 Sb., jímž se vymezuje pojem „československého partyzána“.** Podrobnosti pak stanovil prováděcí předpis, tj. **vyhláška ministerstva národní obrany č. 1551/1946 Ú. I., kterou se vydávají směrnice k provádění zákona č. 34/1946 Sb., jímž se vymezuje pojem "československého partyzána".**

Československým partyzánem je^{258,259} státně spolehlivý²⁶⁰ československý státní občan, který před 10. květnem 1945

- přináležel aspoň po dva měsíce nebo za zvlášť nebezpečných okolností nejméně jeden měsíc k jednotce vyvíjející v týlu nepřítele bojovou nebo záškodnickou činnost proti nacistickým nebo fašistickým okupantům nebo jejich pomahačům (t.j. k partyzánské jednotce) zúčastnil se proti nim aspoň jedné akce se zbraní nebo s destruktivními prostředky nebo
- nehledě k době uvedené výše jako příslušník partyzánské jednotky
  - v souvislosti s činností tam uvedenou přišel o život, byl těžce raněn nebo životu nebezpečně onemocněl, ačli si smrt, těžké zranění nebo životu nebezpečné onemocnění nezavinil hrubým porušením povinností příslušníka partyzánské jednotky nebo
  - vykonal hrdinský čin nebo se zasloužil o jednotku vynikajícím způsobem.²⁶¹

Na tomto místě je vhodné poznamenat, že podmínky pro udělení statutu čs. partyzána uvedené v zákoně č. 34/1946 Sb., je třeba pro účely posouzení otázky, zda konkrétní osoba disponující potvrzením o statutu partyzána je zároveň

²⁵⁸ Negativní vymezení: Československým partyzánem není, kdo sice vyhovuje níže uvedeným podmínkám, avšak dopustil se v době, kdy přináležel k partyzánské jednotce trestného nebo jiného zavržení hodného činu z pohnutek nízkých nebo nečestných nebo z těchto pohnutek svou jednotku opustil.

²⁵⁹ Potvrzení o tom, kdo je československým partyzánem, vydá ministerstvo národní obrany osobě, která o to požádá a prokáže, že vyhovuje podmínkám § 1, a to po slyšení Sdružení českých partyzánů ve Svazu národní revoluce v zemích České a Moravskoslezské a Zvázu slovenských partizánov na Slovensku. Není-li již takto oprávněná osoba na živu, vydá se potvrzení tomu, kdo o ně požádá a prokáže, že na jeho vydání má právní nebo mravní zájem a že je státně spolehlivý.

²⁶⁰ Za státně spolehlivé se nepovažují zejména osoby, které kolektivně nebo individuálně vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti nebo demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné hleděly svěsti nebo záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty, na příklad členové Vlajky, Rodobrany, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáři Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské ľudové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy, pokud nebyly do těchto organizací nebo útvarů vyslány činiteli domácího nebo zahraničního odboje.

Státní spolehlivost vojenských osob z povolání činně sloužících, vojenských osob ve výslužbě činně sloužících, jakož i osob vykonávajících presenční službu a další činnou službu posuzuje ministerstvo národní obrany samostatně. Pokud jde o ostatní osoby, rozhodne ministerstvo obrany v dohodě s ministerstvem vnitra.

²⁶¹ Podle odhadů Ministerstva národní obrany bylo československých partyzánů cca 40.000.

účastníkem národního boje za osvobození, porovnávat s dalšími podmínkami uvedenými v zákoně č. 255/1946 Sb.²⁶²

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná²⁶³ služba v partyzánské jednotce

- dnem přijetí (vtělení, zařazení) do této jednotky,
- jde-li o osoby, které připravovaly partyzánské hnutí, prvním dnem měsíce, ve kterém přípravné práce započaly, nejdříve však dnem 15. března 1939,
a končí dnem faktického ukončení činné služby, nejpozději však dnem 5. května 1945.

- e) **zúčastnil se alespoň tři měsíce soustavnou činností zahraničního nebo domácího hnutí, směřujícího přímo k osvobození republiky Československé, nebo Slovenského národního povstání (SNP) třeba po dobu kratší takovým způsobem, že tato činnost přivodila nebo byla prokazatelně způsobilá přivodit jemu nebo jeho rodině újmu na životě, osobní svobodě nebo zdraví**

V daném případě se jedná o skupinu osob, které vyvíjely odbojovou činnost způsobem jiným, než vojensky organizovaným nebo partyzánským. Použitím sousloví „soustavná činnost“ měl zákonodárce na mysli činnost organizovanou směřující přímo proti německým okupantům nebo k uspíšení jejich porážky, nikoli tedy jen pasivní odpor nebo pouhé členství v odbojové organizaci. Účastí v zahraničním nebo domácím hnutí směřujícím přímo k osvobození republiky Československé, je proto třeba rozumět nikoliv pouhou organizační účast, ale organizovanou, záměrně řízenou a opakující se (byť s přestávkami) činnost směřující a způsobilou k soustavnému odboji. Taková činnost musela též vykazovat určité výsledky nebo vliv na uspíšení porážky okupantů nebo alespoň na otřesení jejich branné síly a schopnosti, nebo politického či mocenského postavení vůbec.²⁶⁴

Z textu zákona a z jeho praktické aplikace lze dovodit, že osoby spadající do této kategorie lze rozdělit do tří skupin:

- 1) účastníci zahraničního hnutí – jde o osoby politicky angažované v rámci orgánů československé exilové vlády, osoby vykonávající publicistickou činnost za účelem osvobození Československa či boje proti fašistickému Německu a jeho spojencům, též dobrovolnou aktivitu spočívající v pomoci či podpoře partyzánské hnutí ve spojeneckých zemích²⁶⁵;
- 2) účastníci domácího hnutí – do této skupiny lze typicky řadit osoby soustavně (tj. nikoliv náhodně) vyvíjející protifašistickou činnost obdobnou činnosti partyzánské, které však statut partyzána nezískaly např. z důvodu, že vykonávaly své civilní povolání. Při posuzování nároku bylo třeba zabývat se druhem činnosti, její intenzitou a významem; lze sem řadit např. aktivity

²⁶² v praxi se např. vyskytl případ, kdy držitel potvrzení o statutu čl. partyzána pro vykonání hrdinského činu dne 8. 5. 1945 nemohl být považován za účastníka národního boje za osvobození, neboť ve smyslu ust. § 15 odst. 2 zákona č. 255/1946 Sb., končí doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození z titulu čl. partyzána nejpozději dne 5. května 1945.

²⁶³ ust. § 4 odst. 1 zákona č. 34/1946 Sb.

²⁶⁴ Tak uvádí důvodová zpráva k zákonu č. 136/1946 Sb.

²⁶⁵ Lze doložit potvrzením československého zastupitelského úřadu nebo orgánů spojeneckých zemí.

sabotážní či destrukční, poskytování pomoci či ubytování partyzánům, zásah proti zrádcům či kolaborantům, plánování a příprava ozbrojeného povstání proti okupantům, opatřování nebo ukrývání munice, distribuce nelegálních tiskovin, zajišťování protinacistického vysílání; za činnost v tomto smyslu nelze považovat např. poslech zahraničního rozhlasu, třebaže se jednalo o trestné jednání^{266,267};

- 3) účastníci SNP – mohlo se jednat o osoby vojenské, které nevyhověly požadavkům uvedeným v ust. 1 odst. 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb. (příslušníci první československé armády na Slovensku), příp. příslušníky četnictva nebo finanční stráže působící na svobodném území, ale též osoby nevojenské (civilní), které se této akce zúčastnily²⁶⁸; u této skupiny není třeba zkoumat tříměsíční trvání odbojové činnosti²⁶⁹.

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná doba takové činnosti dnem, kdy příslušná činnost započala, nejdříve však dnem 15. března 1939 a končí dnem faktického ukončení činnosti, nejpozději však dnem 5. května 1945.

- f) **zúčastnil se povstání v květnu 1945, přičemž za bojů padl, nebo byl těžce zraněn nebo utrpěl těžkou poruchu zdraví²⁷⁰**

České květnové povstání je v ust. § 1 zákona č. 255/1946 Sb., uváděno samostatně, neboť jeho charakter je specifický. Prostředky odboje byly však obdobné těm uvedeným výše pod písm. e), zejména pokud jde o partyzánský postup.

SNP je pro účely tohoto zákona považováno za domácí odboj a odškodňováno podle jiných ustanovení.

Účast kohokoliv na květnovém povstání byla zajisté ve své době považována za hrdinství hodné ocenění. Vzhledem k živelnosti jednání zúčastněných, která celou tuto akci provázela a s tím související vysoké obtížnosti prokazování účasti na povstání a jejího rozsahu, uznal zákonodárce za vhodné „vzhledem k velkému počtu účastníků povstání co nejvíce omezit okruh osob, kterým má být poskytnuto umístění nebo zaopatření. Osnova učinila tak tím, že se postará jen o osoby za povstání nejvíce postižené, tedy o osoby těžce raněné a o pozůstalé po padlých.“²⁷¹

Činnost, při které došlo ke zranění nebo úmrtí, musela opět být odbojová, tj. aktivní protifašistická činnost, typicky se zbraní nebo politickými prostředky (nikoliv tedy zranění nebo smrt související s pasivní účastí, např. úmrtí

²⁶⁶ Jak vyplývá z důvodové zprávy k zákonu č. 136/1946 Sb.

²⁶⁷ Lze doložit např. autentickým záznamem z výslechu u gestapa, výpisem z kroniky obce či průkazem ilegální organizace.

²⁶⁸ Praxe sem řadí např. příslušníky zvolenské národní milice, osoby zajišťující vlastními dopravními prostředky dovoz zbraní či střeliva pro jednotky první československé armády na Slovensku nebo partyzánské jednotky na základě zvláštního pověření, aktivní členy Revolučního národního výboru, pracovníky svobodného slovenského vysíláče či redakce deníku Bojovník.

²⁶⁹ Lze doložit potvrzením o členství a aktivní činnosti v revolučních orgánech, potvrzením o příslušnosti k první československé armádě na Slovensku, aj.

²⁷⁰ Prokazuje se úmrtním listem, popř. výpisem ze zdravotní dokumentace.

²⁷¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 136/1946 Sb.

náhodného kolemjdoucího). Praxe sem řadí též činnost v ustavených národních výborech, pomoc při stavbě barikád či při péči o zraněné.

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná doba odbojové činnosti dnem, kdy taková činnost započala, nejdříve však dnem 15. března 1939 a končí dnem ukončení činnosti, nejpozději však dnem 9. května 1945.

g) byl československým politickým vězněm

Do této kategorie řadí zákon osoby, které v době mezi 15. březnem 1939 a 4. květnem 1945 byly omezeny na osobní svobodě vězněním, internováním²⁷² nebo jinak²⁷³, a to

- pro protifašistickou bojovou nebo politickou činnost směřující přímo proti nacistickým nebo fašistickým okupantům, jejich pomahačům nebo zrádcům národa českého nebo slovenského, nebo
- z důvodů perzekuce²⁷⁴ politické, národní, rasové nebo náboženské, trvalo-li omezení osobní svobody
- alespoň 3 měsíce, nebo
- dobu kratší než 3 měsíce, utrpěly-li však újmu na zdraví nebo na těle vážnějšího rázu nebo zemřely následkem omezení osobní svobody.

V důvodové zprávě zákonodárce uvádí, že pro velké množství osob vězněných a internovaných v koncentračních táborech bylo nutno politické důvody takové perzekuce blíže vymezit a zúžit tak, že účelem věznění či zajištění musela být snaha o potlačení odbojového hnutí českého nebo slovenského národa. Atributem odbojové činnosti je soustavná aktivita (viz výše) – např. věznění za poslouchání zahraničního rozhlasu, z důvodu tzv. hospodářské sabotáže nebo jen pro nahodilou činnost (nalezení letáku, urážka představitele německé říše, apod.) proto nelze pod tuto definici subsumovat.

Za činnost namířenou proti okupantům se pokládá např. příprava ozbrojeného povstání a příprava k převzetí moci, přechod přes hranice za účelem odboje nebo vstupu do československé zahraniční armády, tajné hromadění zbraní, udržování spojení s československým státním zřízením v zahraničí, zpravodajská služba, záškodnická činnost, vydávání a soustavné rozšiřování ilegálního tisku, soustavná organizace finančních prostředků pro odboj a podporu osob činných v odboji, pracovní a hospodářská sabotáž. Nezbytnou podmínkou je, že činnost se dělá z pohnutek politických a že postižená osoba neměla z této činnosti žádného prospěchu. Pouhé členství v podzemním hnutí, když toto členství nebylo projevováno pozitivními výsledky, nestačilo, pokud zatčení nebylo přímým důvodem překažení projevující se činnosti.

²⁷² Internace = nucený pobyt na vykázaném místě (Klímeš, L. a kol., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005).

²⁷³ Pojem „jinak“ vypadá na první pohled vágně, v aplikační praxi však získal konkrétní podobu v souvislosti s pozdějším přijetím zákona č. 217/1994 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky některým obětem nacistické perzekuce, a zákona č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěným do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb. (viz další text).

Tak např. podle rozsudku Vrchního soudu v Olomouci ze dne 14. 5. 1998, sp. zn. 2 A 704/98 (SJS č. 339/1998) lze podřadit pod formu omezení osobní svobody vyjádřenou slovem „jinak“ omezení osobní svobody čs. politického vězně formou zajetí v zajateckém táboře.

²⁷⁴ Perzekuce = pronásledování (tamtéž).

Politickými důvody se rozumí demokratické a protifašistické smýšlení²⁷⁵.

Za důvody národnostní se pokládá zvláště perzekuce prováděná na osobě, protože se hlásila k národnosti české, posílala děti do české školy, avšak jinak neprojevila aktivně proti okupantům svůj odpor.

Za důvody rasové se pokládá i perzekuce osob, které žily ve smíšeném manželství, když odmítly rozvod nebo jiné výhody.

Důvody souvisejícími s potlačením hnutí odporu se rozumí případy, kdy perzekuce byla způsobena okolnostmi nezávislými na vůli perzekuované osoby, např. bydlel-li někdo s osobou činnou v podzemním hnutí a byl zatčen, nebo byl udán pro poslouchání zahraničního rozhlasu, nebo přechovávání zbraní apod. Stejně sem patří i podpora rodinných příslušníků perzekuovaného, byla-li důvodem k perzekuci.²⁷⁶

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná doba perzekuce dnem omezení osobní svobody a končí dnem osvobození (propuštění na svobodu), nejpozději však dnem 5. května 1945.

B) kdo v letech 1936 až 1939

byl československým dobrovolníkem ve Španělsku

Za takovou osobu je považován, kdo se v době mezi 19. červencem 1936 a 28. březnem 1939²⁷⁷ ve Španělsku zúčastnil války proti fašismu jako dobrovolník španělské republikánské lidové armády (mezinárodních brigád²⁷⁸).²⁷⁹

Legitimita odškodňování těchto osob z československých veřejných prostředků byla odvozena od myšlenky uvedené v důvodové zprávě, a sice, že „bojovníci ve španělské republikánské armádě byli prvními bojovníky proti fašismu, který nastupoval výbojnou cestu do světa proti všem demokratickým institucím a řádům. Jejich boj byl tedy nepřímou i bojem za naši svobodu, proto jej třeba hodnotit stejně jako u ostatních osob, uvedených v § 1“.

Byl-li takový dobrovolník po návratu do vlasti internován v koncentračním táboře, náleží mu statut československého politického vězně ve smyslu výše uvedeného.

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná doba účasti ve španělské republikánské lidové armádě

- u osob, které odešly do ciziny, aby bojovaly se zbraní proti nacistickým (fašistickým) okupantům nebo jejich pomahačům, prvním dnem měsíce,

²⁷⁵ Z důvodové zprávy k připravovanému zákonu Ústavodárného Národního shromáždění republiky Československé, limž se vymezuje pojem čs. osvobozeného politického vězně: „Za osoby, které byly persekvovány pro své demokratické protifašistické smýšlení, se považují např. postižení při tzv. „Sonderaktionen“, jako 15. III. 1939 (komunisté), 1. IX. 1939 (rukojmí), 28. X. 1939 (rukojmí), 6. X. 1941 (Sokolové), 17. XI. 1939 (studenti) a v r. 1944 (hasiči), dále „Sonderaktionen“, jejichž účastníci byli zajištěni ve Svatobořicích nebo Bystřici u Benešova, nebo zvláštní akce Smudkova, dále představitelé duchovního, národního, politického života, kteří byli žalářováni, ovšem za předpokladu, že jenom věrnost Československé republiky, zachovávaná v tomto postavení, byla příčinou jejich persekuce. Pokud se týče Slovenska, spadají sem osoby zatčené jako politicky nespolehlivé.“

Tento předpis posléze jako samostatný schválen nebyl, jeho text byl s drobnými úpravami převzat do normy komplexně celou problematiku řešící, tj. zákona č. 255/1946 Sb.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Tj. v podstatě před vypuknutím druhé světové války – proto legislativně technicky řazeno do samostatného odstavce.

²⁷⁸ Tzv. „interbrigadisté“.

²⁷⁹ Prokazuje se vojenským průkazem, popř. potvrzením Státního ústředního archivu v Praze.

v němž překročily hranice republiky Československé, nastoupily-li pak vojenskou službu do dvou měsíců po tomto dni, nebo sice později, ale z důvodů na jejich vůli nezávislých,

- jinak dnem skutečného nastoupení činné služby, nejdříve však dnem 19. července 1936, a končí dnem ukončení činné služby.

C) příslušníci stráže obrany státu, kteří v roce 1938 v souvislosti s bojem proti nepřátelské protistátní činnosti v pohraničí utrpěli újmu na životě, osobní svobodě nebo zdraví

Příslušníky stráže obrany státu zákon za účastníky národního boje za osvobození nepovažuje, avšak pro jejich neopominutelné zásluhy při obraně suverenity Československé republiky jim přiznává ohledně výhod v sociální oblasti stejné postavení jako výše uvedeným kategoriím osob. Došlo-li k omezení jejich osobní svobody v souvislosti s výkonem této funkce v období po začátku druhé světové války, náležel jim statut čs. politického vězně.

Institut „stráže obrany státu“²⁸⁰ (SOS) byl zřízen **vládním nařízením č. 270/1936 Sb., o strážích obrany státu.** Jejich úkolem bylo v neklidném předválečném období chránit neporušitelnost státní hranice a nedotknutelnost státního území (popř. pomáhat armádě v této činnosti), podílet se na ochraně veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti a zároveň provádět celní správu.

Jak uvádí důvodová zpráva, „nároky na umístění a jiné zaopatření jsou přiznány též příslušníkům stráže obrany státu, kteří v r. 1938 v souvislosti s nepřátelskou protistátní činností v pohraničí utrpěli újmu na životě, osobní svobodě nebo zdraví. Půjde zejména o boj proti různým teroristickým činům a akcím. Je spravedlivé, aby těmto předním obhájcům svobody republiky, kteří utrpěli újmy shora uvedené, dostalo se alespoň téhož zaopatření a výhod jako účastníkům českého povstání.“

Pro účely hodnocení statutu účastníka národního boje za osvobození počíná doba odbojové činnosti dnem nastoupení služby u jednotek stráže obrany státu a končí dnem ukončení činné služby.

Do doby účasti v odboji se ve smyslu ust. § 15 odst. 2 cit. zákona vždy započítává i doba prokázaně nutného léčení následkem nezaviněného zranění (onemocnění), k němuž došlo při výkonu služby (činnosti) nebo v souvislosti s omezením osobní svobody, pokud toto léčení bránilo výkonu zaměstnání, a v určitých případech též doba zajetí.

²⁸⁰ Jedná se o období moderní pohraniční stráže, která do té doby v Československu zřízena nebyla. V pohraničí působily pouze jednotky finanční stráže za účelem zajištění celní agendy. Bezpečnost pak zajišťovalo četnictvo, státní policie, popř. armáda. Právě z příslušníků těchto institucí byla stráž obrany státu vytvořena s tím, že se k ní postupně začaly přidávat další osoby (Sokolové, zaměstnanci Československých státních drah, a jiní). Členové SOS prošli za účelem plnění svých úkolů náročným vojenským výcvikem, při své činnosti používali zbraně i vojenskou techniku. V protektorátním zřízení byla SOS dne 21. prosince 1939 rozpuštěna vládním nařízením č. 3/1940. To bylo posléze pro svůj rozpor s demokratickými principy právního státu zrušeno nařízením vlády č. 1983/1946 Ú. l., SOS už se však znovu nesešla a byla nahrazena pohraniční stráží. Počet členů byl cca 30.000.

Poživateli výhod udělených na základě zákona č. 255/1946 Sb. (ust. § 1 odst. 4) mohli být (s výjimkou příslušníků čs. armády v zahraničí nebo osob konajících v ní vojenskou službu) pouze **českoslovenští státní občané**. Za tím účelem bylo příslušným úřadům doporučeno, aby všude tam, kde bude třeba, aby účastník národního odboje získal československé státní občanství, s urychlováním vyřizovali žádosti o přiznání tohoto občanství účastníkům národního odboje příkázáním domovského práva.²⁸¹ Z uvedeného vyplývá, že pro účely přiznání odbojářských výhod je třeba otázku československého (a posléze i českého) státního občanství posuzovat k datu rozhodování o těchto výhodách a nikoliv k době výkonu odbojové činnosti (perzekuce)²⁸².

Kromě pozitivního vymezení podmínek existence statutu účastníka národního boje za osvobození **determinuje** zákon č. 255/1946 Sb. tyto předpoklady **též negativně**. Ve svém ust. § 1 odst. 3 uvádí katalog aktivit, jejichž provozování v době druhé světové války je neslučitelné s pozdějším přiznáním statutu účastníka národního boje za osvobození, a to pro jejich rozpor se zásadami suverénního a demokratického Československého státu. Lze rovněž hovořit o **překážkách** přiznání odbojářského statutu, neboť z důvodu existence těchto skutečností nebylo možno tento statut přiznat, i kdyby jinak byly splněny podmínky uvedené v ust. § 1 odst. 1 a 2 a § 3 cit. zákona.

Přesto zákon v odůvodněných případech připouští výjimky z aplikace těchto právních bariér, a to, zobecněně řečeno, v případech, kdy

- k uvedeným jednáním byl přinucen mimořádnými okolnostmi, nebo
- tak činil ve snaze vyvíjet podvratnou činnost proti nacistům, anebo
- mu byla udělena výjimka ministrem národní obrany.²⁸³

²⁸¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 136/1946 Sb.

²⁸² Obdobné stanovisko zastává o mnoho let později i Vrchní soud v Praze ve svém judikátu č. 625/2000 Rs., sp. zn. 6 A 759/95-14: „Nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 3 odst. 1 písm. a) zákona č. 217/1994 Sb., není podmíněn tím, že postižený občan musel být v době postižení československým státním občanem. ... Zákon č. 255/1946 Sb. v ust. § 1 odst. 4 nevymezil, zda československé státní občanství tedy muselo být v době postižení, z čehož vycházel odpůrce (tj. v daném případě Česká správa sociálního zabezpečení – pozn. aut.), anebo v době rozhodování; soud má za to, že podmínka musí být splněna v době rozhodování o statusu. ... Soud proto vychází z toho, že podmínka čs. občanství pro čs. politické vězně mohla a může být splněna i dodatečně, např. nabytím státního občanství, podobně jako tomu bylo u navrhovatele.“

²⁸³ Podle ust. § 1 odst. 3 zákona č. 255/1946 Sb.:

Vlastností osob uvedených v odstavcích 1 a 2 nemůže nabýt, i když splňuje podmínky těchto odstavců,

- a) kdo konal službu v nepřátelské armádě, nebo zúčastnil se jinak nepřátelského válečného podnikání proti spojencům, vyjímajíc službu v armádě tzv. Slovenského státu do 29. srpna 1944; v případech zvláštního zřetele hodných může ministr národní obrany povolit výjimku z tohoto ustanovení,
- b) kdo byl na vedoucím místě Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Ústředí veřejných zaměstnanců, Svazu zemědělství a lesnictví nebo Hlinkovy slovenské ľudové strany, nevyužíval-li tohoto místa k činnosti zvláště významné v národním boji za osvobození, nebo kdo byl dobrovolně členem Svazu pro spolupráci s Němci, Českého svazu válečníků, Rodobrany, Vlajky, České ligy proti bolševismu, Německo-české společnosti, Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Hlinkovy gardy, Německo-slovenské společnosti, Hlinkovy mládeže nebo jiných fašistických organizací podobné povahy, jejichž účelem bylo šířit nacistickou ideologii a udržovat mocenské postavení Němců a Maďarů,
- c) kdo byl okupanty nebo jejich pomahači pověřen vedoucím místem ve veřejných službách, leč že využíval tohoto místa k činnosti zvláště významné v národním boji za osvobození, nebo šlo o funkce zastávané v armádě tzv. Slovenského státu do 29. srpna 1944,
- d) kdo zaujímal vedoucí místo ve válečném průmyslu, pracujícím pro německou nebo maďarskou armádu, nebo prováděl opevňovací práce pro Němce nebo Maďary, aniž byl k uvedeným činnostem donucen a nemohl se jim vyhnout, nebo kdo se obohatil v souvislosti s poměry v době nesvobody,
- e) kdo přímo nebo nepřímo, i když nebyl členem některé organizace uvedené pod písm. b), vyvinul jakoukoli činnost proti slovenskému národnímu povstání, nebo o své újmě činy nebo slovy podporoval nebo obhajoval režim nacistů, fašistů, zrádců a kolaborantů, nebo se projevil jako osoba protidemokratická nebo protilidová nebo státně nebo národně nespolehlivá,

Odbojářská oprávnění, která zákon č. 255/1946 Sb., poskytoval, mohla ve smyslu ust. § 8 cit. zákona úspěšně uplatnit pouze osoba, které bylo vydáno **osvědčení o účasti na národním boji za osvobození**, případně osoba pozůstalá po takové osobě. Tento dokument vydávalo ministerstvo národní obrany v jediném vyhotovení oprávněné osobě na její žádost. Žádost bylo nutno podat na předepsaném tiskopisu, a to buď přímo nebo podle uvážení žadatele prostřednictvím organizace sdružující účastníky národního boje za osvobození²⁸⁴.

Osvědčení obsahovalo údaje o osobě, způsobu její účasti na národním boji za osvobození a právech, k jejichž uplatnění je oprávněna. Podoba osvědčení se postupem času mírně modifikovala. Např. zákon č. 55/1956 Sb. (resp. prováděcí předpis) pro účely rozsahu hodnocení doby perzekuce rozlišoval mezi vězněním z důvodů národních, politických nebo rasových, a vězněním z důvodů aktivní politické nebo odbojové činnosti proti fašismu a nacismu²⁸⁵. Za tím účelem se dosud vydaná potvrzení v odůvodněných případech doplňovala „doložkou aktivní účasti v odboji“²⁸⁶.

Zákon č. 255/1946 Sb. stanovil existenci osvědčení jako hmotně-právní podmínku všech odbojářských výhod uvedených v tomto předpisu. Pro účely prokazování odbojářského statutu tedy zvolil koncepci legální teorie důkazní. Veškerou odpovědnost za pravdivost údajů na osvědčení uvedených ponechal zákonodárce kromě odbojářů samotných na správních orgánech v těchto záležitostech angažovaných (tj. Ministerstvo národní obrany, Ministerstvo vnitra, příp. Ministerstvo zahraničních věcí). Ostatní správní orgány aplikující v rámci svojí činnosti zákon č. 255/1946 Sb. zbavil povinností provádět složité a časově náročné dokazování ve smyslu výše uvedeného, zároveň jim tak ovšem odňal oprávnění posoudit si případná tvrzení žadatele (nedisponujícího zmíněným osvědčením) vlastní úvahou na základě zásady volného hodnocení důkazů. S ohledem na skutečnost, že vydání osvědčení se týkalo širokého okruhu osob, a že obsah tohoto dokumentu měl přímý vliv na hospodaření s veřejnými prostředky, lze toto řešení považovat za mimořádně vhodné.

Nenahraditelnost osvědčení jiným důkazním prostředkem dlouhodobě ctí i relevantní judikatura. V jednom ze stanovisek²⁸⁷ bylo např. vyloženo, že „*podmínky, které jsou zákonem stanoveny pro přiznání vlastností účastníků odboje, nemůže soud nahradit svým zjištěním namísto osvědčení podle ust. § 8 zákona č. 255/1946 Sb.; proto soud neprovádí a nehodnotí důkazy o rozsahu odbojové činnosti*“.

Jinak by tomu zajisté bylo v případě, kdy by příslušný správní orgán odmítal osvědčení vydat a tento postup odůvodňoval nesplněním zákonem stanovených předpokladů žadatele. Za takových okolností je třeba zachovat Ústavou zaručené právo žadatele na soudní přezkum správního aktu²⁸⁸ v plném rozsahu, a to zejména v případě, kdy odškodňovací právní předpisy spojují s předložením osvědčení konkrétní právní

f) kdo je německé nebo maďarské národnosti, leč že se nikdy neprovinil proti národu českému a slovenskému nebo proti samostatnosti republiky Československé a zúčastnil se dobrovolně národního boje za osvobození, způsobem uvedeným v § 1, odst. 1, č. 1, písm. a), d), e) a g).

²⁸⁴ Vyhláška č. 327/1947 Ú.l. již se vyhláší směrnicí k provádění § 8 zákona ze dne 19. prosince 1946, č. 255 Sb.

²⁸⁵ ust. § 3 bod 1. písm. d) a bod 3. písm. b) vyhlášky č. 113/1957 Ú. l.

²⁸⁶ Matoušek, J., Co vás zajímá v sociálním zabezpečení, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1967, str. 16.

²⁸⁷ Sbirka soudních rozhodnutí a stanovisek č. 68/1971 (str. 217 až 218), též 28 Cdo 1512/2002.

²⁸⁸ Přestože zákon samotný nepřisuzuje tomuto osvědčení charakter správního rozhodnutí.

nároky. Ohledně těchto situací zastává moderní judikatura²⁸⁹ následující stanovisko: „Nesplňuje-li žadatel některý ze zákonem stanovených předpokladů pro vydání osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., musí správní úřad o tom vydat rozhodnutí, jehož obsahem je konstatování skutečností, které vydání osvědčení brání. Na rozdíl od osvědčení, vydaného podle ust. § 8 odst. 2 téhož zákona, jde v tomto případě o rozhodnutí vydané ve správním řízení²⁹⁰, v němž je správní orgán povinen respektovat základní zásady správního řízení a procesní práva účastníka řízení a o žádosti musí rozhodnout řádně odůvodněným rozhodnutím, které má náležitosti správním řádem stanovené.“ Teprve existuje-li v dané věci správní rozhodnutí, je možno naplnit ústavní zásadu úplné soudní přezkoumatelnosti správních rozhodnutí.

Obdobnou ideu je zajisté třeba analogicky aplikovat i na situace, kdy osvědčení sice vydáno bylo, avšak žadatel nesouhlasí s jeho obsahem. Ve světle výše citovaného stanoviska Vrchního soudu v Praze a též při existenci nově koncipovaného soudního řízení správního (zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů) nemůže nadále obstát jedno z předchozích stanovisek²⁹¹ této instituce vydané v roce 1997, v němž bylo judikováno: „Sdělení ministra obrany, kterým nebylo vyhověno námitkám proti sdělení ředitele odboru personalistiky Ministerstva obrany o nevyhovění žádosti o vydání osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb., nemá charakter rozhodnutí, v jehož důsledku by občan pozbyl možnost uplatnit právo na poskytnutí jednorázové peněžní částky dle zákona č. 217/1994 Sb. Soud řízení o žalobě proti takovému sdělení zastaví (§ 104 odst. 1, § 246c o.s.ř.). Nejedná se o autoritativní zásah do právní sféry fyzické nebo právnické osoby.“ v daném případě je nově dle názoru autora této disertace třeba žalovat na povinnost státního orgánu rozhodnout o námitkách správním rozhodnutím a tuto povinnost následně soudem uložit. Správní rozhodnutí by pak bylo i z hlediska jeho obsahu soudně přezkoumatelné, soud by se v rámci řízení pravděpodobně musel zabývat i otázkami důkazů o výkonu odbojové činnosti.

V této souvislosti je případné upozornit na některé moderní odškodňovací předpisy, které existenci osvědčení jako hmotně-právní podmínku nároku nestanoví²⁹². Nároky jimi založené se netýkají účastníků národního boje za osvobození jako celku, ale pouze některé z kategorií. V těchto případech je možno prokázat příslušnost ke skupině oprávněných též náhradním dokladem (viz výše v rámci výkladu k jednotlivým kategoriím), avšak orgán aplikující takovou normu by měl vždy při jeho předložení žadatelem prověřit splnění podmínek ust. § 1 odst. 3 zákona č. 255/1946 Sb.

V příloze této disertace autor pro názornost připojuje několik autentických faksimile těchto osvědčení. Vzájemně se liší co do kategorie účastníka národního boje za osvobození, jakož i co do období, ve nichž byla vydána.

²⁸⁹ Vrchní soud v Praze, 27. 9. 2001, sp. zn. 7 A 159/99 – 36, Rs. 903/2001.

²⁹⁰ Jedná se o konstrukci známou a používanou i v jiných odvětvích správního práva; lze poukázat např. na zákon č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím (ust. § 14 a 15).

²⁹¹ Rs. 243 sp. zn. 7 A 75/96, ze dne 16. dubna 1997. Vrchní soud zde vycházel ze systematického výkladu, tj. spojoval vydání osvědčení s „předpokladem“ nároků podle konkrétního právního předpisu (zákon č. 217/1994 Sb. nepodmiňoval nároky jím založené předložením potvrzení ve smyslu ust. § 8 zákona č. 255/1946 Sb.; viz níže). Takový výklad však, s ohledem na univerzálnost osvědčení (a jeho potencionální využitelnost v souvislosti s případnými budoucími odškodňovacími předpisy), nelze pravděpodobně považovat za zcela racionální.

²⁹² Např. zákon č. 217/1994 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky některým obětem nacistické perzekuce.

Při zkoumání **odškodňovacích** (oceňovacích) **nároků**, které zákon č. 255/1946 Sb. (a předtím i zákon č. 136/1946 Sb.) oprávněným osobám přiznává, lze dospět k závěru, že se zákonodárce výrazně inspiroval prvorepublikovou právní úpravou obsaženou v legionářských zákonech, tj. zákoně č. 282/1919 Sb. a zákoně č. 462/1919 Sb.²⁹³ Ani zde se nejednalo o oprávnění prvoplánově finančního charakteru. Naopak šlo o plnění věcná, související se sociálním postavením jejich adresáta ve společnosti²⁹⁴.

Tyto nároky lze rozčlenit do následujících skupin:

1) vyhrazení služebních míst a přednostní právo k obsazení pracovního místa či k udělení jiného oprávnění (ust. § 3 a 4)

Zákon vyhradil odbojářům jednou polovinou místa ve službě státu, územně samosprávných svazků a ostatních veřejnoprávních korporacích a nadacích, dále v ústavech, podnicích a fondech těmito subjekty řízených a v podnicích, v nichž jsou tyto subjekty převážným podílníkem, a dále ve znárodněných podnicích, splňují-li pro výkon práce v těchto zařízeních potřebné předpoklady. Dále jim přiznal přednostní právo na umístění v organizacích řízeného hospodářství, v soukromých podnicích sloužících k veřejné dopravě a jiných podnicích pověřených převážně veřejnými dodávkami, na opětovné umístění v soukromém podniku, na udělení živnostenských oprávnění, na přijetí do škol a kurzů, kde je přijímání žáků omezeno před všemi stejně kvalifikovanými uchazeči, a též přednostní právo při udělování podpor z nadací a fondů. K vyhrazení míst a ke vzniku přednostního práva došlo ke dni nabytí účinnosti zákona, tj. k 18. červnu 1946²⁹⁵. Oprávnění založená ust. § 3 a 4 cit. zákona pozbyla platnosti dnem 18. června 1949 (to neplatilo pro účastníky národního boje za osvobození, kteří dokončili studia – ti mohli uplatnit uvedená oprávnění i po uvedeném datu, a to do šesti měsíců po skončení studia nebo prezenční vojenské služby).

V situacích, kdy účastník národního boje za osvobození padl nebo v důsledku odbojové činnosti zemřel, přecházela práva stanovená v ust. § 3 a 4 postupně na

²⁹³ Výhody poskytnuté legionářům však odbojářský zákon ponechává zachovány, když ve svém ust. § 22 odst. 1 stanoví: „Tímto zákonem nejsou dotčena ustanovení zákona ze dne 24. července 1919, č. 462 Sb., o propůjčování míst legionářům, a § 81 zákona ze dne 17. února 1922, č. 76 Sb., o vojenských požítčích zaopatřovacích, ani předpisy o včleňování válečných poškozenců do práce, vydané podle příslušných zákonných ustanovení v oboru působnosti ministerstva sociální péče.“

²⁹⁴ Pro zajímavost uvádí autor úvodní pasáž důvodové zprávy k zákonu č. 136/1946 Sb., zejména z důvodu její nevšední výstižnosti: „Osnovou zákona o umístění a jiném zaopatření účastníků národního odboje zamýšlí ministerstvo národní obrany v nejšířší možné míře zajistit osobám vyjmenovaným v § 1 osnovy, které se zasloužily o znovudobytí svobody Československé republiky, pevné životní existence po jejich návratu do vlasti nebo do klidného opět života doma. Umístění těchto osob nechce být proto odměnou nebo dokonce almužnou za vykonané služby vlasti; jeho účelem je zbavit účastníky národního odboje, z nichž většinu potřebuje vlast dosud ve službě se zbraní, existenčních starostí. Je třeba mít na mysli, že účastníci národního odboje obětovali nebo nasadili nejdražší lidské statky, a to život, zdraví a vlastní svobodu i majetek, ať již v otevřeném boji proti německým okupantům se zbraněmi jako příslušníci armády nebo jako partyzáni či v podzemním odboji domácím. Zisk nebude však na straně účastníků národního odboje, neboť jejich umístěním na místech a v oborech uvedených v §§ 2 a 3 osnov získají právě úřady, ústavy, podniky a obory tam uvedené tím, že na taková místa a do těchto oborů přijdou lidé, kteří osvědčili činy, že práce pro vlast a veřejné blaho je jím nejvyšším ideálem, ba zákonem. Z těchto hledisek je třeba posuzovati osnovu zákona, neboť je vedena snahou, aby na nejpřednější a nejdůležitější místa ve veřejném i soukromém životě byli postaveni účastníci národního odboje jako osoby nejpopolanější a nejčestnější; tak budou i pokud jde o převzetí živnostenských a zemědělských podniků nejideálnější způsobem splněny požadavky, aby vnitřní osídlení bylo uskutečněno státně nejspolehlivějšími občany Československé republiky.“

²⁹⁵ Postavení československých dobrovolníků ve Španělsku ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod 2. odbojářského zákona bylo fakticky rozdílné od ostatních skupin, neboť tato kategorie nebyla původně součástí zákona č. 136/1946 Sb. (viz výše výklad k retroaktivitě zákona č. 255/1946 Sb.).

některou z pozůstalých osob, a to v závazném pořadí na manžela, děti či osvojence (starší a mladší), druhu, rodiče, sourozence. Totéž platilo, pokud oprávněný účastník odboje nemohl některé z těchto oprávnění úspěšně uplatnit z důvodu svojí invalidity nastalé v souvislosti s odbojovou činností.

2) právo na poskytnutí mimořádných úlev (ust. §§ 5, 9, 10)

Odbojářům byly poskytnuty mimořádné úlevy (dispenze) při přijímání a při studiu na všech učilištích, bylo-li to možné bez vlivu na dosažení učebního cíle. Při obsazování míst uvedených v ust. § 3 a 4 cit. zákona mělo být přihlíženo k odborným zkouškám vykonaným v čs. armádě nebo v jiné službě. V případě, že mělo být obsazeno služební místo podmíněné dosažením určitého věku, přičemž se jednalo o místo vyhrazené pro odbojáře, toto věkové omezení se neaplikovalo. Při koncesování živností se pro žadatele – odbojáře zkracovala na jednu polovinu „doba výcviku (zaměstnání, činnosti) potřebná podle zákonných předpisů pro podání průkazu způsobilosti“, příp. mohlo být splnění tohoto požadavku zcela prominuto.

3) zápočet doby účasti v odboji do služby a výslužby (ust. § 16)

Doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození se započítávala veřejným zaměstnancům jako služební doba skutečně strávená ve veřejných službách, a to pro účely zvýšení služného, pro určení služebního stáří (pořadí) a pro délku doby potřebné pro povýšení nebo pro postup do vyššího služebního poměru, a dále pro nárok na výslužné a jeho výměru. Zápočet se provedl jednoduchý, dvojnásobný nebo trojnásobný, a to v závislosti na odbojářské kategorii a charakteru odbojové činnosti.

4) úlevy v oblasti povinné vojenské služby (ust. § 17, 18)

Příslušníci ročníků 1920 až 1923, tj. ročníků, které byly nuceny nastoupit službu v armádě, aniž předtím absolvovaly prezenční služební povinnost, byly od dodatečného splnění této povinnosti osvobozeny, příp. jim byla tato povinnost zkrácena. Důstojníkům a rotmistrům, kteří se stali v důsledku odbojové činnosti neschopnými vojenské služby a zároveň pozbyli nejméně 20 % způsobilosti k přiměřenému občanskému povolání, byly přiznány odpočívací (zaopatřovací) platy.

Z dalších souvisejících předpisů z oblasti práva sociálního zabezpečení lze upozornit na **zákon č. 47/1946 Sb., o odstranění křivd a o některých ochranných opatřeních v oboru veřejnoprávního sociálního pojištění**, účinný od 1. června 1945²⁹⁶. Tento předpis obsahuje přímou vazbu a v jistém smyslu doplňuje obecné předpisy o veřejnoprávním sociálním pojištění soukromoprávních (tedy jiných než státních) zaměstnanců, tj. **zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří**, a **zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých**

²⁹⁶ Provedený vyhláškou č. 1474/1946 Ú.l., kterou se vydávají pokyny osobám, které žádají o odstranění křivd podle zákona č. 47/1946 Sb., a vyhláškou č. 681/1947 Ú. l., o pokynech osobám, které žádají o započtení vojenské služby ve veřejnoprávním důchodovém pojištění podle § 12 zákona č. 47/1946 Sb. Zrušen k 1. říjnu 1948 zákonem č. 99/1948 Sb.

zaměstnanců ve vyšších službách. V jednotlivostech na něj odkazuje též zákon č. 255/1946 Sb. (ust. § 16 odst. 6).

Zákon se snaží napravit křivdy a zajistit ochranu v oblasti sociálního pojištění osobám čs. státní příslušnosti, které ztratily osobní svobodu pro národní, politický nebo rasový útisk nebo byly činny v domácím nebo zahraničním odboji²⁹⁷, a to tak, že zakládá povinnost hodnotit dobu této perzekuce či odbojové činnosti jako dobu povinného pojištění²⁹⁸, jsou-li splněny zákonem stanovené podmínky²⁹⁹ (příslušnou výši pojistného na důchodové pojištění, příp. náklady na dávky nemocenského pojištění uhradil příslušným subjektům stát ze svého rozpočtu³⁰⁰). Dále odstraňuje ujmy utrpěné v souvislosti s nutností změnit nositele pojištění, případně v souvislosti se zánikem připojištění nebo členství u tzv. nadlepšovacích zařízení, z uvedených důvodů. Lhůty pro uplatnění nároků z veřejnoprávního důchodového pojištění stanovené podle obecných předpisů se pro období od počátku perzekuce či odbojové činnosti do data 31. července 1947 stavily.

Souběžně s obecnými předpisy o sociálním pojištění byl od 1. 1. 1946 účinný též **zákon č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozené a oběti války a fašistické perzekuce**³⁰¹. Tuto úpravu nelze v katalogu relevantních předpisů pominout, přestože se netýká starobních důchodů. Má však významný vliv na poskytování dávek souvisejících s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem a dávek pozůstalostních. Okruh oprávněných osob je velmi široký, vztahuje se nejen na účastníky druhého odboje, kteří utrpěli nevratné poškození zdraví v souvislosti s odbojovou činností, ale v užším rozsahu i na účastníky prvního odboje, a dále na všechny ostatní osoby, které v důsledku válečných událostí (i mimo souvislost s odbojovou činností) utrpěly snížení nebo ztrátu schopnosti soustavné výdělečné činnosti, případně pozůstalé po nich.

Oproti předpisům upravujícím obdobnou materii v období po skončení první světové války, které se zabývaly řešením této otázky výlučně v oblasti sociální péče, je tato norma založena více na koncepci odškodňovací, tj. poskytování určitého finančního (sekundárně i věcného) plnění oprávněným osobám, tzv. **zaopatřovacích požitků**. Výrazněji se zde projevuje zásada individualizace dávek, tj. jejich přizpůsobení konkrétním

²⁹⁷ ust. části I. písm. A. bodu 4. vyhlášky č. 1474/1946 Ú.l. stanovilo okruh důkazních prostředků ohledně těchto skutečností. Dobu omezení osobní svobody pro útisk bylo třeba prokázat prohlášením, které vystavovala na zvláštním předepsaném tiskopisu místní odbočka Svazu osvobozených politických vězňů. Dobu činnosti v odboji domácím i zahraničním bylo třeba prokázat předložením osvědčení ministerstva národní obrany podle § 7 zákona č. 136/1946 Sb., tj. následně ve smyslu ust. § 22 odst. 4 zákona č. 255/1946 Sb. osvědčením podle § 8 tohoto zákona.

²⁹⁸ Jako doba povinného pojištění se ve smyslu ust. § 11 cit. zákona započítává též doba tzv. nouzové služby, technické nouzové služby, protiletectké služby, technické nouzové pomoci a nouzové služby při zákopových pracích. Osobám povoláným k vojenské službě se jako doba povinného pojištění započítávala doba presenční služby vojenské nebo jí rovnocenné služby, výjimečné činné služby vojenské a cvičení ve zbrani (cvičení služební) pokud tyto služby (cvičení) byly konány po skončení doby nesvobody.

²⁹⁹ Doba uvedená v odstavci 1 se započte:

- a) u osob, které před touto dobou byly již pojištěny, byly-li jejich nároky z pojištění (čekatelství) zachovány 29. září 1938 nebo později před dobou uvedenou v odstavci 1; nebyly-li zachovány, započte se tato doba jen tehdy, vstoupí-li tyto osoby do zaměstnání, zakládajícího pojistnou povinnost, do 31. prosince 1946,
- b) u osob, které dosud nebyly pojištěny, vstoupí-li do zaměstnání, zakládajícího pojistnou povinnost, do 31. prosince 1946, u studentů škol středních, odborných a vysokých nebo jim na roveň postavených do 6 měsíců po skončení studií.

³⁰⁰ Osobám dobrovolně účastným důchodového pojištění se pojistné za uvedené doby vracelo (ust. § 2 odst. 7 cit. zákona).

³⁰¹ Zákon byl schválen dne 18. července 1946. Obdobně jako u zákona č. 255/1946 Sb., lze i v tomto případě poukázat na delší než půlroční retroaktivitu. Zrušen byl až zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Působil souběžně se zákonem č. 99/1948 Sb., o národním pojištění.

sociálním poměrům jednotlivce. Při zkoumání předpokladů nároku na dávky se nevyžadovalo splnění podmínky potřebné doby pojištění (čekací doby), ale výlučně podmínky poškození zdraví v souvislosti s válečnou vřávou³⁰², případně ztráta živitele z téhož důvodu (zabezpečovací princip).

Při stanovení rozsahu a výše odškodňovacích dávek se vycházelo nejen z intenzity poškození zdraví, ale rovněž z charakteru činnosti nebo události, s níž bylo toto poškození zdraví v příčinné souvislosti. Zákonodárce v důvodové zprávě s odkazem na etický aspekt věci poznamenává, že pro tyto účely „*jest nutno rozlišovati mezi škodou, způsobenou válečnými událostmi, která mohla postihnouti každého občana, a škodou, která postihla jen některého občana pro jeho činnost proti okupantům, nebo ze zvláštních důvodů fašistického útisku. Bylo by zajisté nespravedlivé, kdyby tento moment při hodnocení škody byl nepovšimnut, a tato skutečnost nepotřebuje dalšího odůvodnění. Proto se vyměřuje náhrada škody jednak účastníkům národního odboje, jednak obětem útisku, zvláště pak pozůstalým po obětech koncentračních táborů, po umučených a popravených v částkách větších než těm, kteří byli poškozeni válečnými událostmi*“³⁰³. Proto byl okruh odškodňovaných osob rozdělen do tří skupin:

- **váleční poškození z první světové války, z mírové služby v čs. armádě do 20. května 1938, poškození tzv. vládního vojska, tzv. slovenského vojska, osoby poškozené činy okupantů a bojovými událostmi nebo v souvislosti s bojovými událostmi druhé světové války** (těmto náleží pouze základní zaopatření bez dalších přídavek);
- **oběti jiných než výlučně koncentračních táborů, poškození z řad čs. armády po 31. prosinci 1945, kteří při výkonu své vojenské povinnosti utrpěli poškození zdraví nebo přišli o život** (vyšší zaopatření zde bylo odůvodněno podporou brannosti, event. útrapami souvisejícími s pobytem v internačních táborech);
- **osoby poškozené coby aktivní vojáci, partyzáni, barikádníci, účastníci povstání nebo vězni z důvodů směřujících k potlačení odbojového hnutí nebo z důvodu fašistického útisku** (těmto náležely zvláštní přídavky pro jejich mimořádný podíl na osvobození Československa, či mimořádné útrapy v souvislosti s pobytem v zařízeních s charakterem vyhlazovacích táborů).

Ze zaopatřovacích požitků poskytovaných **invalidům** lze jmenovat invalidní důchod, přírůstek k důchodu, ošetrovací přírůstek, slepecký přírůstek, přírůstek na manželku, přírůstek na děti, zvyšovací přírůstek, náhradu za poškození zdraví nebo těla a drahotní přírůstek³⁰⁴. **Pozůstalým** pak náležely zaopatřovací požitky v podobě důchodu

³⁰² Podle ust. § 2 odst. 3 a 4 cit. zákona: „*Podmínkou nároku na zaopatření jest okolnost, že poškození je aspoň v pravděpodobné příčinné souvislosti s okolnostmi uvedenými v odst. 1 (tj. okolnosti související s válečnými událostmi, pozn. aut.). Nevzniklo-li poranění nebo onemocnění sice za okolností uvedených v odst. 1, avšak je-li aspoň pravděpodobno, že jimi bylo zhoršeno, jest toto zhoršení pokládáno za poškození.*“

³⁰³ Přestože zákonodárce hovoří v rámci důvodové zprávy striktně o odškodňovacím charakteru zaopatřovacích požitků, nelze při takto pojaté koncepci zaopatřovacích požitků přehlížet jejich významnou funkci oceňovací (glorifikační) ve vztahu k osobám nesoucím mimořádné zásluhy v čs. odboji.

³⁰⁴ Z ostatních benefitů pak léčebná a protézová péče, zaopatření v domově invalidů a školení. Válečným, vojenským a občanským poškozeným pak náležely výhody v oblasti sociální péče a další výhody, např. právo na poskytnutí mimořádných podpor či půjček, přednost při propůjčování velkoobchodu i maloobchodu tabáku a tabákových výrobků, při udělování oprávnění k živnostem, při propůjčování míst ve veřejných službách, slevy ze

vdovského, vdoveckého, sirotčího, důchodu rodičů, důchodu sourozenců, výchovavací příspěvek, zvyšovací příplatek, zvláštní příplatek, přidavek k důchodu a drahotní přidavek³⁰⁵.

Souvislost s obecným systémem veřejnoprávního sociálního pojištění zde ovšem existovala. Podle ust. § 92 paralelně účinného zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, platilo, že v případě souběhu nároku na důchod podle zákona o národním pojištění a podle zákona č. 164/1946 Sb., při kterém by výše úhrnu obou těchto dávek přesahovala výši průměrného výdělku, z něhož byl vyměřen důchod podle zákona o národním pojištění, krátil se důchod vyměřený podle zákona o národním pojištění o jednu polovinu částky, která tento průměrný výdělek převyšuje, nejvýše však o polovinu nižšího důchodu.

Z uvedeného vyplývá, že účinnost zákona č. 164/1946 Sb. a zákona č. 99/1948 Sb. byla souběžná.

Úprava **zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění**, týkající se účastníků národního boje za osvobození je při rozsáhlosti tohoto předpisu poměrně strohá. Omezuje se, jak výše uvedeno, pouze na jediné ustanovení § 269 odst. 6, podle kterého se doby účasti v národním boji za osvobození ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. v rozsahu započitatelném pro veřejné zaměstnance podle uvedeného zákona kladou pro pojištěnce podle zákona č. 99/1948 Sb. na roveň dobám pojištění podle tohoto zákona, pokud nebyly již podle dosavadních předpisů započteny jako příspěvkové doby. Účelem tohoto ustanovení bylo především odstranění diskriminace při posuzování doby odbojové činnosti ve vztahu k osobám samostatně výdělečně činným³⁰⁶. Co se týče diversifikace výše zápočtu doby odbojové činnosti v závislosti na charakteru odbojové činnosti, vycházelo se zde plně z úpravy zákona č. 255/1946 Sb. (ust. § 16 - jednoduše, dvojnásobně, trojnásobně – viz výše) – zákon o národním pojištění, na rozdíl od jeho následovníků, neobsahoval žádné ustanovení, kterým by řešil tuto problematiku odchylně pro své vlastní účely.

Jinak tomu bylo v případě **zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení**. I ten je v otázce důchodového zabezpečení účastníků národního boje za osvobození stručný, ohledně podrobností však odkazuje na prováděcí **vyhlášku státního úřadu sociálního zabezpečení č. 113/1957 Ú. I.**³⁰⁷, která dosavadní praxi poněkud mění, zejména pokud jde o výši zápočtu doby účasti v odboji jednotlivým kategoriím účastníků národního boje za osvobození v závislosti na kvalitativní stránce odbojové činnosti. Při bližším zkoumání nelze přehlédnout vliv v té době kulminující komunistické ideologie na řešení této otázky³⁰⁸

---

vstupného na kulturní akce, slevy na jízděm ve veřejné dopravě a přednost při sezení a další. Zaměstnavatelé měli povinnost přijímat do zaměstnání na pracovní místa těžké invalidy.

³⁰⁵ Z ostatních benefitů pak pohřebné, léčebná a protézová péče.

³⁰⁶ Z důvodové zprávy k předpisu.

³⁰⁷ Účinnost od 13. června 1957, aplikuje se retroaktivně k 1. 1. 1957.

³⁰⁸ Pro ilustraci je uváděn text ust. § 3:

Do doby zaměstnání se započítává jako náhradní doba podle § 6 odst. 2 č. 1 písm. b) zákona:

1. **jednoduše** doba

- a) pobytu ve spojeneckých zemích před vstupem do československé zahraniční nebo spojenecké armády v době od přestoupení československých hranic, nejdříve od 15. března 1939 do dne vstupu do armády,

(některým aspektům již byla věnována pozornost výše v kapitole 4.1. při výkladu legionářské problematiky).

Podle ust. § 6 odst. 2 bod 1. písm. b) tohoto zákona se doby odbojové činnosti a věznění z politických nebo rasových důvodů v době nesvobody³⁰⁹ získané v období do 30. září 1948 započítávaly v zákonem stanoveném rozsahu do doby zaměstnání jako náhradní doby. Stanovení rozsahu, v jakém se tyto doby měly započítávat, nebylo v případě tohoto předpisu záležitostí zákonodárce (tj. Národního shromáždění republiky Československé), ale ve smyslu ust. § 6 odst. 4 cit. zákona záležitostí aktu moci výkonné, konkrétně Státního úřadu sociálního zabezpečení po dohodě s ministerstvy národní obrany a vnitra a s Ústřední radou odborů. Tím byla právě zmíněná vyhláška č. 113/1957 Ú. I.

Na základě pravidel v ní vymezených došlo k odbourání trojnásobného zápočtu, který stanovil zákon č. 255/1946 Sb.³¹⁰ pro výkonné letce čs. armády v zahraničí nebo spojenecké armády a pro parašutisty shozené nebo vysazené v týlu nepřítele – doba této činnosti se nově ve smyslu ust. § 3 bod 2. písm. e) vyhlášky započítávala pouze dvojnásobně. Osobám vězněným v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech v důsledku prokázané perzekuce v době nesvobody z důvodů národních, politických nebo rasových a příslušníkům Stráže obrany státu se snižoval zápočet z dvojnásobného na jednoduchý. Avšak např. čs. dobrovolníkům ve Španělsku se zápočet naopak zvyšoval z jednoduchého na dvojnásobný.

-
- b) činné služby v době nesvobody v útvech československých zahraničních armád, I. československé armády na Slovensku a v jednotkách spojeneckých armád, pokud se nezapočítává dvojnásobně (č. 2 a 3).
  - c) výkonné služby na hranicích v bývalých oddílech stráže obrany státu,
  - d) strávená v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech v důsledku **prokázané perzekuce v době nesvobody z důvodů národních, politických nebo rasových**,
  - e) účasti na zahraničním nebo domácím hnutí směřujícím přímo k osvobození Československé republiky nebo na slovenském národním povstání,
  - f) zajetí;
2. **dvojnásobně** doba služby
- a) v Rudé (sovětské) armádě za bojů proti nepřítelům Sovětského svazu v době od 7. listopadu 1917 do 31. prosince 1922 a od 22. června 1941 do 8. května 1945,
  - b) ve vojenských jednotkách Slovenské republiky rad a v armádě Maďarské republiky rad v roce 1919,
  - c) v jednotkách I. československého armádního sboru v Sovětském svazu v době od 19. července 1941 do 8. května 1945,
  - d) v polních útvech československých zahraničních a spojeneckých armád v době od 6. června 1944 do 8. května 1945, jestliže se tyto útvary zúčastnily bojů proti fašismu na západní frontě a byl-li vstup do uvedených armád uskutečněn nejpozději do 6. října 1944, jakož i služby v polních útvech za bojů v severní Africe v době od listopadu 1940 do srpna 1943,
  - e) strávená ve vlastnosti výkonného letce v československé zahraniční armádě nebo ve spojenecké armádě nebo strávená ve vlastnosti parašutisty shozeného nebo vysazeného v týlu nepřítele,
  - f) v I. československé armádě na Slovensku v době od 29. srpna 1944 do 8. května 1945, bylo-li v boji proti okupantům pokračováno bez přerušení až do osvobození Československé republiky buď v I. československém armádním sboru ze Sovětského svazu nebo v partyzánských jednotkách nebo bylo-li pokračováno v boji až do zajetí,
  - g) v partyzánských jednotkách, které se zúčastnily přímých bojů s fašisty nebo záškodnické činnosti v týlu nepřítele buď na území Československé republiky a Sovětského svazu nebo v jiné evropské zemi a došlo-li ke vstupu do těchto jednotek do 8. února 1945 a v boji proti fašistům bylo pak pokračováno až do 8. května 1945,
  - h) československého dobrovolníka ve španělské republikánské armádě (mezinárodní brigády), v době od 19. července 1936 do 28. března 1939 a v odbojovém hnutí ve Francii, jakož i doba strávená v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech;
3. **dvojnásobně** doba
- a) strávená za trvání činné vojenské služby na léčení ve zdravotnických ústavech na následky zranění nebo onemocnění vzniklých při výkonu služby uvedené pod č. 2,
  - b) strávená v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech v důsledku **prokázané perzekuce v době nesvobody pro aktivní politickou nebo odbojovou činnost proti fašismu a nacismu**.

³⁰⁹ Tj. ve smyslu ust. § 8 odst. 3 zákona č. 195/1946 Sb. období od 30. září 1938 do 4. května 1945.

³¹⁰ ust. § 16 odst. 1 písm. b).

Náhradní doba z titulu odbojové činnosti a perzekuce se hodnotila, ať už byl rozsah jejího zápočtu jakýkoliv, jako doba zaměstnání v III. pracovní kategorii. Výjimkou byly pouze situace, kdy doba zaměstnání v I. nebo II. pracovní kategorii byla přerušena pouze jimi.

Zákon č. 55/1956 Sb. původně stanovil, že invalidní (částečně invalidní) důchod náleží za podmínek, za jakých je poskytován osobám, které utrpěly pracovní úraz (tj. výhodnějších), též osobám, které se staly invalidními (částečně invalidními) v důsledku věznění z důvodů fašistické perzekuce v době nesvobody. Novelizace tohoto předpisu provedená zákonem č. 41/1958 Sb., o některých změnách v sociálním zabezpečení, rozšířila tuto úpravu též na účastníky odboje, kteří se stali invalidními (částečně invalidními) následkem účasti v boji proti fašismu jako příslušníci ozbrojených útvarů.

K prokázání dob odbojové činnosti nebylo striktně vyžadováno předložení osvědčení podle ust. § 8 zákona č. 255/1946 Sb. Vyhláška požadovala předložení jakéhokoliv potvrzení vydaného příslušnými vojenskými orgány a v případě doby strávené v nacistických věznicích, káznicích nebo koncentračních táborech (v důsledku prokázané perzekuce v době nesvobody pro aktivní politickou nebo odbojovou činnost proti fašismu a nacismu) dokonce návrh podaný Svazem protifašistických bojovníků³¹¹.

Závěrem je třeba upozornit na souvislost se zákonem č. 164/1946 Sb. Tento předpis byl zákonem č. 55/1956 Sb. zrušen, zároveň v rámci **přechodných ustanovení** (§ 81 odst. 1) platilo, že dávky (zaopatřovací požitky) poskytované podle dosavadních předpisů se nově považovaly za dávky podle zákona o sociálním zabezpečení³¹², a to ve výši, v jaké náležely ke dni 31. 12. 1956, přičemž další trvání nároku na ně se posuzovalo podle ustanovení tohoto zákona. Touto úpravou došlo tedy k transformaci zaopatřovacích požitků do invalidních a pozůstalostních důchodů ve smyslu nové právní úpravy. Jednotlivosti pak řešila **vyhláška státního úřadu sociálního zabezpečení č. 1/1957 Ú. I., kterou se stanoví podrobnosti k přechodným ustanovením zákona o sociálním zabezpečení**, vydaná na základě ust. § 85 tohoto zákona.

Podrobnou úpravu nároků účastníků odboje obsahoval **zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**³¹³, a v návaznosti na něj též **vyhláška č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení**. Již v úvodním ustanovení § 1 odst. 1 bod 1. písm. e) tohoto předpisu vyjadřuje zákonodárce svůj záměr řešit jeho prostřednictvím mj. sociální zabezpečení bojovníků proti fašismu, obětí války a fašistické perzekuce v době nesvobody a účastníků přípravy k obraně ČSSR.

³¹¹ Tj. organizací sdružující čl. bojovníky proti nacismu vzniklou v roce 1951 násilným sloučením několika odbojářských organizací (později přejmenovanou na Český svaz bojovníků za svobodu), která smutně proslula svojí extrémní ideologizací a věrnou službou komunistickému režimu a falšování dějin protinacistického odboje ve prospěch jeho komunistického a východního křídla (www.wikipedia.org).

³¹² v této souvislosti lze upozornit na pozdější zajímavý judikát Vrchního soudu v Praze (Rc 4/95 1 Cao 40/93): „Nárok na invalidní zaopatřovací požitky podle ustanovení zákona č. 164/1946 Sb. **nebyl podmíněn existencí invalidity, nýbrž ztrátou nebo snížením výdělečné schopnosti**. Poživatel invalidních zaopatřovacích požitků **spĺňoval podmínky pro zařazení do 1. skupiny účastníků odboje, byl-li mu tento důchod před 1. 1. 1957 přiznán pro ztrátu výdělečné schopnosti aspoň o 65 %, takže od 1. 1. 1957 se tyto invalidní zaopatřovací požitky považují za invalidní důchod za dalšího předpokladu, že invalidita vznikla uvedeným kvalifikovaným způsobem a trvala, byl i jen v rozsahu částečné invalidity, až do vzniku nároku na důchod.**“

³¹³ Dělená účinnost – 1. 7. 1964, 1. 10. 1964, 1. 1. 1965.

Zvýhodnění, která uvedené předpisy pro odbojáře připravily, lze v závislosti na jejich charakteru rozdělit do následujících bodů:

- **zahrnutí doby odbojové činnosti a perzekuce do náhradních dob**

Podle ust. § 7 odst. 1 písm. b) cit. zákona se jako náhradní doba³¹⁴ hodnotila doba odbojové činnosti a věznění (internace) z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody (s odkazem na zákon č. 255/1946 Sb.), přičemž podrobnosti a rozsah zápočtu vymezovalo ust. § 5 vyhlášky č. 102/1964 Sb. Obdobně, jako v případě zákona č. 55/1956 Sb. se zde nevycházelo ze zásad stanovených dříve zákonem č. 255/1946 Sb. (ust. § 16), ale uvedená právní úprava disponovala pro svoje účely vlastním systémem rozdělení odbojářů a perzekuovaných osob do kategorií i vlastními pravidly zápočtu.

Doba výkonu služby na hranicích v bývalých oddílech Stráže obrany státu (a doba služby v čs. legiích – podrobněji viz výše v kapitole 4.1.) se jakožto doba vojenské služby³¹⁵ započítávala jednoduše, tak se hodnotila i nově koncipovaná „doba, po kterou pracovník nebyl nebo nemohl být v pracovním poměru v době nesvobody z důvodu politického, národního nebo rasového útisku“³¹⁶, a také (avšak jen pro vznik nároku na důchod) doba pobírání dávky, která se od 1. ledna 1957 považovala za invalidní důchod³¹⁷. Další doby se nově započítávaly jedenapůlnásobně³¹⁸ nebo dvojnásobně³¹⁹. Podle ust. § 145 odst. 3 tohoto zákona

³¹⁴ Trvalo-li zaměstnání alespoň rok.

³¹⁵ ust. § 7 odst. 1 písm. a) zákona a ust. § 5 odst. 2 písm. d) vyhlášky.

³¹⁶ ust. § 7 odst. 1 písm. c) zákona.

³¹⁷ Zde je patrná souvislost se zákonem č. 164/1946 Sb., týká se zaopatřovacích požitků přiznaných dle tohoto zákona pro invaliditu 65% a vyšší.

³¹⁸ ust. § 6 odst. 1 bod 1. vyhlášky č. 102/1964 Sb.: Do doby zaměstnání se započítává jedenapůlnásobně:

- a) doba činné služby v Sovětské (Rudé) armádě od 1. ledna 1923 do 21. června 1941,
- b) doba činné služby v době nesvobody v útvech československých zahraničních armád, 1. československé armády na Slovensku a v jednotkách spojeneckých armád, pokud se nezapočítává dvojnásobně (č. 2 a 3),
- c) doba pobytu ve spojeneckých zemích před vstupem do československé zahraniční nebo spojenecké armády v době od přestoupení československých hranic, nejdříve však od 15. března 1939, do dne vstupu do armády,
- d) doba strávená v nacistických vězeních, káznicích nebo koncentračních táborech (v internaci) v důsledku prokázané perzekuce v době nesvobody z politických, národnostních nebo rasových důvodů,
- e) doba účasti na Slovenském národním povstání nebo na jiném domácím nebo zahraničním odboji,
- f) zajetí, pokud bylo v souvislosti s dobou započítatelnou podle tohoto paragrafu a nejdéle do skončení doby nesvobody;

³¹⁹ Podle ust. § 6 odst. 1 bod 2. a 3. vyhlášky č. 102/1964 Sb.: Do doby zaměstnání se započítává dvojnásobně doba:

- a) služby v Sovětské (Rudé) armádě za bojů proti nepřítelům Sovětského svazu v době od 7. listopadu 1917 do 31. prosince 1922 a od 22. června 1941 do 8. května 1945,
- b) služby ve vojenských jednotkách Slovenské republiky rad a v armádě Maďarské republiky rad v roce 1919,
- c) služby v jednotkách 1. československého armádního sboru v Sovětském svazu v době od 19. července 1941 do 8. května 1945 a v Polském legionu od 1. do 29. září 1939,
- d) služby u polních útvarů v československých zahraničních nebo spojeneckých armádách za druhé světové války za bojů ve Francii od 1. září 1939 do 17. června 1940, za bojů v severní Africe od listopadu 1940 do srpna 1943 a za bojů na západní frontě od 6. června 1944 do 8. května 1945, jestliže se tyto útvary zúčastnily bojů proti fašismu na západní frontě,
- e) služby výkonného letce v československé zahraniční armádě nebo ve spojenecké armádě, parašutisty shozeného nebo vysazeného v týlu nepřítele a v období od srpna 1940 do srpna 1941 též doba služby příslušníka pozemních útvarů letišť a protiletadlového dělostřelectva v Anglii,
- f) služby v 1. československé armádě na Slovensku v době Slovenského národního povstání od 9. srpna 1944,

měla jeho ustanovení o náhradních dobách (§ 7) nabytí účinnosti až dnem 1. ledna 1965. Státní úřad sociálního zabezpečení však rozhodl, aby za použití ust. § 142 tohoto zákona (odstraňování tvrdostí) byly doby odbojové činnosti vzhledem k účelu nové právní úpravy hodnoceny v celém rozsahu podle nových předpisů již k datu účinnosti většiny ustanovení zákona, tj. k datu 1. 7. 1964. K prokazování doby účasti v odboji se kromě osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. používalo i tzv. potvrzení o charakteru čs. rudoarmějce vydávané Vojenským historickým ústavem v Praze ve spolupráci se Svazem protifašistických bojovníků.

- **hodnocení doby odbojové činnosti jako doby zaměstnání v preferovaných kategoriích³²⁰**

Podle ust. § 1 odst. 4 vyhlášky č. 102/1964 Sb. se doba odbojové činnosti, která se do doby zaměstnání započítávala jedenapůlnásobně (viz výše), započítávala zároveň jako doba zaměstnání II. pracovní kategorie a doba odbojové činnosti, která se do doby zaměstnání započítávala dvojnásobně, hodnotila zároveň jako doba zaměstnání I. pracovní kategorie. To mělo významný pozitivní efekt v jejich důchodových nárocích³²¹.

- **možnost přiznání starobního a invalidního důchodu v nadstandardní výši**

Obecně platilo³²², že výše starobního důchodu nesměla ke dni vzniku nároku činit více než 60% průměrného měsíčního výdělku, případně 70% šlo-li o pracovníka zaměstnaného nejméně 20 roků ve II. pracovní kategorii. Zvýšení důchodu přesahující některou z těchto hranic náleželo, jednalo-li se o zvýšení za dobu odbojové činnosti a věznění (internace) z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody.

Zákon též obsahoval ustanovení³²³, podle kterého starobní důchod spolu s jakýmkoliv jiným důchodem z důchodového zabezpečení nesměl přesahovat částku 1.600 Kč. Tato se za specifických podmínek zvyšovala na 1.800 Kč,

- g) služby v partyzánských jednotkách, které se zúčastnily přímých bojů s fašisty nebo záškodnické činnosti v týlu nepřítele buď na území Československé republiky a Sovětského svazu nebo v jiné evropské zemi,
- h) služby československého dobrovolníka ve španělské republikánské armádě (mezinárodních brigádách) v době od 19. července 1936 do 28. března 1939, a doba, kterou strávil v internačních táborech a v odbojovém hnutí ve Francii, v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech;
- i) strávená za trvání činné služby na léčení ve zdravotnických ústavech na následky zranění nebo onemocnění, vzniklých při výkonu služby uvedené pod č. 2, až do dne skončení nesvobody,
- j) strávená v nacistických vězeních, káznících nebo koncentračních táborech v důsledku prokázané persekuce v době nesvobody pro aktivní politickou nebo odbojovou činnost proti fašismu a nacismu; stejně se započítává i doba věznění uvedená pod č. 1 písm. d), pokud vězeň byl prokazatelně účasten na aktivní odbojové činnosti přímo ve vězení, káznici nebo v koncentračním táboře.

³²⁰ Zákon převzal ze svého předchůdce koncepci tzv. pracovních kategorií. Do tzv. preferovaných pracovních kategorií (I. a II.) se podle přesně vymezených „resortních seznamů“ řadila zaměstnání mimořádné fyzické náročnosti a mimořádného společenského významu. Výkon práce některé z těchto preferovaných kategorií měl pro zaměstnance velký význam, zejména z hlediska dosažení důchodového věku a výše důchodu.

³²¹ Podle ust. § 13 zákona č. 101/1964 Sb. se osobám, které odpracovaly alespoň 20 let ve II. pracovní kategorii základní výměra starobního důchodu stanovila ve výši 55% průměrného měsíčního výdělku, v I. pracovní kategorii pak ve výši 60% průměrného měsíčního výdělku. Při výpočtu procentní výměry se ve III. pracovní kategorii od 26. roku zaměstnání připočítávalo 1% průměrného měsíčního výdělku za každý celý rok práce, 1,5% ve II. pracovní kategorii a 2% v I. pracovní kategorii. Tak např. za 1 rok doby činnosti v partyzánské jednotce náleželo zvýšení starobního důchodu o 4% (doba této činnosti se hodnotí dvojnásobně, tedy jako 2 roky, přičemž za každý takto přepočtený rok náleží 2%), tj. čtyřikrát vyšší než za 1 rok doby zaměstnání ve III. pracovní kategorii. Efekt spočívající v možnosti **dřívějšího dosažení důchodového věku** (55 let oproti běžným 60ti roků) však doba odbojové činnosti sama o sobě neměla.

³²² ust. § 13 cit. zákona.

³²³ ust. § 18 cit. zákona.

případně na 2.200 Kč – k takovému zvýšení mohla přispět i doba odbojové činnosti. Kromě toho existovala obecná hranice nejvyšší výměry důchodu, a to ve výši 90% čistého průměrného měsíčního výdělku; k této hranici nebyly žádné alternativy, byla absolutní.

Totéž platilo ohledně invalidního důchodu³²⁴.

Podle dobové metodiky Státního úřadu sociálního zabezpečení (směrnice č. 30/1964 Sb. sm.) bylo možno účastníkům odboje, kteří byli nuceni změnit své původní povolání za méně kvalifikované a tudíž i hůře placené zaměstnání pro poškození zdraví, jež utrpěli v souvislosti s bojem proti fašismu a v důsledku fašistické perzekuce, stanovit starobní nebo invalidní (částečný invalidní) důchod z výdělku, kterého dosahuje stejně kvalifikovaný zdravý zaměstnanec v povolání, které účastník původně vykonával³²⁵. Jednalo se o opatření prováděné v rámci odstranění tvrdosti zákona k žádosti oprávněného.

- **analogie odbojové činnosti a pracovního úrazu**

Invalidní důchod obecně nenáležel pracovníku, který v době vzniku plně invalidity splnil podmínky nároku na starobní důchod (ust. § 20 odst. 2). Výjimkou z této zásady bylo, pokud invalidita nastala v souvislosti s pracovním úrazem, případně v souvislosti s poškozením zdraví utrpěným příslušníkem ozbrojených útvarů následkem účasti v boji proti fašismu nebo následkem věznění z důvodu fašistické perzekuce v době nesvobody³²⁶.

Při invaliditě nastalé následkem pracovního úrazu nemusela být pro nárok na invalidní důchod splněna podmínka potřebné délky doby zaměstnání (ust. § 21 odst. 3 cit. zákona). Invalidní (částečný invalidní) důchod pracovníka, jehož plná invalidita nastala následkem pracovního úrazu, se poskytoval ve výši o 10% průměrného měsíčního výdělku vyšší, než při invaliditě nastalé z jiných příčin. Podle ust. § 41 odst. 1 cit. zákona náležel invalidní (částečný invalidní) důchod ve výměře a za podmínek, za jakých se poskytoval při pracovním úrazu, též občanům, kteří se stali plně (částečně) invalidními v souvislosti s poškozením zdraví, jež utrpěli následkem účasti v boji proti fašismu jako příslušníci ozbrojených útvarů anebo následkem věznění z důvodů fašistické perzekuce v době nesvobody.

- **předpoklad souvislosti úrazu s odbojovou činností**

Se zásadami uvedenými výše souvisí též vyvratitelná právní domněnka vyjádřená v ust. § 19 vyhlášky č. 102/1964 Sb. Stal-li se plně (částečně) invalidním občan, který utrpěl poškození zdraví následkem účasti v boji proti fašismu jako příslušník ozbrojených útvarů nebo následkem věznění z důvodů fašistické perzekuce v době nesvobody, **předpokládalo se**, že invalidita vznikla v souvislosti s touto účastí (vězněním), nebyla-li tato souvislost vyloučena povahou případu. Jednalo se o významné zjednodušení dokazovací agendy, ke kterému se zákonodárce uchýlil v reakci na nové poznatky lékařské vědy o vlivu války na lidské

³²⁴ ust. § 23 a ust. § 28 cit. zákona.

³²⁵ Matoušek, J. Co vás zajímá v sociálním zabezpečení, Svaz protifašistických bojovníků, Praha, 1967 (str. 21, 46 a 58).

³²⁶ Tamtéž (str. 36).

zdraví³²⁷. Podle dosavadní právní úpravy bylo nutno souvislost s válečnými událostmi mnohdy složitě prokazovat. V důsledku této jistě racionální novelizace mohli dřívější neúspěšní žadatelé o přiznání invalidity v souvislosti s odbojem žádat posudkové komise sociálního zabezpečení o přezkum původních rozhodnutí a následně o přiznání tomu odpovídající dávky.

- **osvobození od daně z důchodu**

Důchody vyplácené v době účinnosti zákona č. 101/1964 Sb. podléhaly tzv. zvláštní dani k důchodu (ust. § 63 cit. zákona), pokud dosáhly alespoň minimální zákonem stanovené výše. Tato daň se vyměřovala a srážela ze základu pro její vyměření. Do tohoto základu se nezapočítávalo zvýšení důchodů za dobu odbojové činnosti – to bylo tedy vždy poskytováno v plné výši.

V souvislosti s výkladem odbojové problematiky je vhodné zmínit též **vyhlášku Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 108/1964 Sb., o působnosti národních výborů ve věcech sociálního zabezpečení**. Podle této normy posuzovaly tehdejší národní výbory zdravotní stav a schopnost soustavné výdělečné činnosti občanů, a to prostřednictvím tzv. posudkových komisí. Vyhláška dávala okresním národním výborům možnost zřizovat zvláštní okresní posudkové komise sociálního zabezpečení pro rozhodování o plné a částečné invaliditě pro přímé účastníky boje proti fašismu a oběti fašismu. Posuzování zdravotního stavu žadatele nebo důchodce, který byl přímým účastníkem boje proti fašismu (nebo obětí fašismu), musel být vždy přítomen zástupce Svazu protifašistických bojovníků.

Zákon č. 101/1964 Sb. řešil v rámci svých přechodných ustanovení též problematiku **zaopatřovacích požitků**, na které vznikl nárok v minulosti na základě zákona č. 164/1946 Sb. Jak bylo výše uvedeno, zákon č. 55/1956 Sb. (který zrušil zákon 164/1946 Sb.) transformoval tyto dávky do dávek vyplácených na jeho základě; umožňoval však výplatu těchto transformovaných dávek současně s běžnými důchody ze sociálního zabezpečení. Podle ust. § 122 zákona č. 101/1964 Sb. se tato koncepce změnila, a to tak, že v případech, kdy k datu účinnosti tohoto zákona byla transformovaná zaopatřovací dávka vyplácena současně s některou z běžných dávek sociálního zabezpečení, slučovala se zaopatřovací dávka s takovým důchodem. V situacích, kdy nárok na důchod ze systému sociálního zabezpečení vznikl až za účinnosti zákona č. 101/1964 Sb. se výše transformované zaopatřovací dávky a důchodu měla upravit podle zásad o souběhu důchodů³²⁸ a poté se dávka nebo její zbylá část měla sloučit s uvedeným důchodem v jediný důchod.

Vše co bylo uvedeno výše k zákonu č. 101/1964 Sb. lze zásadně analogicky vztáhnout též na právní úpravu obsaženou v **zákoně č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků**, jehož personální působnost dopadala na členy

³²⁷ Ukázalo se, že poškození zdraví, ke kterému byl dán impuls v souvislosti s válečnými událostmi, se mohlo v podobě invalidity projevit mnohem později, a to způsobem, který kauzální nexus s těmito událostmi zdánlivě vylučoval.

³²⁸ ust. § 56 zákona č. 101/1964 Sb.

jednotných zemědělských družstev (JZD) s tzv. „vyšší úrovní hospodaření“ a na členy ostatních JZD. V tomto předpisu, stejně jako v **prováděcí vyhlášce Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 104/1964 Sb.** lze nalézt odškodňovací ustanovení prakticky totožného obsahu jako v zákoně o sociálním zabezpečení. Jisté odchylky od právní úpravy platné pro běžné zaměstnance pramení ze skutečnosti, že v sociálním zabezpečení družstevních rolníků se hodnotily jen doby zaměstnání nebo pojištění od 1. října 1948; před tímto datem jen některé náhradní doby. Nepatrně se odbojová činnost projevovala také v důchodech tzv. jednotlivě hospodařících rolníků poskytovaných na základě specifických pravidel stanovených ve **vyhlášce Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 105/1964 Sb., o důchodovém pojištění jednotlivě hospodařících rolníků a jiných osob samostatně hospodařících a poskytování zaopatřovacího příspěvku členům jejich rodin.**

Ačkoliv zákon č. 101/1964 Sb. (a právní předpisy související) přinesl do oblasti sociálního zabezpečení účastníků odboje ve srovnání se svým předchůdcem mnohá pozitiva, nevyhnul se některým **nedostatkům**. Z těchto lze na prvním místě zmínit **nerovnoprávnost³²⁹ zápočtu** doby účasti v odboji jednotlivým kategoriím účastníků. Zákonodárce i zde odhlížel od objektivně spravedlivých kritérií vyjádřených pro tyto účely v zákoně č. 255/1946 Sb. (tj. intenzita a délka doby odbojové činnosti, míra jejího přínosu pro společnost) a včlenil do této delikátní etické záležitosti další hledisko, politické. Po vzoru předchozí právní úpravy i zde rozlišoval, zda činnost, kterou odbojáři vyvíjeli za primárním účelem osvobodit svoji vlast od fašistické moci, směřovala k realizaci idey světového socialismu či nikoliv, a tomu přizpůsoboval jednotlivá diverzifikovaná pravidla zápočtu.

Jak praxe ukázala, byl tu ještě jeden problematický aspekt. Doba odbojové činnosti se sice započítávala do doby zaměstnání jedenapůlnásobně nebo dvojnásobně, výše důchodu se však stanovila podle obecných pravidel, tedy v závislosti na výši průměrného měsíčního výdělku v předchozím rozhodném období. Absolutní částka „odbojového benefitu“ se proto velmi často výrazně lišila, a to i v rámci příslušníků stejné odbojářské kategorie; u některých účastníků (zvláště šlo-li o osoby samostatně výdělečně činné, tj. skupinu soustavně společensky znevýhodňovanou) se účast na odboji do výše důchodu nepromítala vůbec.

O nápravu se pokusila až norma přelomová a z hlediska tématu této disertace velmi důležitá, **zákon č. 161/1968 Sb. ze dne 19. prosince 1968, o zvláštním přídavku k dávkám, o změnách v důchodovém zabezpečení účastníků odboje a o některých dalších změnách v sociálním zabezpečení**. Kromě nároků na kompenzační příspěvek tzv. starodůchodcům založených v reakci na růst cen v ekonomice a s tím spojený pokles jejich životní úrovně, přinesl též významné změny v oblasti sociálního zabezpečení odbojářů. Učinil tak cestou novelizace zákona č. 101/1964 Sb. a zákona č. 103/1964 Sb. V souvislosti s novou zákonnou úpravou bylo třeba novelizovat též prováděcí vyhlášku č. 102/1964 Sb., a to **vyhláškou ministerstva práce a sociálních věcí č. 179/1968 Sb.,**

³²⁹ Z historického hlediska je pozoruhodné, že zmínku o nerovnoprávnosti lze nalézt i v důvodové zprávě k zákonu č. 161/1968 Sb.

o některých dalších změnách vyhlášky Státního úřadu sociálního zabezpečení č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění vyhlášky č. 91/1968 Sb.

Nová úprava, jak již dříve uvedeno, implementovala do systému sociálního zabezpečení legislativní zkratku „účastník odboje“, za které se ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. e) zákona č. 101/1964 Sb. (v novém znění) považovali „bojovníci proti fašismu, oběti války a fašistické perzekuce v době nesvobody, jakož i účastníci osvobozovacích bojů za první světové války³³⁰“.

Dále byla do obou původních předpisů vložena nová část v zásadě totožného znění pod marginální rubrikou „Důchodové zabezpečení účastníků odboje“ (ust. §§ 107a – 107k zákona č. 101/1964 Sb., ust. §§ 74a – 74j zákona č. 103/1964 Sb.). V úvodním ustanovení této části je vyjádřena **zásada speciality** jejího použití ve vztahu k ostatním částem zákona. Jedná se o propracovanou a přehlednou koncepci uceleného systému výhod pro účastníky odboje.

Okruh účastníků odboje vycházel zásadně z determinace jednotlivých kategorií provedené zákonem č. 462/1919 Sb. a zákonem č. 255/1946 Sb. V závislosti na délce doby odbojové činnosti, případně její povaze (intenzitě, náročnosti a míře společenské prospěšnosti³³¹) byli účastníci odboje jako celek **rozděleni do 4 skupin**. Zařazení do některé ze skupin mělo významný vliv na stanovení výše přímých důchodů a některých pozůstalostních dávek, a též na snížení věkové hranice potřebné pro vznik nároku na starobní důchod. Podle ust. § 107b zákona č. 101/1964 Sb. se

do I. skupiny zařazovali účastníci odboje,

- a) jejichž odbojová činnost trvala aspoň čtyři roky, jestliže v této době aspoň šest měsíců
  - konali polní službu³³² v ozbrojených útvech nebo
  - byli věznění z důvodů fašistické perzekuce,
- b) kteří aspoň dva roky konali polní službu v ozbrojených útvech,

³³⁰ o některých souvislostech s I. odbojem bylo pojednáno výše v kapitole 4.1.

³³¹ Klíčovou roli zde hrála účast v polní službě v ozbrojených jednotkách (viz dále). „Jsou odstraněny dosavadní rozdíly, které byly dosud považovány za **diskriminaci**, jako bylo rozlišování mezi důvody věznění nebo mezi východní a západní armádou.“ (Matoušek, J., Důchodové zabezpečení účastníků odboje, Svaz protifašistických bojovníků, Praha, 1969)

³³² **Polní službou**, tedy činností nejrizikovější a nejvíce hodnocenou, se ve smyslu ust. § 6 odst. 2 vyhl. č. 02/1964 Sb., ve znění vyhlášky č. 179/1968 Sb., rozuměla vojenská služba:

- a) v Rudé armádě za bojů proti nepřátelům Sovětského svazu (Sovětského Ruska) v době od 7. listopadu 1917 do 31. prosince 1922 a od 22. června 1941 do 9. května 1945,
- b) v jednotkách 1. československého armádního sboru v Sovětském svazu v době od 1. února 1942 do 9. května 1945 a v Polském legionu od 1. do 29. září 1939,
- c) u polních útvarů v československých zahraničních armádách za druhé světové války za bojů ve Francii od 1. září 1939 do 17. června 1940, za bojů v Severní Africe od 1. listopadu 1940 do 31. srpna 1943 a za bojů na západní frontě od 6. června 1944 do 9. května 1945, jestliže se tyto útvary účastnily boje proti fašismu na západní frontě, a u polních útvarů ve spojeneckých armádách na západoevropském a jiných bojištích v době od 1. září 1939 do 9. května 1945,
- d) výkonného letce v československé zahraniční armádě nebo ve spojenecké armádě, parašutisty shozeného nebo vysazeného v týlu nepřítele a v době od 1. srpna 1940 do 1. srpna 1941 též doba služby příslušníka pozemních útvarů, letišť a protiletadlového dělostřelectva v Anglii,
- e) v 1. československé armádě na Slovensku v době Slovenského národního povstání od 29. srpna 1944,
- f) československého dobrovolníka ve španělské republikánské armádě (mezinárodních brigádách) v době od 19. července 1936 do 28. března 1939,
- g) u polních útvarů československých legií nebo ve spojeneckých armádách v době od 1. srpna 1914 do 11. listopadu 1918,
- h) v útvech uvedených v odstavci 1 písm. c) a g).

Podle odst. 3 cit. ustanovení se době polní služby kladla naroveň doba nutného léčení na následky nezaviněného zranění nebo onemocnění, vzniklých při výkonu polní služby, pokud toto léčení bránilo výkonu zaměstnání, nejdéle do 9. května 1945.

- c) kteří byli výkonnými letci anebo parašutisty shozenými nebo vysazenými v týlu nepřítelů,
- d) kteří zemřeli³³³ v boji nebo v době věznění z důvodů fašistické perzekuce, nebo se za uvedených okolností stali plně (částečně) invalidními³³⁴, pokud tato invalidita trvá ke dni vzniku nároku na důchod³³⁵, nebo
- e) jejichž odbojová činnost trvala nepřetržitě od roku 1939 do osvobození³³⁶;

do II. skupiny zařazovali účastníci odboje,

- a) jejichž odbojová činnost trvala aspoň dva roky, jestliže v této době aspoň tři měsíce
  - konali polní službu v ozbrojených útvech nebo
  - byli věznění z důvodů fašistické perzekuce,
- b) kteří aspoň šest měsíců konali polní službu v ozbrojených útvech nebo
- c) jejichž odbojová činnost trvala aspoň čtyři roky, pokud nespĺňovali podmínky pro zařazení do I. skupiny;

do III. skupiny zařazovali účastníci odboje,

- a) kteří byli příslušníky ozbrojených útvarů nebo byli věznění z důvodů fašistické perzekuce nebo
- b) jejichž odbojová činnost trvala aspoň rok, pokud nespĺňovali podmínky pro zařazení do I. nebo II. skupiny;

do IV. skupiny zařazovali

- 1) účastníci odboje,
  - a) jejichž odbojová činnost trvala po dobu kratší než jeden rok nebo
  - b) kteří byli účastníky povstání v květnu 1945, pokud nespĺňovali podmínky pro zařazení do I., II. nebo III. skupiny; a
- 2) účastníci protiválečných vzpour³³⁷ za první světové války.

³³³ Pro přímý důchod takového účastníka odboje samozřejmě již tuto dobu z důvodu jeho úmrtí hodnotit nelze. Uvedené ust. má však význam pro vdovy po účastnících I. a II. odboje, kteří zemřeli v boji; praxe sem řadila i vdovy po příslušnících čs. legií, kteří za I. odboje padli do rakousko-uherského zajetí a byli popraveni.

³³⁴ K upřesnění zákonné dikce lze citovat z judikátu vydaného v pozdější době k totožné znějícímu ust. § 51 odst. 1 písm. a) bod 4. zákona č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení (viz níže): „Do I. skupiny se zařazují účastníci odboje, kteří zemřeli v boji nebo v době věznění z důvodů fašistické perzekuce, nebo se za uvedených okolností stali plně (částečně) invalidními, pokud tato invalidita trvá ke dni vzniku nároku na důchod. Jde tedy především o to, zda k takovému poškození došlo v boji nebo v době věznění z důvodů fašistické perzekuce. Za takové poškození utrpěné v boji lze považovat zranění příslušníka ozbrojených sborů československých nebo spojeneckých nebo partyzánských jednotek, utrpěl-li poranění v době polní služby. Nejde-li o vojáka nebo partyzána, lze považovat za zranění utrpěné v boji jen takové zranění, k němuž došlo při plnění určitého bojového úkonu nebo jiné aktivní činnosti proti nepříteli. Navrhovatelka utrpěla zranění, které přivodilo její trvalou invaliditu, tak, že byla zaměstnána v době okupace v Anglii ve vojenské kantýně, při leteckém náletu vybuchla v blízkosti jejího bydliště bomba a zranila ji. Navrhovatelka byla uznána za účastníka národního boje za osvobození ve smyslu ust. § 1 odst. 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb. Protože tedy navrhovatelka nebyla příslušnicí armády, nelze dojít k závěru, že za vylíčených okolností utrpěla zranění v boji. Nespĺňuje tedy podmínky ust. § 51 odst. 1 písm. a) bod 4. zákona č. 121/1975 Sb.“ (Citováno z publikace Zákon ze dne 12. 11. 1975 č. 121/75 Sb., o sociálním zabezpečení s předpisy k němu vydanými a judikaturou podle stavu ke dni 28. 2. 1978, vydalo nakladatelství TOMOS, Praha; číslo judikátu neuvedeno.)

³³⁵ Jak z dikce zákonného znění vyplývá, u účastníků odboje spadajících pod charakteristiku uvedenou v písm. c) a d) se nezkoumá délka doby účasti v odboji.

Podle výkladu Úřadu důchodového zabezpečení vyjádřeného v jednom z konzultačních zápisů z roku 1971 (Bazika, V., Boleslav, V., Brejcha, A., Voříšek, V., Soubor meritorních pokynů pro provádění dávkové agendy v ÚDZ, Úřad důchodového zabezpečení v Praze, 1981, str. 130) bylo naopak nutno zkoumat splnění podmínky nepřerušeno trvání invalidity až do vzniku nároku na důchod, tj. zda od doby, kdy porucha zdraví za uvedených okolností vznikla, až do dne vzniku nároku na důchod, dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav trval nepřetržitě v takové intenzitě, že zakládal plnou nebo aspoň částečnou invaliditu, a to bez ohledu na to, zda účastník odboje byl požívatelem nějakého důchodu podmíněného nepříznivým zdravotním stavem či nikoliv. Její splnění by tak nenastalo např. pokud by invalidita později pominula a za nějakou dobu vznikla znovu, byť v souvislosti s poškozením zdraví, které nastalo v boji nebo v době věznění. Jde o výklad přísně gramatický a z hlediska etického ne příliš vhodný (pozn. aut.).

³³⁶ Osvobozením se rozumí den, kdy bylo osvobozeno území, kde měl účastník odboje pobyt. Účast v odboji je možno však hodnotit jen do 9. 5. 1945; po této době jen s využitím institutu odstranění tvrdosti zákona. (Tamtéž.)

³³⁷ Účastníci protiválečných vzpour se zařazují do IV. skupiny, i když byli pro účast na vzpouře popraveni. Za účastníky protiválečných vzpour lze považovat jen ty občany, jejichž přímá účast na vzpouře je prokázána. Nestačí tedy pouhá příslušnost k útvaru zúčastněnému na vzpouře. (Tamtéž.)

Touto koncepcí se zákonodárce přiblížil zásadám objektivně spravedlivé diverzifikace, ze kterých vycházel zákon č. 255/1946 Sb., a o kterých bylo pojednáno výše; jisté politizaci této otázky se však nevyhnul. Lze ji dovést z **blíží specifikace** forem účasti na odboji, zejména co do kalendářního rozpětí doby započitatelnosti, vyjádřené v ust. § 6 odst. 1 vyhlášky č. 102/1964, ve znění vyhlášky č. 179/1968 Sb.:

Dobou odbojové činnosti a věznění (internace) z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody se rozumí:

- a) doba vojenské služby v Rudé armádě od 7. listopadu 1917 do 31. prosince 1922 a od 22. června 1941 do 9. května 1945,
- b) doba vojenské služby v československých legiích do 11. listopadu 1918,
- c) doba vojenské služby ve vojenských jednotkách Slovenské republiky rad a v armádě Maďarské republiky rad v roce 1919,
- d) doba účasti na protiválečných vzpourách za první světové války,
- e) doba služby československého dobrovolníka v španělské republikánské armádě (mezinárodních brigádách) v době od 19. července 1936 do 28. března 1939 a doba, kterou strávil v internačních táborech ve Francii,
- f) doba vojenské služby v útvech československých zahraničních armád, 1. československé armády na Slovensku a v jednotkách spojeneckých armád v období od 15. března 1939 do 9. května 1945,
- g) doba služby v partyzánských jednotkách, které se zúčastnily přímých bojů s fašisty nebo záškodnické činnosti v týlu nepřítele buď na území československého státu a Sovětského svazu nebo v jiné evropské zemi,
- h) doba pobytu ve spojeneckých zemích před vstupem do československé zahraniční nebo spojenecké armády v době od přestoupení československých hranic, nejdříve však od 15. března 1939, do dne vstupu do armády, jestliže jsou splněny podmínky pro uznání za příslušníka československé zahraniční nebo spojenecké armády,
- i) doba strávená v nacistických vězeních, káznicích nebo koncentračních táborech (v internaci) v důsledku prokázané perzekuce v období od 1. října 1938 do 5. května 1945 z politických, národnostních nebo rasových důvodů,
- j) doba účasti na Slovenském národním povstání nebo na jiném domácím nebo zahraničním odboji v období od 15. března 1939 do 9. května 1945,
- k) doba zajetí³³⁸, pokud bylo v souvislosti s dobou započitatelnou podle tohoto ustanovení, nejdéle do 9. května 1945,
- l) doba nutného léčení na následky nezaviněného zranění nebo onemocnění, vzniklých při výkonu služby (činnosti) nebo v souvislosti s omezením osobní svobody, pokud toto léčení bránilo výkonu zaměstnání, nejdéle do 9. května 1945.

Co se týče příslušníků Stráže obrany státu a pozůstalých po nich, měli i tito právo na přiznání důchodu podle zásad platných pro účastníky odboje. Přestože tato činnost

³³⁸ K bližší charakteristice pojmu „zajetí“ a k jeho odlišení od pojmu „fašistická perzekuce“ lze citovat z pozdějšího judikátu vydaného k ust. § 53 zákona č. 121/1975 Sb. řešícího otázku dosažení důchodového věku účastníků odboje: „**Pojem věznění z důvodů fašistické perzekuce není slovně ani obsahově totožný s pojmem zajetí. Jejich rozdílný obsah vyplývá z toho, že vycházejí z různých skutečností, s nimiž se spojují různé účinky. Doba zajetí, pokud k němu došlo v souvislosti s dobou započitatelnou, započítává se pro účely sociálního zabezpečení jen pro určení celkové doby odbojové činnosti. Doba věznění, tedy doba strávená v nacistických vězeních, trestnicích nebo koncentračních táborech v důsledku prokázané perzekuce z politických, náboženských nebo rasových důvodů se však pro účely tohoto sociálního zabezpečení započítává nejen pro určení celkové doby odbojové činnosti, ale i pro stanovení příslušné věkové hranice pro vznik nároku na starobní důchod účastníka odboje. Nelze tedy dobu zajetí započítávat pro stanovení příslušné věkové hranice pro vznik nároku na starobní důchod účastníka odboje jako dobu věznění.**“

(Citováno z publikace Zákon ze dne 12. 11. 1975 č. 121/75 Sb., o sociálním zabezpečení s předpisy k němu vydanými a judikaturou podle stavu ke dni 28. 2. 1978, vydalo nakladatelství TOMOS, Praha; číslo judikátu neuvedeno.)

nebyla ve výše uvedeném výčtu výslovně zmíněna, nebylo možno opomenout odkaz na zákon č. 255/1946 Sb. uvedený v předvěti ust. 107b odst. 1 zákona č. 101/1968 Sb. Podle výslovného znění ust. § 1 odst. 2 odbojářského zákona se příslušníci SOS posuzují stejně jako účastníci národního boje za osvobození, jestliže v souvislosti s bojem proti nepřátelské protistátní činnosti v pohraničí v roce 1938 utrpěli újmu na osobní svobodě, na zdraví nebo na životě. Praxe dospěla k závěru, že jejich činnost nejlépe odpovídá charakteristice III. skupiny účastníků odboje (jde o příslušnost k ozbrojenému útvaru, nelze hovořit o polní službě), to samozřejmě za předpokladu, že v období po zahájení druhé světové války nesplnili podmínky pro zařazení do „výhodnější“ skupiny.

Doby odbojové činnosti se ve smyslu ust. § 6 odst. 2 vyhlášky č. 102/1964 Sb. **prokazovaly** potvrzením vydaným příslušným vojenským orgánem. Tím byl v době účinnosti zákona č. 161/1968 Sb. **Vojenský historický ústav (VHÚ)**, který při vydávání potřebných dokladů úzce spolupracoval se **Svazem protifašistických bojovníků (SPB)**. Jednalo se zejména o tyto doklady:

- osvědčení podle zákona č. 255/1946 Sb.,
- potvrzení o přiznání charakteru čs. rudoarmějce,
- potvrzení o službě v čs. legiích,
- potvrzením o účasti v protiválečných vzpourách za I. světové války.

K podání podrobnější informace k prokazování konkrétních dob odbojové činnosti lze citovat z *Pokynů pracovníků VHÚ pro žadatele o osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb.* publikovaných v časopisu *Hlas revoluce*, č. 25/1968 ze dne 13. prosince 1968 (viz příloha této disertace).

Pro účely stanovení celkové délky doby účasti v odboji nevyklučoval zákon součet dob účasti na I. a II. odboji, tento postup byl naopak velmi praktický³³⁹. Při přepočtu konkrétního počtu dnů odbojové činnosti (perzekuce) na měsíce a roky se vycházelo z pravidla založeného na právní fikci: 1 měsíc = 30 dnů, 1 rok = 365 dnů.

Benefity a změny, které nová právní úprava účastníkům odboje přinesla, lze rozdělit do těchto oblastí³⁴⁰:

- **doba odbojové činnosti je náhradní dobou (ust. § 7 odst. 1 písm. b))**

Tato zásada je v oblasti důchodového zabezpečení účastníků odboje tradiční. Oproti dosavadní právní úpravě zde však dochází k významné změně. Příslušná ustanovení prováděcí vyhlášky č. 102/1964 Sb., která dosud stanovila zvýhodněný zápočet dob účasti v odboji (jedenapůlnásobný, dvojnásobný, podle předchozích úprav dokonce trojnásobný), byla s účinností od 1. 1. 1969 zrušena vyhláškou č. 179/1968 Sb., neboť zákonodárce zvolil novou koncepci ocenění (viz

³³⁹ Pro příklad lze uvést legionáře, který konal polní službu po dobu jednoho roku v čs. legiích (patřil by do II. skupiny). Za druhé světové války však byl účastníkem domácího odboje po dobu dvou let, pak jeden rok vězněn. Celková doba odbojové činnosti tedy činí 4 roky, z toho více než 6 měsíců v polní službě – náleží mu proto zařazení do I. skupiny.

³⁴⁰ Čerpáno z publikace *Důchodové zabezpečení pracujících*, II. díl, zpracované pro úřední potřebu kolektivem pracovníků MPSV ČSR a pracovníků MPSV ČSSR, Praha 1971. Dále čerpáno z publikace *Důchodové zabezpečení účastníků odboje* vydané Svazem protifašistických bojovníků v Praze k 1. 1. 1969, zpracované dr. Josefem Matouškem.

dále). Pro účely zařazení osob do jednotlivých odbojářských skupin, ale též pro účely vzniku nároku na důchod a jeho výše, se tedy doba odboje a věznění započítávala jednoduše, rok za rok, měsíc za měsíc.

- **příznivější výše starobního a invalidního důchodu (ust. § 107f)**

Jak výše uvedeno, nedostatkem předchozí právní úpravy byla skutečnost, že v důsledku dosavadní konstrukce výpočtu dávek docházelo k výplatě rozdílné výše absolutní částky poskytované z titulu účasti v odboji, a to i pokud šlo o příslušníky stejné odbojářské kategorie. Tento problematický aspekt se nová úprava snažila napravit tak, že do zákona o sociálním zabezpečení (ust. § 107f odst. 3) implementovala zásadu „za stejnou dobu stejně kvalifikované účasti na odboji náleží stejné zvýšení“. Prostředkem k realizaci této idey bylo odstranění zvýhodněného zápočtu náhradních dob (viz výše) a stanovení **pevných částek poskytovaných každý měsíc** jako součást důchodu. Výše částek se lišila v závislosti na příslušnosti osoby ke konkrétní skupině účastníků odboje a na délce doby odbojové činnosti³⁴¹. Částky se poskytovaly ke starobnímu a plnému invalidnímu důchodu, a dále k poměrnému starobnímu důchodu a v poměrné výši k částečnému invalidnímu důchodu.

V jistých ohledech zákonodárce (jako již v minulosti) pro účely nároků z důchodového zabezpečení připodobňuje účastníky odboje k pracovníkům v **preferovaných pracovních kategoriích**. Základní výměra plného starobního a invalidního důchodu účastníka odboje spadajícího do I. skupiny činila 60% průměrného měsíčního výdělku (PMV), stejně jako základní výměra důchodu pracovníka splňujícího podmínky pro nárok na důchod v I. pracovní kategorii. U odbojáře II. skupiny činila základní výměra 55% PMV, stejně jako u důchodce v II. pracovní kategorii. U odbojářů z III. a IV. skupiny byla výše základní výměry těchto důchodů stejná jako u všech ostatních pracovníků, tj. 50% PMV. K takto stanovené základní výměře se přičítala účastníkům odboje zařazeným do I. a II. skupiny od 21. roku zaměstnání a účastníkům odboje III. a IV. skupiny od 26. roku zaměstnání za každý rok zaměstnání I. pracovní kategorie 2%, II. pracovní kategorie 1, 5% a III. pracovní kategorie 1% PMV.

Analogie s pracovními kategoriemi se projevovala i při stanovení limitu výše důchodu v poměru k výši PMV. Výše důchodu účastníka odboje I. skupiny nebyla v tomto směru nijak omezena. Starobní a invalidní důchod účastníka odboje II. skupiny mohl ke dni vzniku nároku činit nejvýše 70% PMV, u účastníků odboje III. a IV. skupiny pak nejvýše 60% PMV (jako u všech ostatních pracovníků). Zvýšení nad tuto hranici mohlo být poskytnuto jen, šlo-li o pevné částky poskytované v souvislosti s účastí v odboji (100 Kčs, 80 Kčs za každý rok odbojové činnosti).

Invalidita (částečná invalidita) účastníka odboje nastává v souvislosti s odbojovou činností se posuzovala stejně jako invalidita nastalá v důsledku pracovního úrazu. Tomu odpovídalo i posuzování nároku na invalidní (částečný invalidní) důchod - nevyžadovalo se splnění podmínky potřebné doby zaměstnání,

³⁴¹ Podle ust. § 107f odst. 3 zákona č. 101/1964 Sb. činilo toto zvýšení za každý započatý rok odbojové činnosti **120 Kčs** měsíčně, šlo-li o účastníky odboje I. skupiny, **100 Kčs** měsíčně, šlo-li o účastníky II. a III. skupiny a **80 Kčs** měsíčně, šlo-li o účastníky IV. skupiny.

invalidní (částečný invalidní) důchod byl o 10% (5%) vyšší než invalidní (částečný invalidní) důchod přiznaný pro invaliditu z jiných příčin. Nová úprava rozšířila okruh osob oprávněných získat toto zvýšení na všechny účastníky odboje; dosavadní ust. § 41 zákona č. 101/1964 Sb. se vztahovalo pouze na odbojáře v ozbrojených útvech anebo vězněné.

- **maximální a minimální výměra starobního a invalidního důchodu (ust. § 107g)**

Tímto ustanovením vyjádřil zákonodárce svůj záměr (stěžejní motiv nové úpravy) zajistit účastníkům odboje důstojnou životní úroveň, a to případně i bez ohledu na nízkou výši výdělků dosahovaných v rozhodném období před přiznáním důchodu, příp. na nedostatečnou délku doby zaměstnání. Dobová právní úprava znala, narozdíl od té současné, institut **maximální** hranice důchodu resp. úhrnu důchodů. Dosud se tato hranice lišila v závislosti na příslušnosti osoby ke konkrétní pracovní kategorii³⁴² (s pracovními kategoriemi souvisely i odbojářské důchody – viz výše). Tyto rozdílné částky byly nově odbourány a nahrazeny jednotným maximem 2500 Kčs. Uvedené maximum se vztahovalo na všechny vyplácené starobní a invalidní důchody, bez ohledu na datum jejich přiznání (před i po 1. 1. 1969). Alternativně s **pevnou** (obecnou) maximální hranicí 2500 Kčs se uplatňovala též **individuální** maximální hranice výměry starobního nebo invalidního důchodu. Tou bylo 100% čistého PMV neomezeného podle ust. § 9 odst. 3 cit. zákona³⁴³ (oproti dosavadním 90%); účastník odboje měl tedy nově možnost pobírat až takové množství finančních prostředků, jakých v průměru v rámci rozhodného období dosahoval při výkonu zaměstnání před odchodem do důchodu.

Pro případ, že by výše důchodu vypočtená kombinací PMV a délky doby zaměstnání byla tak nízká, že by nedokázala oprávněnému zajistit důstojné živobytí, stanovil zákon pro účastníky odboje též **minimální** hranici výměry starobního nebo invalidního důchodu. Tato byla odstupňována podle skupin (I. – 1400 Kčs, II. – 1200 Kčs, III. – 1000 Kčs, IV. – 800 Kčs). Měla absolutní charakter – důchod bylo třeba poskytnout alespoň v této výši i v situacích, kdy by tím došlo k překročení shora uvedené maximální hranice 100% PMV. Minimální výměra částečného invalidního důchodu činila polovinu minimální výměry invalidního důchodu (700, 600, 500, 400 Kčs).

- **nížší důchodový věk (ust. §§ 107d a 107e)**

Dosud neměla existence doby odbojové činnosti žádný vliv při stanovování příznivější hranice důchodového věku. Nížší než obecný důchodový věk³⁴⁴ platil pouze pro osoby, které po určitou přesně stanovenou část svého života vykonávaly specifická povolání zařazená do I. pracovní kategorie. Jinak tomu bylo podle nových pravidel. Věk potřebný pro nárok na plný starobní důchod účastníka odboje

³⁴² Jednalo se o 1600 Kčs ve III. pracovní kategorii, 1800 Kčs ve II. pracovní kategorii a 2200 Kčs v I. pracovní kategorii.

³⁴³ ust. § 9 odst. 3 zákona č. 101/1964 Sb.: Převyšuje-li průměrný měsíční výdělek částku 2000 Kčs, bere se v počet částka 2000 Kčs v plné výši a z částky přesahující 2000 Kčs jedna třetina, nejvýše však částka 1000 Kčs.

³⁴⁴ Obecný důchodový věk činil podle ust. § 11 odst. 1 zákona č. 101/1964 Sb. 60 let, snížený pak ve smyslu odst. 2 citovaného ust. 55, popř. 58 let. Důchodový věk žen (u kterých se nepředpokládal výkon práce v preferovaných pracovních kategoriích) činil v závislosti na počtu vchovaných dětí 53 až 57 let.

I. a II. skupiny (muže) se určil tak, že se od věku 60 let odečetl jeden rok za každý započatý rok odbojové činnosti; potřebný věk však činil nejméně 55 let (I. skupina), příp. 57 let (II. skupina). U mužů spadajících do III. skupiny činil důchodový věk 59 let, pokud byli alespoň 6 měsíců vězněni z důvodů fašistické perzekuce.

Pokud jde o ženy (účastnice odboje), bylo jejich právní postavení v tomto ohledu ještě výhodnější. Zatímco u mužů se jednotlivé roky odčítaly od jednotné hranice věku 60 let, u žen se tento odečet prováděl od věku o dva roky sníženého, než činil důchodový věk bezdětné ženy, tedy od věku 55 let³⁴⁵ (počet vychovaných dětí zde nehrál roli). Věk potřebný pro nárok na plný starobní důchod účastnic odboje I. a II. skupiny se tedy určil tak, že se od věku 55 let odečetl jeden rok za každý započatý rok odbojové činnosti; potřebný věk u nich však činil nejméně 50 let³⁴⁶ (I. skupina), příp. 52 let (II. skupina). U žen spadajících do III. skupiny činil důchodový věk 54 let, pokud byly alespoň 6 měsíců vězněny z důvodů fašistické perzekuce.

Uvedené věkové hranice se uplatnily, pokud podle jiných ustanovení zákona o sociálním zabezpečení nebylo stanovení důchodového věku v konkrétním případě ještě výhodnější (výchova dětí, pracovní kategorie).

Účast v odboji ovlivňovala též výši potřebného věku pro nárok na tzv. **poměrný starobní důchod**, tj. důchod osob, které ke dni dosažení standardního důchodového věku nezískaly potřebnou dobu zaměstnání. Koncepce snižování byla analogická výše nastíněné koncepci snižování řádného důchodového věku³⁴⁷.

Ve smyslu přechodných ustanovení zákona č. 161/1968 Sb. se uvedená právní úprava vztahuje nikoliv na všechny vyplácené starobní důchody, ale jen na ty, na které vznikl nárok po 31. 12. 1956, tj. nejdříve za účinnosti zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

- **zvýhodnění související s vdovskými, sirotčími, sociálními důchody a s důchody rodičů (ust. §§ 107h až 107j)**

V oblasti **vdovských důchodů** se zvýhodnění zavedené novou právní úpravou projevovalo jak co do nároku, tak co do výše. Vdovský důchod náležel vdově vždy po dobu jednoho roku, poté jen tehdy, jestliže splnila některou ze specifických zákonných podmínek³⁴⁸. Zanikl-li nárok v důsledku jejich nesplnění,

³⁴⁵ To byla také nejvyšší hranice důchodového věku ženy disponující statutem účastníka odboje (jakékoliv skupiny).

³⁴⁶ Důchodový věk 52, resp. 50 let byl úplnou novinkou. V takto nízkém věku nemohl podle dosavadních úprav vzniknout nárok na starobní důchod nikomu.

³⁴⁷ ust. § 107e zákona č. 101/1964 Sb. ve znění zákona č. 161/1968 Sb.:

Věk potřebný pro nárok na poměrný starobní důchod

(1) Věk potřebný pro nárok na poměrný starobní důchod účastníka odboje I. a II. skupiny se určí tak, že se od věku 65 let odečte jeden rok za každý započatý rok odbojové činnosti; potřebný věk však činí nejméně 60 let, jde-li o účastníka odboje I. skupiny, a nejméně 62 let, jde-li o účastníka odboje II. skupiny.

(2) Věk potřebný pro nárok na poměrný starobní důchod účastnice odboje I. a II. skupiny, která byla zaměstnána aspoň 20 roků (§ 12 odst. 2), se určí tak, že se od věku 60 let odečte jeden rok za každý započatý rok odbojové činnosti; potřebný věk však činí nejméně 55 let, jde-li o účastnici odboje I. skupiny, a nejméně 57 let, jde-li o účastnici odboje II. skupiny.

(3) Věk potřebný pro nárok na poměrný starobní důchod účastníka odboje III. skupiny, který byl aspoň šest měsíců vězněn z důvodů fašistické perzekuce, činí 64 let, a jde-li o ženu, která byla zaměstnána aspoň 20 roků, 59 let.

(4) Věk potřebný pro nárok na poměrný starobní důchod účastnice odboje, která byla zaměstnána aspoň 20 roků, činí 60 let, pokud ustanovení předchozích odstavců nejsou pro ni výhodnější.

³⁴⁸ Jednalo se o tyto podmínky (ust. § 30 odst. 2 zákona č. 101/1964 Sb.):

mohl obecně vzniknout znovu, došlo-li k (opětovnému) splnění těchto podmínek do dvou let po zániku dřívějšího nároku³⁴⁹. Zákon č. 161/1968 Sb. odboural tuto lhůtu jako podmínku pro opětovný vznik nároku na vdovský důchod vdov po účastnících odboje (jakékoliv skupiny); těmto se proto mohl obnovit nárok na vdovský důchod kdykoliv v budoucnu, pokud došlo ke splnění některé z podmínek uvedených v ust. § 30 odst. 2 zákona č. 101/1964 Sb. (bez ohledu na marné uplynutí obecně platné dvouleté lhůty). Na základě zákona č. 161/1968 Sb. došlo rovněž k obnovení nároků na vdovské důchody, které byly k 1. lednu 1957, příp. po tomto datu, odebrány vdovám nespíňujícím některou z podmínek pro jejich výplatu (nedosáhly potřebného věku, nepečovaly o děti). Tyto důchody byly k žádosti oprávněných vdov znovu přiznány. Jednalo se o velmi významný benefit.

Co se týče výše vdovského důchodu vdov po účastnících odboje, došlo ke zvýšení minimální výměry tohoto důchodu, a to na 560 Kčs měsíčně. Minimální výše vdovského důchodu účastnic odboje, pro které byl tento důchod jediným zdrojem obživy, musela činit nejméně částku rovnající se minimální výměře starobního důchodu účastníka odboje stejné skupiny, do které sama tato vdova spadala (viz výše – 1400, 1200, 1000, 800 Kčs).

U důchodů sirotčích a sociálních a u důchodů rodičů se zvýhodnění projevovalo pouze ve výši, nikoliv v podmínkách nároku. Výše sirotčího důchodu jednostranně osiřelého dítěte po účastníku odboje činila nejméně 400 Kčs měsíčně (oproti dosavadním 180 Kčs). Oboustranně osiřelým dětem³⁵⁰ se poskytovala pevná částka 700 Kčs měsíčně (oproti dosavadním 450 Kčs). Sociální důchod byl dobrovolnou dávkou³⁵¹; účastníkům odboje se poskytoval v částkách odpovídajících minimální výměře starobního důchodu (viz výše), vdovám po účastnících odboje pak ve výši 560 Kčs. Důchod rodičů byl dávkou, kterou zákon č. 101/1964 Sb. neznal – byl přiznáván podle předpisů účinných před 1. lednem 1957 a jeho výše byla velmi nízká. Zákon č. 161/1968 Sb. proto stanovil výši těchto důchodů pevnou částkou v sociálně únosné výši³⁵².

- **zvýhodnění v oblasti zdaňování důchodů (ust. § 107k)**

Důchody poskytované v nejnižší výměře platné pro účastníky odboje (1400, 1200, 1000, 800 Kčs) ani důchody z nich vyměřené nepodléhaly obecně aplikovanému zvláštnímu zdanění důchodů. Pod toto minimum tedy nesměl příjem účastníka odboje z důchodového zabezpečení klesnout. Přesahovala-li výše

-
- a) byla plně invalidní,
  - b) pečovala alespoň o 1 dítě, které mělo nárok na sirotčí důchod,
  - c) vychovala alespoň 3 děti,
  - d) dosáhla věku 45 let a vychovala 2 děti,
  - e) dosáhla věku 50 let.

³⁴⁹ ust. § 30 odst. 3 zákona č. 101/1964 Sb.

³⁵⁰ Stačilo přitom, aby účastníkem odboje byl pouze jeden z rodičů.

³⁵¹ Podle ust. § 37 zákona č. 101/1964 Sb. se poskytoval tzv. „potřebným“ občanům, kteří neměli nárok na jiný důchod a dosáhli věku 65 let, příp. byli plně invalidní. Kritéria potřebnosti stanovila v obecné rovině vyhláška č. 102/1964 Sb. ve svém ust. § 27, jehož dílce zároveň poskytovala správnímu orgánu vyplácejícímu tuto dávku prostor pro správní uvážení. Obecně byla jeho výše stanovena pevnou částkou 550 Kčs měsíčně.

³⁵² ust. § 107j zákona č. 101/1964 Sb. ve znění zákona č. 161/1968 Sb.:

Výše důchodů rodičů

Poskytuje-li se rodičům účastníka odboje, který v souvislosti s odbojovou činností padl, byl popraven, nebo zemřel ve vězení, důchod rodičů, starobní, invalidní, vdovský nebo sociální důchod, náleží tento důchod nejméně ve výši 600 Kčs měsíčně, jde-li o jednotlivce, a 900 Kčs měsíčně, jde-li o manželskou dvojici.

důchodu příslušné minimum, zdaňovala se podle obecného ust. § 64 zákona č. 101/1964 Sb. – do základu pro vyměření zvláštní daně z důchodu se nezapočítávalo zvýšení důchodu za dobu odbojové činnosti.

- **další zvýhodnění**

Nové ust. § 107c zákona č. 101/1964 Sb. legalizovalo postup, který byl dosud aplikován pouze v rámci řízení o odstranění tvrdosti zákona. Jednalo se o možnost (a povinnost) zjišťovat **průměrný měsíční výdělek** účastníka odboje, který pro zdravotní postižení utrpěné v souvislosti s odbojovou činností změnil své dosavadní dobře honorované zaměstnání, z hrubých výdělků stejně kvalifikovaných pracovníků v povolání, jež účastník odboje dříve vykonával³⁵³.

Ve vyhlášce č. 102/1964 Sb. došlo vyhláškou č. 179/1968 Sb. k modifikaci textu ust. § 19, který upravoval **presumpci souvislosti** vzniku plné (částečné invalidity) účastníka odboje s odbojovou činností. Dosud tento předpoklad platil jen pro ozbrojený odboj a věznění, nově se vztahoval na všechny druhy odboje.

Zvýhodnění účastníků odboje **obdobná výše uvedeným** lze nalézt též v novelizované verzi paralelně účinného **zákona č. 103/1964 Sb.**, o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, ve **vyhlášce č. 104/1964 Sb.**, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, a také ve **vyhlášce č. 105/1964 Sb.**, o důchodovém pojištění jednotlivě hospodařících rolníků a jiných osob samostatně hospodařících. Pro vysokou míru podobnosti s pravidly implementovanými do zákona č. 101/1964 Sb., o kterých bylo výše pojednáno, a též, pokud jde o vyhlášku č. 105/1964 Sb., pro marginálnost jejího praktického využívání, nebude uvedeným předpisům v této disertační práci věnována podrobnější pozornost.

Při výkladu problematiky **zákona č. 161/1968 Sb.** nelze opomenout zmínku o významné roli jeho **přechodných ustanovení** (čl. 4), neboť ta obsahovala pravidla,

³⁵³ Pro doplnění lze citovat zajímavé judikáty vydané k pozdějšímu ust. § 52 zákona č. 121/1975 Sb., jehož znění je prakticky totožné s ust. § 107c zákona č. 101/1964 Sb.:

„Názor, že dosavadním zaměstnáním nutno rozumět zaměstnání vykonávané před odbojovou činností, nemá v zákoně opory. Dosavadním zaměstnáním ve smyslu ust. § 52 zákona o sociálním zabezpečení nutno rozumět zaměstnání, které účastník odboje vykonával do doby než zdravotní poškození, které utrpěl v souvislosti s odbojovou činností mu znemožnilo v tomto zaměstnání pokračovat. Přitom je rozhodné, zda je zaměstnání vykonávané před touto nucenou změnou, je možno považovat za pravděpodobné doživotní zaměstnání, tedy za zaměstnání, které by byl dále vykonával, kdyby mu to zdravotní stav dovoloval. Okolnost, že účastník odboje po době odbojové činnosti vykonával jiné zaměstnání, než v době před svojí odbojovou činností, je nerozhodná.“

„Podmínkou použití § 52 zákona o sociálním zabezpečení je, že účastník odboje v důsledku zhoršení zdravotního stavu změnil dosavadní zaměstnání, nikoliv však, že zdravotní poškození vyloučilo změnu dosavadního povolání na jiná (lépe honorovaná) zaměstnání.“

(Citováno z publikace Zákon ze dne 12. 11. 1975 č. 121/75 Sb., o sociálním zabezpečení s předpisy k němu vydanými a judikaturou podle stavu ke dni 28. 2. 1978, vydalo nakladatelství TOMOS, Praha; čísla judikátů neuvedena.)

Z relevantní judikatury (NS Co 76/70, NS Co 382/70, NS 6Co 189/72): *„Dosavadním zaměstnáním, z něhož se má určit průměrný měsíční výdělek účastníka odboje, je zaměstnání, které účastník odboje vykonával do doby, než mu zdravotní poškození utrpěné v souvislosti s odbojovou činností znemožnilo v tomto zaměstnání pokračovat. Je rozhodné, zda zaměstnání vykonávané před touto nucenou změnou je možno pokládat za pravděpodobné doživotní zaměstnání, které by dále vykonával, kdyby mu to zdravotní stav dovoloval. Není však rozhodné, zda posuzovaný změnil své dřívější zaměstnání ihned po ukončení odbojové činnosti nebo kdykoliv později, ani že je schopen v rozhodné době vykonávat své původní povolání (které vykonával před odbojovou činností), jestliže není schopen vykonávat v rámci této profese zaměstnání kvalifikovanější (např. původně učitel, později ředitel a pro zdravotní poškození v důsledku odbojové činnosti opět učitel – pro výpočet se použije srovnávací výdělek ředitele).“*

podle nichž mělo dojít k **úpravě důchodů účastníků odboje** a pozůstalých po nich, kteří už důchod pobírali nebo jim vznikl nárok na důchod před 1. lednem 1969. Úprava (přepočít) výše těchto dávek se provedla na žádost důchodce (dispoziční zásada), a to nejdříve od splátky důchodu splatné v lednu 1969. K žádosti bylo třeba předložit všechna potřebná potvrzení o existenci odbojové činnosti nebo perzekuce (viz výše).

Při přepočtu se vycházelo ze stejných zásad, které se aplikovaly na nově přiznávané důchody. Poživatelé důchodů (účastníci odboje) z doby před 1. 1. 1969 byli tedy rovněž rozděleni do čtyř skupin a bylo jim přiznáno zvýšení o pevné částky za jednotlivé roky odboje (ust. § 107f cit. zákona – 120, 100 nebo 80 Kčs), přičemž při novém výpočtu dávky odpadl zvýhodněný zápočet doby odbojové činnosti. Nízké důchody se upravily na odbojářské minimum (ve smyslu ust. § 107g cit. zákona), omezení z důvodů dosavadních maxim se prolomila až do výše nových maxim (2500 Kčs, 100% PMV). Došlo k obnově nároků na vdovské důchody a k úpravě jejich výše ve smyslu shora uvedeného, upravila se též výše sirotčích, sociálních důchodů a důchodů rodičů. Při přepočtu výše již přiznaných starobních důchodů se vycházelo z nových odbojářských hranic důchodového věku stanovených v ust. §§ 107d a 107e cit. zákona; vykonával-li důchodce zaměstnání v období po dosažení nově stanovených věkových hranic, hodnotilo se toto zaměstnání podle předpisů o zvyšování starobního důchodu za dobu dalšího zaměstnání (tj. zaměstnání po vzniku nároku na důchod³⁵⁴).

Právní úprava pamatovala i na výjimečné situace, kdy by aplikace nových zásad při posuzování nároku účastníka odboje na důchod po 31. 12. 1968 (kterému do tohoto data nárok nevznikl) znamenala nemožnost vzniku takového nároku z důvodu nesplnění podmínky potřebné doby zaměstnání. Zde bylo možno aplikovat předpisy účinné před 1. 1. 1969, tj. přistoupit ke zvýhodněnému zápočtu doby odbojové činnosti (jedenapůlnásobnému, dvojnásobnému) a nepřiznat zvýšení o pevnou částku. To bylo praktické zejména u žen.

Závěrem lze poznamenat, že v některých případech neměla odbojová činnost poživatele důchodu nebo jeho rodinného příslušníka vliv na výši důchodu. Tak tomu bylo např. v případě důchodu manželky (ust. § 35 zákona č. 101/1964 Sb.). Též v důchodových nárocích sourozenců účastníků odboje se odbojová činnost nijak nepromítala. Dětem zemřelých účastníků odboje se odbojová činnost jejich rodičů mohla projevit pouze ve výši sirotčího důchodu, nikoli však ve výši důchodu invalidního nebo starobního.

Následující právní úpravy regulující obecnou problematiku sociálního zabezpečení se s drobnými modifikacemi ubíraly v podstatě v duchu zásad zavedených do čs. právního řádu zákonem č. 161/1968 Sb. Nahlédneme-li do úpravy zákona č. 121/1975 Sb., popř. zákona č. 100/1988 Sb., a jejich prováděcích předpisů, zjistíme, že legislativní text je v partiích týkajících se odbojářských důchodů téměř totožný.

Jak vyplývá z důvodové zprávy k **zákonu č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení**, přejal tento předpis v oblasti důchodového zabezpečení účastníků odboje

³⁵⁴ Zpětné snížení věkové hranice znamenalo, že se za každý odpracovaný rok mezi 55. a 60. rokem věku zvyšovala výše starobního důchodu o 4% průměrného měsíčního výdělku.

dosavadní stav, tj. koncepci různých specifických zvýhodnění založenou zákonem č. 161/1968 Sb. Kde to bylo potřebné, přinesl několik parametrických úprav.

Katalog odchylek (zvýhodnění) vztahujících se na důchodové nároky účastníků odboje byl obsažen v dílu čtvrtém části první cit. zákona, tj. v ust. §§ 51 až 60, a dále pak v ust. §§ 11 (náhradní doby), 66 (nejvyšší výměra úhrnu důchodů při souběhu), 138 až 140 (zvýšení starobních a invalidních důchodů ze zaměstnání I. pracovní kategorie), 144 odst. 3 (žádost o zvýšení důchodu účastníka odboje), 160 (sociální důchod účastníka odboje). **Vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 128/1975 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení**, obsahovala zmínku o účastnících odboje ve svých ust. §§ 9 (charakteristika dob odbojové činnosti a polní služby), 14 (hrubý výdělek účastníka odboje), 21 (presumpce souvislosti vzniku invalidity s odbojovou činností³⁵⁵), 118 (účastníci odboje – hospodařící rolníci a jiné osoby samostatně hospodařící). Ust. §§ 3 a 4 **vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí České socialistické republiky č. 130/1975 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon České národní rady o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení**, rovněž upravovala povinnou přítomnost zástupce Českého svazu protifašistických bojovníků v posudkové komisi sociálního zabezpečení při projednávání případu žadatele (důchodce), který byl účastníkem odboje.

Pravidla pro rozdělování účastníků odboje do skupin, pro hodnocení doby odbojové činnosti jako náhradní doby (včetně charakteristiky jednotlivých dob), pro stanovení věku potřebného pro nárok na plný a na poměrný starobní důchod, pro stanovení výše starobního a invalidního důchodu (včetně výše pevných měsíčních zvyšovacích částek – 120, 100, 80 Kčs za rok odbojové činnosti), jakož i pro stanovení výše sirotčího důchodu zůstala **totožná** s těmi, která přinesl zákon č. 161/1968 Sb. K parametrickým úpravám došlo v souvislosti se stanovením nejvyšší a nejnižší výměry starobního a invalidního důchodu účastníka odboje (nejvyšší = 3.000 Kčs měsíčně, nejnižší v závislosti na příslušnosti ke konkrétní skupině: 1.600, 1.300, 1.100, 900 Kčs měsíčně³⁵⁶). Nové částky minimální výměry se uplatnily též při vyměřování vdovského důchodu účastníci odboje, která neměla příjem ze zaměstnání nebo jiné výdělečné činnosti, vdovský důchod vdovy po účastníku odboje činil nově nejméně 600 Kčs³⁵⁷. Stejně minimální částky jako u starobních a invalidních důchodů se použily při stanovení výše sociálního důchodu účastníka odboje,

³⁵⁵ Podle tohoto ustanovení „*stal-li se plně (částečně) invalidním účastník odboje, který utrpěl poškození zdraví následkem účasti v odboji (vězení nebo internace z důvodů fašistické perzekuce v době nesvobody), předpokládá se, že plná (částečná) invalidita vznikla v souvislosti s odbojovou činností (vězením, internací), není-li tato souvislost vyloučena povahou případu.*“ Toto pravidlo se váže pouze k ust. §§ 27, 55 odst. 4 a 56 odst. 4 zákona č. 121/1975 Sb., tj. k ustanovením řešícím pro účely nároku a výše invalidního důchodu analogii pracovního úrazu a invalidity vzniklé důsledkem odbojové činnosti. V tomto ohledu se uvedená právní domněnka aplikovala na všechny skupiny účastníků odboje.

Presumpce se však nepoužila v souvislosti s ust. § 51 odst. 1 písm. a) bod 4. cit. zákona. Podle tohoto ustanovení se do I. skupiny účastníků odboje zařazovaly osoby, které se staly plně (částečně) invalidními v boji nebo v době věznění z důvodů fašistické perzekuce, pokud jejich invalidita trvala ke dni vzniku nároku na důchod. Pro tyto účely musela posudková komise sociálního zabezpečení zjistit, zda šlo o příčinnou souvislost mezi účastí v boji (vězněním) a plnou (částečnou) invaliditou – nestačilo konstatovat, že souvislost nelze vyloučit. Osobám neúčastnícím se bojů případně nevězněným nemohl být statut účastníky odboje I. skupiny přiznán.

(Bazika, V., Boleslav, V., Brejcha, A., Voříšek, V., Soubor meritorních pokynů pro provádění dávkové agendy v ÚDZ, Úřad důchodového zabezpečení v Praze, 1981)

³⁵⁶ Zákonnými opatřeními předsednictva federálního shromáždění byly tyto částky postupně zvýšeny až na 1.770, 1.470, 1.270 a 1.170 Kčs.

³⁵⁷ Tato částka byla zvýšena postupně až na 1.140 Kčs, jednalo-li se o vdovu po účastníku odboje I. skupiny, a 960 Kčs, šlo-li o vdovu po účastníku odboje II. až IV. skupiny.

stejně minimální částky jako u vdov se použily při stanovení výše sociálního důchodu vdovy po účastníku odboje. Pro výši důchodu rodičů platily nově minimální částky 600 a 1.100 Kčs měsíčně³⁵⁸.

Nejvyšší výměry úhrnů důchodů při souběhu starobního nebo invalidního důchodu s jakýmkoliv jiným důchodem z důchodového zabezpečení (pojištění) platná pro účastníky odboje činila nově 3000,- Kčs; u běžných důchodců přitom tato hranice činila 2.150 Kčs, u kategoristů pak 2500,- Kčs (maximální výměra všech důchodů těchto skupin osob mohla být též zvýšena až ke hranici 3000,- Kčs, to ovšem pouze s přihlédnutím ke zvýšení důchodu za dobu zaměstnání po vzniku nároku na důchod).

Přechodná ustanovení zákona č. 121/1975 Sb. v souladu se společenskou potřebou zvýšila o pevné částky (jejichž výše se lišila v závislosti na celkové výši vypláceného důchodu) všechny starobní a invalidní důchody přiznané před účinností tohoto zákona podle předpisů platných před 1. lednem 1957, popřípadě před 1. dubnem 1962 (ust. § 136) a podle předpisů platných po 31. prosinci 1956, popřípadě u družstevních rolníků, po 31. březnu 1962 (ust. § 137). Tyto důchody, pokud jejich výše činila více než 1.400 Kčs a pokud náležely osobám se statutem účastníka odboje I. nebo II. skupiny, se navyšovaly ještě o další pevné částky³⁵⁹ (ust. §§ 138 a 139), a to analogicky důchodům přiznaným ze zaměstnání I. a II. pracovní kategorie.

Zdaňování důchodů bylo předpisy účinnými od 1. 1. 1976 zcela zrušeno.

Důvodová zpráva³⁶⁰ k zákonu č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, je ohledně nároků účastníků odboje stručná, avšak naprosto výstižná – jednoduše uvádí, že „pokud jde o důchodové nároky účastníků odboje, přejímá návrh zákona v zásadě dosavadní úpravu, s tím, že se zvyšují nejnižší výměry důchodů.“

Výpočtová specifika platná pro účastníky odboje jsou komplexně uvedena v ust. § 59 až 69 zákona, opět pod marginální rubrikou „Odchylná ustanovení pro účastníky odboje“. Z definice jednotlivých skupin jsou vyřazeni účastníci odboje z I. světové války, neboť jejich nároky nadále řešil pouze prováděcí právní předpis³⁶¹, a to tak, že ohledně zařazení účastníků odboje z I. světové války do skupin účastníků odboje odkazoval na předpisy platné před 1. říjnem 1988; výše nároků těchto občanů a pozůstalých po nich na dávky důchodového zabezpečení se pak měla posuzovat podle ust. § 59 až 69 zákona č. 100/1988 Sb. (bylo vyloženo na jiném místě této disertace – kapitola 4.1.).

Zásady platné pro stanovení věku potřebného pro nárok na řádný a poměrný starobní důchod, pro stanovení výše starobního a invalidního důchodu (včetně pevných měsíčních zvyšovacích částek), pro přiznávání vdovských důchodů účastnicím odboje i pro přiznávání pozůstalostních důchodů vdovám a sirotkům po účastnicích odboje zůstaly prakticky beze změny.

³⁵⁸ Tyto částky byly zvýšeny postupně až na 950 Kčs a 1.600 Kčs měsíčně.

³⁵⁹ Starobní a invalidní důchody (§ 136 a 137), jejichž výše činila více než 1.400 Kčs měsíčně

- přiznané účastníku odboje II. skupiny, se zvyšovaly o částku 230 Kčs měsíčně;

- přiznané účastníku odboje I. skupiny, se zvyšovaly měsíčně o částku 230,- Kčs, činila-li jejich původní výše 1401,- až 1600,- Kčs, o částku 260,- Kčs, činila-li jejich původní výše 1601,- až 1800,- Kčs, a o částku 280,- Kčs, činila-li jejich původní výše 1801,- a více Kčs.

³⁶⁰ Federální shromáždění ČSSR, tisk 74, rok 1988.

³⁶¹ Vyhláška federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 149/1988 Sb. (ust. § 183).

Nejvyšší výměra starobního a invalidního důchodu účastníka odboje byla původním zněním zákona stanovena ve výši 3.800 Kčs³⁶², tj. ve stejné výši jako u pracujících v I. pracovní kategorii, což bylo výrazem ocenění zásluh těchto občanů, odbojářů. Nejvyšší výměra úhrnu vyplácených důchodů (tzv. souběhové maximum) činila rovněž původně 3.800 Kčs³⁶³, byl-li jedním z vyplácených důchodů starobní, invalidní nebo částečný invalidní důchod účastníka odboje.

Nově stanovené **nejnižší výměry činily** (v závislosti na příslušnosti k dané odbojářské skupině) 2.090, 1.750, 1.500 a 1.410 Kčs; zajímavé přitom je, že za celou dobu účinnosti zákona, tj. až do konce roku 1995, nebyly tyto částky zvýšeny (jedná se pravděpodobně o záměr zákonodárce naplnit účel nové právní úpravy, tedy prohloubení principu zásluhovosti na úkor principu solidarity). Pokud jde o vdovské důchody po účastnících odboje, činila jejich minimální výměra 1.300 Kčs (I. skupina), 1.100 Kčs (II. skupina) a 1.070 Kčs (III. a IV. skupina); tyto částky platily též pro starobní nebo invalidní důchod vdov po účastnících odboje, které neměly nárok na vdovský důchod. Minimální sirotčí důchod jednostranně osiřelého dítěte účastníka odboje činil 600 Kčs, u oboustranně osiřelého pak 800 Kčs.

Výše sociálních důchodů účastníků odboje činila v závislosti na příslušnosti ke konkrétní skupině stejné částky, jaké činila minimální výše starobního nebo invalidního důchodu těchto osob. Výše důchodu rodičů účastníka odboje činila 1.000 Kčs, šlo-li o jednotlivce, a 1.700 Kčs, šlo-li o manželskou dvojici. Též tyto částky se za celou dobu účinnosti zákona nezměnily.

K provedení zákona č. 100/1988 Sb. byla vydána **vyhláška Federálního ministerstva práce a sociálních věcí č. 149/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení**. Ta, obdobně jako její předchůdkyně, obsahovala definici dob odbojové činnosti a věznění (internace) z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody (ust. § 5 cit. vyhlášky), které se ve smyslu ust. § 9 odst. 1 písm. c) zákona o sociálním zabezpečení považovaly za náhradní doby. Katalog jednotlivých dob byl v zásadě totožný s předchozí právní úpravou. Vyhlaška obsahovala též definici polní služby. V části druhé hlavy třetí (ust. § 82 a násl.) řešila otázku zabezpečení jednotlivě hospodařících rolníků a jiných osob samostatně hospodařících – i zde se uplatnily odchylky pro účastníky odboje (ust. § 100), a to podle stejných zásad, jaké obsahoval zákon o sociálním zabezpečení.

Vyhláška ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí ČSR č. 152/1988 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon ČNR o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení, opět zakotvovala povinnou účast zástupce Českého svazu protifašistických bojovníků (příp. lékaře této instituce) v posudkové komisi sociálního zabezpečení, byl-li účastníkem řízení účastník odboje nebo po něm pozůstalý manžel. Tatáž povinnost platila též pro jednání tzv. dávkových komisí.

Zákon o sociálním zabezpečení prostřednictvím svých ustanovení uvedených v části šesté (ust. § 146 a násl.) zvýšil všechny důchody přiznané před datem svoji

³⁶² Tato částka byla zvýšena později zvýšena až na 4.100 Kčs.

³⁶³ Tato částka byla s účinností od 1. 12. 1994 zvýšena na 4.400 Kč (zákon č. 183/1994 Sb., o zvýšení vyplácených důchodů a důchodů přiznávaných v roce 1994 a v roce 1995 – od tohoto data byla tedy výše maximální výměry starobního nebo invalidního důchodu a výše souběhového maxima rozdílná) a posléze, s účinností od 1. 7. 1995 až na 4.700 Kč (zákon č. 76/1995 Sb., o zvýšení vyplácených důchodů a důchodů přiznávaných v roce 1995).

účinností (tj. před 1. 10. 1988), a to diferencovaně podle roku přiznání důchodu tak, aby dříve přiznané důchody byly zvýšeny o vyšší částku, a odstranil se tak alespoň částečné rozdíly ve výši důchodů přiznávaných v různých letech. U starobních a invalidních důchodů náleželo zvýšení v rozpětí 40 až 140 Kčs měsíčně, u ostatních důchodů zvýšení úměrně těmto částkám. Nejvyšší zvýšení přitom náleželo k důchodům přiznaným do roku 1975, nejnižší pak k důchodům přiznaným po roce 1984. **K důchodům účastníků odboje** pak náleželo ještě další zvýšení, a to v částce 120 Kčs (I. skupina), 80 Kčs (II. skupina) a 30 Kčs (III. a IV. skupina). Zvýšení důchodů bylo zásadně prováděno automaticky, výjimečně k žádosti jejich poživatelů, bylo-li nutno doplnit podkladovou dokumentaci o důkazy o relevantních rozhodných skutečnostech.

S výkladem zákona č. 100/1988 Sb. dospěla traktovaná problematika až do období velkých společenských změn souvisejících s pádem totalitního režimu na území Československa a formováním nového státního zřízení, tj. demokratické a posléze též samostatné České republiky. Zajímavé je, že do koncepce důchodového zabezpečení účastníků druhého odboje zakotvené v zákoně o sociálním zabezpečení nepřinesly revoluční události z listopadu roku 1989 žádné změny.

Uznal-li zákonodárce společenskou potřebu dalšího odškodnění účastníků druhého odboje, případně pozůstalých osob, vydal se nadále cestou přijímání zvláštních odškodňovacích zákonů (prvním z nich byl zákon č. 217/1994 Sb. – viz další text). Obecně lze uvést, že oprávněnými z nároků založených těmito moderními speciálními předpisy nebyli již účastníci odboje jako celek, ale postupně vždy jen příslušníci některé z jednotlivých kategorií osob vymezených zákonem č. 255/1946 Sb., případně pozůstalí po nich.

Než bude problematice zvláštních zákonů podrobněji věnována pozornost, je nutno výčet předpisů obecně regulujících oblast sociálního zabezpečení uzavřít poukazem na **zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění**. Jeho text účastníkům národního boje za osvobození samostatnou podrobnější pasáží (část, hlavu) nevěnuje. Tato skupina je v uvedeném předpisu zmíněna pouze v rámci přechodných ustanovení, a to v ust. § 94, které pro tento účel v podstatě odkazuje na právní úpravu účinnou do 31. 12. 1995. Pro nároky účastníků odboje vzniklé po tomto datu zůstává zachováno právo na snížení věkové hranice, na zvýšení důchodu o pevné částky za každý započatý rok odbojové činnosti, jakož i právo na stanovení nejnižší výměry důchodu v pevných částkách. Zákonodárce se pro tuto delegační koncepci zřejmě rozhodl především z důvodu výjimečnosti situace, kdy konkrétní osobě s odbojářským statutem vzniká nárok na důchod po 31. 12. 1995 – může se jednat např. o osobu, která delší dobu pracovala po dovršení důchodového věku, aniž požádala o důchod, nebo o osobu, která statut účastníka národního boje za osvobození získala tak, že část dětství strávila v koncentračním táboře³⁶⁴, přičemž se jí podařilo tyto útrapy přežít.

³⁶⁴ Může se jednat o perzekuci z národnostních, rasových nebo náboženských důvodů ve smyslu ust. § 2 odst. 1 bod 5. zákona č. 255/1946 Sb.

4.2.2 Českoslovenští političtí vězni

V polistopadovém období se tato skupina účastníků národního boje za osvobození vymezená ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. g) a ust. § 2 odst. 5 zákona č. 255/1946 Sb. (podrobněji viz výše v úvodu kapitoly 4. 2. 1.) stala první samostatně odškodňovanou kategorií účastníků II. odboje. Právním předpisem, který novodobé odškodňovací nároky těchto osob³⁶⁵, jakož i jejich vdov, vdovců a sirotků, prvotně založil, byl **zákon č. 217/1994 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky některým obětem nacistické perzekuce**³⁶⁶. V důvodové zprávě k této normě zákonodárce realisticky poznamenává, že Česká republika nemůže realizovat pomoc obětem nacistické perzekuce tak, jak by si tyto oběti zasloužily, a to zejména z finančních důvodů. Rozhodl se proto učinit jakési „humanitární gesto“ a poskytnout určité jednorázové finanční odškodnění omezenému okruhu osob a v omezené výši³⁶⁷. Nezbytnou podmínkou nároku bylo státní občanství České republiky trvajícím ke dni jeho vzniku³⁶⁸.

Adresáty této normy lze z hlediska způsobu a výše odškodnění rozdělit do tří skupin:

- 1) **Postižení občané**³⁶⁹ (za předpokladu, že jim nebylo poskytnuto odškodnění za jejich postižení jiným státem³⁷⁰) a dále **vdovy a vdovci po postižených občanech, jejichž manželství s postiženým občanem existovalo v době jeho postižení**³⁷¹ (ust. § 3 odst. 1 písm. a) a b) cit. zákona). Celková výše odškodnění

³⁶⁵ Zákon v této souvislosti užívá legislativní zkratku „postižený občan“.

³⁶⁶ Účinnost od 1. prosince 1994.

³⁶⁷ Náklady státu na realizaci cíle tohoto předpisu se odhadovaly na 1,2 mld. Kč (z důvodové zprávy).

³⁶⁸ *Nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky není podmíněn tím, že postižený občan musel být v době postižení čs. státním občanem (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 1. 9. 1995, sp. zn. 6 A 759/95 – SJS č. 625/2000).*

³⁶⁹ Negativní vymezení tohoto pojmu lze nalézt v judikatuře Vrchního soudu v Praze. *Způsoby omezení osobní svobody, uvedené příkladmo v ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb., naznačují, že musí jít o zásadní zásah do osobní svobody, přičemž tento zásah musí souviset s výkonem zvláště nacistického a fašistického režimu. Život navrhovatelky, která z obav z deportace do Terezína žila po dobu okupace pod cizím jménem a skrývala se, však uvedené znaky postrádá. (7 A 734/97 – SJS č. 499/1999). Ukryvání dítěte v cizí rodině před deportací do koncentračního tábora není omezením osobní svobody ve smyslu ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb., které vymezuje pojem čs. politického vězně (7 A 707/98 – SJS 906/2002).*

³⁷⁰ Tuto podmínku nároku lze považovat za problematickou, a to nejméně ze dvou důvodů:

- 1) Podle ust. § 9 zákona č. 217/1994 Sb. nejsou tímto zákonem dotčeny nároky oprávněných osob z přijatých mezinárodně právních závazků. Znamená to tedy, že nárok na jednorázovou peněžní částku podle tohoto zákona nevznikl, bylo-li odškodnění jiným státem poskytnuto před účinností tohoto zákona. Skutečnost, že takové odškodnění cizím státem bylo poskytnuto až po datu účinnosti zákona (tj. po 1. 12. 1994) zpětný zánik nároku neznamenal.
- 2) Splnění této podmínky je vyžadováno pouze po přímých (přeživších) účastnících věznění či internace. V případě, že bylo odškodnění cizím státem poskytnuto vdově, vdovci či sirotkovi, nebyla taková skutečnost překážkou vzniku jeho nároku podle tohoto zákona (tuto skutečnost konstatoval i Vrchní soud v Olomouci svým rozsudkem ze dne 14. 11. 1996, sp. zn. 2 A 797/96 – SJS č. 318/1998).

³⁷¹ Tzn., že manželství s postiženým existovalo v době postižení a trvalo až do dne úmrtí postiženého občana. Uzavření dalšího manželství po smrti postiženého občana však nebyl nárok na jednorázovou peněžní částku podle tohoto zákona dotčen. (Michálková, B., K problematice odškodnění obětí nacistické perzekuce, časopis Právo a zaměstnání č. 2/1995, Praha).

Pro účely poskytnutí jednorázové peněžní částky zákon zcela nepochybně nezohledňuje vztah druha a družky v době, kdy jeden z těchto partnerů byl uvězněn, ani vztah snoubence a snoubenky (Ryba, J. Poznatky o průběhu odškodnění obětí nacistické perzekuce, časopis Právo a zaměstnání č. 4/1996, Praha). Potenciální diskriminace těchto osob byla i předmětem řízení před Ústavním soudem, tento však její existenci nekonstatoval (nález ÚS publikovaný pod č. 122/1996 Sb.).

Vdovou po postiženém občanovi není žena, jejíž manželství s postiženým bylo zrušeno rozvodem podle § 30 a násl. zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 25. 8. 1995, sp. zn. 6 A 711/95 – SJS č. 645/2000).

poskytnutá každému jednotlivému příslušníku této skupiny byla rozdílná a činila 2.300 Kč za každý i jen započatý měsíc³⁷² věznění nebo internace. Vdovám a vdovcům spadajícím do této skupiny tedy náleželo odškodnění ve stejné výši, jako postiženým občanům samotným (to je rozdíl oproti budoucím právním úpravám, podle kterých byly nároky pozůstalých nižší než nároky samotných zúčastněných). Výsledná částka se vypočítávala s přihlédnutím k celkové době věznění či internace – skutečnost, že manželství případně netrvalo po celou dobu této perzekuce, nehrála roli.

- 2) **Vdovy a vdovci** po postižených občanech popravených nebo zemřelých ve vyšetřovací vazbě, vězeních, koncentračních a internačních táborech nebo násilně usmrcených v souvislosti se zatýkáním³⁷³ (ust. § 3 odst. 1 písm. c) cit.

Zajímavě se judikatura postavila k situacím, kdy došlo k „rozvodu manželství od stolu a lože“ ve smyslu ust. § 103 ABGB. Taková rozluka neměla za následek zánik manželství jakožto majetkového společenství. *Z rozsudku soudu o rozvodu manželství od stolu a lože nelze dovodit, že manželství právně zaniklo a že pozůstalá manželka není vdovou po zemřelém manželovi ve smyslu ust. § 3 odst. 1 zákona č. 217/1994 Sb. (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 27. 10. 1995, sp. zn. 6 A 745/94 – SJS č. 269/1998).*

Snoubenka poškozeného nemá právo na poskytnutí jednorázové peněžní částky ve smyslu zákona č. 217/1994 Sb., nebyla-li za postiženého v době jeho postižení provdána. Nic na tom nemění ani to, že takové ženě byly přiznány nároky na vdovský důchod nebo jiné veřejné dávky podle zákona č. 21/1948 Sb., o právním postavení snoubenek a nemanželských dětí, pozůstalých po účastnících národního boje za osvobození, nebo podle zákona č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války a fašistické perzekuce (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 12. 1. 1996, sp. zn. 6 A 790/95 – SJS 529/1999).

³⁷² Byl-li postižený občan vězněn nebo internován opakovaně, kalendářní dny věznění nebo internace se sčítaly; měsícem věznění nebo internace se přitom rozumělo 30 kalendářních dnů. Jak z dílky zákona nesporně vyplývá, jednalo se o měsíce běžné, nikoliv kalendářní (Ryba, J. Poznátky o průběhu odškodnění obětí nacistické perzekuce, časopis Právo a zaměstnání č. 4/1996, Praha). Přijetím opačného stanoviska by došlo k nerovnosti postižených občanů, neboť by dvěma osobám vězněným po stejně dlouhou dobu náležela různá výše poskytované peněžní částky podle toho, zda časový úsek věznění spadal do jednoho a téhož kalendářního měsíce, nebo naopak zasáhl přelom z jednoho kalendářního měsíce do druhého.

Právo na poskytnutí jednorázové částky nenáleží za dobu omezení osobní svobody přede dnem 15. 3. 1939, tedy v době, kdy omezení osobní svobody nemožno založit status čs. politického vězně podle § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb. Pokud omezení osobní svobody trvalo nepřetržitě v době před i po 15. 3. 1939, lze jednorázovou peněžní částku poskytnout jen za dobu po tomto datu (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 12. 3. 1996, sp. zn. 6 A 777/95 – SJS č. 654/2000).

³⁷³ v nálezu publikovaném pod č. 128/1997 Sb. se Ústavní soud ČR zabýval otázkou vztahu ust. § 3 odst. 1 písm. c) zákona č. 217/1994 Sb. a ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb., pokud jde o časové vymezení data úmrtí postiženého občana. V konkrétním případě byl navrhovatelce zamítnut nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky, neboť její manžel zemřel sice v koncentračním táboře, avšak až dne 8. května 1945. Česká správa sociálního zabezpečení a posléze i Vrchní soud v Praze shodně dospěli k závěru, že s ohledem na znění ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb. pozbyl manžel navrhovatelky status čs. politického vězně dne 5. května 1945. Přestože dne 8. května téhož roku zemřel na území koncentračního tábora, nedisponoval již v této době statutem čs. politického vězně, a nelze mu proto nárok přiznat. K tomu Ústavní soud uvedl, že tento výklad, o který opíral své zamítavé stanovisko v této věci Vrchní soud v Praze, není udržitelný. Časové období vymezené v ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb. je rozhodující pouze pro vymezení pojmu čs. politický vězeň, nikoli jako časová mez pro účely ust. § 3 odst. 1 písm. c) zákona č. 217/1994 Sb. **Myšlenka, že by postižený občan tento status prodloužením svého věznění za hranici 4. května 1945 pozbyl, je absurdní a odporuje smyslu zákona. Definice pojmu „koncentrační tábor“ není v žádném právním předpisu vymezena, z praxe jsou známy případy, kdy až do 8. května 1945 včetně, příp. i později, nemohli vězni koncentrační tábor opustit a byli zde nadále popravováni nebo zemřeli jinak. Jestliže zákon nestanoví ani pojem koncentračního tábora, ani dobu existence koncentračních táborů, není ani zákonného podkladu pro interpretaci, podle níž koncentrační tábor po dni 5. května 1945 již nemohl existovat a svoboda vězně již po tomto datu nemohla být omezena. Je proto třeba zvážit, zda za skutečnou dobu trvání koncentračního tábora není třeba považovat tu dobu, po kterou vězni nemohli tábor svobodně opustit, což je nutné posoudit individuálně podle konkrétních okolností případu.**

Pozdější judikatura Ústavního soudu použitím tohoto principu ještě rozšířila na situace, kdy k úmrtí postižené osoby došlo v době, kdy koncentrační tábor již nebyl pod nacistickou správou, pokud k němu došlo z důvodu nemoci způsobené v přímé souvislosti s útrapami věznění (náleží ÚS ze dne 1. 7. 1997, sp. zn. IV. ÚS 78/96 – SbÚS č. 90/1997).

Další z judikátů Ústavního soudu řešil otázku nároku na odškodnění dle zákona č. 217/1994 Sb. v návaznosti na nemožnost opuštění koncentračního tábora. **Třebaže v době úmrtí postiženého občana v koncentračním táboře Dachau dne 18. 5. 1945 nebyl tento tábor již pod nacistickou správou, není pochyb o tom, že jej již nemohl opustit a v něm také zemřel. Právě tuto nemožnost opuštění koncentračního tábora a úmrtí v něm je nutné považovat za určující moment, uvádějící potřebu aplikace úvodní preambule k zákonu č. 217/1994 Sb. a tedy**

zákonu). Výše jednorázové peněžní částky zde činila 100.000 Kč, a to bez ohledu na délku doby, kterou postižená osoba ve vězení či internaci strávila. Z hlediska výše odškodnění bylo tedy podstatné, zda se jednalo o vdovu či vdovce po osobě, která nacistické útrapy přežila (viz výše pod bodem 1) nebo v jejich důsledku zahynula.

- 3) **Sirotki**³⁷⁴ po postižených občanech popravených nebo zemřelých ve vyšetřovací vazbě, vězeních, koncentračních a internačních táborech nebo násilně usmrčených v souvislosti se zatýkáním, pokud takový sirotek ke dni úmrtí svého rodiče nedosáhl věku 18ti let (ust. § 3 odst. 1 písm. d) cit. zákona). Jak je z dikce zákona patrné, nebyly (narozdíl od vdov a vdovců) na jeho základě odškodňovány děti těch československých politických vězňů, kteří nacistickou perzekuci přežili a zemřeli po skončení války z jiných příčin. Výše odškodnění činila pro všechny sirotky po jednom konkrétním odbojáři dohromady 100.000 Kč, tzn. tato částka se mezi ně rovným dílem rozdělila³⁷⁵. Při úmrtí obou rodičů docházelo ke kumulaci nároků.

O přiznání nároků založených tímto zákonem se rozhodovalo ve správním řízení zahájeném výlučně na návrh oprávněné osoby (dispoziční zásada). Návrh bylo přitom nutno podat písemně, u orgánu příslušného k rozhodování, a to v zákonné propadné lhůtě, při jejímž marném uplynutí došlo k zániku nároku. Prekluzivní lhůta původně činila 6 měsíců ode dne účinnosti tohoto zákona (tj. nárok měl být uplatněn nejpozději dne 1. června 1995), později byla tato lhůta zákonem č. 77/1995 Sb. prodloužena³⁷⁶ až na 9 měsíců (tj. do 1. září 1995)³⁷⁷.

---

použití ust. § 3 odst. 1. písm. d) cit. zákona. (nález ÚS ze dne 2. 7. 1997, sp. zn. IV. ÚS 318/96 - SbÚS č. 92/1997)

Ústavní soud se pokusil o definici pojmu koncentrační tábor, aby tak dotvořil objektivní právo, které jeho definicí neobsahuje. *Pojem „koncentrační tábor“ užitý ust. § 3 odst. 1 písm. d) zákona č. 217/1994 Sb. nelze v souladu s uvedeným smyslem zákona vyložit tak, že se jedná toliko o objekt (stavbu) jako takovou, nýbrž je třeba zohlednit skutečnou situaci postiženého, který koncentrační tábor prakticky opustit nemohl a zemřel v něm (nález ÚS ze dne 19. 8. 1997, sp. zn. I. ÚS 37/97 - SbÚS č. 99/1997).*

Nárok na jednorázovou peněžní částku však **nemohla získat vdova po osobě, která statut čs. politického vězně nezískala**, tj. v období do 4. 5. 1945 nebyla perzekuována a k jejímu úmrtí došlo až následně v souvislosti s činností nacistů. *Politickým vězněm podle ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. g) a § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb. není osoba, zatčená a zavražděná příslušníky ustupujících oddílů SS dne 7. 5. 1945; to vylučuje manžela takové osoby z nároku na poskytnutí jednorázové peněžní částky dle zákona č. 217/1994 Sb. (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 28. 1. 1997, sp. zn. 6 A 767/95 - SJS č. 653/2000).*

³⁷⁴ Sirotkem se předně rozumí pokrevní potomek čs. politického vězně, manželství rodičů je pro tyto účely irelevantní. Sirotkem je rovněž osvojenec po osvojiteli a stejně tak i pohrobek (Michálková, B., K problematice odškodnění obětí nacistické perzekuce, časopis Právo a zaměstnání č. 2/1995, Praha).

Jestliže ani podle právní úpravy platné v rozhodné době (rok 1941) nebylo možné považovat vztah poručenský a opatrovnícký ani vztah pěstounský za právně totožný se vztahem rodičovským, pak nelze ani přiznat status osoby oprávněné ve smyslu ust. § 3 odst. 1 písm. d) zákona č. 217/1994 Sb. (rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 24. 4. 1997, sp. zn. 2 A 706/97 - SJS č. 293/1998).

Sirotkem ve smyslu ust. § 3 odst. 1 písm. d) zákona č. 217/1994 Sb. není dítě manžela postižené osoby, jehož otcem nebo matkou postižený nebyl (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 27. 8. 1996, sp. zn. 7 A 721/96 - SJS č. 467/1999).

³⁷⁵ Neuplatnil-li některý ze sirotků svůj nárok v zákonem stanovené lhůtě, nabyl tento podíl rovným dílem ostatní sirotci, kteří nárok na poskytnutí podílu z jednorázové peněžní částky ve stanovené lhůtě uplatnili.

³⁷⁶ Důvodem prodloužení byla skutečnost, že orgán příslušný podle zákona č. 255/1995 Sb. nestačil z administrativně technických příčin vyřizovat podané žádosti o vydání potřebného dokladu o charakteru čs. politického vězně a hrozilo tak, že nárok některých osob nebude moci být včas uplatněn.

³⁷⁷ Zahájila-li řízení některá z osob spadajících do kategorie „sirotků“ (3. skupina), řízení se přerušilo až do doby uplynutí uvedené prekluzivní lhůty. Důvodem tohoto postupu byla výše uvedená skutečnost, že odškodňovací částka 100.000 Kč se dělila mezi takový počet sirotků, jaký se o ni přihlásil. Bylo tedy třeba vyčkat přihlášení všech potencionálních beneficentů. (Trnka, J., Odškodnění bez daně, časopis Daňová a hospodářská kartotéka č. 4/1995, Praha)

Státním orgánem příslušným k rozhodování o jednorázové peněžní částce a k její výplatě byla zásadně Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ), a to i v případech, kdy žadatel nebyl poživitelem důchodu ze systému sociálního zabezpečení. Byl-li oprávněný poživitelem důchodu vypláceného orgánem sociálního zabezpečení příslušníků ozbrojených sil, rozhodoval o dávce a její výplatu realizoval tento orgán. Proti rozhodnutí uvedeného správního orgánu bylo možno podat opravný prostředek k vrchnímu soudu.

Vzhledem ke značnému časovému odstupu od doby, kdy probíhaly válečné události odškodňované tímto zákonem, a též s ohledem na stáří některých žadatelů o toto odškodnění bylo zákonem č. 77/1995 Sb. vloženo do zákona č. 217/1994 Sb. nové ust. § 3 odst. 2, podle kterého včas uplatněný nárok, pokud o něm nebylo rozhodnuto nebo pokud částka nebyla vyplacena, přecházel v případě úmrtí postiženého občana na jeho dědice³⁷⁸.

Vyplacená peněžní částka byla v plném rozsahu osvobozena od daně z příjmů fyzických osob.

Zákon neobsahoval žádné ustanovení o možnosti odstranění tvrdosti zákona, ač by s jeho pomocí mohla být vyřešena řada problémů, které se v aplikační praxi vyskytovaly³⁷⁹.

Zajímavě je zákonem řešena otázka prokazování rozhodných skutečností. Jde o jeden z mála předpisů, v němž zákonodárce **nestanovil povinnost předložit** jako nenahraditelný důkaz o příslušnosti ke skupině odškodňovaných osob **osvědčení podle ust. § 8 zákona č. 255/1946 Sb.** Přestože toto osvědčení bylo v drtivé většině případů jako důkaz předkládáno (velmi často se tento dokument k datu účinnosti zákona již vyskytoval ve spisové evidenci správního orgánu, neboť jím oprávněný dokládal svůj statut již v minulosti pro účely odškodňovacích nároků založených předchozími předpisy o sociálním zabezpečení), stanovilo ust. § 5 odst. 3 cit. zákona též možnost předložit jiné vhodné doklady. Legální teorie důkazní se zde tedy neuplatnila, naopak se pro tyto účely vycházelo ze zásady volného hodnocení důkazů. Existence osvědčení zde nebyla hmotně právní podmínkou nároku, osoba čs. politického vězně byla určována skutkovými znaky v zákoně uvedenými. Zároveň bylo třeba mít při aplikaci předpisu na paměti, že *pokud občanovi bylo v minulosti vydáno osvědčení o tom, že je účastníkem národního boje za osvobození v jiné kategorii než v kategorii čs. politického vězně, není správní orgán rozhodující o přiznání jednorázové peněžní částky podle tohoto zákona takovým osvědčením vázán v tom smyslu, že by občan nebyl čs. politickým vězněm. O takové předběžné otázce si mohl správní orgán v tomto případě udělat úsudek i sám*³⁸⁰. Při dokazování se uplatnila též zásada materiální pravdy a zásada oficiality – povinností správního orgánu bylo *z vlastní iniciativy a vlastními prostředky objasňovat sporné, pochybné nebo zpochybněné skutečnosti, zejména ty, s nimiž nárok stál a padal*³⁸¹.

³⁷⁸ Zajímavě byla judikaturou řešena otázka jak postupovat v případě, kdy dotyčný žadatel o dávku neměl žádné dědice a jeho majetek tak přecházel na stát jakožto odúmrlý. *Smrtí postiženého občana, který nárok uplatnil sám, vstupuje do jeho práv dědic. Došlo-li však k tomu, že ten, kdo nárok uplatnil, zemřel bez dědiců, a jeho majetek, práva a závazky přešly na stát jako odúmrlý, došlo tím k zániku právního vztahu, o němž mělo být v řízení o přiznání jednorázové peněžní částky podle zákona č. 217/1994 Sb. jednáno. Účastník, o jehož nároku vůči státu mělo být jednáno, způsobilost ztratil a nemá v tomto hmotném právu nástupce – dědice. Státu v daném případě přísluší majetek po zůstaviteli nikoliv z titulu dědictví, ale jako subjektu, jemuž je vyhrazeno právo k věci, popř. jiným hodnotám, které nemají vlastníka. Povahou nároku podle zákona č. 217/1994 Sb. vylučuje, aby stát v tomto právním vztahu vystupoval současně na straně oprávněného a povinného.*

³⁷⁹ Toto stanovisko zastává i Ústavní soud ČR, a to v nálezu publikovaném ve sbírce zákonů pod č. 122/1996 Sb. (in fine).

³⁸⁰ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 25. 8. 1995, sp. zn. 6 A 731/95 (SJS č. 682/2000), též rozsudek téhož soudu ze dne 15. 12. 1995, sp. zn. 7 A 797/95 (SJS č. 578/2000).

³⁸¹ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 25. 8. 1995, sp. zn. 6 A 710/95 (SJS č. 646/2000).

Zákon se ve svém textu nezabývá eventualitou **souběhu nároku na jednotlivé jednorázové peněžní částky**, resp. otázkou jeho případného vyloučení. Z toho důvodu bylo třeba držet se při aplikační praxi obecně uznávané zásady zákazu interpretace právních předpisů o sociálním zabezpečení v neprospěch jejich adresátů. Možnost souběhu nároků bylo tedy nutno považovat za existující. Významný pozitivní dopad měla tato skutečnost zejména na nároky **vdov (vdovců)** po osobách, které se po určitou dobu nacházely v situaci odpovídající definici pojmu čs. politický vězeň a následně zemřely za zákonem kvalifikovaných okolností. V takovém případě vznikl vdovám (vdovcům) nárok jak podle ust. § 3 odst. 1 písm. b), tak podle ust. § 3 odst. 1 písm. c) cit. zákona, tj. 2.300 Kč za každý i jen započatý měsíc věznění nebo internace plus absolutní částka 100.000 Kč³⁸². Takové řešení je jistě v souladu s výše uvedenou zásadou, jeho důsledkem však paradoxně je výhodnější postavení vdov a vdovců než postavení samotných přeživších postižených občanů (čs. politických vězňů). V praxi se vyskytly i případy **souběhu nároků z titulu sirotka a z titulu postiženého občana** (osoba, jejíž rodič zemřel v koncentračním táboře, byla posléze sama vězněna či internována).

Jak bylo uvedeno v předchozím textu, nebylo možno přiznat nároky podle zákona č. 217/1994 Sb. osobám, které byly v období II. světové války nuceny ukrývat se před perzekucí z rasových či náboženských důvodů, neboť taková činnost neodpovídala definici pojmu čs. politický vězeň ve smyslu ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb.³⁸³. Přesněji řečeno, za využití extenzivního výkladu by bylo možno takovou formu „pasivní“ perzekuce subsumovat pod termín „jinak“ uvedený v citovaném ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb. – z dikce ust. § 4 odst. 1 zákona č. 217/1994 Sb. však a contrario vyplývá, že jinou formu perzekuce než věznění či internaci nebylo možno na základě tohoto předpisu odškodnit. Taková praxe byla ovšem dlouholetým předmětem kritiky prezentované některými organizacemi zastupujícími zájmy osob poškozených II. světovou válkou, např. Federací židovských obcí. Tyto tvrdily, že ukrývání se ze strachu před nacistickým pronásledováním je nutno chápat jako formu nedobrovolného omezení osobní svobody jedince (obdobnou věznění či internaci na základě úředního rozhodnutí), kterážto si rovněž zaslouží finančního odškodnění.

Na základě uvedené iniciativy bylo na tuto skupinu válkou poškozených osob pamatováno při legislativních pracích na **zákonu č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům československých zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945**. Součástí této normy, jejímž přijetím měl být dovršen proces novodobého odškodňování všech zbývajících kategorií účastníků

³⁸² Michálková, B., K problematice odškodnění obětí nacistické perzekuce, časopis Právo a zaměstnání č. 2/1995, Praha.

³⁸³ Tento názor zastávala i relevantní dobová judikatura. *Způsoby omezení osobní svobody, uvedené příkladmo v ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb., naznačují, že musí jít o zásadní zásah do osobní svobody, přičemž tento zásah musí souviset s výkonem zvůle nacistického a fašistického režimu. Život navrhovatelky, která z obav z deportace do Terezína žila po dobu okupace pod cizím jménem a skrývala se, však uvedené znaky postrádá. (7 A 734/97 – SJS č. 499/1999). Ukrývání dítěte v cizí rodině před deportací do koncentračního tábora není omezením osobní svobody ve smyslu ust. § 2 odst. 1 bod 5 zákona č. 255/1946 Sb., které vymezuje pojem čs. politického vězně (7 A 707/98 – SJS 906/2002).*

národního boje za osvobození (viz dále v kapitole 4.2.4), je též ust. § 1 odst. 3, podle kterého se za **účastníky národního boje za osvobození podle tohoto zákona považují též občané ČR³⁸⁴, kteří v době od 15. března 1939 do 8. května 1945**

- **byli z rasových nebo náboženských důvodů soustředěni do vojenských pracovních táborů na území Československa v jeho hranicích z 29. září 1938 nebo**

- **se z týchž důvodů na tomto území ukrývali**

po dobu celkem nejméně 3 měsíců,

pokud za tuto dobu již neobdrželi jednorázovou peněžní částku podle zákona č. 217/1994 Sb.³⁸⁵.

V návaznosti na přijetí této normy proto přistoupilo Ministerstvo obrany ČR k novému výkladu zmíněného ustanovení zákona č. 255/1946 Sb. a začalo vydávat osvědčení v kategorii čs. politický vězeň kromě osob internovaných či vězněných též osobám omezeným na osobní svobodě „jinak“, tzn. osobám soustředěným z rasových či náboženských důvodů do **vojenských pracovních táborů³⁸⁶** na území Československa, případně osobám, které se **ukrývaly** pro protifašistickou bojovou nebo politickou činnost směřující přímo proti nacistickým nebo fašistickým okupantům, jejich pomahačům nebo zrádcům národa českého nebo slovenského nebo z důvodu perzekuce politické, národní, rasové nebo náboženské. S ohledem na dikci ust. § 1 odst. 3 zákona č. 261/2001 Sb. bylo však takové osvědčení ve vztahu k prokázání splnění podmínek nároku na odškodnění podle tohoto zákona relevantní jen vedly-li dotyčného k ukrývání obavy před perzekucí z rasových či náboženských důvodů – za tím účelem vydávalo Ministerstvo obrany ČR k osvědčení přílohu, v níž konkrétní důvody ukrývání specifikovalo³⁸⁷.

Výše³⁸⁸ odškodňovací dávky činila pro přímé účastníky národního boje za osvobození, jejichž účast v tomto boji trvala alespoň 1 rok, částku 120.000 Kč plus 1.000 Kč za každý další měsíc takové účasti. Při účasti kratší než 1 rok se poskytovala částka 60.000 Kč. Při splnění zákonem stanovených podmínek (ust. § 1 odst. 2 cit. zákona) vznikal nárok na odškodnění též vdovám, vdovcům a dětem po těchto osobách, a to ve výši jedné poloviny částek uvedených v předchozím textu. Podrobněji je výši odškodnění, jakož i zásadám pro jeho poskytování věnován prostor dále v kapitole 4.2.4.

³⁸⁴ Podle ust. § 1 odst. 4 cit. zákona se podmínka občanství ČR považuje za splněnou, pokud občanství trvá ke dni podání žádosti o poskytnutí jednorázové peněžní částky.

³⁸⁵ Nároky podle zákona č. 217/1994 Sb. a podle zákona č. 261/2001 Sb. nelze sčítat ani zaměňovat; každý z nich má jiné podmínky a jinou výši přiznávaných jednorázových částek.

³⁸⁶ Z rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 8. 2003, sp. zn. 6 A 558/2002 – Sb. NSS č. 158/2004: Správní soudy ve své judikatuře vykládají pojem „**vojenského pracovního tábora**“ stabilně v dohodě s vymezením Historického ústavu Armády ČR. Vojenské pracovní tábory byly vojensky organizovanými pracovními formacemi, do nichž byli zařazováni Židé a Romové. Z právního hlediska ale nešlo o věznění. Vojenské pracovní tábory vznikly zejména na Slovensku (např. VI. robotný prapor Pracovního zboru Ministerstva národnej obrany Slovenskej republiky), proto, že Židé a Romové se nesměli stát příslušníky vojska, přičemž ale povinné vojenské službě podléhala veškeré mužské obyvatelstvo. Analogicky tomu bylo i v Protektorátu (některé útvary Luftschutzu, pracovní jednotky Technische Nothilfe, Organisation Todt, nasazení některých ročníků na zákopové práce pod dozorem Kuratoria pro výchovu mládeže). Osoby soustředěné v terezínském ghettu nebyly v právním ani faktickém režimu vojenských pracovních táborů (jednalo se o čs. politické vězně odškodňované na základě zákona č. 217/1994 Sb.).

³⁸⁷ Předložení osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. však ani zde nebylo hmotněprávní podmínkou nároku na dávku – obdobně jako v případě zákona č. 217/1994 Sb. se zde uplatnila zásada volného hodnocení důkazů.

³⁸⁸ ust. § 5 zákona č. 261/2001 Sb.

Přestože adresáty jednorázové odškodňovací dávky poskytované podle tohoto zákona měly být a priori osoby, které se nevešly do personální působnosti zákona č. 217/1994 Sb., ukázalo se, že není prakticky vyloučeno, aby konkrétní osoba vyhověla (ve vztahu k jedné a té samé době perzekuce) požadavkům obou odškodňovacích norem³⁸⁹. Zákon č. 261/2001 Sb. s touto eventualitou počítal, a proto omezil dopad svého ust. § 1 odst. 3 pouze na ty osoby, které již nebyly odškodněny podle zákona č. 217/1994 Sb. Osoby vyhovující podmínkám obou předpisů tak byly zvýhodněny alespoň v tom směru, že měly možnost požádat si o odškodnění na základě pozdějšího zákona, nestihly-li tak učinit v prekluzivní lhůtě stanovené zákonem dřívějším.

Co se týče prokazování tvrzených skutečností, rozhodl se zákonodárce ohledně této kategorie oprávněných osob nevyžadovat jako nezbytný důkaz předložení osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. V ust. § 4 zákona je výslovně stanoveno, že ověřený opis tohoto osvědčení předloží oprávněná osoba uvedená v § 1 odst. 1 a 2 (podrobněji v dalším textu disertace), tedy nikoliv osoba uvedená v § 1 odst. 3. Nezáleží tedy na právním statutu žadatele o odškodnění, ale na splnění skutkových okolností³⁹⁰ (prokazatelném též jakýmkoliv jiným relevantním důkazem).

V souvislosti s ust. § 1 odst. 3 zákona č. 261/2001 Sb. lze poukázat na jistou zajímavost, která se v aplikační praxi vyskytla. Přestože podle původního záměru zákonodárce se účinky tohoto ustanovení měly dotknout úzkého okruhu ojedinělých případů souvisejících s konečným řešením židovské otázky, ze statistiky České správy sociálního zabezpečení (jakožto orgánu pověřeného provedením této agendy) vyplývá, že na jeho základě bylo uplatněno více než pět tisíc žádostí o odškodnění. Tyto žádosti byly vesměs podávány příslušníky romského etnika, kteří byli přesvědčeni, že text uvedeného ustanovení dopadá přesně na jejich situaci za II. světové války. Skutečnost, že v důsledku diskriminačního a perzekučního přístupu nacistických orgánů byli Romové na území tehdejšího Slovenského státu nuceni se za války z rasových důvodů ukrývat, považovali tito žadatelé za všeobecně známou, kterou snad ani není třeba prokazovat. Žádosti tohoto typu byly Českou správou sociálního zabezpečení souhrnně zamítány, a to ve většině případů právě s odůvodněním, že žadatel, má-li být v řízení o odškodnění úspěšný, je povinen předložit dostatečné důkazy o tvrzených skutečnostech (existenci svého ukrývání i jeho důvodech), což se mu v konkrétním případě nepodařilo. Přestože krajské soudy i Nejvyšší správní soud dávaly ČSSZ ve svých rozhodnutích zprvu zapravdu, v poslední době lze v judikatuře Nejvyššího správního soudu³⁹¹ vysledovat výrazný posun, a to

³⁸⁹ Nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 1 odst. 3 zákona č. 261/2001 Sb. mohl vzniknout i osobě se statusem čs. politického vězně, protože tohoto statusu podle § 2 odst. 1 bodu 5 zákona č. 255/1946 Sb. nabývaly nejen osoby vězněné a internované (jímž nárok na jednorázovou částku – odvíjející se od doby věznění nebo internace – vznikl již podle zákona č. 217/1994 Sb.), ale mohly jej nabýt a také nabývaly i osoby „jinak“ omezené na osobní svobodě, tedy i osoby z rasových nebo náboženských důvodů soustředěné do vojenských pracovních táborů nebo ukrývající se. U této skupiny osob, kterou § 1 odst. 3 zákona č. 261/2001 Sb. vymezil skutkovými znaky, a nikoliv právním statusem, proto není vyloučeno, aby nárok vznikl i tomu, kdo byl v rozhodné době účastníkem národního boje za osvobození jako čs. politický vězeň (rozsudek NSS ze dne 3. 9. 2003, sp. zn. 2 A 1164/2002 – Sb. NSS č. 203/2004).

³⁹⁰ Rozsudek NSS, sp. zn. 2 A 1164/2002 – OL – 21.

³⁹¹ Martyrium slovenských Romů popisuje Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku sp. zn. 4 Ads 51/2007 – 57: *Je (a nebo by mělo být) historický známostí, že po vzniku samostatného Slovenského státu se Romové, společně se Židy stali naplnoprávními občany. Již 23. 6. 1939 vydal Krajský úřad v Bratislavě oběžník o nutnosti vykazovat Romy do jejich domovských obcí a zakázat jim obchodovat s koňmi. V lednu 1940 byl vydán nový branný zákon, který vylučoval ze služby ve Slovenské armádě Židy a Romy. Napříště měla být podle dalšího zákona o úpravě pracovní povinnosti Židů a Romů (29. 5. 1940) vykonávána jejich branná povinnost formou přidělení k pracovním jednotkám. Ministerstvo vnitra vydalo dne 18. 6. 1940 zvláštní vyhlášku, ve které*

ve prospěch žadatelů o odškodnění. Řadu zamítnutých žádostí bude proto třeba přehodnotit a zákonné nároky přiznat, což si vyžádá nemalé finanční náklady. ČSSZ se bude těmito nároky individuálně zabývat pouze k žádosti účastníka řízení, pokud tento v minulosti uplatnil v zákonné prekluzivní lhůtě³⁹² svoji primární žádost o tuto dávku, která byla z výše uvedených důvodů zamítnuta. Správní řád (zákon č. 500/2004 Sb.) umožňuje využít pro tento účel institutu „nového rozhodnutí“ ve smyslu ust. § 101 písm. b) cit. zákona. Má-li být v takovém řízení vyhověno žádosti, která byla v minulosti pravomocně zamítnuta, nestanoví zákon žádnou subjektivní ani objektivní prekluzivní lhůtu pro zahájení řízení, případně pro vydání rozhodnutí³⁹³. Jak vyplývá z interních předpisů ČSSZ, hodlá se tato při novém rozhodování ohledně prokazování rozhodných skutečností držet názoru Nejvyššího správního soudu – nezbytnost romského ukrytí v období II. světové války bude považovat za notorietu. Pro zjištění rozhodných skutečností se bude primárně řídit pouze tvrzením žadatele s tím, že bude posuzovat, zda toto tvrzení je v souladu s historickými skutečnostmi a neodporuje podkladům, které má ČSSZ k dispozici, a to jak z hlediska daného konkrétního případu (obsah správního spisu žadatele), tak z hlediska obecného (relevantní historická literatura, logický úsudek). Pro úspěch ve věci je však

---

byli definováni tzv. cikáni (úřední noviny 314/1940). V tam uvedené definici se jednalo o kombinaci rasového přístupu (původ osoby) s posouzením tzv. asociálností. Prakticky pak záleželo na jednotlivých obecních úřadech, kdo bude označen za „cikána“ a kdo bude považován za plnoprávného občana. Na základě vyhlášky Ministerstva vnitra ze dne 2. 4. 1941 začaly být zřizovány pracovní střediska pro Židy a pracovní útvary pro asociální muže (mj. pro Romy). Pracovní útvary pro tzv. asociální muže existovaly do 20. 11. 1941, kdy byly výnosem Ministerstva vnitra zrušeny. Od roku 1942 byly organizovány pracovní útvary (resp. tábory), ve kterých byli vězněni především Romové. Jednalo se o pracovní útvary na východním Slovensku se společnou hospodářskou správou v pracovním útvaru Hanušovice nad Toplou a další. Na jednotlivých místech potom tábory existovaly v podstatě až do roku 1944. 20. 4. 1941 vydalo Ministerstvo vnitra vyhlášku, která zrušila všechny kočovnické listy vydané Romům a nařizovala odstranit romská obydlí od cest a stavět je oddělené od ostatního obyvatelstva. Ministerstvo vnitra znovu připomenulo nutnost vystěhovat Romů z blízkosti veřejných cest v oběžníku ze dne 21. 7. 1943. Na základě těchto nařízení došlo na území Slovenska k vystěhování Romů z obcí nebo z jejich blízkosti na odlehlá místa. Jejich původní osady byly většinou zbourány a romské rodiny byly nuceny žít v provizorních podmínkách ve větší vzdálenosti od obcí. V jednotlivých obcích také využili nuceného vystěhování Romů ze svých obvodů ke stanovení hodin, ve kterých mohli Romové do nich vstupovat. Trestem za porušení tohoto zákazu bylo bití a ostříhání (prováděli četníci nebo příslušníci Hlinkových gard). V některých okresech byly četnické stanice vyzvány, aby sestavily seznamy Romů, které je nutné internovat. Z první poloviny roku 1944 jsou známy úvahy o řešení tzv. cikánské otázky z četnických kruhů a také ze strany představitelů tehdejšího režimu. V návrzích byli Romové označováni za rasově odlišné obyvatelstvo s dědičným sklonem k asociálnímu chování. Po vypuknutí Slovenského národního povstání přichází od konce srpna 1944 německá armáda. Podmínky života Romů se prudce zhoršily. Na mnohých místech docházelo k vypalování romských osad a k vraždění jejich obyvatel. Důvody mohly být různé – domnělá nebo skutečná spolupráce s partyzány, přisuzování krádeží vojenského materiálu Romům (na základě rasového předsudku o údajně dědičné asociálnosti), atp. K těmto hromadným exekucím docházelo především na středním a východním Slovensku. Tento teror pokračoval až do konce války. Na podzim roku 1944 se také přikročilo k realizaci myšlenky internace celých romských rodin. V průběhu tohoto roku byli nejprve soustředěni všichni romští muži z pracovních táborů do útvaru v Ústí nad Oravou. Odtud byli potom přesunuti do tábora v Dubnici nad Váhom. Zde také vznikl dne 2. 11. 1944 tzv. zajišťovací tábor pro cikány. Tábor byl spravován slovenskými úřady, ale strážní službu v táboře vykonávali kromě slovenských četníků také německí vojáci. Životní podmínky v táboře byly katastrofální. Nedostatečná výživa a špatné hygienické podmínky měly za následek v zimě 1944/1945 vypuknutí tyfové epidemie. Tábor zanikl po útěku strážního personálu 8. 4. 1945 (citováno ze zprávy Mgr. Petra Lhotky, Muzeum romské kultury – „Romové na Slovensku 1939 až 1945“).

Z výše uvedeného vyplývá, že Romové na Slovensku byli obětmi rasového pronásledování. Nejvyšší správní soud je názoru (shodně s Krajským soudem), že jde o skutečnost historicky známou, kterou není třeba prokazovat. K dispozici je např. zpráva Mgr. Petra Lhotky, z níž vyplývá i to, že pronásledování Romů z rasových důvodů na Slovensku započalo již 23. 6. 1939 a trvalo nejméně do 8. 4. 1945.

Tvrdí-li tedy žalobce, že se ukrýval v letech 1944 až 1945 z rasových důvodů, není důvod mu nevěřit a je třeba z jeho tvrzení (včetně čestného prohlášení) při posuzování podmínek nároku vycházet. Pokud jde o prokázání pojmu „ukrytí se“, je otázka, jakými důkazy by mělo být ukrytí se prokázáno, a to zvláště u osob romského původu. Nežijí-li již osoby, s nimiž se Romové ukrývali, pak je obtížné, ne-li nemožné, toto ukrytí se prokázat, a je rovněž třeba v této důkazní nouzi vycházet z tvrzení žadatelů, neboť tato tvrzení (pokud jsou v souladu s historickými možnostmi a skutečnostmi) nelze vyvrátit a nelze vyloučit, že situace v nich tvrzená nastala.

³⁹² Podle ust. § 3 odst. 2 cit. zákona bylo nutné uplatnit primárně nárok písemnou žádostí u orgánu příslušného k vydání rozhodnutí nejpozději do 31. prosince 2002, jinak nárok zanikl.

³⁹³ Jemelka, L., Pondělíčková, K., Bohadlo, D., Správní řád – komentář, C. H. Beck, Praha, 2008, str. 345.

nezbytné, aby žadatel alespoň unesl své břemeno tvrzení, tj. věrohodně, vyčerpávajícím způsobem a jednoznačně vymezil oprávněnost a rozsah svého nároku (dobu a místo ukryvání).

Zákon č. 261/2001 Sb. je tedy příkladem tu a tam se vyskytující kuriózní situace, kdy se při praktické aplikaci předpisu ukáže, že jeho text je „chytřejší“ než sám jeho tvůrce (má podstatně širší dopad, než zákonodárce předpokládal).

Nároky osob spadajících do kategorie „čs. politický vězeň“ ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. g) zákona č. 255/1946 Sb. založil též **zákon č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám, o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů.** Tento předpis ve své části první založil v rámci tří hlav **tři samostatné navzájem se nevylučující odškodňovací nároky** (příplatek k důchodu, zvláštní příspěvek k důchodu, jednorázová peněžní částka), přičemž každý z nich má svoje specifické předpoklady a každý z nich se na tuto kategorii účastníků národního boje za osvobození ve větší či menší míře vztahuje.

Příplatek k důchodu (ust. § 1 a násl. cit. zákona), jakožto měsíčně se opakující finanční plnění, je poskytován občanům ČR³⁹⁴, kteří jsou držiteli osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. (v případě tohoto zákona se jedná o nezbytný hmotně právní předpoklad vzniku nároku na dávku), a kteří pobírají starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění. Oprávněnými jsou též

- občané ČR, kteří po těchto osobách pobírají vdovský nebo vdovecký důchod z českého důchodového pojištění³⁹⁵, a dále
- občané ČR pobírající důchod z českého důchodového pojištění, jejichž rodič splňoval podmínky stanovené v ust. § 1 odst. 1 nebo 2 zákona č. 255/1946 Sb., o čemž bylo vydáno osvědčení, jestliže tento rodič padl, byl popraven nebo zemřel ve vyšetřovací vazbě, vězení, koncentračním táboře nebo internačním táboře anebo byl násilně usmrcen v souvislosti se zatýkáním, a jestliže takový občan („sirotek“) ke dni úmrtí svého rodiče nedosáhl věku 18ti let.

Výše příplatku je pohyblivá a závisí na délce odbojové činnosti, která je zřejmá z předloženého osvědčení. Jde-li o čs. politického vězně samotného, činí měsíční výše 50 Kč za každý započatý měsíc³⁹⁶ odbojové činnosti, nejméně však částku 200 Kč. Jde-li o poživatele vdovského (vdoveckého) důchodu, náleží polovina částky uvedené v předchozí větě, nejméně však opět 200 Kč. Jde-li o sirotka, náleží dvě pětiny částky, nejméně však 200 Kč měsíčně. Došlo-li by v konkrétním případě k souběhu nároků na příplatek k důchodu, uplatní se absorpční zásada – poskytne se vyšší (nejvyšší) z nich.

K povaze příplatku k důchodu i k dalším souvisejícím otázkám je pojednáno výše v závěru kapitoly 4.1.

³⁹⁴ Splnění podmínky státního občanství ČR se posuzuje ke dni podání žádosti (ust. § 3 odst. 3 cit. zákona).

³⁹⁵ Popř. jim takový důchod není vyplácen jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnu důchodů podle předpisů účinných před 1. lednem 1996.

³⁹⁶ Celková doba odbojové činnosti se sčítá; měsícem se rozumí 30 kalendářních dnů (ust. § 2 odst. 5 cit. zákona).

Zvláštní příspěvek k důchodu (ust. § 5 a násl. cit. zákona), jakožto měsíčně se opakující finanční plnění, je poskytováno občanům ČR pobírajícím starobní, plný invalidní nebo částečný invalidní důchod z českého důchodového pojištění, kterým byla výše důchodu upravena jako účastníkům odboje (zákon č. 161/1968 Sb. a následující obdobné právní úpravy). To se zajisté může týkat i čs. politických vězňů. Pro nárok na příspěvek není rozhodující ani druh ani rozsah odbojové činnosti, za kterou byla úprava důchodu provedena, a ani to, zda a do jaké míry se hodnocení odbojové činnosti projevilo na výši důchodu. Oprávnění náleží též vdovám a vdovcům po těchto osobách, pokud po nich pobírají vdovský nebo vdovecký důchod z českého důchodového pojištění³⁹⁷, a to, zřejmě v důsledku legislativního nedopatření, bez ohledu na jejich státní občanství³⁹⁸. „Sirotkům“ se tato dávka neposkytuje.

Jak vyplývá z důvodové zprávy k zákonu, účelem zvláštního příspěvku nemá být odškodnění nebo ocenění, ale kompenzace odnětí některých výhod, zejména v oblasti dopravy, telekomunikací či lázeňské péče, ke kterému v minulosti došlo k datu 1. 1. 2006.

Výše zvláštního příspěvku k důchodu činí v případě osob, kterým byla výše důchodu upravena jako účastníku odboje, částku 2.500,- Kč měsíčně, u vdov a vdovců částku 1.250,- Kč měsíčně. Tato výše podléhá při splnění podmínek ust. § 6 odst. 4 cit. zákona valorizaci³⁹⁹, která se provádí nařízením vlády (ke dni odevzdání této disertace, tj. k 31. březnu 2009 zatím k žádné valorizaci zvláštního příspěvku k důchodu nedošlo). Eventuelní souběh nároků je opět řešen na základě zásady absorpce.

Jinak je charakter příspěvku obdobný charakteru příplatku k důchodu (viz výše). Příspěvek není součástí důchodu, má však ve vztahu k němu akcesorickou povahu (příspěvek nenáleží v případě, že nenáleží výplata důchodu; vyplácí se spolu s důchodem, stejným způsobem a ve stejných termínech). Příspěvek se přiznává k písemné žádosti účastníka (tiskopis není zákonem předepsán), o nároku na jeho výplatu a o jeho výši rozhoduje orgán sociálního zabezpečení příslušný k výplatě důchodu, k němuž je příspěvek vyplácen (ČSSZ, Ministerstvo vnitra ČR, Ministerstvo obrany ČR, Ministerstvo spravedlnosti ČR). Subsidiárně se použijí příslušná ustanovení zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, případně zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. V řízení nelze využít institutu odstranění tvrdosti zákona.

Osobám, kterým nárok na výplatu důchodu vznikl před 1. lednem 2006, náleží zvláštní příspěvek od splátky důchodu splatné v lednu 2006. Ostatním osobám náleží příspěvek ode dne přiznání důchodu – v takovém případě se příspěvek přiznává v již valorizované výši, přičemž pro účely valorizace se vychází z právní fikce, že příspěvek byl přiznán v roce 2006.

³⁹⁷ Popř. jim takový důchod není vyplácen jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnů důchodů podle předpisů účinných před 1. lednem 1996. **Pobíráním důchodu** po čs. politickém vězni, kterému byl důchod upraven jako účastníku odboje, se rozumí i situace, kdy tento účastník národního boje za osvobození splňoval podmínky pro úpravu důchodu, avšak ke dni svého úmrtí starobní ani plný invalidní důchod nepobíral.

³⁹⁸ Nárok na zvláštní příspěvek však nemají osoby, které pobírají vdovský důchod po osobách, s nimiž neuzavřely manželství (družky) anebo jejich manželství zaniklo rozvodem (rozvedené manželky).

³⁹⁹ Povinnou valorizaci je třeba provést v případě, že úhrnný index cen v pravidelné veřejné hromadné vnitrostátní železniční a autobusové dopravě, za vnitrostátní telefonní služby a za tuzemské lázeňské nebo rekreační pobyty vzroste aspoň o 5%, a to vždy za období kalendářního roku, nebo za období více let, pokud podmínka aspoň 5% růstu úhrnného indexu cen v předchozím roce nebyla splněna.

Zvláštní příspěvek nepodléhá zdanění ani výkonu rozhodnutí.

Jednorázová peněžní částka měla být na základě tohoto zákona poskytnuta osobám, kterým dosud nebyla poskytnuta jednorázová peněžní částka podle zákonů č. 39/2000 Sb. (viz dále) a č. 261/2001 Sb., neboť to pro ně tyto zákony z důvodu **rozhodné doby nedosahující 3 měsíců** (jde-li o čs. partyzány 2 měsíců - viz dále) neumožňovaly. To se tedy týká mj. i osob uvedených v ust. § 1 odst. 3 zákona č. 261/2001 Sb., tj. občanů České republiky, kteří byli v době od 15. března 1939 do 8. května 1945 **z rasových nebo náboženských důvodů soustředěni do vojenských pracovních táborů na území Československa** v jeho hranicích z 29. září 1938, nebo **kterí se z těchto důvodů na tomto území ukrývali celkem po dobu kratší než 3 měsíce** a pokud za tuto dobu již neobdrželi jednorázovou peněžní částku podle zákona č. 217/1994 Sb.

Jak výše uvedeno, mohlo jít v konkrétních případech o osoby disponující osvědčením podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. v kategorii „čs. politický vězeň“, pokud **splnily podmínku persekuce z rasových či náboženských důvodů** (Židé, Romové). Ostatní čs. političtí vězni ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. oprávnění z nároku na jednorázovou peněžní částku podle tohoto zákona nebyli. Dávka nenáležela ani osobám pozůstalým po těchto „ukrývaných“ osobách.

Při splnění podmínek uvedených v ust. § 1 odst. 2 zákona č. 261/2001 Sb. náleží jednorázová peněžní částka podle zákona č. 357/2005 Sb. též vdovám a vdovcům po „ukrývaných“ osobách (nikoliv však družkám „ukrývaných“ osob nebo osobám, jejichž manželství s „ukrývaným“ zaniklo rozvodem), případně sirotkům po nich⁴⁰⁰.

Výše jednorázové peněžní částky činila pro přímé účastníky „ukrývání“ trvajících méně než 3 měsíce částku 30.000 Kč, pro pozůstalé osoby pak polovinu této částky, tj. 15.000 Kč.

Jednorázová peněžní částka byla poskytnuta nezávisle na tom, zda její beneficiant je či není poživatelem důchodu z českého důchodového pojištění. O nároku, výši a výplatě rozhodovala na návrh oprávněného zásadně ČSSZ (s výjimkou případů, kdy žadatel byl poživatelem důchodu vypláceného některým z resortních orgánů sociálního zabezpečení). Nárok bylo nutno uplatnit formou písemné žádosti v prekluzivní lhůtě do 31. 12. 2006 (z důvodu, že tento den připadl na neděli, byla tato procesní lhůta orgánem aplikujícím právní úpravu prodloužena až na nejbližší pracovní den, tj. úterý 2. ledna 2007).

Subsidiární použití zákona o organizaci a provádění sociálního zabezpečení ani zákona o důchodovém pojištění (včetně možnosti využití institutu odstranění tvrdosti zákona) zde nepřípadalo v úvahu; možné bylo pouze subsidiární použití správního řádu.

Jednorázová peněžní částka nepodléhala dani z příjmu ani odvodu pojistného na zdravotní pojištění.

Dávky vyplácené na základě zákona č. 357/2005 Sb. byly (jsou) poskytovány ze samostatné kapitoly státního rozpočtu, tj. ze zdroje odlišného od fondu, z něhož jsou poskytovány dávky důchodového pojištění.

⁴⁰⁰ Děti, jejichž oba rodiče jako účastníci národního boje za osvobození padli nebo jeden z rodičů jako účastník národního boje za osvobození v národním boji za osvobození padl a druhý z rodičů v té době již nežil, pokud ke dni úmrtí později zemřelého rodiče nedosáhly věku 18ti let.

4.2.3 Příslušníci čs. zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945

Dalším článkem řetězce právních předpisů souvisejících s polistopadovým odškodňováním účastníků národního boje za osvobození se stal zákon č. 39/2000 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky příslušníkům čs. zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939 až 1945⁴⁰¹.

Personální působnost zákona dopadá předně na osoby, které jsou ke dni podání žádosti občany ČR⁴⁰², a které

- splňují podmínky uvedené v ust. § 1 odst. 1 bodě 1 písm. a) a b) a ust. § 2 odst. 1 bodech 1 až 3 zákona č. 255/1946 Sb.^{403,404} (jsou přímými účastníky zahraničního odboje), a

⁴⁰¹ Účinnost od 1. března 2000.

⁴⁰² V souvislosti se zákonem č. 39/2000 Sb. řešil Nejvyšší správní soud mj. otázku, zda kritérium vázanosti odškodňovacích nároků na státní občanství ČR v době podání žádosti lze považovat za diskriminační či nikoliv. Řešení vyznělo pro účastníka řízení negativně:

Podmínku českého státního občanství v ustanovení § 1 odst. 1 a 3 zákona č. 39/2000 Sb., nelze považovat za diskriminující, a to ani s přihlédnutím k ustanovením čl. 2 a 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech.

Mezinárodní pakt o občanských a politických právech upravuje princip rovnosti v čl. 2 odst. 1 a čl. 26. Rovnost dle prvního z citovaných ustanovení má povahu akcesorickou, čili vztahuje se pouze na rovnost v těch právech, která Pakt zakládá; nárok vojenských veteránů na výplatu podobných zvláštních částek mezi ně zařazen není. Čl. 26 normuje jednak rovnost před zákonem a jednak vyloučení diskriminace. V demonstrativním výčtu důvodů vylučujících nerovný přístup přitom není obsaženo státní občanství. Je možno dodat, že Výbor OSN pro lidská práva v opakovaně vyjádřeném názoru připustil při aplikaci čl. 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech nerovnost, je-li vyloučena libovůle, resp. pokud takovou nerovnost založí rozumné a objektivní rozlišovací znaky (reasonable and objective criteria).

Rozlišovací znak státního občanství považuje Nejvyšší správní soud nejen za objektivní, ale také za "rozumný". Smyslem zákona tu bylo poskytnout finanční plnění válečným veteránům, o nichž je dostatečně známo, že jejich zásluhy bývalý režim nejen neoceníl, ale mnohdy služba v zahraniční nebo cizí armádě se stala záminkou pro šikánování a postihy. Nešlo tu o přiznání něčeho, na co již dříve existoval nárok, který by byl upřen, ale o vytvoření a přiznání nároku, kterého tu před tím vůbec nebylo. Je pak logické, že zákonodárce omezil tuto formu dodatečného finančního ocenění válečných zásluh jen na ty osoby, které dosud jsou státními občany této republiky. Navíc je soudy z jeho činnosti známo, že někteří bývalí státní občané Československa, kteří naturalizací nabyli státní občanství USA a pozbyli tak čs. státní občanství, v průběhu devadesátých let požádali o jeho nové udělení a bylo jim vyhověno; nároky podle zákona č. 39/2000 Sb. jim pak mohly být přiznány).

Na závěr je třeba připomenout také to, že žalobcův odkaz na problematiku státního občanství v restitučních předpisech (neboť těch se týkala stanoviska Výboru OSN pro lidská práva) nelze vztáhnout na problematiku zákona č. 39/2000 Sb. Zatímco v restitučních předpisech šlo doslova o restituci dřívějšího právního stavu s cílem odstranit protiprávní a nezákonné zásahy především do vlastnických práv, smyslem zákona č. 39/2000 Sb. bylo naopak napravit křivdy faktické a založit právní nároky zcela nové, jimiž bude vyjádřeno ocenění válečných veteránů. Za této situace tím spíše nic nemůže bránit státu, aby vznik těchto nových právních poměrů omezil jen na určitý okruh osob, zásadně podmíněný českým státním občanstvím.

Proto soud uzavřel, že nedostatek žalobcova českého státního občanství jej z nároku podle zákona č. 39/2000 Sb. vylučuje, a protože za této situace zkoumání případného splnění druhé podmínky (zda žalobce je nebo není ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb. příslušníkem československé armády v zahraničí) nemá již právní význam, žalobu jako nedůvodnou zamítl.

(Rozsudek NSS ze dne 21. 8. 2003, sp. zn. 6 A 540/2002, Sb. NSS č. 21/2003)

⁴⁰³ *Jestliže zákon č. 39/2000 Sb. vymezuje status účastníka národního boje za osvobození odkazem na zákon č. 255/1946 Sb., použije se nejen pozitivního výčtu stanoveného v § 1 odst. 1 a v § 2 odst. 1 cit. zákona, ale též negativního výčtu obsaženého v § 1 odst. 3 tohoto zákona, třebaže na něj zákon č. 39/2000 Sb. výslovně neodkazuje. Pokud ministr obrany nepovolil žalobci v souvislosti se službou v nepřátelské armádě výjimku (ust. § 1 odst. 3 písm. a) zákona č. 255/1946 Sb.), nelze se úspěšně domáhat jednorázové částky podle zákona č. 39/2000 Sb., neboť na uvedenou výjimku není právní nárok. (Rozsudek NSS ze dne 15. 10. 2003, sp. zn. 5 A 523/2003, Sb. NSS č. 550/2005.)*

⁴⁰⁴ *Vzhledem k takto definovanému okruhu oprávněných osob byli z nároku na jednorázovou peněžní částku vyloučeni příslušníci první československé armády na Slovensku (ti jsou považováni za samostatnou kategorii – ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. c) zákona č. 255/1946 Sb.).*

Dále byli vyloučeni též příslušníci čs. armádního sboru v SSSR (ust. § 1 odst. 1 bod 1. písm. a) zákona č. 255/1946 Sb.), jejichž služba byla kratší než tři měsíce a v odbojové činnosti pokračovali jako příslušníci první čs. armády na Slovensku. S těmi počítal až pozdější zákon č. 261/2001 Sb. (viz další text).

- bylo jim o tom vydáno osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb., případně mají doklad, který toto osvědčení nahrazuje⁴⁰⁵ (jedná se o hmotně právní podmínku nároku – jde o koncepci, ke které zákonodárce přistoupil pravděpodobně po negativních zkušenostech s úpravou zákona č. 217/1994 Sb.).

Do okruhu oprávněných spadají rovněž **vdovy a vdovci** po přímých účastnících zahraničního odboje, kteří jsou občany ČR, pokud jejich manželství trvalo v době účasti manžela v národním boji za osvobození (nebo bylo z důvodu nemožnosti uzavřít manželství v období do 5. května 1945 uzavřeno nejpozději do 31. prosince 1945⁴⁰⁶) a jejich manžel buď padl nebo kdykoli později zemřel, ale i vdovy a vdovci, kteří posléze uzavřeli nové manželství.

Výše odškodnění (jednorázové peněžní částky) nebyla u všech oprávněných jednotná – lišila se v závislosti na délce odbojové činnosti, event. na jejich důsledcích. Pravidla pro určení výše odškodnění řešilo ust. § 4 cit. zákona, a to následujícím způsobem:

- osobám, které konaly vojenskou službu⁴⁰⁷ v čs. zahraničních armádách nebo ve spojeneckých armádách v letech 1939 až 1945⁴⁰⁸ po dobu **alespoň jednoho roku**, náležela dávka ve výši 120.000 Kč plus 1.000 Kč za každý další měsíc⁴⁰⁹ vykonané vojenské služby přesahující jeden rok této služby;

⁴⁰⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že u mnoha oprávněných se tyto doklady již v evidenci správního orgánu nacházely (byly využity v souvislosti s nároky účastníků odboje přiznanými předchozími odškodňovacími předpisy), měl účastník řízení povinnost předložit uvedený doklad jen v případě, že k tomu byl příslušným rozhodujícím orgánem vyzván.

Dokladem nahrazujícím osvědčení vydané podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb., pro účely poskytnutí jednorázové peněžní částky podle zákona č. 39/2000 Sb., může být např. i vojenská knížka, dokládající účast oprávněné osoby ve spojenecké armádě. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 1. 8. 2000, sp. zn. 2 A 808/2000 – SJS č. 696/2000.)

Dokladem nahrazujícím osvědčení mohlo být též potvrzení Ministerstva obrany ČR vydané namísto osvědčení jen proto, že účastník odboje již zemřel, účastník odboje nebyl v rozhodném období čs. státním občanem, účastník odboje v době podání žádosti o osvědčení žil trvale v cizině.

Dokladem nahrazujícím osvědčení však samozřejmě nemohlo být potvrzení vydané namísto osvědčení proto, že žadatel nespĺňoval podmínky pro vydání osvědčení stanovené zákonem č. 255/1946 Sb. z důvodu existence některé z tzv. zákonných překážek (takové potvrzení obsahuje dovětek, že nenahrazuje osvědčení) – takové potvrzení je naopak důkazem toho, že podmínky pro poskytnutí jednorázové peněžní částky splněny nejsou. Odmítlo-li Ministerstvo obrany ČR osvědčení pro nesplnění podmínek vydat, nemůže existovat ani doklad, který by je nahrazoval.

⁴⁰⁶ Vloženo dodatečně zákonem č. 261/2001 Sb. (§ 10) s účinností od 26. 7. 2001 s prekluzivní lhůtou pro uplatnění nároku do 31. prosince 2002. Jde o ideový posun i ve vztahu k obdobné problematice řešené zákonem č. 217/1994 Sb. (tento vyžadoval existenci manželství již v době postižení).

⁴⁰⁷ *Neexistuje důvod, aby se za dobu konání vojenské služby pro účely poskytnutí jednorázové peněžní částky podle zákona č. 39/2000 Sb., považovala pouze doba polní služby (tj. služby v bojových jednotkách – pozn. aut.) a nikoli i další doba započtená v rámci vydání osvědčení podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 18. 7. 2000, sp. zn. 2 A 801/2000 – SJS č. 680/2000.)*

⁴⁰⁸ Toto časové rozmezí je nutno vykládat systematicky v souvislosti s ust. § 15 zákona č. 255/1946 Sb., které přesně vymezuje zánik vlastnosti osoby coby účastníka národního boje za osvobození.

Odpůrce (orgán rozhodující o výši dávky) se odvolává na ustanovení § 15 odst. 2 zákona č. 255/1946 Sb., co se týče ukončení doby strávené ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození. V tomto směru se soud s právním názorem odpůrce naprosto ztotožňuje, neboť zákon nezná žádnou výjimku a stanoví jednotně konec doby strávené ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození, a to pro daný okruh případů na den 5. 5. 1945. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 9. 11. 2000, sp. zn. 2 A 811/2000 – SJS č. 721/2000.)

⁴⁰⁹ Za nedopatření lze považovat skutečnost, že zákon č. 39/2000 Sb. nedefinuje pro své účely pojem „měsíc“, což způsobilo v praxi jistě komplikace. Správní orgán aplikující tento předpis hledal inspiraci v obecných hmotně právních předpisech (např. v občanském zákoníku). Zastával ve svých výkladových materiálech stanovisko, že hodnotitelným je pouze každý celý měsíc, nikoliv případný měsíc započatý. Za **vykonaný měsíc** považoval dobu počínající dnem, který se číselně shoduje s číslem dne zahájení vojenské služby a končící dnem, který předchází dni, který se v následujícím měsíci číselně shoduje s číslem dne zahájení vojenské služby (např. 21. 11. až 20. 12.). Neobsahoval-li poslední měsíc účasti v odboji takový den, považovala se za vykonaný měsíc doba počínající dnem, který se číselně shodoval s číslem dne zahájení účasti v odboji, v předchozím kalendářním měsíci a končící posledním kalendářním dnem následujícího měsíce (např. 31. 1. až 28. 2.). Jisté modifikace tohoto pravidla se pak použily v případech, kdy vojenská služba nebyla vykonávána nepřetržitě

- osobám, které prokázaly, že v boji byly zraněny a v důsledku tohoto zranění jim byl přiznán plný nebo částečný invalidní důchod⁴¹⁰, náležela dávka ve výši 120.000 Kč, nebyl-li pro ně výhodnější výpočet podle předchozího odstavce (v případě, že odbojář utrpěl v boji invalidizující zranění, nebyla tedy pro stanovení její výše rozhodná délka doby odbojové činnosti, ledaže by tato trvala déle než jeden rok);
- osobám, které konaly vojenskou službu v čs. zahraničních armádách, popř. ve spojeneckých armádách v letech 1939 až 1945 po dobu kratší než jeden rok, avšak delší než tři měsíce⁴¹¹, náležela dávka ve výši 60.000 Kč;
- vdovám a vdovcům po příslušnících čs. zahraničních nebo spojeneckých armád, kteří v boji nepadli, náležela dávka ve výši jedné poloviny částky, na kterou by měl nárok zesnulý manžel;
- vdovám a vdovcům, jejichž manžel v boji padl⁴¹², náležela dávka ve výši 120.000 Kč (v tomto případě opět nezáleželo na délce doby odbojové činnosti manžela – mohla být i kratší než tři měsíce).

Jak z výše uvedené enumerace vyplývá, sirotci (jakkoliv definovaní) po příslušnících armád do okruhu odškodňovaných osob nespádali. V tom lze spatřovat jistou nerovnost oproti právním úpravám zakládajícím odškodňovací nároky ostatních kategorií účastníků národního boje za osvobození a osob po nich pozůstalých.

Jednorázová peněžní částka byla poskytována bez vazby na existující důchodové nároky jejího příjemce. Státním orgánem příslušným k rozhodování o jednorázové peněžní částce a k její výplatě byla zásadně Česká správa sociálního zabezpečení (v případech, kdy žadatel pobíral důchod z důchodového pojištění vyplácený orgánem sociálního zabezpečení příslušníku ozbrojených sil nebo ozbrojených sborů, byl pak orgánem příslušným k rozhodování o nároku na dávku a k její výplatě tento orgán).

O přiznání této formy odškodnění se rozhodovalo pouze na návrh oprávněné osoby, který bylo nutno podat formou písemné žádosti (tiskopis nebyl zákonem předepsán) u příslušného orgánu, a to nejpozději v prekluzivní lhůtě do 30. června 2001. Byl-li nárok včas uplatněn, avšak nebylo o něm rozhodnuto (případně částka nebyla vyplacena) do dne úmrtí oprávněné osoby, přecházel nárok na její dědice.

(součet „zbytkových“ dnů). Podle názoru autora této disertace bylo vhodnější vydat se cestou výkladového principu „per analogiam iuris“ a vypomoci si pro tento účel jednoduchým pravidlem uvedeným v ust. § 4 odst. 2 za středníkem: „měsícem věznění nebo internace se rozumí 30 kalendářních dnů.“

⁴¹⁰ Pro přiznání odškodnění podle § 4 odst. 2 zákona č. 39/2000 Sb. je rozhodující, že invalidní důchod byl přiznán v důsledku zranění v boji a je lhůstojné, jaká míra poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti byla spojena s jeho přiznáním. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 15. 3. 2001, sp. zn. 2 A 841/2000, SJS č. 799/2001.)

Invalidním důchodem je třeba rozumět i dávku poskytnutou na základě zákona č. 164/1946 Sb., o péči o vojenské a válečné poškozence a oběti války (tzv. zaopatřovací požitky – viz výše).

⁴¹¹ Příslušníkům, byť i jsou nesporně osobami, spadajícími pod obecně vymezený okruh osob dle § 1 zákona, kteří však nesplňují podmínky vymezené § 4 odst. 1 až 3 zákona, tj. těm, kteří konali vojenskou službu v čs. armádě v zahraničí nebo ve spojeneckých armádách v rozhodné době, ale konali ji po dobu kratší než tři měsíce a přitom v boji nebyli zraněni tak, že by jim v důsledku tohoto zranění byl přiznán invalidní důchod, zákon odškodnění nepřiznává, resp. nestanoví, že jim náleží jakákoliv jednorázová částka (rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 30. 1. 2001, sp. zn. 5 A 522/2000 – SJS č. 1010/2002).

⁴¹² Podle aplikovaného výkladu ČSSZ je nutno podmínku „padl v boji“ považovat za splněnou zejména v případech, kdy je v úmrtím listě jako příčina smrti uvedeno např. „zastřelen“, „popraven“, „padl“, „sestřelen“ apod.

Eventuelní souběh nároků na více jednorázových peněžních částek byl řešen na základě absorpční zásady⁴¹³ (poskytovala se pouze ta z nich, která byla vyšší).

Na řízení bylo možno subsidiárně použít správní řád (zákon č. 71/1967 Sb.), subsidiární použití zákona o organizaci a provádění sociálního zabezpečení (včetně možnosti využít institutu odstranění tvrdosti zákona), případně zákona o důchodovém pojištění, bylo vyloučeno.

Příslušníci čs. zahraničních armád i příslušníci zahraničních armád spadají rovněž do rámce personální působnosti **zákonu č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů.** Jak výše uvedeno, tento předpis založil jeho adresátům tři samostatné navzájem se nevylučující nároky. Konkrétní příslušník armády by tedy mohl být v ideálním případě oprávněným z každé z nich.

Příplatek k důchodu náležel (náleží) při splnění podmínek přesně definovaných v ust. § 1 cit. zákona příslušníkům armády (tj. přímým účastníkům národního boje za osvobození). Dále bylo (je) možno přiznat tuto pravidelně se opakující dávku osobám po nich pozůstalým, tj. vdovám či vdovcům, popř. sirotkům.

Nezbytným předpokladem přiznání příplatku k důchodu je skutečnost, že jeho beneficiant je poživatелеm důchodu z českého důchodového pojištění, jakož i skutečnost, že disponuje osvědčením vydaným podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

Zvláštní příspěvek k důchodu (pravidelná měsíčně se opakující dávka) je příslušníkům armád poskytován za nezbytného předpokladu, že jsou poživateli starobního, plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu, který byl upraven podle pravidel o důchodech účastníků odboje (ust. § 94 zákona č. 155/1995 Sb.).

Jednorázová peněžní částka směřovala k příslušníkům armády, jejichž odbojová činnost **nemohla být odškodněna** na základě zákona č. 39/2000 Sb. z důvodu, že tato činnost trvala po dobu právě tří měsíců nebo kratší⁴¹⁴. Pravidla pro počítání měsíců byla obdobná, jako v případě zákona č. 39/2000 Sb.

Podrobněji je výkladu k těmto dávkám věnován prostor výše v kapitole 4.2.2.

⁴¹³ *Splňuje-li oprávněná osoba současně podmínky podle § 1 odst. 1 a § 1 odst. 2 zákona č. 39/2000 Sb., tedy jednak jako účastnice národního boje za osvobození konající vojenskou službu v čs. zahraničních armádách a jednak jako vdova po účastníku národního boje za osvobození konajícího vojenskou službu v čs. zahraničních armádách, pak má nárok na tu jednorázovou peněžní částku podle tohoto zákona, která je vyšší. (Rozsudek NSS zde 9. 7. 2003, sp. zn. 7 A 523/2002, Sb. NSS č. 250/2004.)*

⁴¹⁴ Nespadají sem tedy:

- osoby, jejichž vojenská služba v armádě přesáhla tři měsíce,
- osoby, jejichž vojenská služba tuto dobu sice nepřesáhla, avšak odškodnění jim bylo poskytnuto podle zákona č. 39/2000 Sb. proto, že jim byl přiznán invalidní důchod (plný nebo částečný) pro invaliditu nastalou následkem zranění utrpěného v boji,
- osoby, které konaly vojenskou službu v čs. armádním sboru v SSSR sice po dobu nepřesahující tři měsíce, avšak tato doba s dobou jejich vojenské služby v první čs. armádě na Slovensku přesáhla dobu tří měsíců (nároky těchto osob řešil zákon č. 261/2001 Sb.).

4.2.4 Ostatní kategorie účastníků národního boje za osvobození

Dovršení polistopadového procesu odškodnění účastníků národního boje za osvobození formou jednorázové peněžní částky měl přinést zákon č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb.⁴¹⁵. Jak vyplývá z důvodové zprávy k tomuto předpisu, dosavadní odškodňovací normy, tj. zákon č. 217/1994 Sb. a zákon č. 39/2000 Sb. (i předpisy vztahující se k problematice III. odboje – zákony o soudních a mimosoudních rehabilitacích), „splnily svůj účel, avšak nepostihly všechny následky a důsledky persekuce, zejména u účastníků národního boje za osvobození na domácí půdě. Předkladatelé tohoto zákona chtějí touto cestou narovnat vztah mezi jednotlivými skupinami účastníků národního boje za osvobození.“

Personální působnost předpisu tedy dopadala na následující kategorie účastníků národního boje za osvobození⁴¹⁶, pokud splňují nezbytnou podmínku **občanství ČR**⁴¹⁷ ke dni podání žádosti o odškodnění:

- 1) **příslušníci první čs. armády na Slovensku** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb.),
- 2) **českoslovenští partyzáni** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb., zákon č. 34/1946 Sb.),
- 3) **osoby, které se zúčastnily po dobu alespoň tří měsíců soustavnou činností zahraničního nebo domácího hnutí, směřujícího přímo k osvobození republiky Československé** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. e) zákona č. 255/1946 Sb.),
- 4) **účastníci Slovenského národního povstání** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. e) zákona č. 255/1946 Sb.),
- 5) **účastníci povstání v květnu 1945, kteří za boje padli nebo byli těžce zraněni nebo utrpěli těžkou poruchu zdraví** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb.),
- 6) **českoslovenští dobrovolníci ve Španělsku v letech 1936 až 1939** (ust. § 1 odst. 1 bod 2 zákona č. 255/1946 Sb.),
- 7) **příslušníci stráže obrany státu, kteří v roce 1938 v souvislosti s bojem proti nepřátelské protistátní činnosti v pohraničí utrpěli újmu na životě, osobní svobodě nebo zdraví** (ust. § 1 odst. 2 zákona č. 255/1946 Sb., nařízení vlády č. 270/1936 Sb.).

Jak bylo zmíněno v předchozích podkapitolách disertace, vztahoval se tento předpis též na skupiny osob, které by bylo z koncepčního hlediska vhodnější zařadit do rámce předchozích odškodňovacích úprav, avšak „zapomnělo se na ně“, tedy na:

- 8) **příslušníky čs. armády v zahraničí nebo osoby konající vojenskou službu v čs. armádě v zahraničí** (ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. a) zákona č. 255/1946 Sb.), **pokud byli příslušníky čs. armádního sboru v SSSR a konali**

⁴¹⁵ Účinnost od 26. 7. 2001.

⁴¹⁶ Zákon č. 261/2001 Sb. používá pro svoje účely termín (legislativní zkratku) „účastník národního boje za osvobození“ v užším smyslu než jeho předchůdce, zákon č. 255/1946 Sb. (ust. § 1 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb.).

⁴¹⁷ ust. § 1 odst. 4 zákona č. 261/2001 Sb.

tam službu sice kratší než tři měsíce, avšak společně se službou příslušníka první čs. armády na Slovensku jejich vojenská služba trvala alespoň tři měsíce⁴¹⁸,

- 9) osoby, které byly v době od 15. března 1939 do 8. května 1945 z rasových nebo náboženských důvodů soustředěny do vojenských pracovních táborů na území Československa v jeho hranicích z 29. září 1938 nebo které se z týchž důvodů na tomto území ukrývaly po dobu celkem nejméně tří měsíců a pokud za tuto dobu již neobdržely jednorázovou peněžní částku podle zákona č. 217/1994 Sb. (parciálně ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. c) zákona č. 255/1946 Sb.)⁴¹⁹.

Kromě nároků pro přímé účastníky národního boje za osvobození zakládá tento předpis též nároky pro osoby po nich pozůstalé, tedy pro:

- 10) vdovy a vdovce, jejichž manželství trvalo v době účasti manžela v národním boji za osvobození nebo bylo z důvodu nemožnosti uzavřít manželství⁴²⁰ v rozhodné době uzavřeno nejpozději do 31. prosince 1945 a jejichž manžel buď padl nebo kdykoliv později zemřel^{421,422},
- 11) děti, jejichž oba rodiče jako účastníci národního boje za osvobození padli nebo jeden z rodičů jako účastník národního boje za osvobození v tomto boji padl a druhý z rodičů v té době již nežil⁴²³, pokud ke dni úmrtí později zemřelého rodiče nedosáhly věku 18ti let.

Vedle státního občanství ČR byla další nezbytnou hmotně právní podmínkou nároku na dávku dispozice žadatele osvědčením podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb., případně jiným dokladem, který toto osvědčení nahrazuje, nebo ověřeným opisem potvrzení vydaného podle § 5 zákona č. 34/1946 Sb., jímž se vymezuje pojem čs. partyzána. Tyto doklady se z důvodu procesní ekonomie předkládaly až na výzvu orgánu příslušného k vydání rozhodnutí (předpokládalo se, že se již ve správním spisu nacházejí z důvodu jejich souvislosti s odškodňovacími důchodovými nároky založenými předchozími právními úpravami).

Výše odškodnění (jednorázové peněžní částky) se stanovila podle obdobných pravidel a v obdobné výši, jako v případě zákona č. 39/2000 Sb., tedy:

⁴¹⁸ Podrobněji k této skupině osob výše v kapitole 4. 2. 3.

⁴¹⁹ Podrobněji k této skupině osob výše v kapitole 4. 2. 2.

⁴²⁰ Zákon nestanovil, jakým způsobem měla být prokazována nemožnost uzavřít manželství tak, aby trvalo v době účasti manžela v národním boji za osvobození. Správní orgán proto pro tento účel vycházel z čestného prohlášení žadatele.

⁴²¹ Z této dílky lze dovodit, že má-li být žádost vdovy/vdovce o odškodnění úspěšná, muselo manželství trvat až do smrti účastníka odboje, tj. zaniknout smrtí a nikoliv rozvodem. Skutečnost, že vdova/vdovec po smrti manžela (účastníka odboje) uzavřel nové manželství, nároku na odškodnění nebrání. Vztah druh - družka je z nároku vyloučen.

⁴²² Z povahy odškodňovací dávky vyplývá, že nárok na odškodnění podle tohoto zákona mohl být vdově (vdovci) přiznán pouze v případě, že jednorázová peněžní částka podle tohoto zákona nebyla předtím přiznána přímému účastníkovi odboje (zesnulému až v době účinnosti předpisu).

⁴²³ Tato podmínka se dle rozhodovací praxe správního orgánu považovala za splněnou též v případech, kdy nebylo otcovství určeno (uznáno), přičemž matka padla jako účastnice odboje. Dítětem se rozumělo dítě pokrevní nebo osvojené.

- přímému účastníku národního boje za osvobození, jehož účast v tomto boji trvala **alespoň jeden rok**, náleželo 120.000 Kč plus 1.000 Kč za každý další měsíc⁴²⁴ účasti v odboji,
- přímému účastníku, který byl v národním boji za osvobození zraněn, v důsledku čehož mu byl přiznán plný invalidní důchod, částečný invalidní důchod, invalidní důchod nebo přídavek k důchodu⁴²⁵, náleželo (bez ohledu na délku doby jeho odbojové činnosti) 120.000 Kč⁴²⁶,
- přímému účastníku národního boje za osvobození, jehož účast v tomto boji trvala **po dobu kratší než jeden rok, avšak alespoň tři měsíce** (alespoň dva měsíce, šlo-li o čs. partyzána), náleželo 60.000 Kč,
- vdově, vdovci, příp. dětem (sirotkům) náležela zásadně polovina částek uvedených výše; šlo-li však o situaci, kdy účastník odboje padl, byl na něm vykonán trest smrti nebo zemřel při věznění, náležela pozůstalé osobě částka 120.000 Kč.

Celková doba účasti v jednotlivých druzích národního boje za osvobození se pro účely stanovení výše odškodňovací částky počítala. Šlo-li však o dobu služby v první čs. armádě na Slovensku, připočetla se k ní ještě eventuelní doba účasti v čs. armádním sboru v SSSR (která byla kratší než tři měsíce), a takto sečtená doba se připočetla k celkové době účasti v odboji.

Dávka byla poskytována bez vazby na existující důchodové nároky jejího poživatele. K rozhodování o nároku a výši jednorázové peněžní částky, jakož i o její výplatě oprávněné osobě, byla zásadně příslušná ČSSZ. Byl-li žadatelem poživatel důchodu vypláceného orgánem sociálního zabezpečení některého z jiných resortů (ministerstvo vnitra, obrany, spravedlnosti), rozhodoval o dávce tento orgán. Správní řízení bylo zahajováno výlučně k žádosti oprávněného (dispoziční zásada).

Nárok bylo nutno uplatnit písemnou žádostí (forma nebyla zákonem předepsána) u orgánu příslušného k vydání rozhodnutí, a to nejpozději v **prekluzivní lhůtě do 31. prosince 2002**.

Vyplacená dávka nepodléhala dani z příjmu, ani se nezahrnovala do vyměřovacího základu pro výpočet pojistného na veřejné zdravotní pojištění.

Jak bylo výše uvedeno, zákonem č. 261/2001 Sb. měl být moderní odškodňovací proces ukončen. Jak se však posléze ukázalo, zákonodárce tento svůj záměr postupem času přehodnotil. Reparační nároky osobám spadajícím do kategorií účastníků národního boje za osvobození, jimž je věnována tato kapitola, založil též shora zmiňovaný **zákon č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů**. O charakteru těchto nároků (příplatek k důchodu, zvláštní příspěvek k důchodu, jednorázová peněžní

⁴²⁴ Pravidla pro počítání času byla v případě tohoto zákona stejná jako u zákona č. 39/2000 Sb. (viz výše v poznámce pod čarou u výkladu k tomuto předpisu).

⁴²⁵ Prokazovalo se výměrem invalidního důchodu nebo přídavku k důchodu vydaným podle zákona č. 164/1946 Sb., případně rozhodnutím o přiznání invalidního důchodu vydaným podle předpisů o národním pojištění, sociálním zabezpečení nebo důchodovém pojištění.

⁴²⁶ Nebyl-li pro něj výhodnější výpočet podle předchozího odstavce.

částka) lze uvést totéž, co je zmíněno v předcházející podkapitole (4.2.3.) věnované příslušníkům čs. zahraničních spojeneckých armád. Tímto na ni proto autor odkazuje.

V souvislosti s výkladem zákona č. 357/2005 Sb. nelze ovšem na tomto místě opomenout zmínku o osobách, které se **zúčastnily květnového povstání v Praze** v roce 1945. Těm je totiž v uvedeném zákoně zcela specificky věnována pozornost, a to v ust. § 5 až 7 začleněných do hlavy druhé řešící podmínky nároku na pravidelně se opakující kompenzační dávku jednotné výše – **zvláštní příspěvek k důchodu**. Tento byl (je) ve výši 1.250 Kč měsíčně, tj. v poloviční výši než v jaké náleží účastníkům odboje nebo osobám soudně a mimosoudně rehabilitovaným, poskytován občanům ČR, kteří pobírají starobní, plný invalidní nebo částečný invalidní důchod z českého důchodového pojištění, a kterým Ministerstvo obrany ČR na základě splnění podmínek vymezených v ust. § 7 tohoto zákona vydalo **potvrzení** o účasti na tomto povstání. O vydání tohoto potvrzení bylo nutno požádat ministerstvo do jednoho roku po nabytí účinnosti tohoto zákona, tj. do 1. ledna 2007.

Specifickým přístupem je míněno to, že v daném případě je kompenzační dávka poskytována za činnost definovanou nad rámec zákona č. 255/1946 Sb. Ten totiž považoval za činnost odbojovou, a tedy odškodňovanou, pouze takovou účast na povstání v květnu 1945, při níž dotyčný za bojů padl nebo byl těžce raněn nebo utrpěl těžkou poruchu zdraví⁴²⁷. Zákon č. 357/2005 Sb. zakládá nárok na příspěvek, i když ve snížené výši, též osobám, které takovou újmu na zdraví v rámci své účasti na květnovém povstání neutrpěly. Potvrzení ve smyslu ust. § 7 zákona č. 357/2005 Sb., jakožto **nezbytný hmotně právní předpoklad vzniku nároku na zvláštní příspěvek**, se vydávalo občanům ČR, kteří se v době mezi 30. dubnem 1945 a 12. květnem 1945 alespoň po dobu tří dnů na straně povstalců proti nacistické moci (alternativně) zúčastnili bojů se zbraní, podíleli se na zpravodajské a spojovací činnosti, konali zdravotní či zásobovací službu v terénu v souvislosti s bojovými akcemi nebo byli členy Revoluční české národní rady a nebo povstaleckého velitelství; postačí samozřejmě, byla-li splněna jen některá z těchto alternativně formulovaných podmínek nároku.

4.3 Osoby perzekuované komunistickým režimem

Komunismus, jakožto ideologie založená na totalitních principech, pro které je charakteristické přesvědčení o vlastní dokonalosti a striktní odmítání jakékoliv kritiky⁴²⁸, způsobil v minulosti řadě československých občanů neodčinitelné křivdy, zejména pokud jde o ty osoby, které se pokusily dát jakýmkoliv způsobem najevo svůj nesouhlas s takovým způsobem řízení společnosti či poukázat na chyby nebo slabiny tohoto systému. Jakkoliv se vládnoucí politická reprezentace snažila „uchlácholit“ obyvatelstvo státu neustálým opakováním frází o demokratickém a svobodném charakteru socialistického státu, pokusy občanů projevit svobodně veřejně svoji vůli neshodující se s názory „strany a vlády“, případně i snahy vyvázat se ze svazku s československým státem nezákonným

⁴²⁷ Osoby, které tyto podmínky splňují kumulativně se považují za účastníky národního boje za osvobození ve smyslu ust. § 1 odst. 1 bod 1 písm. f) zákona č. 255/1946 Sb. a z toho titulu mají nárok na vydání osvědčení podle § 8 tohoto zákona. V návaznosti na předložené toto osvědčení jim mohl být důchod upraven jako účastníkům odboje, protože jim na základě ust. § 5 odst. 1 písm. a) a ust. § 6 odst. 1 písm. a) zákona č. 357/2005 Sb. náleží zvláštní příspěvek k důchodu v plné výši, tj. 2.500 Kč.

⁴²⁸ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J., Politologický slovník, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2001, str. 253.

překonáním hranic a útekem do západní civilizace narážely na tvrdý odpor státní moci. Řada osob za takový počin zaplatila životem, v lepším případě pak omezením či ztrátou osobní svobody, politickou diskriminací v zaměstnání či v přístupu ke vzdělání, pozbytím léta pracně budovaného majetku.

Smutná je zejména skutečnost, že komunistická moc používala k prosazování a následné realizaci myšlenek socialismu za současného popírání občanských práv a svobod kromě násilí i právo. Právo v objektivním i institucionálním smyslu, jehož účelem má být zajišťování dohledu nad dodržováním zákonnosti v souladu s hodnotami demokratické společnosti, bylo v duchu myšlenek marxismu-leninismu („právo nemůže být nikdy vyšší než hospodářská soustava a jí podmíněný kulturní vývoj společnosti“) zneužíváno a účelově interpretováno totalitní mocí jako instrument k potlačení vnitrostátního odporu, ať už byl tento projevován mírovými či násilnými prostředky. Komunistický teror byl nejvíce aktuální v období krátce po nástupu komunistické strany k moci, tedy v 50. letech 20. století. Zde docházelo často na základě pouhého nepodloženého podezření k živelnému zahajování přestupkových či trestních řízení ohledně politicky motivovaných správních či trestních deliktů, k uvalování vazby, k účelovému vedení „monstrprocesů“ (s absencí respektování tradičních elementárních zásad trestního řízení souvisejících zejména s objektivním zjišťováním skutkového stavu – zásada materiální pravdy, zásada volného hodnocení důkazů, zásada „in dubio pro reo“ aj.), následnému odsouzení a exemplárnímu potrestání jejich skutečných či domnělých pachatelů. V době, kdy československá společnost měla v živé paměti tragické zkušenosti se zneužíváním práva a jeho důsledky za druhé světové války, opět k tomuto nešvaru sáhla. Další, i když ne již tak silná, vlna represe se pak dostavila v období normalizace, tedy po okupaci ČSSR vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968.

Pozitivně lze zajisté hodnotit, že československá (a posléze) česká společnost byla schopna si tato svá pochybení s odstupem času uvědomit a pokusit se je alespoň částečně napravit či zmírnit⁴²⁹.

Bylo-li v souvislosti s činností účastníků národního boje za osvobození (druhý odboj) hovořeno spíše o oceňovacím charakteru reparačních dávek a snaze zajistit účastníkům odboje důstojné živobytí, v případě účastníků třetího „protikomunistického“ odboje je třeba uvést, že zde se vesměs skutečně jedná o **odškodnění v jeho etymologickém slova smyslu**, tedy o jakousi formu paušalizované náhrady škody způsobené více či méně intenzivními represáliemi aplikovanými komunistickou státní mocí za účelem perzekuce „politicky nespolehlivého“ obyvatelstva. Pokud jde o aktivní činnost proti režimu projevovanou v období let 1948 až 1989 za využití bojových či silových instrumentů, je tato v moderní době oceňována spíše individuálně cestou morálního

⁴²⁹ Lze např. citovat z úvodu publikace autorů Bendy, Gola, Přenosila, Váhaly a Matějčka vydané v euforické atmosféře před vypuknutím událostí „pražského jara“ (rok 1968) jako stručný výklad zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci (Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1968):

„Obrodný proces ... nemůže úspěšně pokračovat bez plné obnovy významu a prestiže práva a zákonnosti jako základu pro humánní, spravedlivé a svými prostředky čestné a slušné řešení společenských rozporů, které nutně vznikají mezi národnostmi, sociálními, profesionálními a jinými zájmovými skupinami občanů ve složitých podmínkách moderního života. Zákon o soudní rehabilitaci, který napravuje újmy vzniklé používáním nepřiměřených a nedobrých způsobů řešení společenských konfliktů, je i v tomto smyslu neobyčejně významnou součástí obrodného procesu.“

zadosti učinění⁴³⁰ než použitím nějaké všeobecně platné oceňovací koncepce. Podrobněji k historickým souvislostem třetího odboje v kapitole č. 2.3.

Jak bylo uvedeno v kapitole č. 3 disertace, zabývá se touto problematikou, pokud jde o oblast sociálního zabezpečení, řada zákonných i podzákonných právních předpisů, z nichž některé pocházejí dokonce již z období před listopadem 1989.

4.3.1 Soudně a mimosoudně rehabilitované osoby

Tato kapitola bude věnována situacím, kdy se zákonodárce rozhodl přímo ze zákona nebo po obnoveném soudním řízení ex post zrušit původní soudní či správní rozhodnutí pro jejich nesoulad s právní úpravou platnou v době jejich vydání, případně (na základě přirozenoprávní teorie) pro nesoulad podkladové právní úpravy se základními principy demokratického právního státu či s mezinárodně právními normami, přičemž se zároveň rozhodl promítnout reparaci újmy způsobené takovým nezákonným rozhodováním do jejich nároků vyplývajících z práva sociálního zabezpečení.

Úvodem je třeba zmínit právní úpravu provedenou **zákonem č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci** (k charakteru této normy, jakož i k okolnostem, za kterých byla vydána, podrobněji v kapitole č. 3).

Zákon ve svém ust. § 28 stanovil pravidlo, podle kterého se doba vazby a výkonu trestu odnětí svobody občana, který byl podle tohoto zákona zcela zproštěn obžaloby^{431,432}, pro účely důchodového zabezpečení posuzovala jako doba pokračování zaměstnání (doba pracovní činnosti), jež občan konal před vzetím do vazby⁴³³ (nástupem trestu⁴³⁴), pokud se tato doba nezapočítávala jako doba zaměstnání již podle předpisů o sociálním zabezpečení⁴³⁵. Totéž platilo o části doby výkonu trestu, po kterou byl trest vykonán neoprávněně, byl-li odsuzující rozsudek zrušen jen zčásti, a též o době, po kterou občan v důsledku výkonu trestu nemohl po svém propuštění vykonávat zaměstnání (pracovní činnost)⁴³⁶. Vykonával-li občan v době nezákonného výkonu trestu práce, které by odůvodňovaly zařazení zaměstnání do I. (II.) pracovní kategorie, posuzoval se výkon těchto prací jako výkon zaměstnání I. (II.) pracovní kategorie.

⁴³⁰ V této souvislosti lze poukázat na případ známý z poslední doby, kdy premiér ČR Topolánek udělil státní vyznamenání účastníkům III. odboje – bratrům Mašínovým. Autor této disertace osobně považuje tento krok premiéra za velmi problematický, zejména s ohledem na způsob, jakým tyto osoby odboj vedly, jakož i s ohledem na následky jejich činnosti a její minimální přínos pro československou (českou) společnost jako celek. (Podrobněji k této problematice v publikaci „Odkaz: Pravdivý příběh bratří Mašínů“ autorky Barbary Masin – vydalo nakladatelství Mladá fronta, Praha 2008, pozn. aut.)

⁴³¹ Ust. § 226 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v tehdy platném znění.

⁴³² Zajímavé je, že toto ustanovení (jak z jeho dikce vyplývá) nebylo možno použít ve prospěch osob, které byly rozhodnutím správního orgánu zařazeny do „tábora nucené práce“ (zákon č. 86/1950 Sb.), popř. do „přechodného ústavu“ (zákon č. 63/1956 Sb.) - nejde o vazbu nebo výkon trestu odnětí svobody.

⁴³³ Ust. §§ 67 až 70 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v tehdy platném znění.

⁴³⁴ Ust. § 321 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v tehdy platném znění.

⁴³⁵ Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 102/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 104/1964 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 105/1964 Sb., o důchodovém pojištění jednotlivě hospodařících rolníků a jiných osob samostatně hospodařících a o poskytování zaopatřovacího příspěvku členům jejich rodin, ve znění pozdějších předpisů.

⁴³⁶ Při výpočtu průměrného měsíčního výdělku (pracovní odměny) se tato doba považovala za „dobu vyloučenou“, bylo-li to pro dotyčného výhodnější.

Podle předpisů o sociálním zabezpečení platných v době vydání zákona o soudní rehabilitaci se, jak výše uvedeno, k hlavním kritériím **pozitivně** ovlivňujícím nárok a výši dávky důchodového zabezpečení řadila především délka výkonu práce v konkrétní pracovní kategorii, délka doby zaměstnání a výše výdělků za rozhodné období, z nichž se vypočítával průměrný měsíční výdělek. Naopak negativní vliv ve vztahu k nárokům na dávky důchodového zabezpečení, jejich výši a výplatu mělo odsouzení osoby k trestu odnětí svobody, či k trestu ztráty čestných práv občanských nebo ztráty občanské cti.

Negativní vliv odsouzení se projevoval zejména v **těchto rovinách**:

- 1) Doba výkonu trestu odnětí svobody před 1. lednem 1953 se do doby zaměstnání vůbec nezapočítávala. Doba výkonu tohoto trestu v období od 1. ledna 1953 se do doby zaměstnání rovněž nezapočítávala; byl-li však odsouzený v době výkonu trestu odnětí svobody zařazen k pravidelnému výkonu práce v rozsahu obvyklém u běžných pracovníků, dobu zaměstnání tím získával, ovšem za méně výhodných podmínek – tato doba se vždy považovala za výkon práce ve III. pracovní kategorii (byť byla fakticky vykonávána činnost odpovídající svým charakterem zařazení do některé z preferovaných pracovních kategorií), za výdělek odsouzeného se pak považovala odměna poskytovaná mu (samozřejmě v minimální výši) nápravným zařízením, v němž práci vykonával.
- 2) Došlo-li k odsouzení osoby ke ztrátě čestných práv občanských, event. ke ztrátě občanské cti⁴³⁷, nemohl být odsouzenému vyplácen důchod ze sociálního zabezpečení po dobu trvání tohoto trestu. Nejednalo se tedy o zánik nároku na důchod, pouze o zánik nároku na jeho výplatu.
- 3) Zákon č. 40/1958 Sb., o úpravě důchodů některých odsouzených osob, ve znění zákona č. 18/1959 Sb., umožňoval komisím sociálního zabezpečení příslušných okresních národních výborů (okresním dávkovým komisím) v době od 23. 7. 1958 do 31. 7. 1965 na základě správního uvážení snížit či odejmout důchod osobám pravomocně odsouzeným (případně jejich pozůstalým) k trestu přísnějším než je trest odnětí svobody v délce trvání dvou let, byl-li tento trest udělen pro úmyslný trestný čin proti republice⁴³⁸, pro úmyslný trestný čin hospodářský⁴³⁹, pro úmyslný trestný čin proti majetku v socialistickém vlastnictví⁴⁴⁰ či pro trestný čin podle zákona na ochranu míru.
- 4) Předpisy o sociálním zabezpečení (zákon č. 99/1948 Sb., zákon č. 55/1956 Sb., zákon č. 101/1964 Sb., zákon č. 103/1964 Sb.) považovaly výkon trestu odnětí svobody za překážku výplatě důchodu.

Soudní rehabilitaci (plnou či částečnou) bylo možno dosáhnout **odstranění** důsledků uvedených negativních vlivů, tedy:

⁴³⁷ Retribuční dekret č. 16/1945.

Zákon č. 231/1948 Sb., na obranu lidově demokratické republiky.

Zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

Vládní nařízení č. 22/1953 Sb., o úpravě důchodů z důchodového zabezpečení a zaopatření osob nepřátelských lidově demokratickému zřízení.

⁴³⁸ Ust. §§ 78 až 129 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

⁴³⁹ Ust. §§ 130 až 153 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

⁴⁴⁰ Rozkrádání a úmyslné poškození majetku v socialistickém vlastnictví, národního majetku a majetku lidových družstev, ohrožení provozu obecně prospěšných zařízení, loupež, apod.

- a) **vznikl-li (měl-li vzniknout) rehabilitovanému občanu nárok na důchod po odpykání nezákonného trestu odnětí svobody (po nástupu vazby)**, bylo (v souladu s ust. § 28 odst. 1 zákona č. 82/1968 Sb.) především nutno hodnotit dotyčným rehabilitovanou dobu výkonu trestu tak, jako by po tuto dobu byl zaměstnancem v pracovním poměru⁴⁴¹. Při stanovení výše průměrného měsíčního výdělku se ohledně tohoto období vycházelo zásadně z výše odškodnění (náhrady za ztrátu na výdělku), která bylo ministerstvem spravedlnosti za dobu neprávem strávenou ve vazbě či ve výkonu trestu poskytnuto. Vykonával-li odsouzený během výkonu trestu pracovní činnost odpovídající svým charakterem zařazení do preferované pracovní kategorie⁴⁴², bylo nutno ji pro důchodové účely takto hodnotit⁴⁴³.

Obdobně jako pracovníci mohli žádost o posouzení důchodových nároků rehabilitovaného občana podat i pozůstalí po něm, jejichž důchod byl odvozen z důchodového nároku takového občana. Tito rovněž spadali do kategorie osob oprávněných zahájit rehabilitační řízení vymezené v ust. § 5 cit. zákona.

- b) **vznikl-li rehabilitovanému občanu nárok na důchod před odpykáním nezákonného trestu odnětí svobody (před nástupem vazby)**, samotná výše jeho důchodu nebyla vazbou či vězněním negativně ovlivněna, pouze byla pozastavena jeho výplata. V takovém případě byly dotyčným souhrnně dopláceny všechny splátky důchodu, jejichž výplata nebyla provedena. Starobní důchodce, který během omezení svobody vykonával pracovní činnost, měl též možnost požádat, aby mu namísto souhrnného doplatku byl důchod přepočten tak, že doba výkonu trestu odnětí svobody bude započtena jako doba zaměstnání po vzniku nároku na starobní důchod (výhodnější procentní sazba).
- c) **vznikl-li rehabilitovanému občanu nárok na důchod v průběhu vazby nebo výkonu trestu**, aplikoval se postup, který je kombinací předchozích dvou. Doba do vzniku nároku se započítala jako doba zaměstnání v pracovním poměru (se všemi atributy výše uvedenými), za dobu po vzniku nároku na dávku se buď poskytl doplatek nebo se (u starobních důchodců) posuzovala jako doba zaměstnání po vzniku nároku na důchod.
- d) **jednalo-li se o rehabilitaci občana, kterému nebyl důchod vyplácen po dobu trvání trestu ztráty čestných práv občanských (ztráty občanské cti), případně nebyl vyplácen (byl vyplácen ve snížené výměře) z rozhodnutí komise sociálního zabezpečení ONV (zákon č. 40/1958 Sb.)**, náležel mu souhrnný doplatek důchodu v plné výši (bez časového omezení) za celou dobu nezákonné perzekuce.

⁴⁴¹ Bez ohledu na skutečnost, zda se jednalo o dobu před či po 1. 1. 1953, případně zda byl dotyčný v době výkonu trestu zařazen k výkonu práce v nezbytném rozsahu či nikoliv.

⁴⁴² Např. práce v uranových dolech.

⁴⁴³ Zákon však nepamatoval na situace, kdy odsouzený před nástupem výkonu trestu jako své civilní povolání vykonával práci v preferované pracovní kategorii a následně při výkonu trestu pouze práci odpovídající III. pracovní kategorii. Fikce, že i práce vykonávaná během výkonu trestu bude kontinuálně hodnocena jako práce v preferované pracovní kategorii, se neuplatnila.

V souladu s ust. § 28 odst. 4 zákona č. 82/1968 Sb. nebylo možno pro výplatu dávky nesprávně vyměřené následkem vazby nebo výkonu trestu použít ust. § 53 odst. 1 zákona č. 101/1964 Sb., podle kterého „*zvýšení dávky nesprávně vyměřené se provede ode dne, od něhož zvýšení náleží, nejvýše však za tři roky nazpět, a na doplatku se vyplatí celkem nejvýše částka 12 000 Kčs.*“ Doplatek se proto vždy poskytl v plné výši a za celou dobu.

Předpokladem úspěšného uplatnění nároku na odškodnění z nezákonného rozsudku, bylo soudní rozhodnutí znamenající úplnou nebo částečnou rehabilitaci odsouzeného, který se náhrady domáhal. Původní odsuzující rozsudek musel být zrušen a odsouzený zproštěn obžaloby, případně muselo být zastaveno trestní stíhání (za soudní rehabilitaci nebylo možno pro tento účel považovat pouhou amnestii či zahlazení odsouzení). Jednalo-li se o rozhodnutí zrušované přímo ex lege (ve smyslu ust. § 22 a 23 tohoto zákona) byla podmínkou kladného vyřízení žádosti o odškodnění skutečnost, že neplatnost rozhodnutí byla deklarována usnesením soudu⁴⁴⁴.

Podle ust. § 31 odst. 2 cit. zákona platilo, že u náhrad poskytovaných podle tohoto zákona převyšujících částku 20.000 Kčs se vyplatí 20% přiznané částky (nejméně však částka 20.000 Kčs) v hotovosti, zbytek v záručních státních dluhopisech (obligacích) splatných nejpozději do 10 let. V praxi se vyskytla otázka, zda pod toto ustanovení lze subsumovat i nároky ze sociálního zabezpečení. Relevantní judikatura⁴⁴⁵ na tuto otázku odpověděla kladně, jednalo-li se o nároky přiznané výlučně na základě skutečností předpokládaných tímto zákonem.

Kromě příznivých účinků v oblasti důchodového zabezpečení měla rehabilitace svůj význam i v oblasti nemocenského pojištění zaměstnanců⁴⁴⁶, družstevních rolníků⁴⁴⁷ a příslušníků ozbrojených sil⁴⁴⁸ a v oblasti nároků náležejících z pracovního poměru⁴⁴⁹. Doba vazby, výkonu trestu, doba pobytu v táboře nucené práce, doba pobytu v přechodném ústavu nebo doba, po kterou občan v důsledku výkonu trestu nemohl po svém propuštění vykonávat zaměstnání (pracovní činnost), se pro vznik a výši těchto nároků započítala jako doba trvání pracovního poměru.

Jak bylo uvedeno v kapitole č. 2, do faktické efektivity zákona o soudní rehabilitaci a do možnosti státních orgánů provádět jej s náležitou precizností, kterou by si zajistě zasloužil, výrazně zasáhly smutné události ze srpna roku 1968. Z těchto důvodů nepřinesl zákon praktické výsledky v takovém rozsahu, jaký jeho autoři i společnost očekávali. Proces soudní rehabilitace osob perzekuovaných komunistickým režimem z politických důvodů bylo proto třeba dokončit až v období po listopadu 1989, kdy byl vydán **zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci**.

V případě tohoto předpisu (účinného od 1. července 1990) se zákonodárce ohledně nároků z důchodového zabezpečení zčásti inspiroval úpravou provedenou jeho předchůdcem, zčásti pak přinesl novou odškodňovací koncepci. Osoba, která disponovala

⁴⁴⁴ Jestřáb, M., Hladil, L., Soudní rehabilitace (komentář k zákonu č. 82/1968 Sb.), Horizont, Praha 1969.

⁴⁴⁵ Rc 3 Co 105/71: „*Na vyplacení doplatku dávky upravené (zvýšené) pouze v souvislosti s řízením podle zákona o soudní rehabilitaci se vztahuje ustanovení § 31 odst. 2 zákona č. 82/1968 Sb.*“

⁴⁴⁶ Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, v tehdy platném znění.

⁴⁴⁷ Zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků, v tehdy platném znění.

⁴⁴⁸ Zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách, v tehdy platném znění.

⁴⁴⁹ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, v tehdy platném znění, a příslušná nařízení vlády jej provádějící.

pravomocným rehabilitačním⁴⁵⁰ rozhodnutím (usnesením) soudu, a která získala nárok na důchod po skončení doby nezákonného omezení osobní svobody, popř. v jejím průběhu, měla v souladu s ust. § 25 tohoto zákona možnost výběru ze dvou způsobů odškodnění v oblasti důchodového zabezpečení.

1) Úprava důchodu zápočtem dob (ust. § 25 odst. 1 až 6).

Pravidla tohoto postupu byla v podstatě totožná s pravidly stanovenými v minulosti zákonem č. 82/1968 Sb. Pro účely důchodového zabezpečení bylo nutno dobu vazby a výkonu trestu odněti svobody poškozeného, který byl podle zákona č. 119/1990 Sb. zcela zproštěn obžaloby, **posuzovat jako dobu pokračování v zaměstnání (pracovní činnosti)**, jež poškozený konal před vzetím do vazby (nástupem trestu), podle předpisů o sociálním zabezpečení. Totéž platilo pro část doby výkonu trestu, po kterou byl trest vykonán neoprávněně, jestliže se podle tohoto zákona zrušil odsuzující rozsudek pouze zčásti, a rovněž pro zápočet doby, po kterou poškozený v důsledku výkonu trestu nemohl po svém propuštění vykonávat zaměstnání^{451,452} (pracovní činnost). Spadala-li tato doba do rozhodného období pro výpočet průměrného měsíčního výdělku, považovala se za dobu vyloučenou, bylo-li to pro dotýčeného výhodnější.

Vykonával-li poškozený v době nezákonného výkonu trestu práci, která by svým charakterem odůvodňovala zařazení do preferované pracovní kategorie⁴⁵³, bylo nutno takovou činnost pro důchodové účely posuzovat jako zaměstnání v této kategorii. Takovým zápočtem dob mohlo dojít u konkrétní osoby dokonce ke snížení věkové hranice nároku na starobní důchod (získání potřebné doby zaměstnání v l. pracovní kategorii). Za další zaměstnání získané po takto nově stanoveném datu vzniku nároku náleželo příslušné zvýšení důchodu.

Přepočet dávky bylo třeba provést a novou výši dávky stanovit **podle předpisů platných v době vzniku nároku** na tuto dávku (s přihlédnutím ke všem minimům i maximům – pevným i procentním), což bylo značně administrativně náročné, zejména pokud šlo o důchody přiznané za účinnosti předchozích již zrušených předpisů o sociálním zabezpečení. Ust. § 95 odst. 2 zákona č. 100/1988 Sb.⁴⁵⁴ nebylo možno pro účely výplaty

⁴⁵⁰ Mohlo se jednat i o rehabilitační rozhodnutí vydané na základě zákona č. 82/1968 Sb., nebo též usnesení vydané na základě podaného mimořádného opravného prostředku podle trestního řádu, tj. obnovy řízení či stížnosti pro porušení zákona (tzv. individuální rehabilitace).

⁴⁵¹ Bez dalšího se takto hodnotila jen doba mezi dnem propuštění z výkonu trestu dnem nástupu do zaměstnání. Byl-li nově navázaný pracovní poměr ukončen a dotýčný znovu nemohl vykonávat zaměstnání, bylo třeba zkoumat příčinnou souvislost mezi výkonem trestu a opakovanou ztrátou zaměstnání (podmínka příčinné souvislosti by nebyla splněna např. pokud by pracovní poměr byl ukončen v důsledku porušování pracovní kázně). (Vofříšek, V., Rehabilitace a důchody, časopis Práce a mzda č. 8/1991, Praha).

⁴⁵² (Rc) 30 Cdo 408/99: „Vznik nároku poškozeného na zápočet doby, po kterou v důsledku výkonu trestu nemohl vykonávat zaměstnání, pro účely důchodového zabezpečení, je ustanovením § 25 odst. 3 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, v platném znění, výslovně vázán na jeho propuštění; jen za tohoto předpokladu má nárok na zápočet doby, po kterou v důsledku výkonu trestu nemohl vykonávat zaměstnání. Ust. § 25 odst. 3 zákona č. 119/1990 Sb., jež je svou povahou samo analogií ust. § 25 odst. 1 tohoto zákona (srov. pojem „se užije obdobně“), nezakládá nárok na zápočet doby pro účely důchodového zabezpečení, po kterou poškozený v důsledku výkonu trestu poté, kdy z něj uprchl, nemohl po svém útěku vykonávat zaměstnání.“

⁴⁵³ Pracovní zařazení odsouzeného (jakož i doby vazby a výkonu trestu obecně) se v praxi prokazovaly potvrzením Ministerstva spravedlnosti – **správy Sboru nápravné výchovy**, vydaným na speciálním tiskopisu pro účely odškodnění a důchodového zabezpečení na základě soudní rehabilitace. Žádost o toto potvrzení se podávala prostřednictvím okresní (Pražské) správy sociálního zabezpečení. V případě, že MS nebylo schopno ze svých evidencí osvědčit žadatelem tvrzené údaje o pracovním zařazení, bylo možno prokázat taková tvrzení svědeckým prohlášením opatřeným stanoviskem Konfederace politických vězňů Československa.

⁴⁵⁴ „Dávka se zvýší nebo přizná ... ode dne, od něhož dávka nebo její zvýšení náleží, nejvýše však za tři roky nazpět ode dne zjištění nebo uplatnění nároku na dávku nebo na její zvýšení.“

dávky nesprávně vyměřené následkem vazby nebo výkonu trestu použít – doplatek proto musel být poskytnut za celou dobu⁴⁵⁵ v neomezené výši a v hotovosti (zákon č. 119/1990 Sb. upravoval ve svém ust. § 23 odst. 5 obdobně jako zákon č. 82/1968 Sb. možnost vyplatit náhradu přesahující 30.000,- Kčs ve formě záručitelných státních dluhopisů – toto ustanovení se však na doplatky dávek důchodového zabezpečení nevztahovalo). To neplatilo, jednalo-li se o úpravu výše vdovského nebo sirotčího důchodu – zde se změna provedla a dávky doplatily nejdříve ode dne účinnosti zákona, tj. od 1. 7. 1990.

2) Úprava důchodu zvýšením o pevnou částku – příplatek k důchodu (ust. § 25 odst. 7 až 9).

Alternativou⁴⁵⁶ k úpravě důchodu zápočtem dob byla možnost rehabilitovaného občana požádat orgán sociálního zabezpečení, aby mu byl s účinností od 1. 7. 1990 namísto dodatečného zápočtu dob poskytnut měsíční **příplatek k důchodu** ve výši:

- **20 Kčs** za každý měsíc vazby a výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém poškozený konal práce za zvlášť obtížných pracovních podmínek, které by odůvodňovaly jejich posuzování jako zaměstnání I. nebo II. pracovní kategorie,
- **15 Kčs** za každý měsíc⁴⁵⁷ vazby a výkonu trestu⁴⁵⁸ odnětí svobody v ostatních případech.

Podle původního znění zákona o soudní rehabilitaci bylo možno přiznat tento příplatek pouze těm poškozeným, kteří byli poživateli starobního, invalidního nebo částečného invalidního důchodu ke dni účinnosti tohoto zákona (1. 7. 1990). Novelizace provedená **zákonem č. 47/1991 Sb.**, kterým se mění a doplňuje zákon č. 119/1990 Sb.,

⁴⁵⁵ Tedy i v případech, kdy nárok na důchod byl uplatněn po uplynutí tříleté lhůty od právní moci rehabilitačního usnesení.

⁴⁵⁶ Tyto formy nápravy křivd tedy nebylo možno kumulovat. Volba některé z nich byla a priori na rehabilitovaném občanu, sekundárně pak na pozůstalém. V případě, že žadatel o úpravu důchodu tento výběr v žádosti (ani dodatečně) neprovedl, bylo nutno provést oba výpočty a přiznat výhodnější z nich. Je třeba poznamenat, že z hlediska administrativní náročnosti bylo pro orgán rozhodující o dávce jednodušší, pokud si dotyčný zvolil variantu příplatku k důchodu.

(Rc) 9 Co 142/91: „Zvolil-li si žadatel o starobní důchod úpravu důchodu podle ust. § 25 odst. 7 zákona č. 119/1990 Sb. formou příplatku k důchodu za každý měsíc vazby a výkonu trestu odnětí svobody, ve kterém vykonával práce za podmínek, které by odůvodňovaly jejich posuzování jako zaměstnání I. nebo II. pracovní kategorie, nemůže se současně domáhat úpravy důchodu i podle ust. § 25 odst. 1 až 6 zákona č. 119/1990 Sb.“

⁴⁵⁷ K pojmu „měsíc“ a k nutnosti rozpočtu částky na „deniny“ lez citovat z rozsudku Nejvyššího správního soudu (SJS) 3 Ads 15/2006 – 49:

„Ustanovení § 25 odst. 7 písm. b) zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, **nestanoví jako podmínku vzniku nároku na příplatek k důchodu pobyt ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody v celých měsících**; ze zákona vyplývá, že jakákoliv doba strávená ve vazbě či ve výkonu trestu odnětí svobody je dobou, za kterou má být poskytnuto odškodnění, v daném případě příplatek k důchodu. Uvedené ustanovení, stanovící příplatek k důchodu ve výši 15 Kč měsíčně za každý měsíc vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody, je pak toliko technickým vyjádřením způsobu výpočtu tohoto příplatku. ... Krajský soud při svém rozhodování správně zohlednil rovněž nálezy Ústavního soudu č. 40/2000 Sb. ÚS, v němž Ústavní soud dospěl k závěru, že „záměrným rehabilitace nelze bránit pozitivněprávním dogmatismem při výkladu právních norem. **Rehabilitační předpisy je zapotřebí s ohledem na jejich smysl a účel interpretovat extenzivně ve prospěch postižených osob.** Na rozdíl od restitucí majetku takový výklad nemůže vést k nepřipustným zásahům do práv jiných osob“. Krajský soud tak výše naznačeným výkladem dospěl k závěru, že **nárok na alikvotní část příplatku k důchodu vzniká i v případě, že se jedná o dny přesahující měsíc strávený ve vazbě.** Tento závěr je výsledkem výkladu jdoucího ve prospěch účastníka řízení a současně nezasahujícího nepřipustně do práv jiných osob. Jak bylo shora uvedeno, Nejvyšší správní soud se s tímto právním názorem ztotožnil.“

⁴⁵⁸ Jak z dílce zákona vyplývá, příplatek se poskytoval pouze za dobu vazby nebo výkonu trestu, tj. nikoliv např. za dobu, po kterou poškozený nemohl po propuštění vykonávat žádné nebo své původní zaměstnání.

o soudní rehabilitaci⁴⁵⁹, okruh osob oprávněných k přiznání příplatku výrazně rozšířil, a to na:

- poživatele přímých důchodů **přiznaných po datu účinnosti zákona č. 119/1990 Sb.** (příplatek se samozřejmě poskytl až ode dne přiznání důchodu)⁴⁶⁰, a
- **poživatele pozůstalostních (vdovských a sirotčích) důchodů** vyměřených ze starobních nebo invalidních důchodů rehabilitovaných osob (příplatek se poskytl od 1. 7. 1990, případně od data přiznání pozůstalostního důchodu, byl-li tento přiznán po 1. 7. 1990). Výše příplatku k vdovskému důchodu činila 60% (12 Kčs, 9 Kčs)⁴⁶¹, k sirotčímu důchodu oboustranně osiřelého dítěte 50% (10 Kčs, 7,50 Kčs) a k sirotčímu důchodu jednostranně osiřelého dítěte 30% (6 Kčs, 4,50 Kčs) z částek platných pro rehabilitovaného poživatele přímého důchodu. Z povahy věci vyplývá, že právo volby druhu odškodnění náleželo pozůstalému pouze v případě, že tuto volbu již ohledně úpravy svého důchodu neučinil dříve sám poškozený.

Příplatek se vyplácel jen do výše, která spolu s důchodem nesměla převyšovat nejvyšší výměru starobního důchodu, tj. 3.800 Kčs⁴⁶². Co se týče charakteru příplatku, je třeba uvést, že tento se v souladu s podkladovou právní úpravou zásadně⁴⁶³ slučoval⁴⁶⁴ s důchodem, k němuž byl poskytován, a stával se jeho součástí⁴⁶⁵. Úhrn přímého důchodu a příplatku se tedy např. považoval za základ pro valorizaci dávky nebo pro výpočet pozůstalostní dávky.

Způsob odškodnění osob, kterým byl důchod přiznán ještě před vykonáním vazby či odpykáním trestu za rehabilitovaný trestný čin, byl mnohem jednodušší. Jak výše uvedeno, dobové právní předpisy o sociálním zabezpečení neumožňovaly poskytovat výplatu důchodu občanům takto omezeným na osobní svobodě. Takto utrpěná újma se proto kompenzovala tak, že se jednorázově doplatily všechny nevyplacené částky důchodu, a to event. včetně zaopatřovacích požitků z doby před 1. 1. 1957. Byla-li po dobu vazby nebo výkonu trestu manželce nebo dětem vyplácena část důchodu, doplatil se

⁴⁵⁹ Zákon kromě této novelizace ještě rozšiřoval okruh skutků (zločinů, trestních činů, přečinů nebo přestupků), na něž se měla vztahovat soudní rehabilitace. Účinnost zákona č. 47/1991 Sb. byla stanovena k 1. březnu 1991. Pokud jde o odškodňování v oblasti důchodového zabezpečení, postupovalo se podle této novely se zpětnou platností již k datu účinnosti zákona č. 119/1990 Sb.

⁴⁶⁰ v podrobnostech rozsudek Vrchního soudu v Praze (Rc) 1 Cao 60/96.

⁴⁶¹ (SJS) 6 Ads 86/2005 – 37: „Výše příplatku k vdovskému důchodu podle § 25 odst. 8 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci – 60% částky náležející poškozenému podle § 25 odst. 7 cit. zákona – není dotčena změnou výměry vdovského důchodu (jeho procentní výměry) provedenou zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.“

⁴⁶² (SJS) 6 Ads 71/2004 – 42: „Byl-li starobní důchod přiznán před 1. 1. 1996, náleží příplatek k němu podle § 25 odst. 7 zákona č. 119/1990 Sb. pouze v omezené výši tak, aby příplatek spolu s důchodem nepřesahoval 3.800 Kč měsíčně (částku stanovenou zrušeným ust. § 24 odst. 4 zákona č. 100/1988 Sb.); to platí bez ohledu na dodatečně prokázanou delší dobu neoprávněného věznění.“

Omezení úhrnu důchodu a příplatku na částku 3.800 Kč měsíčně bylo odbouráno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, a to pro důchody přiznané od data spadajícího do období od 1. 1. 1996. Je-li v období od 1. 1. 1996 přiznáván důchod od data předcházejícího datu 1. 1. 1996, zůstává pro takový důchod tato hranice nejvyšší výměry nadále platná (ust. § 70 zákona č. 155/1995 Sb.).

⁴⁶³ Výjimkou byla např. možnost poskytovat příplatek k důchodu nad hranici nejnižší výměry přímého důchodu účastníka odboje.

⁴⁶⁴ ust. § 58a zákona č. 100/1988 Sb. (pro důchody přiznané od data spadajícího do období do 31. 12. 1995) a ust. § 98 zákona č. 155/1995 Sb. (pro důchody přiznané od data spadajícího do období po 31. 12. 1995).

⁴⁶⁵ Jde tedy o jinou koncepci, než která byla užitá později v souvislosti s příplatkem k důchodu poskytovaným účastníkům odboje na základě zákona č. 357/2005 Sb., kde má příplatek vůči důchodu pouze akcesorickou povahu, avšak není jeho součástí.

oprávněnému z rehabilitace pouze rozdíl mezi jeho důchodem a částí, která byla těmto příbuzným vyplacena. Důchod se souhrnně doplatil v plné výši, aniž se zjišťovalo splnění podmínek poskytování důchodů pracujícím důchodcům, u částečného invalidního důchodu splnění podstatného poklesu výdělku a u vdovského důchodu příjmy rozhodně pro krácení z důvodu souběhu s příjmem z výdělečné činnosti.

Podle ust. § 34 zákona č. 119/1990 Sb. bylo možno výše popsané postupy přiměřeně použít též v případech, kdy k rehabilitaci došlo (úplnému nebo částečnému zrušení rozsudku ohledně politicky motivovaného trestného činu) v období do dne účinnosti tohoto zákona, a to

- na základě mimořádného opravného prostředku podaného podle trestního řádu nebo
- v řízení vedeném podle zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci.

Rozhodli-li se pak oprávněný pro odškodnění cestou příplatku k důchodu, bylo nutno nejprve upravit výši jeho důchodu tak, jakoby k předchozí rehabilitaci nedošlo (vyjmula se doba vazby a výkonu trestu odnětí svobody, která byla na základě předchozí rehabilitace započtena, dále se doba zaměstnání v preferované pracovní kategorii vykonávaného ve výkonu trestu přehodnotila na III. pracovní kategorii) a k takto upravené částce se přiznal od 1. 7. 1990 příplatek – 15 (20) Kčs za každý měsíc nezákonně vykonané vazby a trestu.

Zákon dále ve svém ust. § 33 odst. 2 umožňoval, aby se jím stanovená pravidla týkající se rehabilitace a odškodnění analogicky použila též na případy, kdy došlo k nezákonnému zbavení osobní svobody či majetku v souvislosti s politicky motivovanými trestnými činy v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, aniž bylo zahájeno trestní stíhání⁴⁶⁶ (nedošlo-li k plnému odškodnění podle dříve platných předpisů). Jde o případy, kdy došlo k perzekucím jen ze strany vyšetřujících orgánů, aniž došlo k soudnímu jednání. Žadatel, který předložil potvrzení prokuratury nebo Ministerstva spravedlnosti, z něhož je patrné, že byl vzat do vazby za trestný čin uvedený v ust. § 2 nebo 4 zákona č. 119/1990 Sb. a byl propuštěn, aniž byl odsouzen, náleželo odškodnění v důchodovém zabezpečení ve stejném rozsahu, jako občanu, který byl pravomocně odsouzen a následně rehabilitován.

Podle ust. § 33 odst. 1 zákona o soudní rehabilitaci byla osobám, jejichž trestní stíhání pro některý z trestných činů uvedených v ust. § 2 a 4 tohoto zákona bylo v období od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 zastaveno nebo přerušeno, dána možnost požádat, aby v trestním stíhání bylo pokračováno⁴⁶⁷. Rozhodnutí z tohoto období o přerušení nebo zastavení řízení totiž sama o sobě rehabilitaci nepodléhala, a tím pádem se odškodnění nevztahovalo ani na osoby, které byly v rámci těchto v minulosti zastavených či přerušovaných řízení omezeny na osobní svobodě (zejména vazbou). Řízení mohlo být tedy

⁴⁶⁶ (Rt) 9 Rt 49/92: „Zákon o soudní rehabilitaci č. 119/1990 Sb. ve znění zákona č. 47/1991 Sb. sice slouží především k nápravě deformací na úseku trestní spravedlnosti v případech, kdy předcházelo odsuzující soudní rozhodnutí, ovšem tím se jeho účel zcela nevyčerpává, neboť v oddílu osmém (§ 33 odst. 2) předpokládá obdobnou rehabilitaci a odškodnění osob nezákonně zbavených osobní svobody nebo majetku v souvislosti s činy, uvedenými v § 2 nebo 4 v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, i když nebylo zahájeno trestní stíhání, pokud nedošlo k plnému odškodnění podle dříve platných předpisů. Umožňuje tedy i nápravu křivd a nezákonností, ke kterým došlo v uvedeném období v souvislosti s trestním řízením, aniž byl vyhlášen pravomocný odsuzující rozsudek.“

⁴⁶⁷ Žádost bylo nutno podat do dvou let od účinnosti tohoto zákona, tedy do 1. 7. 1992.

z podnětu některé z osob uvedených v ust. § 5 odst. 1 tohoto zákona „znovuzahájeno“ a ukončeno buď opět zastavením řízení (např. proto, že nebylo možno učinit jednoznačný závěr, že se stěžovatel dopustil činů, ohledně kterých bylo trestní stíhání zahájeno), zproštěním obžaloby nebo případně i vyslovením viny a neuložením trestu ve smyslu ust. § 227 trestního řádu. V těchto případech bohužel správní orgán příslušný k poskytnutí odškodnění v oblasti sociálního zabezpečení zprvu postupoval striktně podle gramatického výkladu a těmto osobám (u kterých došlo k vydání pravomocného meritorního rozhodnutí až po 31. 12. 1989, tj. nespádaly pod doslovné znění ust. § 2 a 4 zákona) odškodňovací nároky nepřiznával. V důsledku právních názorů vyjádřených v příslušné judikatuře⁴⁶⁸ však došlo k přehodnocení tohoto přístupu a přibližně od roku 2007 jsou tyto nároky s případnou zpětnou účinností přiznávány.

O odškodňovacích nárocích z oblasti důchodového zabezpečení podle zákona o soudní rehabilitaci se již tradičně rozhodovalo na základě dispoziční zásady, tj. k žádosti oprávněného. Pro uplatnění nároku ze sociálního zabezpečení souvisejícího se soudní rehabilitací podle zákona č. 119/1990 Sb. nebyla stanovena žádná prekluzivní lhůta. K jeho úspěšnému uplatnění může proto dojít i v současnosti.

Zápočet doby vazby, výkonu trestu nebo doby, po kterou poškozený v důsledku výkonu trestu nemohl po svém propuštění vykonávat zaměstnání (pracovní činnost, jako doby trvání pracovního poměru), se analogicky použil též pro účely vzniku a výše nároků náležejících z pracovního poměru a nemocenského pojištění.

V krátkém časovém horizontu byl zákon o soudní rehabilitaci následován **zákonem č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích**⁴⁶⁹, jehož účelem bylo zmírnění důsledků dalších nezákonností nebo neúměrných zásahů do občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv občanů, ke kterým došlo v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 (tzv. rozhodné období⁴⁷⁰). Křivdy, které měl tento předpis napravit, byly způsobeny rozhodnutími správních orgánů, případně zaměstnavatelů (organizací) učiněnými v rozporu se zásadami demokratické společnosti za účelem perzekuce tzv. politicky nespolehlivých osob⁴⁷¹ či postupem porušujícím obecně uznávaná lidská práva a svobody⁴⁷². Jednalo se tedy o zásahy do demokratických práv a svobod občanů, které nebyly výsledkem soudního řízení – je přitom lhostejné, zda tyto zásahy byly učiněny v souladu či rozporu s pozitivním právem.

V důvodové zprávě k předpisu zákonodárce realisticky konstatoval, že není možné provést úplnou rehabilitaci nebo úplné odškodnění všech těch, kteří byli v minulosti poškozeni. Pravdivost tohoto tvrzení dokládá i pozdější legislativní praxe, kdy zákonodárce prostřednictvím řady novel doplnil znění předpisu o další skupiny poškozených, na které původní díkce nepamatovala (viz další text). Úvodem je možno ještě předeslat, že účinky

⁴⁶⁸ (SJS) 3 Ads 53/2006 – 31: „Pomocí právního argumentu a *minor ad maius* lze dospět k závěru, že vzniká-li nárok na poskytnutí příplatku k důchodu osobám nezákonně zbaveným osobní svobody, u nichž nebylo zahájeno trestní stíhání, tím spíše pak by měly mít nárok na týž příplatek k důchodu osoby nezákonně zbavené osobní svobody, u nichž trestní stíhání zahájeno bylo.“

⁴⁶⁹ Účinnost od 1. dubna 1991.

⁴⁷⁰ ust. § 1 odst. 1. cit. zákona.

⁴⁷¹ ust. § 2 odst. 2 cit. zákona.

⁴⁷² ust. § 2 odst. 3 cit. zákona.

předpisů o soudních a mimosoudních rehabilitacích jsou do značné míry provázané – zákony obsahují některé společné rehabilitační zásady či postupy a navíc u osob, na které dopadá úprava obou těchto zákonů, bylo (je) třeba poměřovat, která z nich je pro ně výhodnější.

Z hlediska tématu této disertační práce je významná především část čtvrtá zákona o mimosoudních rehabilitacích, která řeší rehabilitační nároky v **oblasti pracovníprávních vztahů a vztahů sociálního zabezpečení**. Konkrétní projevy zmírnění utrpené újmy lze spatřovat v následujících rovinách:

1. Neplatné skončení pracovního vztahu

Zákon ve svém ust. § 21 odst. 2 uvádí demonstrativní výčet důvodů skončení (rozvázání) pracovního poměru⁴⁷³, případně služebního poměru či členského poměru k družstvu, přičemž byl-li takový právní vztah v rozhodném období z některého z těchto důvodů (případně z jiného důvodu sledujícího politickou perzekuci zaměstnance) zrušen⁴⁷⁴, považuje se tento právní úkon ex lege za neplatný. Ze zákona se zrušují též soudní rozhodnutí, jimiž byly zamítnuty návrhy nebo schváleny smíry ve věcech určení neplatnosti skončení pracovního vztahu v těchto případech.

Za účelem prokazování rozhodných skutečností při uplatňování rehabilitačních nároků stanovil zákon ve svém ust. § 22 těm, jejichž pracovní vztah skončil z perzekučních důvodů⁴⁷⁵ oprávnění žádat organizaci, u níž byli v pracovním vztahu⁴⁷⁶, o vydání **osvědčení** obsahujícího informaci o důvodech skončení pracovního vztahu. Žádost bylo nutno podat v prekluzivní lhůtě šesti měsíců ode dne účinnosti zákona, tj. do 1. října 1991⁴⁷⁷. Nevydal-li povinný subjekt osvědčení do tří měsíců ode dne, kdy žádost obdržel,

⁴⁷³ Za neplatný se pro účely tohoto zákona považuje právní úkon, jímž došlo v rozhodném období ke skončení pracovního nebo služebního poměru nebo členského poměru k družstvu (dále jen "pracovní vztah") z důvodu politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody (§ 2 odst. 2 a 3), zejména

- a) spočívá-li jeho důvod v odsouzení pro trestný čin (zločin, přečin, přestupek), jestliže soudní rozhodnutí bylo zrušeno podle oddílu druhého a třetího zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění zákona č. 47/1991 Sb., a trestní stíhání bylo zastaveno nebo obviněný byl v celém rozsahu zproštěn viny;
- b) byl-li učiněn podle zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb., o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku;
- c) byla-li dána výpověď podle § 46 odst. 1 zákoníku práce č. 65/1965 Sb., ve znění zákona č. 153/1969 Sb., proto, že pracovník narušil svou činností socialistický společenský řád a neměl proto důvěru potřebnou k zastávání dosavadní funkce nebo svého dosavadního pracovního místa;
- d) byl-li pracovní poměr okamžitě zrušen podle § 53 odst. 1 písm. c) zákoníku práce č. 65/1965 Sb., ve znění zákona č. 153/1969 Sb.;
- e) dohoda o skončení pracovního vztahu, byla-li pracovníkem uzavřena pod tlakem politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody.

⁴⁷⁴ Zákon výslovně hovoří o „skončení“ právního vztahu – nelze proto jeho znění vztahovat např. na situace, kdy z těchto perzekučních důvodů došlo k převedení zaměstnance na jinou práci.

(Rc) 3 Cao 24/93: „Byla-li žadatelka o starobní důchod přeřazena (byť i neprávem) na méně placenou práci, nezakládá to důvod k tomu, aby při stanovení průměrného měsíčního výdělku (jako základu pro výpočet důchodu) bylo k uvedené okolnosti přihlíženo. Nelze tu použít ani ust. § 21 a násl. zákona č. 87/1991 Sb., když tu nedošlo k neplatnému skončení pracovního poměru z důvodu politické perzekuce nebo k postupu porušujícímu obecně uznávaná lidská práva a svobody.“

⁴⁷⁵ Pro případ, že by dotýčný pracovník v době účinnosti zákona již nežil, byla tato možnost dána též jeho manželovi nebo dětem.

⁴⁷⁶ Popř. jejího právního nástupce, a nebylo-li právního nástupce, pak ústřední orgán státní správy, do jehož působnosti by organizace, případně její činnost v době podání žádosti náležela.

⁴⁷⁷ Jde o propadnou lhůtu, jejímž uplynutím ztrácí dotýčný možnost opatřit si uvedený důkazní prostředek, s jehož dispozicí by bylo jeho procesní postavení ve správním řízení silnější. V žádném případě se nejedná o lhůtu k uplatnění rehabilitačního nároku v oblasti důchodového zabezpečení – je dispozičním právem každého občana uplatnit svůj důchodový nárok (včetně toho rehabilitačního) kdykoliv.

mohl oprávněný do 1. dubna 1993 podat u obecného soudu povinného subjektu určovací žalobu, že pracovní poměr skončil z perzekučních důvodů.

Jak vyplývá z výslovného znění ust. § 22 odst. 6 cit. zákona, neplatnost právního úkonu nastala v důsledku aplikace tohoto předpisu neobnovuje skončený pracovní vztah a nezakládá nárok na náhradu mzdy, náhradu škody ani na jiná plnění související s trváním pracovního vztahu, neboť tím by fakticky v mnoha případech došlo k přenesení odpovědnosti za politickou perzekuci dotyčného na nástupnický subjekt původního „zaměstnavatele“, což by zajisté nebylo zcela v souladu se zásadami moderního právního státu.

Skutečnost, že **pracovní vztah skončil z perzekučních důvodů neplatně**, zakládala dotyčnému kromě oprávnění požadovat na původním zaměstnavateli nebo jeho právním nástupci, aby jej opětovně zaměstnal (ust. § 22 odst. 6 cit. zákona), rovněž nároky v oblasti důchodového zabezpečení, a to:

a) zápočet doby zaměstnání

Doba od skončení pracovního vztahu do dne vzniku nároku na starobní, invalidní nebo částečný invalidní důchod (nejdéle však do 31. 3. 1991), se pro účely důchodového zabezpečení započítávala jako doba zaměstnání. Byl-li tedy některý z těchto důchodů ke dni 1. dubna 1991 vyplácen, započítávala se uvedená doba pro tento důchod plně jako doba zaměstnání, lhotejno, zda již přede dnem přiznání tohoto důchodu byl některý (tentýž nebo jiný) z uvedených důchodů vyplácen.

Byla-li ke dni neplatného skončení předmětem zaměstnání činnost odpovídající svým charakterem zařazení do preferované pracovní kategorie, hodnotila se doba uvedená v předchozím odstavci jako zaměstnání v té pracovní kategorii, do níž bylo toto zaměstnání před jeho neplatným skončením zařazeno, nejvýše však v rozsahu potřebném pro vznik nároku na důchod z této pracovní kategorie⁴⁷⁸. Byl-li občan před neplatným skončením pracovního poměru napřed převeden do zaměstnání nižší pracovní kategorie, hodnotila se mu doba zaměstnání v té pracovní kategorii, do níž bylo zaměstnání zařazeno v době neplatného skončení pracovního poměru⁴⁷⁹.

b) stanovení průměrného měsíčního výdělku (PMV)

Průměrný měsíční výdělek pro stanovení výše starobních, invalidních nebo částečných invalidních důchodů, na které vznikl nárok **před 1. 1. 1991**, se stanovil z hrubých výdělků dosažených v posledním kalendářním roce před neplatným skončením pracovního vztahu⁴⁸⁰ (tzv. rozhodný kalendářní rok pro stanovení PMV) zvýšených o mzdový nárůst v národním hospodářství za dobu před vznikem nároku na důchod (ust. § 24 odst. 6 zákona a dále ust. § 1 **nařízení vlády ČSFR č. 174/1991 Sb., kterým se provádí zákon o mimosoudních rehabilitacích**). Pokud bylo neplatně skončeno více zaměstnání, zjišťoval se

⁴⁷⁸ Kategorie funkcí u příslušníků se však hodnotila v plném rozsahu.

⁴⁷⁹ Jestřáb, M., Mazanec, J., Šebková, J., Mimosoudní rehabilitace (kompletní zákony a komentář), ÁKA, Praha, 1991, str. 36.

⁴⁸⁰ Došlo-li k neplatnému skončení pracovního vztahu k datu 31. 12. kalendářního roku, považovala praxe logickou interpretací tohoto ustanovení za rok skončení takového zaměstnání pro účely stanovení PMV až následující kalendářní rok.

PMV při každém skončení zaměstnání zvlášť a v úvahu se brať PMV z toho zaměstnání, z něhož vyšel jako nejvyšší.

Při stanovení výše PMV se tedy postupovalo podle předpisů, podle nichž byl důchod přiznán (zejména pokud jde o pravidla započitatelnosti příjmů, vyloučených doby, redukce PMV). Rozhodným obdobím však byl rozhodný kalendářní rok (ve smyslu shora uvedeného), přičemž hrubé výděly v něm dosažené⁴⁸¹ se zvyšovaly tak, že se vynásobily koeficientem mzdového nárůstu, jehož výše byla (je) stanovena v příloze č. 1 uvedeného nařízení vlády, a to tabulkově v závislosti na roce vzniku nároku na důchod a roce neplatného skončení zaměstnání⁴⁸². Obdobné zásady platily i v ojedinělých případech, kdy bylo třeba pro účely stanovení výše důchodu vycházet z průměrného ročního výdělku.

Šlo-li o důchody (osob, jejichž zaměstnání skončilo v minulosti z politických důvodů neplatně) s nárokem vzniklým **po 31. prosinci 1990**, stanovil se PMV podle obecných předpisů (tj. pět výdělkově nejvýhodnějších let z posledních deseti let před vznikem nároku) s tím, že za hrubé výděly dosažené v jednotlivých kalendářních letech před rokem 1990 se považovaly hrubé výděly dosažené v rozhodném kalendářním roce vypočtené s přihlédnutím k vyloučeným dobám a upravené tak, jako by nárok na důchod vznikl v roce 1990.

Tyto zásady pro výpočet PMV stanovené prvotním zněním zákona později s účinností od 26. června 1997 modifikovala právní úprava provedená **zákonem č. 134/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 155/1995 Sb., zákon České národní rady č. 582/1991 Sb., a zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších předpisů**, která se vztahovala na důchody přiznané v minulosti, v současnosti i na důchody přiznávané po datu její účinnosti. Tato norma mj. doplnila ust. § 24 odst. 6 zákona č. 87/1991 Sb. v tom smyslu, že, bylo-li to pro příjemce dávky výhodnější⁴⁸³, měl (má) být napříště místo posledního roku před neplatným skončením zaměstnání považován za rozhodný kalendářní rok (pro stanovení PMV) výdělkově nejvýhodnější kalendářní rok vybraný z rozhodného období, které činilo (činí) pět po sobě následujících kalendářních roků před rokem, v němž neplatně skončilo zaměstnání. PMV takto zjištěný se opět upravil (upraví) podle předpisů platných ke dni přiznání důchodu a podle nařízení vlády č. 174/1991 Sb., výše důchodu se rovněž stanovila (stanoví) podle těchto předpisů a upravila (upraví) podle valorizačních předpisů platných po tomto dni. Finanční efekt tohoto přepočtu se mohl projevit nejdříve od splátky důchodu splatné po dni účinnosti zákona č. 137/1997 Sb. Přepočet se prováděl na žádost oprávněného.

⁴⁸¹ Pro případ, že by hrubé výděly v rozhodném kalendářním roce z období před rokem 1971 nebylo možno prokázat, považovala se za hrubý výdělek v tomto roce částka průměrné mzdy v národním hospodářství uvedená v příloze č. 2 zmíněného nařízení vlády.

⁴⁸² Výděly dosažené před 1. červencem 1953 se navíc, byly-li relevantní, přepočítaly v poměru pět ku jedné (jde o reakci na peněžní reformu provedenou na základě zákona č. 41/1953 Sb.).

⁴⁸³ Bylo tedy nutno provést tzv. „srovnávací výpočet“.

2. Skončení či nemožnost vzniku sociálního zabezpečení umělců

Obdobné zásady, jaké platily pro rehabilitaci osob, se kterými byl v minulosti z politicko perzekučních důvodů neplatně rozvázán pracovní poměr, se použily i pro rehabilitaci takto perzekuovaných osob vykonávajících uměleckou činnost. Podle ust. § 23 zákona o mimosoudních rehabilitacích bylo třeba za neplatné považovat rozhodnutí, kterými národní výbor, jakožto orgán příslušný k provádění sociálního zabezpečení umělců, v minulosti rozhodl o skončení účasti osoby na sociálním zabezpečení umělců nebo o tom, že sociální zabezpečení umělce nevzniká⁴⁸⁴, přičemž tak učinil za účelem politické perzekuce takové osoby nebo postupem porušujícím obecně uznávaná lidská práva a svobody. Takové rozhodnutí nebylo možno považovat za neplatné bez dalšího, ale neplatnost musela být autoritativně deklarována speciálním rozhodnutím⁴⁸⁵ Ministerstva práce a sociálních věcí ČR nebo SR.

Doba ode dne právní moci neplatného rozhodnutí národního výboru do dne vzniku nároku na starobní, invalidní nebo částečný invalidní důchod, se ve smyslu ust. § 24 odst. 2 cit. zákona považovala pro účely důchodového zabezpečení za dobu zaměstnání. Nejzazší datum konce takto fiktivně hodnocené doby zaměstnání však bylo 30. dubna 1990 (jde o rozdíl oproti úpravě související s neplatným skončením zaměstnání – zde se doba hodnotí fiktivně až do 1. dubna 1991 – viz výše).

O stanovení výše PMV lze říci totéž, co bylo uvedeno shora v bodě 1. písm. b). Pro výpočet PMV umělce se započítávaly veškeré jeho hrubé příjmy dosažené v rozhodném roce, tedy nikoliv jen příjmy vyplacené jako odměna za uměleckou činnost. Bylo-li neplatně rozhodnuto o účasti umělce na pojištění vícekrát, považoval se, poněkud diskriminačně, za rozhodný kalendářní rok⁴⁸⁶ pro stanovení PMV rok předcházející roku, v němž nabylo právní moci v pořadí první z těchto rozhodnutí⁴⁸⁷.

3. Vyloučení žáků a studentů ze studia

Podle ust. § 18 odst. 2 (později 3) zákona o mimosoudních rehabilitacích se ze zákona, tedy bez jakýchkoliv dalších formalit, zrušovala k datu 1. dubna 1991 všechna rozhodnutí, jimiž byli žáci a studenti vyloučeni ze studia na vysokých školách poskytujících střední nebo vyšší vzdělání a na vysokých školách, pokud se tak stalo v důsledku politické perzekuce nebo postupu porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody. Podrobnosti tzv. studijní rehabilitace byly uvedeny v interních pokynech ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

Pokud jde o studenty **vysokých škol**, kterým bylo takto v minulosti znemožněno komunistickým režimem studovat, promítla se uvedená rehabilitace do jejich důchodových

⁴⁸⁴ V praxi se vyskytla řada případů umělců, u kterých v minulosti nemohla vzniknout účast na sociálním zabezpečení umělců v důsledku negativního stanoviska tzv. spolupůsobící organizace při provádění sociálního zabezpečení umělců vydaného z politicko perzekučních důvodů. V návaznosti na toto negativní stanovisko umělec často ani nepodal přihlášku k sociálnímu zabezpečení umělců, takže mu žádné rozhodnutí o nemožnosti vzniku účasti na tomto zabezpečení vydáno nebylo. Tito umělci posléze (za účinnosti zákona č. 87/1991 Sb.) nebyli schopni vydání takového perzekučního rozhodnutí prokázat a z toho důvodu bohužel nemohli být rehabilitováni.

⁴⁸⁵ Toto rozhodnutí sloužilo zároveň jako důkaz o neplatném ukončení účasti na pojištění umělce, nebo nemožnosti jejího vzniku.

⁴⁸⁶ Výše hrubých výdělků se prokazovala obdobně jako při neplatném skončení pracovního vztahu.

⁴⁸⁷ Jde o gramatický výklad ust. § 1 odst. 1 věty druhé nařízení vlády č. 174/1991 Sb.

nároků⁴⁸⁸, a to tak, že se každý rok jejich vysokoškolského studia včetně let předepsaných pro ukončení tohoto studia⁴⁸⁹, které nebylo možno z důvodu vyloučení absolvovat, započítával pro důchodové účely jako dva roky zaměstnání. Dvojnásobně se tedy započítala doba od počátku studia do 31. srpna posledního ročníku studia, v němž by bylo studium ukončeno při jeho normálním průběhu. Takový zápočet se provedl namísto dosud započtené doby zaměstnání v období, kdy bylo (mělo být) realizováno studium, lhotejno, že dobou původně započtenou byla např. doba zaměstnání v preferované pracovní kategorii⁴⁹⁰. Nárok na dvojnásobný zápočet náležel i v případě, že občan později vysokoškolská studia ukončil. Pro účely studijní rehabilitace se nerozlišovalo, zda forma nedokončeného studia byla denní nebo externí (studium při zaměstnání) – odškodnění náleželo všem⁴⁹¹.

4. Zařazení osob do vojenských táborů nucených prací

Zvláštní pozornost je v souvislosti s výkladem sociálně právních aspektů zákona o mimosoudních rehabilitacích třeba věnovat problematice osob zařazených do „vojenských táborů nucených prací“, a to zejména s ohledem na členitost vývoje podkladové právní úpravy.

Zákon č. 87/1991 Sb., v původním znění, tuto legislativní zkratku neznal. Ve svém ust. § 18 odst. 1 pouze ex lege zrušil (s účinností od 1. dubna 1991) všechny povolávací rozkazy, kterými byli vojáci zařazení po dobu základní vojenské služby do pomocných technických praporů (PTP), vydané v letech 1950 až 1954⁴⁹², jakož i povolávací rozkazy na výjimečná vojenská cvičení k PTP (ust. § 39 branného zákona č. 92/1946 Sb.). Zmírnění křivd způsobených službou v těchto zařízeních (kam byly prakticky vždy zařazovány osoby „politicky nespolehlivé“⁴⁹³) bylo v zákoně původně řešeno

⁴⁸⁸ Studijní rehabilitace se prokazovala potvrzením školy, popř. jejího právního nástupce, a při jejich neexistenci potvrzením ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Z údajů na potvrzení muselo být zřejmé, že se jedná o rehabilitaci z politických důvodů, dále datum zahájení a vyloučení ze studia, jakož i předepsaná délka studia.

⁴⁸⁹ (Rc) 5 Cao 193/93: „O době předepsané pro ukončení vysokoškolského studia (§ 24 odst. 5 zákona č. 87/1991 Sb.) není v právním předpise blíže uvedeno, zda jde pouze o dobu studia objektivně stanovenou vysokou školou pro daný studijní obor, popř. o dobu předepsanou v konkrétním případě nebo individuálně určenou konkrétnímu studentu. Výkladem citovaného ustanovení nelze dospět ke zúžení této podmínky. Jde tu o dobu studia předepsanou konkrétnímu studentu pro ukončení studia.“

⁴⁹⁰ Ust. § 10 zákona č. 100/1988 Sb. řešilo souběh započitatelných dob následovně: kryji-li se doba zaměstnání a náhradní doba, započte se jen doba, jejíž zápočet je pro občana výhodnější. Totéž platí, kryjí-li se navzájem doby zaměstnání nebo náhradní doby. (Tzv. pozitivní absorpce).

⁴⁹¹ Rc 15/93: „Zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, nepodmiňuje zhodnocení doby studia studentů vysokých škol, vyloučených v rozhodné době studia, způsobem uvedeným v ustanovení § 25 odst. 5 téhož zákona, tedy tím, že jde pouze o případy vyloučení z denního studia. Tento zákon v ustanovení § 24 odst. 5 ani v jiném ustanovení nerozlišuje mezi jednotlivými formami vysokoškolského studia, z něhož byl student vyloučen. Z toho nutno dovodit, že jde o speciální úpravu zhodnocení doby studia studentů vysokých škol, vyloučených v rozhodném období ze studia, ve vztahu k obecným předpisům sociálního zabezpečení (v daném případě k zákonu o sociálním zabezpečení a prováděcím předpisům), ukládajícím započtení doby studia za podmínek a způsobem v nich uvedených; ustanovení § 24 odst. 5 zákona č. 87/1991 Sb. není vázáno pouze na denní formu studia a vztahuje se tedy i na tzv. externí studium (studium při zaměstnání).“

⁴⁹² PTP existovaly v období od 1. 9. 1950 do 1. 5. 1954, poté byly nahrazeny tzv. „technickými prapory“ (TP). Služba v TP mimosoudní rehabilitaci nepodléhá.

⁴⁹³ Do PTP mohly být zařazeny osoby, které:

- se dopustily trestných činů podle dekretu prezidenta republiky, nebo zákona na ochranu republiky,
- byly zařazené do táborů nucených prací na základě zákona č. 247/1948 Sb.,
- byly majiteli továrny či podniku nad 10 zaměstnanců,
- vlastnily pozemky nad 20 ha,
- vlastnily velkostatek - šlechticové,
- vlastnily nemovitý majetek s výnosem vyšším než 10.000 Kčs měsíčně,
- byly po únoru 1948 odstraněny z veřejných funkcí,
- jsou dětmi osob uvedených pod předcházejícími body,

tak, že doba výkonu takové služby⁴⁹⁴ se pro důchodové účely hodnotila jako doba zaměstnání dvojnásobně, a to v pracovní kategorii, které vykonávaná práce svým charakterem odpovídala⁴⁹⁵ (ust. § 24 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb., v původním znění).

Zákon č. 267/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích⁴⁹⁶, původní právní úpravu novelizoval v několika ohledech. Tento předpis rozšířil znění ust. § 18 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb. o další skupinu ex lege zrušovaných rozkazů – vedle rozkazů o zařazení politicky nespolehlivých osob do PTP sem nově spadaly též rozkazy o zařazení politicky nespolehlivých osob do silničních praporů ženijního vojska⁴⁹⁷ zřízených v období od 2. 8. 1948 do 1. 9. 1950 (jedná se v podstatě o předchůdce PTP). Pro oba dva druhy těchto zařízení založil tento předpis společnou legislativní zkratku – „vojenské tábory nucených prací“ (VTNP).

Z důchodového hlediska byla ovšem významnější novelizace ust. 24 odst. 4 zákona o mimosoudních rehabilitacích, která (po vzoru zákona o soudní rehabilitaci) založila novou koncepci odškodnění osob zařazených do VTNP, a tedy i změnu dosavadního způsobu odškodnění osob zařazených do PTP. Za účelem zmírnění křivd se nově osobám v minulosti zařazeným do VTNP poskytoval (poskytuje) příplatek k důchodu ve výši 15,- Kčs (Kč) za každý měsíc⁴⁹⁸ takové služby. Výše příplatku je jednotná, pracovní kategorie, do níž byl dotyčný zařazen, se zde nezohledňuje. Příplatek se přiznával (přiznává) na žádost oprávněného a náležel (náleží) nejdříve od dubnové splátky důchodu v roce 1991. Pro jeho přiznání platily obdobné zásady jako pro příplatek podle ust. § 25 odst. 7 zákona o soudní rehabilitaci (za účinnosti zákona č. 100/1988 Sb. nesměla výše příplatku spolu s důchodem překročit částku 3.800,- Kč, příplatek se slučuje s důchodem a stává se jeho součástí, zánikem nároku na důchod není dotčen nárok na poskytnutí příplatku k dalšímu důchodu, tříletá prekluzivní lhůta k vyplacení příplatku počítaná zpětně od data uplatnění žádosti o jeho přiznání). Poskytování příplatku k důchodu podle obou těchto zákonů současně nebylo (není) při splnění zákonných podmínek nároku vyloučeno⁴⁹⁹.

- byly zadrženy při pokusu o ilegální přechod státní hranice,
- byly SNB prohlášeny za „nespolehlivé“ z jiných důvodů

⁴⁹⁴ Jako doklad pro prokázání doby vojenské služby a vojenského cvičení v PTP akceptovaly státní orgány rozhodující o důchodech potvrzení příslušné vojenské správy, případně vyššího doplňovacího velitelství. V mimořádných případech, kdy došlo k zařazení osoby do PTP i v době po 1. 5. 1954, bylo třeba jako nezbytný doklad předložit tzv. „dodatek k potvrzení o službě“ vydaný vyšším doplňovacím velitelstvím.

⁴⁹⁵ Požadoval-li občan zápočet doby v preferované pracovní kategorii, musel být výkon práce odpovídající této kategorii z předloženého dokladu zřejmý – I.AA (hlubinné doly), I.A, I. B (povrchové doly), II. (některé práce ve stavebnictví).

⁴⁹⁶ Účinnost od 10. června 1992.

⁴⁹⁷ Prokazuje se stejným dokladem jako služba v PTP.

⁴⁹⁸ Výše příplatku se dle výkladu MPSV stanovila tak, že se počet kalendářních dnů ve VTNP vydělil třiceti, výsledek se zaokrouhlil na celé číslo směrem dolů a vynásobil 15 Kč. Odškodňoval se tedy pouze každý „celý“ a nikoliv každý „započatý“ měsíc služby ve VTNP.

(Rc) 4 Cao 12/93: „Zákonný nárok na příplatek k důchodu podle ust. § 24 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích (ve znění zákona č. 267/1992 Sb.), vzniká jim za každý ukončený měsíc výkonu vojenské služby u dřívějších tzv. Pomocných technických praporů. Poskytnutí uvedeného příplatku za každý započatý, avšak neukončený měsíc takového výkonu vojenské služby, popř. alikvotní části uvedeného příplatku bylo možné přiznat jen v rámci odstraňování tvrdostí zákona (ust. § 176 zákona č. 100/1988 Sb. a ust. § 4 zákona č. 582/1991 Sb.).“

Obdobně též v rozsudku (Rc) 2 Cao 6/93. Tento názor byl posléze překonán judikaturou Nejvyššího správního soudu – (SJS) 3 Ads 15/2006 – 49 (pozn. aut. – viz výše).

⁴⁹⁹ Jinak tomu ovšem bylo pokud jde o možnost sčítání dob odškodňovaných příplatkem dle zákona o soudní rehabilitaci s dobami odškodňovanými dle zákona o mimosoudních rehabilitacích. „Zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, a zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, neumožňují sčítat dny, po které byl žadatel o úpravu jeho důchodu omezen na svobodě, a to jednak z důvodu mimořádného vojenského cvičení u bývalých PTP a jednak potom i z důvodu vazby, a to i když tyto dny na sebe navazují.“ (Rc) 3 Cao 108/93.

Od účinnosti zákona č. 267/1992 Sb. se odškodnění osob zařazených v minulosti do VTNP provádí **výlučně** cestou příplatku k důchodu – pro osoby zařazené do PTP zde tedy (na rozdíl od ust. § 25 zákona č. 119/1990 Sb.) neexistuje možnost eventuelního výběru odškodnění formou dvojnásobného hodnocení doby. Osoby, jejichž služba v PTP již byla k datu účinnosti zákona č. 267/1992 Sb. odškodněna podle ust. § 24 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb., v původním znění, měly možnost požádat o přiznání příplatku namísto dvojnásobného hodnocení doby – v takovém případě se důchod k datu původního zvýšení přepočítal (odečetlo se dvojnásobné zhodnocení doby, přičetl se příplatek) a částka vyplacená nad rámec z důvodu dvojnásobného zápočtu doby se zúčtovala.

Osobám zařazeným do VTNP založil zákon č. 267/1992 Sb. ještě další reparační nároky. Podle nového ust. § 29 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb. bylo Federální ministerstvo obrany povinno poskytnout těmto osobám na jejich žádost náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění⁵⁰⁰ utrpěné v souvislosti s výkonem služby ve VTNP. Došlo-li v souvislosti s výkonem služby ve VTNP k úmrtí občana, bylo toto ministerstvo povinno poskytnout manželce, dětem a nebylo-li jich, rodičům poškozeného, jednorázové odškodnění ve výši 100.000 Kčs v hotovosti (ust. § 29 odst. 5 zákona č. 87/1991 Sb.). Žádost o toto odškodnění bylo třeba uplatnit nejpozději do 31. prosince 2000.

V závěru tohoto bodu třeba zmínit ještě právní úpravu provedenou **zákonem č. 78/1998 Sb., kterým se doplňuje zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, ve znění pozdějších předpisů**⁵⁰¹. Tato norma rozšířila obsah legislativní zkratky „VTNP“ o další skupinu zařízení, do nichž byly v minulosti umístovány politicky nespolehlivé osoby. Jednalo se o další předchůdce PTP, a sice tzv. vojenské báňské oddíly⁵⁰², jejichž příslušníci byli na důlní práce odvedeni v období od 25. února 1948 do 1. září 1950. Rozkazy o zařazení osoby do takového zařízení byly opět ex lege zrušeny, zde ovšem pouze za předpokladu, že poškozený pracoval v dolech nejméně 12 měsíců bez předepsaného pravidelného střídání⁵⁰³.

Těmto osobám tedy rovněž náleželo odškodnění v podobě příplatku k důchodu přiznaného podle pravidel uvedených v ust. § 24 odst. 4 zákona č. 87/1991 Sb. (viz výše). Zajímavé je, že se zde zákonodárce poněkud diskriminačně rozhodl přiznat odškodnění (samozřejmě na žádost) nikoliv zpětně od data účinnosti zákona č. 87/1991 Sb. (tj. od dubnové splátky důchodu v roce 1991, jako v předchozích případech), ale nejdříve až od splátky důchodu splatné po dni účinnosti zákona č. 78/1998 Sb.⁵⁰⁴.

Bývalí příslušníci vojenských báňských oddílů, případně pozůstalí po nich, mohli rovněž požádat Ministerstvo obrany ČR o odškodnění podle ust. § 29 odst. 4 a 5 zákona č. 87/1991 Sb., ve znění zákona č. 267/1992 Sb. (viz výše). Lhůta pro uplatnění nároku byla stanovena na 6 měsíců ode dne účinnosti tohoto zákona, tj. do 10. října 1998.

⁵⁰⁰ Vyhláška č. 32/1965 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁰¹ Účinnost od 10. dubna 1998.

⁵⁰² Prokazovalo se potvrzením Vyššího dopiňovacího velitelství.

⁵⁰³ Příslušníci vojenských báňských oddílů se přitom považovali za osoby oprávněné z nároků založených zákonem o mimosoudních rehabilitacích, i kdyby nebyli do vojenských báňských oddílů zařazení na základě rozkazů.

⁵⁰⁴ Z toho vyplynul zajímavý praktický důsledek, a sice, že u důchodů se splatností 2. až 10. dne v měsíci se příplatek poskytl až od květnové splátky důchodu v roce 1998, zatímco u důchodů se splatností 12. až 24. dne v měsíci se poskytl již od dubnové splátky důchodu v tomtéž roce.

5. Zařazení osob do táborů nucených prací nebo pracovních útvarů, internace řeholníků a kněží do centralizačních klášterů

Též tato skupina mimosoudně rehabilitovaných osob byla původně definována úžeji a teprve postupem času v závislosti na vývoji právní úpravy se postupně rozrůstala.

Zákon č. 87/1991 Sb., v původním znění, zrušil svým ust. § 17 odst. 1 všechna rozhodnutí o zařazení do tábora nucených prací vyslovená podle zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce⁵⁰⁵, a dále rozhodnutí o zařazení do pracovního útvaru vyslovená podle nařízení Slovenské národní rady č. 7/1948 Sb. SNR, o zřízení pracovních útvarů⁵⁰⁶. **Výjimkou** byla pouze rozhodnutí o zařazení do těchto táborů (útvarů) vydaná osobám, u kterých už předchozí potrestání jasně ukazovala, že šlo o osoby soustavně páchající majetkovou trestnou činnost^{507,508}. Příslušná rozhodnutí byla zrušena ex lege k datu účinnosti zrušovacího zákona, tj. k 1. dubnu 1991.

Vzhledem ke skutečnosti, že v těchto případech došlo v minulosti z politicko perzekučních důvodů k omezení osobní svobody jedinců na základě jiného právního titulu, než soudního rozhodnutí, bylo třeba tyto situace (z legislativně koncepčních důvodů) včlenit do textu zákona o mimosoudních rehabilitacích. Jejíkož však umístění osob v těchto zařízeních svým charakterem v podstatě odpovídalo **výkonu trestu odnětí svobody**, bylo uznáno za racionální a spravedlivé, aby odškodnění bylo provedeno na základě zásad platných pro rehabilitace soudní. Zákonodárce tuto faktickou disproporci vyřešil tak, že do zákona č. 87/1991 Sb. vložil ustanovení delegující pro tento účel na zákon č. 119/1990 Sb. Jde tedy o rehabilitaci mimosoudní provedenou za podmínek rehabilitace soudní.

Podle ust. § 17 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb. bylo Ministerstvo vnitra ČR⁵⁰⁹ povinno poskytnout peněžní náhradu za dobu strávenou v táborech nucených prací (TNP) nebo v pracovním útvaru (PÚ) v rozsahu obdobně podle zákona č. 119/1990 Sb., ve znění zákona č. 47/1991 Sb. (ust. § 23 a 24 tohoto zákona).

Důchodové aspekty odškodnění těchto osob řeší ust. § 29 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb., které občanům zařazeným do TNP nebo PÚ⁵¹⁰ (na základě rozhodnutí zrušeného podle ust. § 17 cit. zákona) přiznalo nároky uvedené v ust. § 25 zákona č. 119/1990 Sb., ve znění zákona č. 47/1991 Sb., a to v rozsahu stanoveném tímto zákonem. Podle ust. § 7 odst. 4 zákona č. 247/1948 Sb. podléhaly osoby zařazené do TNP

⁵⁰⁵ Rozhodovaly tříčlenné komise jmenované krajskými národními výbory. O omezení osobní svobody jedince tedy rozhodoval jiný orgán než soud, což lze považovat za naprosto nepřijatelný zásah do základních principů demokratického právního státu.

Z ust. § 1 zákona č. 247/1948 Sb.: „Aby osoby uvedené v § 2 mohly být vychovány k práci jako občanské povinnosti a aby mohlo být využito jejich pracovních schopností k prospěchu celku (§ 32 ústavy), zřizují se tábory nucené práce.“

⁵⁰⁶ Toto nařízení bylo zrušeno a nahrazeno právě zákonem č. 247/1948 Sb. (ust. § 11 tohoto zákona).

⁵⁰⁷ Existenci této výhrady konstatovalo případně Ministerstvo vnitra ČR při rozhodování o poskytnutí rehabilitační náhrady (viz dále).

⁵⁰⁸ Zajímavé je, že rozhodnutí vydaná na základě zákona č. 247/1948 Sb. zrušili ex lege již zákon č. 82/1968 Sb. (ust. § 22 písm. a)). Výhrada byla však definována šlíjeji – „... ledaže byl už předchozí potrestání jasně ukazovala, že šlo o osobu práce se štítlíci nebo nebezpečnou cizímú majetku“. Byla-li tedy téměř všechna rozhodnutí o zařazení osoby do tábora nucených prací zrušena již v minulosti, vztahovalo se ust. § 17 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb. de facto pouze na případy, kdy do tábora nucených prací byly zařazené osoby „práce se štítlíci“.

⁵⁰⁹ Ust. § 1 písm. c) zákona ČNR č. 231/1991 Sb.

⁵¹⁰ Zařazení v TNP nebo PÚ se prokazovalo rozhodnutím trestní komise národního výboru a propouštěcím potvrzením, popř. dokladem o úmrtí v TNP nebo PÚ, z nichž musela být zřejmá délka zařazení osoby v tomto zařízení. Bylo-li to případné, obsahovala tato potvrzení též údaj o preferované pracovní kategorii. Vyplyvalo-li z dokladů, že šlo o osobu již dříve trestanou za soustavně páchanou majetkovou trestnou činnost, odškodnění se neposkytlo.

národnímú pojištění. Z toho vyplývá, že v důchodových nárocích těchto osob (přiznaných před datem účinnosti zákona o soudní rehabilitaci) byly již doby strávené v uvedených zařízeních započteny. Většinou proto přicházelo v úvahu přiznání příplatku k důchodu podle § 25 odst. 7 zákona č. 119/1990 Sb., přičemž původně započtená doba zaměstnání v TNP se ponechala (nešlo o vícenásobný zápočet). Systematickým výkladem bylo v praxi dovozeno, že u osoby, která byla rehabilitována též soudně (za vazbu nebo trest odnětí svobody uložený soudem) bylo třeba respektovat projev vůle týkající se způsobu odškodnění podle zákona o soudní rehabilitaci, a tento dříve vybraný způsob aplikovat i na tuto rehabilitaci mimosoudní⁵¹¹. Nebylo tedy možno občana zařazeného v TNP nebo PÚ odškodnit jinou formou, než kterou byla odškodněna doba výkonu trestu (vazby) – úhrn všech dob (trest, vazba, TNP, PÚ) bylo nutno odškodnit jednotně, buď jejich **zápočtem**, anebo **poskytnutím příplatku k důchodu**. Úprava důchodu zápočtem dob se provedla (provede) zpětně za celou dobu pobírání důchodu, příplatek se přiznává nejdříve od 1. 7. 1990 (nejvýše však tři roky zpětně od uplatnění žádosti).

Nezbytným předpokladem odškodnění v oblasti důchodového zabezpečení osoby zařazené do TNP nebo PÚ byla ovšem skutečnost, že:

- byla v TNP nebo PÚ zařazena po dobu alespoň 12ti měsíců (do této doby se přitom započítávala i rehabilitovaná doba vazby a výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu zákona č. 119/1990 Sb.), nebo
- v TNP nebo PÚ zemřela (týká se samozřejmě pozůstalostních dávek).

Zákon č. 267/1992 Sb.⁵¹² založil novelizací ust. § 29 zákona č. 87/1991 Sb. povinnost federálního ministerstva obrany poskytnout manželce, dětem, příp. rodičům osoby, která zemřela v souvislosti se zařazením do TNP nebo PÚ, jednorázové odškodnění ve výši 100.000 Kčs v hotovosti. Žádost o toto odškodnění bylo možno uplatnit do konce roku 2000.

Kromě toho **zákon č. 267/1992 Sb.** novelizoval ust. § 18 zákona č. 87/1991 Sb., a to tak, že do nového odstavce 2 vložil další skupinu rehabilitovaných osob – řeholníky a kněží internované v centralizovaných kláštřech s režimem obdobným táborům nucených prací⁵¹³. Za centralizované kláštřery praxe považovala i tzv. internační kláštřery, odškodnění tedy náleželo i řeholníkům a kněžím zde soustředěným. Existovaly ještě tzv. převýchovné kláštřery – ty však neměly režim obdobný táborům nucených prací, proto za takovou internaci odškodnění nenáleželo.

Rehabilitace této kategorie osob neproběhla najednou. Zákon č. 267/1992 Sb. jim nejprve založil nárok na odškodnění za dobu takové internace v rozsahu stanoveném v ust. § 17 odst. 2 zákona o mimosoudních rehabilitacích, tj. nárok na poskytnutí peněžní náhrady za podmínek stanovených v ust. § 23 zákona č. 119/1990 Sb. Teprve následně byl vydán **zákon č. 133/1993 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 87/1991 Sb. a zákon ČNR č. 231/1991 Sb.**⁵¹⁴, na jehož základě mohli být řeholníci a kněží rehabilitováni též

⁵¹¹ Volbu formy odškodnění provedenou dříve v souvislosti se zákonem o soudní rehabilitaci nebylo při pozdějším odškodnění podle zákona o mimosoudních rehabilitacích možno měnit.

⁵¹² Účinnost od 10. června 1992.

⁵¹³ Prokazuje se potvrzením Ministerstva vnitra ČR, popř. dokladem o tom, za jakou dobu bylo poskytnuto odškodnění ve smyslu ust. § 17 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb. a ust. § 23 zákona č. 119/1990 Sb.

⁵¹⁴ Účinnost od 12. května 1993.

v oblasti důchodových nároků. Odškodnění proběhlo (probíhá) podle stejných zásad, které platily u osob zařazených do TNP či PÚ, tedy:

- internace musela trvat alespoň 12 měsíců, s případným přihlédnutím k délce výkonu trestu odnětí svobody, vazby, zařazení do TNP či PÚ,
- odškodnění náleží v rozsahu a za podmínek ust. § 25 zákona č. 119/1990 Sb.
- výběr způsobu odškodnění provedený v minulosti je závazný a nelze jej změnit,
- úprava důchodu zápočtem dob se provede zpětně za celou dobu pobírání důchodu, příplatek se přizná nejdříve od 1. 7. 1990 (nejvýše však tři roky zpětně od uplatnění žádosti).

Obecně k rovinám 1. až 5.

Z výše uvedených zásad lze dovodit, že koncepční rámec odškodňovacích nároků v oblasti mimosoudní rehabilitace má řadu společných rysů s právní úpravou regulující soudní rehabilitace. Vyskytují se zde ovšem některé odlišnosti. Tu nejvýznamnější lze nalézt v ust. § 26 a 27 zákona č. 87/1991 Sb., podle nichž se důchody přiznané přede dnem účinnosti tohoto zákona (tj. před 1. dubnem 1991) sice přepočtou (se zohledněním nových „rehabilitovaných“ parametrů výpočtu) podle těch předpisů, podle kterých byly přiznány, jejich výše se však upraví **nejdříve od splátky důchodu náležející po dni účinnosti tohoto zákona**. K žádným jednorázovým doplatkům rozdílů mezi výší důchodu, která měla náležet, a výší, která náležela, zde tedy, na rozdíl od nároků vyplývajících ze zákona o soudní rehabilitaci, nedocházelo. Uvedené samozřejmě neplatí ohledně odškodnění osob zmíněných výše pod bodem 5. (mimosoudní rehabilitace za podmínek rehabilitace soudní).

Přepočet důchodů přiznaných před 1. dubnem 1991 se prováděl na žádost oprávněného, který k ní předložil všechny relevantní důkazní prostředky na podporu svých tvrzení.

Podle ust. § 25 zákona č. 87/1991 Sb. se výpočet důchodu nebo úprava jeho výše podle ust. § 24 tohoto zákona (**roviny 1. až 4.**) provede jen tehdy, je-li to pro občana výhodnější než podle obecných předpisů důchodového zabezpečení (pojištění) nebo než podle ust. § 25 zákona č. 119/1990 Sb., ve znění zákona č. 47/1991 Sb. Situace, kdy by výpočet dle zákona o mimosoudní rehabilitaci nebyl výhodný by nastala např. pokud by PMV (výpočtový základ), z něhož byl důchod původně vyměřen, stanovený podle obecných předpisů byl vyšší než přepočtený PMV dotyčného dosažený v tzv. rozhodném roce (viz výše). Jindy např. pokud by výše důchodu s příplatkem podle zákona o soudní rehabilitaci (za dobu věznění či vazby) byla vyšší než důchod vypočtený z PMV dosaženého v tzv. rozhodném roce (občan byl odsouzen z politických důvodů a následně s ním byl pro toto odsouzení rozvázán pracovní poměr). Ne pro každého, kdo spadá do okruhu oprávněných, znamená tedy aplikace zákona č. 87/1991 Sb. finanční přínos. V těchto a podobných případech bylo (je) proto nutno provést tzv. srovnávací výpočty. Je-li výše důchodu stanovená s přihlédnutím k nárokům podle zákona o mimosoudních rehabilitacích nižší než výše stanovená podle obecných předpisů či předpisů o soudní rehabilitaci, je nutno žádost o takovou úpravu důchodu zamítnout.

Ust. § 28 zákona č. 87/1991 Sb. pak stanoví, že základní odškodňovací principy tohoto zákona je nutno vztáhnout i na osoby pozůstalé po osobách rehabilitovaných, tj. na

poživatele vdovských, vdoveckých a sirotčích důchodů. Úprava jejich výše opět (v rovinách 1. až 4.) náleží nejdříve od splátky důchodu splatné po dni účinnosti tohoto zákona.

Přiznáním nároků založených zákony o soudních a mimosoudních rehabilitacích proces odškodňování účastníků III. odboje v oblasti sociálního zabezpečení (pojištění) zdaleka nekončí. Právní úprava obsažená v těchto předpisech, jakož i v následně vydaném **zákoně č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu**, se stala platformou pro další navazující normy (zákonné i podzákonné) zakládající reparační oprávnění finančního charakteru, jednorázové i opakující se.

Má-li být postupováno chronologicky, je třeba jako první z nich zmínit **nařízení vlády č. 51/1994 Sb., o nárocích osob, kterým byl odňat nebo snížen důchod podle dřívějších předpisů a některých osob účastných soudní rehabilitace**⁵¹⁵. V důsledku nařízení mělo dojít:

I. k nápravě křivd v oblasti důchodového zabezpečení, kterých se komunistický režim v minulosti dopustil na osobách, které byly podnikateli nebo význačnými představiteli dřívějšího (kapitalistického) politického a hospodářského zřízení, a to v důsledku přijetí těchto předpisů⁵¹⁶:

- **zákon č. 40/1958 Sb., o úpravě důchodů některých odsouzených osob**, ve znění zákona č. 18/1959 Sb., umožňoval komisi sociálního zabezpečení příslušného okresního národního výboru (KSZ ONV), případně okresní dávkové komisi, **snížit** a ve zvlášť závažných případech **odejmout** důchod osobám pravomocně odsouzeným k trestu přísnějšímu, než je trest odnětí svobody v trvání dvou let, pro úmyslný trestní čin proti republice, úmyslný trestný čin hospodářský, úmyslný trestný čin proti majetku v socialistickém vlastnictví nebo pro trestný čin podle zákona na ochranu míru, anebo pro obdobné trestné činy podle zákonů dříve platných⁵¹⁷; snížení (odejmutí) bylo možno vztáhnout i na pozůstalostní dávky vypočtené z důchodu odsouzeného,
- **zákon č. 41/1958 Sb., o některých změnách v sociálním zabezpečení**, ve svém čl. III umožňoval KSZ ONV snížit starobní důchod⁵¹⁸ osobám, které byly před vstupem do zaměstnání osobami samostatně hospodařícími, zaměstnávaly cizí pracovní síly a jimž byl starobní důchod přiznán podle předpisů o národním pojištění platných před 1. lednem 1957 za dobu důchodového pojištění kratší než 20 let; v čl. IV pak umožňoval KSZ ONV snížit důchod (jakýkoliv) osobě, která byla význačným představitelem dřívějšího politického a hospodářského zřízení nebo pozůstalému po takové osobě,
- **vyhláška č. 120/1964 Sb., o úpravě důchodu některých osob**, umožňovala okresní dávkové komisi přiměřeně snížit důchody, které uznala za nepřiměřeně vysoké, osobám, které ve veřejném životě nebo v hospodářství zaujímaly za dřívějšího politického a hospodářského zřízení zvlášť významné postavení, kterého využívaly

⁵¹⁵ Vydané na základě ust. § 8 zákona č. 198/1993 Sb. Účinnost od 21. března 1994.

⁵¹⁶ Níže uvedené předpisy byly sice zrušeny již v období před rokem 1989, perzekuční opatření na jejich základě přijatá však zůstala zachována až do doby vydání tohoto nařízení. S odškodněním těchto osob počítal již návrh zákona „o správní rehabilitaci“, který měl být přijat a působit ruku v ruce se zákonem č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci. K jeho vydání a realizaci odškodnění však, jak výše uvedeno, nemohlo v důsledku politických změn nastalých v roce 1968 dojít.

⁵¹⁷ Podrobněji výše u výkladu k zákonu č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci.

⁵¹⁸ Nikoliv tedy ostatní důchody.

k udržení kapitalistického řádu nebo k posílení vlivu okupantů a svou činností aktivně přispěly k vykořisťování a perzekuci pracujících, dále bývalým podnikatelům, kteří vykořisťovali cizí pracovní síly, a konečně osobám, které za dřívějšího politického a hospodářského zřízení, zejména v době nesvobody jako příslušníci potlačovatelského aparátu postupovaly se zvláštní horlivostí a iniciativou proti pracujícím a tím účinně napomáhaly k jejich vykořisťování a perzekuci, a pozůstalým po všech uvedených osobách, pokud pobírali důchody pozůstalých⁵¹⁹.

Důchody, kterých se toto politicky motivované krácení dotklo (přímé i pozůstalostní), byly ke dni účinnosti nařízení vlády č. 51/1994 Sb. upraveny na výši, která by náležela, kdyby v minulosti ke snížení nebo odnětí nedošlo. Částky důchodu, které nebyly v důsledku odnětí nebo snížení vyplaceny přede dnem účinnosti tohoto nařízení, se oprávněným osobám jednorázově doplatily⁵²⁰. Jednorázový doplatek náležel i v případech, kdy důchod (případně jeho výplata) ke dni účinnosti nařízení již nenáležel(a).

Při stanovení výše, která by náležela, kdyby nedošlo k odnětí nebo snížení důchodu, se postupovalo podle předpisů platných v době odnětí (snížení). U odňatých důchodů se zpětně nezkoumalo splnění podmínek stanovených předpisy o poskytování důchodu pracujícím důchodcům. U snížených důchodů se toto splnění zkoumalo, avšak jen tehdy, byla-li těmito předpisy ovlivněna výše snížené dávky. Došlo-li k odnětí důchodu podmíněného dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem, stanovila se výše jednorázového doplatku či nově přiznaného důchodu v závislosti na vývoji zdravotního stavu dotyčného (za tím účelem speciálně posouzeného).

Efekt právní úpravy provedené nařízením vlády č. 51/1994 Sb. se neprojevil např. u důchodů, které byly před účinností tohoto nařízení upraveny na plnou výši za veškerou dobu zpětně, např. na základě zákona o soudní rehabilitaci.

II. k vyplacení jednorázového přídatku k důchodu některým osobám účastným soudní rehabilitace. Jednalo se o osoby, které si zvolily jako formu odškodnění příplatek k důchodu, který jim však nebyl vyplácen nebo jim byl vyplácen ve snížené výměře jen proto, že ke dni přiznání spolu s důchodem převýšil nejvyšší výměru starobního důchodu, tj. částku 3.800 Kč. Nárok na jednorázový přídatek náležel pouze osobám, kterým nárok na příplatek k důchodu vznikl jako důsledek soudní rehabilitace (nikoliv tedy osobám pobírajícím příplatek k důchodu z důvodu rehabilitace mimosoudní – služba ve VTNP, umístění v TNP nebo PÚ, internace v centralizovaných kláštěrech; vůči těmto osobám je tedy uvedená koncepce poněkud diskriminační).

Výše jednorázového⁵²¹ přídatku k důchodu se stanovila tak, že se výše příplatku k důchodu, která se z důvodu omezení pevným maximem 3.800 Kč nevyplácela, vynásobila koeficientem 156. Výše tohoto koeficientu může na první pohled rovněž vypadat diskriminačně (156 měsíců = 13 let, příplatek k důchodu je poskytován nejdříve od července 1990, tzn. k datu účinnosti nařízení uběhly necelé čtyři roky – osobám, kterým

⁵¹⁹ Matějček, J., Soudní rehabilitace (výklad některých otázek důchodového zabezpečení osob, které byly neprávem odsouzeny), Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1968.

⁵²⁰ Přitom se částky, které nebyly vyplaceny za období před rokem 1971, zvýšily o 300% (tj. poskytl se jejich čtyřnásobek), a částky nevyplacené po roce 1970 se zvýšily o 100% (tj. poskytl se jejich dvojnásobek).

⁵²¹ Jednorázový přídatek k důchodu náleží pouze jednou (ust. § 2 odst. 3 věta první cit. nařízení).

nebyla výše příplatku omezena byl tento poskytován po dobu necelých 4 let, osobám, kterým byla výše příplatku omezena má být doplatek poskytnut za 13 let?), řešení tohoto problému je však obsaženo v ust. § 2 odst. 3 věta druhá cit. nařízení – výplatou jednorázového přídatku zaniká nárok na část příplatku k důchodu, která byla základem pro stanovení výše jednorázového přídatku (a to i do budoucna). Zanikne-li proto v budoucnu nárok na důchod, k němuž je příplatek (v omezené výši) poskytován, přičemž posléze vznikne nový nárok na tentýž nebo jiný druh důchodu, k němuž bude rovněž příplatek přiznáván, bude třeba od celkové měsíční výše vypočteného příplatku odečíst tu část, která byla v minulosti paušálně jednorázově kompenzována přídatkem (základ pro výpočet výše přídatku).

Jednorázový přídatek náležel za obdobných podmínek i k pozůstalostním dávkám, jejichž výše byla odvozena od výše důchodu soudně rehabilitované osoby, samozřejmě v příslušném poměru. Byl-li však již přídatek vyplacen zemřelému, nelze jej přiznat k pozůstalostní dávce; zároveň je při výpočtu pozůstalostní dávky třeba brát v úvahu, že již zanikl nárok na část příplatku k důchodu kompenzovanou paušálně přídatkem.

Jednorázový přídatek náležel (nebyl-li již dříve poskytnut) i v případech, kdy k omezení výše příplatku (poskytnutého z důvodu soudní rehabilitace) došlo v důsledku dosažení pevného maxima až po datu účinnosti cit. nařízení (důchody přiznané do 31. 12. 1995; zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, účinný od 1. 1. 1996, pevná maxima odstranil).

Oba dva nároky založené tímto nařízením vlády byly vypláceny výlučně na žádost oprávněné osoby. Provedení této právní úpravy spadalo do kompetence orgánu sociálního zabezpečení příslušného k výplatě důchodu.

Odškodňovací proces pokračoval o několik let později vydáním **nařízení vlády č. 165/1997 Sb., o vyplacení jednorázové náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem**⁵²². Tato norma za účelem zmírnění křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti zdravotní založila nárok na jednorázové odškodnění (náhradu):

- osobám, které vykonaly trest odnětí svobody, jeho část nebo vazbu, za což byly rehabilitovány některým ze zákonů o **soudní rehabilitaci**, případně jejich odsouzení pro trestný čin uvedený v ust. § 2 zákona č. 119/1990 Sb. bylo zrušeno cestou obnovy řízení, stížnosti pro porušení zákona, anebo bylo zrušeno podle ust. § 6 zákona č. 198/1993 Sb.⁵²³,
- osobám zařazeným do TNP rehabilitovaným dle ust. § 17 odst. 1 zákona o **mimosoudních rehabilitacích**,
- řeholníkům a kněžím internovaným v centralizovaných kláštorech s režimem obdobným táborům nucených prací.

⁵²² Vydáno na základě ust. § 8 zákona č. 198/1993 Sb. Účinnost od 1. ledna 1998.

⁵²³ „Soud na návrh zruší či zmírní trest uložený za trestný čin, na který se nevztahuje rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů, prokáže-li se během řízení, že jednání odsouzeného směřovalo k ochraně základních lidských a občanských práv a svobod ne zjevně nepřiměřenými prostředky. Pro účely tohoto řízení a následného odškodnění se přiměřeně použijí ustanovení § 4 a násl. zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.“

Státní občanství a místo trvalého pobytu žadatele v době uplatnění žádosti či v době nabytí účinnosti tohoto nařízení nemělo na jeho odškodňovací nárok žádný vliv.

Jednorázová náhrada náležela ve výši, kterou lze považovat za spíše symbolickou – 625 Kč za každý započatý měsíc vazby, výkonu trestu odnětí svobody, doby strávené v TNP nebo v centralizovaném klášteře s režimem obdobným TNP. Přitom se náhrada neposkytlá těm rehabilitovaným osobám, jejichž vazba, trest odnětí svobody nebo jeho část trvaly po dobu kratší než 12 měsíců, anebo byly zařazeny do TNP nebo centralizovaného kláštera po dobu kratší než 12 měsíců⁵²⁴.

O poskytnutí náhrady a její výši rozhodovaly ve správním řízení⁵²⁵ místně příslušné pověřené obecní úřady na základě písemné žádosti opatřené potřebnými doklady⁵²⁶ o tvrzených skutečnostech. Právo požadovat vyplacení náhrady nepřecházelo na dědice rehabilitovaných osob. Nařízení nestanovilo žádnou prekluzivní lhůtu pro uplatnění nároku.

Jak z výše uvedeného taxativního výčtu oprávněných osob vyplývá, nevztahuje se personální působnost tohoto nařízení na osoby zařazené v minulosti do VTNP (PTP, silniční prapory ženijního vojska, vojenské báňské oddíly). Tento nedostatek byl napraven až posléze nařízením vlády č. 102/2002 Sb., o vyplacení jednorázové finanční náhrady ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem osobám zařazeným do vojenských táborů nucených prací⁵²⁷. Zmíněný předpis použil pro odškodnění zdravotní újmy osob zařazených do VTNP (rehabilitovaných na základě ust. § 18 odst. 1 zákona o mimosoudních rehabilitacích) totožné zásady, jaké obsahovalo dříve vydané nařízení vlády č. 165/1997 Sb., a to včetně pravidel pro stanovení výše odškodnění⁵²⁸ (625 Kč za každý, i jen započatý, měsíc perzekuce). Orgánem kompetentním k provedení tohoto nařízení bylo Ministerstvo obrany ČR. K uplatnění nároku byla stanovena prekluzivní lhůta do 31. března 2003.

V mezidobí byl vydán zákonný předpis, které mu již byla podrobně věnována pozornost výše v souvislosti s odškodňovacími nároky účastníků druhého odboje (kapitola 4. 2. 4.). Jde o zákon č. 261/2001 Sb., o poskytnutí jednorázové peněžní částky

⁵²⁴ Z takto definovaných pravidel výpočtu výše dávky v závislosti na délce doby perzekuce lze vyvodit následující závěry:

- náhrada se poskytla za každý, i jen započatý, měsíc – poslední měsíc byl plně odškodněn, i když perzekuce trvala třeba jen jeden den;
- v případech, kdy perzekuce netrvala nepřetržitě, se jednotlivé časové úseky (soudně i mimosoudně rehabilitované) pro účely stanovení výše dávky počítaly; to platí i o obdobích perzekuce kratších než 12 měsíců;
- při zkoumání časové podmínky nezbytné pro posouzení, zda nárok vůbec vznikl, bylo třeba přihlížet pouze k celým, tj. nikoliv pouze započatým měsícům (jak vyplývá z dikce ust. § 4 cit. nařízení). Znamená to, že perzekuce musela trvat alespoň 12 celých měsíců (aby nárok na odškodnění vůbec vznikl); vznikl-li nárok, poskytl se odškodnění za každý, i jen započatý, měsíc;
- pro účely posouzení, zda perzekuce trvala alespoň 12 celých měsíců, nebylo možno počítat doby soudně a mimosoudně rehabilitované – proto např. osobě, která získala 7 měsíců soudní a 6 měsíců mimosoudní rehabilitace nárok na odškodnění podle tohoto nařízení nevznikl.

⁵²⁵ Proti rozhodnutí pověřeného obecního úřadu bylo možno podat odvolání.

⁵²⁶ Tj. např. usnesení soudu o rehabilitaci a potvrzení o době strávené ve vazbě nebo v zařízení pro výkon trestu odnětí svobody, rozhodnutí o poskytnutí peněžní náhrady podle ust. § 17 odst. 2 zákona o mimosoudních rehabilitacích, propouštěcí potvrzení z TNP, potvrzení o internaci v centralizovaném klášteře vydané Náboženskou matičí, event. další doklady.

⁵²⁷ Vydáno na základě ust. § 8 zákona č. 198/1993 Sb. Účinnost od 29. března 2002.

⁵²⁸ I v tomto lze spatřovat jistou diskriminaci při odškodňování osob zařazených do VTNP – předpis byl vydán o pět let později než nařízení vlády odškodňující ostatní rehabilitované osoby, posun cenové hladiny však nereflektoval.

účastníkům národního boje za osvobození, politickým vězňům a osobám z rasových nebo náboženských důvodů soustředěných do vojenských pracovních táborů a o změně zákona č. 39/2000 Sb.⁵²⁹. Tato norma založila reparační nároky v podobě jednorázové peněžní částky rovněž účastníkům třetího odboje a některým osobám po nich pozůstalým, přesněji (ust. § 2 cit. zákona):

- tzv. politickým vězňům⁵³⁰, tedy občanům ČR⁵³¹, kteří byli vězněni⁵³² mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990 a u kterých bylo rozhodnutí o jejich věznění zcela nebo zčásti zrušeno⁵³³ na základě zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu⁵³⁴,

⁵²⁹ Účinnost od 26. 7. 2001.

⁵³⁰ Jde o legislativní zkratku použitelnou pouze pro účely tohoto zákona, jejíž význam je odlišný od významu pojmu „čs. politický vězeň“ ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb.

Zákon č. 261/2001 Sb., založil právní nárok několika různě vymezeným skupinám osob. Je třeba proto odlišovat „československého politického vězně“ ve smyslu § 1 odst. 1 písm. g) zákona č. 255/1946 Sb. a „politického vězně“ ve smyslu § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. Podobně i stejný právní pojem „účastník národního boje za osvobození“ je vymezen užším způsobem v zákoně č. 261/2001 Sb. (§ 1 odst. 1) a širším způsobem v zákoně č. 255/1946 Sb. (§ 1 odst. 1). (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 9. 2003, sp. zn. 2 A 1107/2002 č. 268/2004 Sb. NSS).

⁵³¹ Podmínka občanství ČR se považuje za splněnou, pokud občanství trvá ke dni podání žádosti o poskytnutí jednorázové peněžní částky (ust. § 2 odst. 3 cit. zákona).

⁵³² Přestože dikce zákona používá termín „věznění“, aplikační praxe dospěla k závěru, že tento pojem je třeba vykládat extenzivně, tj. ve smyslu „omezení osobní svobody“. Odškodnění se proto poskytl i za vazbu předcházející trestu odnětí svobody za plně soudně rehabilitovaný trestný čin.

Politický vězeň uplatňující nárok na jednorázovou částku podle zákona č. 261/2001 Sb. má nárok na poskytnutí této částky také za dobu, v níž odpykával dřívější trest odnětí svobody, k němuž byl odsouzen podmíněně před tím, než byl odsouzen za rehabilitovaný trestný čin, bylo-li důvodem rozhodnutí o výkonu trestu podmíněně odloženého (§ 330 tr. řádu) právě jeho odsouzení za trestný čin podléhající rehabilitaci. Rozhodnutí o tom, že se podmíněně odložený trest vykoná, je v takovém případě rozhodnutím „obsahově navazujícím“ na odsouzení rehabilitované, a tedy rozhodnutím ex lege zrušeným podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci (§ 14 odst. 3) - (SJS) 6 A 546/2002 – 19.

Zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, nepochybně omezoval osobní svobodu. Z hlediska provádění výkonu nucené práce nelze v konkrétních případech vyloučit jeho ztotožnění s pojmem věznění. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 23. 4. 2002, sp. zn. 2 A 902/2001 SJS č. 990/2002).

Podmínkou pro poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb., je zrušení odsuzujícího rozhodnutí buď podle zákona č. 119/1999 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu. Správní rozhodnutí o zařazení do tábora nucené práce však byla zrušena podle § 17 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, a proto za dobu věznění, za niž náleží jednorázová peněžní částka podle § 2 odst. 2 zákona č. 261/2001 Sb., nelze považovat dobu strávenou v táboře nucené práce. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 18. 6. 2003, sp. zn. 6 A 537/2002 č. 51/2004 Sb. NSS).

Za předpokladu, že šlo o zařazení do tábora nucené práce, je při rozhodování o nároku na vyplacení jednorázové částky podle zákona č. 261/2001 Sb. namísto zjišťovat, zda výkon zařazení byl realizován ve smyslu § 2 odst. 1 písm. b) zákona č. 247/1948 Sb., totiž jako jistá forma pokračování trestu odnětí svobody, na něž by se vztahovala rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., resp. zákona č. 198/1993 Sb. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 22. 7. 2002, sp. zn. 2 A 973/2002 SJS č. 1034/2002).

Na osoby, které byly internovány v centralizačních kláštřích na základě správního – nikoli soudního – rozhodnutí, se nevztahuje ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb., třebaže k omezení jejich svobody došlo z politických důvodů. Ustanovení § 2 odst. 1 se vztahuje jen na osoby, které byly skutečně vězněny v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 na základě rozhodnutí soudu, pokud rozhodnutí o jejich věznění bylo zcela nebo částečně zrušeno podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 6. 2003, sp. zn. 2 A 555/2002 č. 61/2004 Sb. NSS).

⁵³³ Z této dikce je třeba dovozovat, že jednorázová peněžní částka podle zákona č. 261/2001 Sb. těmto osobám nenáleží, protože podmínkou nároku je zrušení odsuzujícího soudního rozhodnutí; tuto podmínku osoby vězněné pouze vazebně splňovat nemohou.

⁵³⁴ Nárok na přiznání jednorázové peněžní částky podle § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. mají osoby vězněné mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990, u kterých bylo rozhodnutí o jejich věznění zcela nebo částečně zrušeno podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu („politický vězeň“). Podmínky pro vznik nároku nesplňuje osoba, jejíž rozhodnutí o věznění, byť i věznění nastalo z politických důvodů, nebylo zrušeno podle

- vdovám a vdovcům po politických vězních, pokud jsou občany ČR, jejichž manželství trvalo po celou dobu věznění či vzniklo během jejich věznění a jejich manžel kdykoliv později zemřel^{535,536}.

Výše jednorázové peněžní částky byla odvozena od délky doby soudně rehabilitovaného věznění. Pro politického vězně⁵³⁷ samotného, jehož věznění trvalo alespoň jeden rok, činila tato výše 120.000,- Kč plus 1000,- Kč za každý měsíc⁵³⁸ věznění přesahujícího tento jeden rok. Trvalo-li věznění po dobu kratší než jeden rok, avšak alespoň 3 měsíce, poskytl se dávka ve výši 60.000 Kč. Věznění kratší než 3 měsíce se podle tohoto zákona neodškodňovalo. Celková doba věznění se pro účely nároku a výše dávky sčítala⁵³⁹. Vdově nebo vdovci náležela jedna polovina částky, která by náležela

uvedených zákonů, ale podle obecných ustanovení trestního řádu o obnově řízení. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu - 4 Ads 78/2004 - 59).

Pokud nebyl odsuzující rozsudek zrušen ve výroku o vině, ale pouze ve výroku o trestu, a nově uložený trest byl vyšší než trest fakticky vykonaný (§ 4 odst. 4 zákona č. 261/2001 Sb.), nejsou splněny podmínky pro přiznání nároku na poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 2 odst. 1 a § 3 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. ... Je-li poté, kdy Česká správa sociálního zabezpečení již zamítla žádost o poskytnutí jednorázové částky podle zákona č. 261/2001 Sb., zrušen odsuzující rozsudek, jakož i k němu se vztahující rehabilitační rozhodnutí, a žadatel v zákonné lhůtě k uplatnění tohoto nároku rozšířil původní žádost o další nárok, jedná se o žádost novou, o které musí být samostatně rozhodnuto. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 28. 5. 2003, sp. zn. 7 A 501/2002 č. 48/2004 Sb. NSS).

⁵³⁵ Z nároků podle tohoto zákona nejsou vyloučeny osoby, které uzavřely nové manželství poté, co jejich předchozí manželství s politickým vězněm zaniklo jeho smrtí. Odškodnění však nenáleží osobám, které byly k politickému vězni ve vztahu druh - družka.

Vdovou po politickém vězni (§ 2 odst. 2 zákona č. 261/2001 Sb.) je žena, která byla jeho manželkou v době věznění a jejíž manželství s politickým vězněm zaniklo jeho smrtí. Pokud došlo k rozvodu manželství, nemůže bývalá manželka nabýt statusu vdovy po politickém vězni a nestává se oprávněnou osobou pro přiznání nároku na jednorázovou peněžní částku podle § 3 odst. 1 téhož zákona. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 6. 2003, sp. zn. 2 A 528/2002 č. 13/2003 Sb. NSS).

Bylo-li manželství politického vězně rozvedeno, nevznikl jeho bývalé manželce nárok na poskytnutí jednorázové peněžní částky podle § 3 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 27. 8. 2003, sp. zn. 5 A 517/2002 č. 284/2004 Sb. NSS).

⁵³⁶ Timto je taxativní výčet oprávněných osob vyčerpán - případní sirotci po politických vězních odškodnění nejsou, ačkoliv sirotkům po účastnících **druhého odboje** reparační dávka podle tohoto zákona náleží.

Děti politických vězňů ve smyslu ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. Zákonná úprava, která je do okruhu oprávněných osob nezahrnula, nezakládá neústavní nerovnost. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 9. 7. 2003, sp. zn. 5 A 558/2002 č. 129/2004 Sb. NSS).

⁵³⁷ Statut „politického vězně“ se prokazoval zejména pravomocným rozsudkem vydaným podle zákona č. 119/1990 Sb. nebo podle zákona č. 198/1993 Sb. Doba vazby a výkonu trestu politického vězně se prokazovala potvrzením vydaným pro tyto účely Vězeňskou službou ČR.

I. Jednorázovou peněžní částku podle § 2 odst. 1 zákona č. 261/2001 Sb. lze osobám oprávněným přiznat jen za dobu prokazaného věznění.

II. Jestliže ze stanoviska Správy vojenských soudů Federálního ministerstva obrany vyplynulo, že žalobce byl ve vazbě od 1. 2. 1953 do 11. 12. 1953, a ze stanoviska Zboru vojenské a justičnej stráže Slovenské republiky vyplynulo, že od 14. 2. 1953 do 16. 12. 1953 byl žalobce umístěn ve věznici v Trenčíně, kam byl převezen z Krajského vojenského velitelství Ostrava, a žádný doklad potvrzující délku předchozího věznění či vyšetřování se ve spise nevyskytuje, nelze bez dalšího vycházet toliko ze žalobcova původního prohlášení, že byl zatčen vojenskou rozvědkou v Ostravě v listopadu 1952 a po předběžném výslechu převezen do civilní věznice v Ostravě, ve které strávil asi tři měsíce v samovazbě. To platí tím spíše, pokud žalobce sám návazně uvádí, že není v jeho silách dopátrat se doby zatčení, jakož ani zjistit vyšetřovací dobu, kterou strávil ve věznici v Ostravě. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 8. 2003, sp. zn. 2 A 1132/2002 č. 165/2004 Sb. NSS).

⁵³⁸ Orgány rozhodující o nárocích založených zákonem č. 261/2001 Sb. vykládaly zprvu pojem „měsíc“ uvedený v ust. § 2 cit. zákona restriktivně, tj. ve smyslu „celý měsíc“. Za případné zbytkové dny tedy odškodnění neposkytovaly. Ke zlomu v této interpretaci došlo až v poslední době v návaznosti na vývoj relevantní judikatury. Nově je tedy možno požádat o doplacení jednorázové peněžní částky i za tyto zbytkové dny - provede se výpočet tzv. „denin“. Doplátek se přiznává v rámci řízení podle ust. § 101 písm. b) zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v piatém znění.

Dobu měsíce věznění podle § 5 odst. 2 zákona č. 261/2001 Sb. je třeba chápat jako dobu běžného, nikoli kalendářního měsíce. (Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 22. 7. 2002, sp. zn. 2 A 971/2002 SJS č. 1033/2002).

⁵³⁹ Při částečné změně odsuzujícího soudního rozhodnutí se počítal jen rozdíl mezi tresty vykonanými na základě původního rozsudku a stanovenými přiměřenými tresty nebo tresty nově uloženými (ust. § 4 odst. 3 věta druhá cit. zákona).

přímému politickému vězni, pokud by se vydání předpisu dožil (tj. 60.000,- Kč resp. 30.000,- Kč). Zemřel-li však politický vězeň během věznění, popř. na něm byl vykonán trest smrti, činila výše odškodnění pro pozůstalou osobu rovněž 120.000,- Kč.

Ohledně procesních otázek souvisejících s aplikací zákona č. 261/2001 Sb. odkazují na text kapitoly 4. 2. 4.

Proces odškodňování účastníků III. odboje pokračoval dále. O tři roky později vyšlo ve Sbírce zákonů **nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální**⁵⁴⁰.

Jak vyplývá z důvodové zprávy k původní navrhované podobě tohoto předpisu vydaného v návaznosti na dlouhodobě deklarované požadavky Konfederace politických vězňů, měl tento primárně směřovat k nápravě křivd vůči skupině osob, které vykonávaly trest odnětí svobody nebo vazbu pro trestný čin, za který byly později rehabilitovány podle zákonů o soudní rehabilitaci nebo u nichž byl rozsudek zrušen cestou obnovy řízení, stížností pro porušení zákona nebo podle zákona č. 198/1993 Sb., přičemž v době výkonu vazby nebo trestu byly zařazeny k výkonu fyzicky mimořádně náročných prací, za něž jim nebyla poskytnuta adekvátní odměna (jednalo se zejména o práci v uranových dolech, za kterou zprvu nebylo poskytováno žádné protiplnění, později pouze jakési táborové poukázky na nákup drobného zboží v táborové prodejně). V rámci připomínkového řízení však státní orgány, do jejichž kompetence mělo provádění tohoto nařízení spadat⁵⁴¹, vyjádřily své negativní stanovisko k takto definovanému okruhu oprávněných osob. Argumentovaly zejména komplikacemi při prokazování rozhodných skutečností (v evidencích těchto orgánů se k datu vydání nařízení již nacházely doklady o věznění či vazbě předložené v souvislosti s předchozími rehabilitačními nároky – dodatečné zkoumání splnění podmínky „výkonu nucených prací“ by znamenalo další zátěž pro klienta), jakož i faktem, že původní návrh paradoxně nepamatoval na pozůstalé po vězních, kteří byli popraveni, aniž byli zařazeni k výkonu nucených prací.

Personální působnost finální podoby nařízení byla v důsledku těchto připomínek širší, než původním návrhem předpokládána – podrobení osoby nuceným pracím nezbytnou podmínkou nároku nakonec nebylo. Podle ust. § 1 nařízení vlády č. 622/2004 Sb., ve znění účinném do 31. 10. 2005, byli osobami oprávněnými z nároků založených tímto předpisem:

Za situace, kdy byl politický vězeň protiprávně vězněn dvakrát po dobu dvou samostatných časových úseků, je nutno ve smyslu § 4 odst. 4 zákona č. 261/2001 Sb. celkovou dobu opakovaného věznění sečíst, částku 120 000 Kč přiznat jen jedenkrát za první rok takto sečtené doby věznění a pak ji zvýšit o 1000 Kč za každý další měsíc věznění. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 8. 2003, sp. zn. 5 A 522/2002 č. 105/2004 Sb. NSS).

Pokud byl politickému vězni výkon trestu odnětí svobody soudem přerušen odměnou za dobrý pracovní výkon a vzorné chování, přičemž se doba přerušení výkonu trestu započítávala do doby výkonu trestu odnětí svobody, pak nutno dobu přerušení trestu započíst do doby věznění pro stanovení výše jednorázové peněžní částky podle § 5 odst. 3 a 4 zákona č. 261/2001 Sb. (Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 30. 9. 2003, sp. zn. 2 A 525/2001 č. 106/2004 Sb. NSS).

⁵⁴⁰ Vydáno na základě ust. § 8 zákona č. 198/1993 Sb., účinnost od 1. ledna 2005.

⁵⁴¹ Zejména Česká správa sociálního zabezpečení.

- 1) **politických vězňů⁵⁴²**, tedy občané České republiky⁵⁴³, kteří v době od 25. února 1948 do 31. prosince 1989 byli odsouzeni a vykonali trest odnětí svobody, jeho část nebo vazbu pro trestný čin,
- za který byli rehabilitováni podle
    - zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů, nebo
    - zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů, nebo
  - jejichž odsouzení pro trestný čin uvedené v ust. § 2 zákona č. 119/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů, bylo zrušeno
    - cestou obnovy řízení nebo
    - stížností pro porušení zákona nebo
    - podle ust. § 6 zákona č. 198/1993 Sb.,
- za podmínky, že pobírají starobní nebo plný invalidní důchod z českého důchodového pojištění,
- 2) **po politických vězňích pobírají vdovský nebo vdovecký důchod** z českého důchodového pojištění.

Jak vyplývá z tohoto taxativního výčtu, jakož i ze samotného názvu předpisu, vztahují se nároky jím založené **pouze na osoby, které jsou poživateli důchodu** z veřejného důchodového pojištění, nikoliv tedy na osoby, které rehabilitovány byly, avšak důchod jim nenáleží (např. z důvodu nesplnění podmínky potřebné doby pojištění). Ke vhodnosti této koncepce podrobněji v kapitole 3.

Z uvedeného výčtu však lze odvodit ještě další souvislosti. Nařízení se v této původní podobě vztahovalo pouze na osoby, které byly v minulosti pravomocně odsouzeny, nikoliv např. na osoby v minulosti omezené na osobní svobodě pouze vazbou, která podléhá soudní rehabilitaci ve smyslu ust. § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb. Z dikce „vykonali trest odnětí svobody“ lze pak dovodit, že působnost předpisu nedopadá na osoby pravomocně odsouzené, které však k výkonu trestu odnětí svobody nenastoupily, např. z důvodu jeho podmíněného odložení či amnestie. Nelze také přiznat nárok osobě pravomocně odsouzené z politických důvodů, jejíž odsuzující rozsudek byl zrušen jiným způsobem než v nařízení uvedeném. Nařízení se nevztahuje na politické vězně pobírající částečný invalidní důchod a v původním znění se nevztahovalo ani na sirotky po politických vězňích⁵⁴⁴.

Odškodnění bylo (je) poskytováno formou **pravidelné opakující se dávky – příplatku k důchodu**. Její charakter byl prakticky totožný s charakterem příplatku k důchodu poskytovaného účastníkům II. odboje a pozůstalým po nich na základě pozdějšího (výše zmíněného) zákona č. 357/2005 Sb. Povaha příplatku ve smyslu nařízení vlády č. 622/2004 Sb. je naopak značně odlišná od příplatku náležejícího soudně rehabilitovaným osobám ve smyslu ust. § 25 odst. 7 zákona č. 119/1990 Sb.

⁵⁴² Nejde o legislativní zkratku, jde o zkratku použitou pro zjednodušení tohoto výkladu (pozn. aut.).

⁵⁴³ Podle ust. § 4 odst. 3 cit. vládního nařízení se „*splnění podmínky státního občanství ČR posuzuje ke dni podání žádosti*“.

⁵⁴⁴ Jde o rozdíl oproti personální působnosti zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.

Příplatek se neslučuje s důchodem, nestává se dávkou důchodového pojištění a není financován z prostředků určených na sociální pojištění⁵⁴⁵. Ve vztahu k důchodu, k němuž je přiznán, má však akcesorickou povahu, sdílí tedy jeho osud. Vyplácí se měsíčně spolu s důchodem a ve stejných termínech jako důchod. Poskytuje-li se příplatek k důchodu, na který vznikl nárok před 1. lednem 2005, náleží od splátky důchodu splatné v lednu 2005. Je-li poskytován k důchodu, na který vznikl nárok po 31. 12. 2004, náleží ode dne přiznání důchodu.

Příplatek k důchodu náleží politickým vězňům ve výši 50 Kč za každý započatý měsíc výkonu trestu odnětí svobody, jeho části nebo výkonu vazby, vdovám a vdovcům pak ve výši 25 Kč za takovou dobu persekuce; celková doba věznění a vazby se přitom sčítá⁵⁴⁶. Došlo-li pouze k částečné změně odsuzujícího rozsudku, poskytne se odškodnění pouze za časový úsek odpovídající rozdílu mezi trestem (tresty) vykonaným(i) na základě původního rozsudku a stanoveným(i) přiměřeným(i) trestem (tresty) nebo trestem (tresty) nově uloženým(i)^{547,548,549}. Souběh nároků (tj. mimořádná situace, kdy žadatel má na příplatek nárok jednak jako politický vězeň i jako uživatel vdovského, vdoveckého důchodu po politickém vězni) je nařízením řešen na základě zásady tzv. pozitivní absorpce – vyplácí se pouze ten příplatek, který je vyšší.

Obdobně jako důchod podléhá příplatek valorizaci, avšak vždy na základě samostatného valorizačního nařízení. Příplatky se valorizují generálně jako celek – přiznává-li se příplatek v návaznosti na přiznaný důchod od data spadajícího do období po 31. 12. 2004, přičemž v mezidobí došlo příslušným nařízením k valorizaci příplatků, přizná se v již valorizované výši (pro tento účel se uplatní fikce, že příplatek byl přiznán již v roce 2005 – ust. § 3 odst. 1 in fine cit. nařízení). Např. výše příplatku přiznaného k lednu 2005 (event. s přihlédnutím k fikci) v částce 100,- Kč činí v době odevzdání této disertace, tj. k březnu roku 2009, 127 Kč⁵⁵⁰.

Rozhodování o nároku na příplatek a o jeho výši spadá do kompetence orgánů vyplácejícího důchod, k němuž je příplatek přiznáván (Česká správa sociálního zabezpečení, ministerstvo vnitra, obrany, spravedlnosti ČR). Rozhoduje se na základě písemné žádosti (dispoziční zásada). Vzhledem ke skutečnosti, že v evidencích orgánů sociálního zabezpečení se již k datu podání žádosti v řadě případů vyskytují doklady o rehabilitaci předložené v minulosti v souvislosti s nároky založenými předchozími

⁵⁴⁵ Ust. § 4 odst. 6 cit. nařízení: „Náklady na výplatu příplatku jsou hrazeny ze státního rozpočtu.“

⁵⁴⁶ Normotvůrce v tomto případě stanovil jednoduchá a jasná pravidla pro počítání času, když v ust. § 2 odst. 3 cit. nařízení, v původním znění, stanovil, že měsícem se rozumí 30 kalendářních dnů. Celková doba rehabilitovaného omezení osobní svobody se proto sečte a počet dnů se vydělí číslem 30, výsledek se zaokrouhlí na celá čísla nahoru a vynásobí číslem 50. Takto se dospěje k finální měsíční výši příplatku.

⁵⁴⁷ Byl-li však nově uložený (přiměřený) trest uložen s podmíněným odkladem jeho výkonu, vycházela praxe z presumpce, že odsouzený se k datu přiznání příplatku již osvědčil, tj. přiměřený trest by nebyl vykonán a odsouzený by nikdy na osobní svobodě omezen nebyl. V takovém případě se původní uložený a odpykaný trest odškodnil příplatkem v celém rozsahu (tj. od celkové doby se pro účely odškodnění neodečítala výše nově uloženého přiměřeného trestu). Odškodnění se poskytlo za veškerou dobu výkonu původně uloženého trestu odnětí svobody i v situacích, kdy jako přiměřený trest byl nově uložen jiný trest než trest odnětí svobody.

⁵⁴⁸ Ve výjimečných případech mohla paradoxně nastat situace, kdy nový přiměřený trest byl vyšší než původně uložený. Za takových okolností se odškodnění neposkytlo.

⁵⁴⁹ Jak vyplývá z výkladu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, v případech, v nichž byl vykonán trest smrti za trestný čin, na který se vztahoval zákon č. 119/1990 Sb., a v následném rehabilitačním řízení byl uložen tzv. zbytkový trest odnětí svobody za jiný trestný čin, nelze dobu takto uloženého zbytkového trestu odečítat od doby vazby, která předcházela výkonu trestu smrti.

⁵⁵⁰ Valorizace k lednu 2006 o 4,9% (NV č. 416/2005 Sb.), k lednu 2007 o 6,1% (NV č. 463/2006 Sb.), k lednu 2008 o 3% (NV č. 258/2007 Sb.), mimořádná valorizace k srpnu 2008 o 3,6% (NV č. 212/2008 Sb.) a řádná valorizace k lednu 2009 o 4,4% (NV č. 364/2008 Sb.). Valorizovaná výše se vždy zaokrouhlí na celé koruny směrem nahoru.

právními úpravami, nebylo (není) možno klienty zatěžovat požadavky na opakované předložení těchto dokladů – ty se proto předkládaly (předkládají) jen pokud evidence není v tomto ohledu kompletní⁵⁵¹.

Na řízení o poskytování příplatku k důchodu se subsidiárně použijí ustanovení zákona o organizaci a provádění sociálního zabezpečení a zákona o důchodovém pojištění, na která deleguje ust. § 4 odst. 5 cit. nařízení. Tato se týkají zejména náležitostí a formy správního rozhodnutí, jeho doručování, možnosti soudního přezkumu rozhodnutí, subsidiárního použití správního řádu, možnosti podat odvolání proti rozhodnutím ministerstev vnitra, obrany a spravedlnosti, lhůt pro výplatu dávek, zániku nároku na výplatu dávky nebo její části v důsledku marného uplynutí prekluzivní lhůty, popř. postupu správního orgánu při zjištění změny rozhodných skutečností pro výplatu dávky (rozhodnutí v důchodových věcech jsou vydávána „cum clausula rebus sic stantibus“). Použití institutu odstranění tvrdosti zákona pro účely rozhodování o příplatku nepřichází v úvahu. Příplatek k důchodu nepodléhá výkonu rozhodnutí.

Právní úprava regulující poskytování příplatku k důchodu osobám perzekuovaným komunistickým režimem byla novelizována nejprve **nařízením vlády č. 405/2005 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příplatku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální**⁵⁵². Tento předpis znamenal rozšíření okruhu odškodňovaných osob o občany České republiky,

- kteří byli nezákonně zbaveni osobní svobody a následně rehabilitováni podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb. (příplatek náleží ve výši 50 Kč za každý započatý měsíc věznění),
- kteří po politických věznicích nepobírají vdovský nebo vdovecký důchod jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhrnu důchodů podle předpisů účinných před 1. 1. 1996 (příplatek náleží ve výši 25 Kč za každý započatý měsíc věznění),
- jejichž rodič – politický vězeň v době věznění zemřel, pokud ke dni jeho úmrtí nedosáhli věku 18 let a pobírají **jakýkoliv** důchod z českého důchodového pojištění (příplatek náleží ve výši 20 Kč za každý započatý měsíc věznění)⁵⁵³.

Ve smyslu přechodného ustanovení čl. II této novely měly nové nároky jí založené náležet na základě písemné žádosti až od splátky důchodu, k němuž tento příplatek náleží, splatné v kalendářním měsíci, v němž toto nařízení nabývá účinnosti (tj. listopad 2005). Správní orgány aplikující tento předpis v počátečním období jeho účinnosti toto přechodné ustanovení beze zbytku dodržovaly. Později však došlo k výraznému posunu, pokud jde o osoby nezákonně zbavené osobní svobody a následně rehabilitované podle ust. § 33 odst. 2 zákona 119/1990 Sb., tedy ty, u nichž nedošlo k pravomocnému odsouzení. Nejvyšší správní soud totiž v jednom ze svých rozhodnutí⁵⁵⁴ konstatoval, že tyto osoby v podstatě (při použití extenzivního výkladu) spadaly již do personální působnosti tohoto

⁵⁵¹ Rehabilitace (věznění z politických důvodů) se prokazuje pravomocným rozhodnutím soudu vydaným na základě některého z výše uvedených rehabilitačních předpisů, příp. původním odsuzujícím rozsudkem, stížností pro porušení zákona, a jiné. Doba věznění a vazby se prokazuje potvrzením vydaným Vězeňskou službou ČR nebo např. samotným rehabilitačním rozsudkem, je-li v něm uvedena.

⁵⁵² Účinnost od 1. listopadu 2005.

⁵⁵³ Splnil-li by sirotek podmínky nároku na příplatek k důchodu po obou rodičích, posoudí se nárok po každém rodiči zvlášť, avšak příplatek se vyplatí pouze jeden, a to ten vyšší (absorpční zásada).

⁵⁵⁴ 6 Ads 4/2006 – 32 ze dne 7. 3. 2007. (Citace z rozsudku je uvedena v poznámce pod čarou k výkladu o nařízení vlády č. 622/2004 Sb. v kapitole č. 3 – pozn. aut.)

nařízení v jeho původním znění, a použití tohoto přechodného ustanovení ve vztahu k nim znamená neodůvodněnou nerovnost neslučitelnou se smyslem zákona č. 198/1993 Sb., na jehož základě byla obě tato nařízení vydána. Jak vyplývá z uvedeného stanoviska NSS, je zmíněné přechodné ustanovení ve vztahu k osobám rehabilitovaným podle ust. § 33 odst. 2 zákona 119/1990 Sb. neaplikovatelné⁵⁵⁵. Tento názor akceptovaly i příslušné správní orgány, do jejichž kompetence spadá provádění této agendy, a v období po právní moci zmíněného stanoviska již těmto osobám poskytují (event. za využití ust. § 56 odst. 1 písm. b) zákona o důchodovém pojištění zpětně doplatí) příspěvek k důchodu od stejného data jako osobám pravomocně odsouzeným a následně rehabilitovaným, tj. od lednové splátky roku 2005. Tentýž postup se uplatní i v relaci k osobám, u nichž bylo v minulosti trestní stíhání pro některý z činů uvedených v ust. § 2 a 4 zákona o soudní rehabilitaci zastaveno nebo přerušeno a které si ve smyslu ust. § 33 odst. 1 cit. zákona požádaly v prekluzivní dvouleté lhůtě o pokračování v trestním stíhání⁵⁵⁶. Aplikace přechodného ustanovení zůstává zachována pouze ve vztahu k nárokům osob spadajících do druhé a třetí z doplněných skupin.

Nařízení vlády č. 369/2007 Sb., kterým se mění nařízení vlády č. 622/2004 Sb., o poskytování příspětku k důchodu ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem v oblasti sociální, ve znění nařízení vlády č. 405/2005 Sb.⁵⁵⁷ přineslo další rozšíření okruhu odškodňovaných osob a úpravu výše některých již přiznaných příspěvků.

Odškodnění náleží na základě písemné žádosti oprávněného od lednové splátky roku 2008 těmto novým skupinám osob:

- manželky politických vězňů, na nichž byl v době od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 vykonán trest smrti⁵⁵⁸ za trestný čin později rehabilitovaný, které pobírají z českého důchodového pojištění jiný⁵⁵⁹ než vdovský důchod po popraveném (výše příspětku je pevná a činí 3.000 Kč měsíčně⁵⁶⁰),
- poživatelé vdovských nebo vdoveckých důchodů z českého důchodového pojištění po osobách, které zemřely v době od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 při pokusu o opuštění Československa násilnou smrtí způsobenou státní mocí^{561,562} (výše příspětku je rovněž pevná a činí 3.000 Kč měsíčně),

⁵⁵⁵ (SJS) 6 Ads 4/2006 – 32: „Požadavek rovnosti v právech jako princip ústavního pořádku (čl. 1 Ústavy) ve spojení s čl. 95 Ústavy umožňuje soudu nepřihlídnout k podzákonné normě (nařízení vlády) v rozsahu, ve kterém tato norma nezajišťuje v oblasti sociální rovné postavení všech osob účastných soudní rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, které byly postiženy perzekucemi komunistického režimu.“

⁵⁵⁶ (SJS) 3 Ads 53/2006 – 31: „Osoby rehabilitované podle § 33 odst. 1 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, mají nárok na příspěvek k důchodu podle § 1 odst. 1 písm. a) nařízení vlády č. 622/2004 Sb. tím spíše, že novelou provedenou nařízením vlády č. 405/2005 Sb. vznikl nárok na tento příspěvek i osobám nezákonně zbaveným osobní svobody nebo majetku, u nichž vůbec nebylo zahájeno trestní stíhání, a byly rehabilitovány postupem podle § 33 odst. 2 zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.“

⁵⁵⁷ Účinnost od 1. 1. 2008.

⁵⁵⁸ Netýká se tedy manželek osob, které sice při věznění zemřely, avšak nebyl na nich vykonán trest smrti.

⁵⁵⁹ Tyto osoby nemají nárok na příspěvek k důchodu ve výši odpovídající délce nezákonného věznění popraveného (neboť nejsou poživatelé vdovského důchodu), mají však nárok na tento příspěvek v pevně definované výši.

⁵⁶⁰ Tento příspěvek se zatím valorizoval pouze dvakrát, a to o 3,6% k srpnu 2008 (NV č. 212/2008 Sb.) a dále k lednu 2009 o 4,4% (NV č. 364/2008 Sb.). Jeho současná výše tak v době odevzdání této disertace, tj. k březnu 2009 činí 3245,- Kč.

⁵⁶¹ Typicky např. příslušníkem pohraniční stráže či jiné ozbrojené složky, ale i v důsledku kontaktu s technickým zařízením sloužícím k ostraze hranic (zásah elektrickým proudem, systém aktivovaný dotykem – mína). Smrt přitom nemusela nastat bezprostředně, stačí, pokud se prokáže příčinná souvislost se zraněním utrpěným při pokusu o překročení hranic.

- sirotci po osobách, které zemřely v době od 25. 2. 1948 do 31. 12. 1989 při pokusu o opuštění Československa násilnou smrtí způsobenou státní mocí, pokud ke dni úmrtí rodiče nedosáhli věku 18 let a pokud pobírají jakýkoliv důchod z českého důchodového pojištění (výše příplatku je pevná a činí 2.400 Kč měsíčně⁵⁶³).

Zatím poslední právní normou, která založila účastníkům třetího odboje kompenzační nároky v oblasti sociálního zabezpečení byl **zákon č. 357/2005 Sb., o ocenění účastníků národního boje za vznik a osvobození Československa a některých pozůstalých po nich, o zvláštním příspěvku k důchodu některým osobám o jednorázové peněžní částce některým účastníkům národního boje za osvobození v letech 1939 až 1945 a o změně některých zákonů**. Personální působnost tohoto předpisu dopadá mj. na občany⁵⁶⁴ České republiky, kteří byli (jsou) poživateli starobního důchodu, plného invalidního důchodu nebo částečného invalidního důchodu z českého důchodového pojištění, a

- jsou účastni rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., v platném znění, nebo
- u nichž bylo odsuzující rozhodnutí pro trestné činy uvedené v ust. § 2 zákona č. 119/1990 Sb., v platném znění, zrušeno přede dnem účinnosti tohoto zákona nebo
- jsou účastni rehabilitace podle ust. § 22 písm. c) zákona č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci⁵⁶⁵,
- byli zařazení v tábore nucených prací nebo v pracovním útvaru (TNP), pokud rozhodnutí o tomto zařazení bylo zrušeno podle ust. § 17 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, nebo
- byli zařazení ve vojenském tábore nucených prací (VTNP), pokud rozkaz o jejich zařazení do tohoto tábora byl zrušen podle ust. § 18 odst. 1 zákona č. 87/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, nebo
- byli zařazení v centralizačním klášteře s režimem obdobným táborům nucených prací,

a to za podmínky, že celková doba neoprávněného výkonu vazby nebo trestu odnětí svobody, případně celková doba pobytu v TNP, VTNP nebo centralizačním klášteře činila **alespoň 12 celých měsíců**⁵⁶⁶.

Dále se zákon vztahuje **na vdovy nebo vdovce** po osobách výše uvedených, které (kteří) po nich pobírají⁵⁶⁷ vdovský nebo vdovecký důchod z českého důchodového pojištění

⁵⁶² Přihlíží se ke všem žadatelem předloženým dokladům, žádný specifický důkazní prostředek není zákonem předepsán. V pochybnostech se správní orgány rozhodující o příplatku obracují na Archiv bezpečnostních složek při oddělení archivních fondů vojsk Ministerstva vnitra.

⁵⁶³ Tento příplatek se zatím valorizoval pouze dvakrát, a to o 3,6% k srpnu 2008 (NV č. 212/2008 Sb.) a dále k lednu 2009 o 4,4% (NV č. 364/2008 Sb.). Jeho současná výše tak v době odevzdání této disertace, tj. k březnu 2009 činí 2597,- Kč.

⁵⁶⁴ Splnění podmínky občanství se posuzuje ke dni podání žádosti o dávku.

⁵⁶⁵ Ze zákona jsou neplatná ve výroku o převyšující výměře trestu rozhodnutí vydaná v době od 1. 8. 1950 do 31. 12. 1953 národními výbory, pokud trest odnětí svobody jimi uložený za přešůpek podle trestního zákona správního č. 88/1950 Sb. s použitím § 12 odst. 3 uvedeného zákona přesahuje horní hranici sazby stanovené na dotyčný přešůpek ve zvláštní části zákona.

⁵⁶⁶ Podle příslušného interního výkladu lze pro účely splnění podmínky 12ti měsíců počítat jednotlivé doby věznění osob soudně rehabilitovaných a jednotlivé doby omezení osobní svobody osob mimosoudně rehabilitovaných, avšak nikoliv tyto doby vzájemně. Pro počítání měsíců platí obdobná pravidla, jaká byla uvedena např. v rámci výkladu norem zakládajících novodobé nároky na jednorázové odškodnění účastníků druhého odboje (viz výše).

nebo jím takový důchod není vyplácen jen proto, že jiný vyplácený důchod přesahoval hranici nejvyšší výměry úhmu důchodů podle předpisů účinných před 1. lednem 1996. Pro účely kompenzačních nároků vdov a vdovců se podmínka 12ti měsíců považuje za splněnou i v případě, kdy neoprávněné omezení osobní svobody rehabilitovaného účastníka třetího odboje trvalo po dobu kratší než 12 měsíců, avšak byl na něm vykonán trest smrti, event. v průběhu tohoto neoprávněného zbavení osobní svobody jinak zemřel. Na vdovy a vdovce se zákon vztahuje, poněkud diskriminačně, bez ohledu na jejich státní občanství.

Osobám, které splní podmínky zákonem stanovené, byla (je) vyplácena pravidelně se opakující dávka, tzv. **zvláštní příspěvek k důchodu**. Tento, jak výše uvedeno, nemá být dalším druhem odškodnění nebo ocenění, jeho účelem je kompenzovat odnětí některých výhod zejména v oblasti dopravy, telekomunikací či lázeňské péče ke dni 31. 12. 2005 osobám, jimž byly poskytovány. Výše příspěvku činí 2.500 Kč, pokud jde o přímé účastníky persekuce komunistickým režimem, pozůstalým osobám pak náleží polovina této částky, tj. 1.250 Kč měsíčně. Při eventuelním souběhu nároků se uplatní zásada pozitivní absorpce. K povaze zvláštního příspěvku podrobněji výše v kapitole 4. 2. 2. K prokazování rozhodných skutečností se použijí stejné doklady, jakými byly tyto skutečnosti prokazovány pro účely nároků založených předchozími právními úpravami.

Hlava třetí zákona č. 357/2005 Sb. založila nárok na jednorázovou peněžní částku osobám, které nemohly být odškodněny na základě zákona č. 261/2001 Sb. jen proto, že tzv. „rozhodná doba“ byla v jejich případě kratší než tři měsíce. Přestože do okruhu osob oprávněných z nároků podle zákona č. 261/2001 Sb. spadaly i osoby vězněné v době mezi 25. únorem 1948 a 1. lednem 1990 a následně rehabilitované na základě zákona č. 119/1990 Sb. nebo zákona č. 198/1993 Sb. (event. osoby po nich pozůstalé), stanovil zákon č. 357/2005 Sb. výslovně, že doplňkové odškodnění jím založené se vztahuje pouze na osoby uvedené v ust. § 1 zákona č. 261/2001 Sb., tzn. některé kategorie účastníků národního boje za osvobození, a nikoliv tedy na politické vězně z období vlády Komunistické strany Československa. V tomto lze opět spatřovat jistý diskriminační přístup zákonodárce.

4.3.2 Ostatní osoby poškozené totalitním režimem

Pro úplnost je třeba závěrem poslední kapitoly zmínit odškodňovací nároky osob, které byly v letech 1944 až 1955 odvečeny sovětskými orgány do táborů nucených prací, GULAGů, a dále osob, které byly usmrceny, případně utrpěly újmu na zdraví nebo na lidské důstojnosti v souvislosti s pobytem tzv. okupačních armád na území Československa v období let 1968 až 1991. Reparace ve formě jednorázové peněžní částky byla těmto poškozeným vyplácena na základě **zákona č. 172/2002 Sb., o odškodnění osob odvečených do SSSR nebo táborů, které SSSR zřídil v jiných státech**, a dále též na základě **zákona č. 203/2005 Sb., o odškodnění některých obětí okupace Československa vojsky Svazu sovětských socialistických republik**,

⁵⁶⁷ Pobíráním důchodu se pro tento účel rozumí též pobírání vdovského nebo vdoveckého důchodu po osobě, která splňovala příslušnou podmínku soudní nebo mimosoudní rehabilitace, avšak ke dni svého úmrtí starobní ani plný invalidní důchod nepobírala.

Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky. Vše podstatné o povaze nároků bylo zmíněno výše v kapitole č. 3 v rámci stručné charakteristiky těchto předpisů. Na tomto místě si proto autor dovolí na zmíněnou pasáž pouze odkázat.

Závěr

V závěrečné části disertační práce je třeba provést stručnou abstrakci studiím načerpaných poznatků, provést jejich pochvalné či kritické zhodnocení a zabývat se eventuelními úvahami de lege ferenda.

Je třeba poznamenat, že problematiku, již je obsah této práce věnován, lze považovat za agendu mimořádně náročnou, mnohem náročnější, než autor při provádění volby tématu předpokládal. Bylo nutno shromáždit a prohledat nepřeberné množství pramenů, zejména zákonných i podzákonných právních předpisů, důvodových zpráv k nim, výkladových stanovisek a meritorních pokynů státních orgánů aplikujících odškodňovací právní normy, a v neposlední řadě též relevantní judikatury. Vzhledem k šíři zvoleného tématu a k časovému rozpětí období, kterého se týká, bylo nutno vycházet z podkladů vzniklých nejen v současnosti, ale i v dávné minulosti. Výsledkem tohoto bádání je dílo, které je nyní čtenáři předkládáno. Dílo, při jehož tvorbě byl autor veden snahou poskytnout komplexní a věrný obraz znázorňující všechny podstatné skutečnosti, poukázat na souvislosti či problematické aspekty. To vše způsobem, který by v rámci možností nepostrádal zajímavost, avšak ani patřičnou odbornou či profesionální úroveň. Prostředkem k tomuto cíli je výkladová koncepce založená na snaze akcentovat základní zásady a principy konkrétní právní úpravy a odhlížet od jednotlivostí (není-li zmínka o nich, dle názoru autora, nezbytná pro pochopení prováděného výkladu). Jednalo se o práci vpravdě mravenčí.

Myšlenku napravit či zmírnit následky flagrantních prohřešků proti humanitě, spravedlnosti a rovnosti a zároveň ocenit činnost hrdinů, kteří proti tomuto bezpráví aktivně bojovali, je třeba jistě považovat za velmi moudrou. Snaha státu vyrovnat se se svojí neblahou minulostí, v níž došlo k selhání jeho hlavní funkce, tj. ochrana svých občanů a zajištění jejich bezpečí, jistoty, rovného a spravedlivého zacházení, je jistě chvályhodná a svědčí o určitém jeho civilizačním posunu⁵⁶⁸. Realizace těchto idejí v podobě samotných norem objektivního práva, jakož i následně v interpretační a aplikační praxi, však naráží na řadu problematických momentů. Proto musí závěrečné komplexní hodnocení provedené autorem této disertace bohužel vyznít spíše negativně.

Z výkladu obsaženého v předchozích kapitolách lze dovodit několik atributů charakterizujících odškodňovací právní úpravu jako celek, kompenzační nároky individuálních osob jí založené, ale i praktickou stránku věci, tj. činnost orgánů aplikujících odškodňovací právní normy a soudů.

Na prvním místě lze zmínit **interdisciplinárnost** této agendy a s tím související **roztříštěnost právní úpravy**. Odškodňování účastníků odboje lze pro jeho rozsáhlost považovat za právní odvětví sui generis, jehož regulaci lze nalézt jako součást všech tradičních právních odvětví, tj. práva občanského, správního i trestního, neboť v rámci každého z nich došlo v minulosti ve větší či menší míře ke křivdám, které bylo posléze třeba napravit či alespoň zmírnit. Kombinace tohoto odvětvového hlediska s hlediskem historickým (existují tři temná historická období s potřebou trojího odškodnění) a hlediskem ekonomickým (jde-li o odškodnění formou dlouhodobě se opakující dávky, lze je poskytovat

⁵⁶⁸ K těmto pozitivním aspektům podrobněji v rámci výkladu obsaženého v předchozích kapitolách.

ve výši odpovídající vždy aktuálním hospodářským možnostem státu) je faktickou překážkou kodifikace tohoto souboru právních norem, i když při hlubším zamyšlení si takovou kodifikační koncepcí, alespoň v rámci jednotlivých historických období jako samostatných celků, představit lze. O tom svědčí i některé kodifikační náznaky související s touto materií, kterých byla československá a česká společnost v minulosti svědkem. Řeč je např. o zákonu č. 462/1919 Sb., o propůjčování míst legionářům, zákonu č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození, nebo o novodobých zákonech o soudních a mimosoudních rehabilitacích (zákon č. 119/1990 Sb. a zákon č. 87/1991 Sb.). Tyto předpisy definovaly pomocí přesných kvalifikačních znaků okruhy osob, jejichž životní osudy v podobě aktivní odbojové činnosti či pasivní persekuce zasluhují odškodnění (ocenění), čímž vytvořily platformu (referenční rámec) pro posuzování, zda konkrétní osoba splnila podmínky pro poskytnutí reparačních nároků (ve formě peněžní nebo jiné) založených buď přímo těmito předpisy samotnými nebo normami pozdějšími, na ně se odvolávajícími (delegujícími).

Tuto **provázanost právních úprav** by zajisté bylo možno považovat za prvek veskrze pozitivní (smíříme-li se s myšlenkou, že úplná kodifikace je prakticky vyloučena), neboť existence provázanosti úprav bývá obecně imanentní dlouhodobě proklamované ideje jednoduchosti a seznatelnosti práva. V odškodňovací agendě je však v řadě případů pravý opak pravdou, neboť charakter oné provázanosti je zde velmi často pouze **relativní**. Předpisy zakládající účastníkům odboje (zejména druhého a třetího) nároky v oblasti sociálního zabezpečení totiž vedle přímých delegačních ustanovení obsahují v mnoha případech pro svoje účely další „zpřesňující“ formulace, které posunují definice uvedené v původních odškodňovacích předpisech, na něž je odkazováno, do zcela jiných (spíše užších) dimenzí. Taková zužující **specifikace** se může týkat např. období, které je novým předpisem odškodňováno, případně charakteru odškodňované odbojové činnosti či persekuce. Důsledky zúžení patřičné definice jsou téměř vždy negativní, neboť toto může znamenat nedůvodnou a eticky nevhodnou **politizaci** konkrétního odškodňovacího nároku⁵⁶⁹ (spíše v minulosti), ale též interpretační či aplikační problémy⁵⁷⁰ (potřeba dalšího dokazování, která komplikuje a prodražuje správní řízení). Existence extrémního množství **výjimek** z obecné právní úpravy, která je charakteristická zejména pro novodobé odškodňovací právní předpisy, je bohužel závažnou překážkou při hledání všeobecně platných pravidel či principů, jejichž znalost je nezbytná pro správné uchopení a absorpci této úpravy pro účely její aplikace. Na tomto místě je třeba přiznat praktickou zkušenost, že orientovat se v této nepřehledné změti navzájem provázaných právních předpisů a judikatury je složité i pro odborníky s právním vzděláním. Je proto pouhou iluzí myslet si, že tato agenda může být srozumitelná pro laickou veřejnost v podobě samotných adresátů odškodňovacích norem, tj. účastníků odboje a pozůstalých po nich. Průvodním znakem tohoto nešvaru je skutečnost, že v mnoha případech si žádosti o odškodňovací dávky podávají osoby, na které se norma vůbec nevztahuje (osoba nerozumí textu normy, není si tedy jistá, zda splňuje podmínky nároku – proto raději podá žádost, aby o případný nárok

⁵⁶⁹ Jaké jsme mohli být svědky např. v případě zákona č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení či zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, v prvotním znění (nevýhodné postavení legionářů oproti Ruděarmějcům).

⁵⁷⁰ Např. v případě zúžení definice pojmu „čs. politický vězeň“, ke kterému došlo v zákoně č. 217/1994 Sb.

nepřišla), jakož i nezbytnost využití služeb odborníka (advokáta, event. právníka některého ze zájmových sdružení účastníků odboje), nastane-li problematická situace.

Co se týče odškodňovacích či oceňovacích nároků samotných, ani zde nelze vyslovit jednoznačně pozitivní hodnocení. Naopak, při širší úvaze lze dospět k závěru, že v jejich koncepci se v celé svojí nahotě zrcadlí lidská nedokonalost, přestože cesta k jejich vzniku byla v zásadě dlážděna dobrými úmysly. Jedním dechem je však třeba dodat, že dokonalé není na světě nic a že nedokonalost související s odškodňovacími nároky není v řadě případů výsledkem subjektivní neschopnosti konkrétních zákonodárců vytvořit právní úpravu na odpovídající kvalitativní úrovni, jako spíše důsledkem nepříznivých historických okolností, nedostatečných fiskálních možností, přeskupení společenských hodnot či jiných, subjektivně těžko ovlivnitelných, faktorů.

Hlavním a zcela zásadním nedostatkem všech odškodňovacích nároků, hodnotíme-li je ve vzájemných souvislostech jako jediný celek, je jejich do očí bijící **nespravedlnost** či **diskriminační charakter** úzce související s jejich kvalitativní i kvantitativní **diverzitou**.

Jak bylo zmíněno v předchozích kapitolách disertace, mohou mít tato oprávnění různou podobu. V počátečních fázích vývoje šlo primárně o důstojné začlenění jedince do společnosti a sekundárně o finanční efekt takové integrace – to když byla účastníkům odboje vyhrazována služební místa ve veřejné správě. Posléze se přistoupilo k reparacím v oblasti sociálního zabezpečení s cílem zajistit dotčenému jedinci či jeho pozůstalým odpovídající životní úroveň, a to formou patřičných sociálních dávek či služeb. V moderní době je již kladen primární akcent na finanční stránku věci, když jsou poškozeným poskytována významná finanční plnění jednorázového či opakujícího se charakteru. Nelze samozřejmě zapomínat ani na civilněprávní způsoby odškodnění, tj. majetkové restituce, jakož i na rehabilitace v oblasti trestního či správního práva (rušení soudních rozsudků resp. správních rozhodnutí ex lege). Intenzita odškodňovacího efektu je samozřejmě u každého z těchto způsobů jiná, větší či menší.

Pokud jde o období po první světové válce a odškodňování příslušníků čs. legií, lze ještě o jakési spravedlnosti či rovnosti hovořit. Prvorepublikový zákonodárce byl v tomto ohledu uvědomělý, při koncipování odškodňovacích nároků zohlednil relevantní historické okolnosti (zejména pokud jde o vymezení pojmu „legionář“) a regulaci nároků nastavil tak, aby v míře co možná nejvyšší dokázaly reagovat na specifika sociálního postavení konkrétního jedince.

Po druhé světové válce se již situace v tomto ohledu zhoršila. Odškodňovací nároky v oblasti sociálního zabezpečení byly po dlouhou dobu doprovázeny politickými aspekty (služba v Rudé armádě byla započítávána výhodněji než např. služba v čs. legiích), ale též nerovností související se způsobem stanovení výpočtu dávky (doba odboje se sice hodnotila každému odbojářovi vícenásobně jako doba zaměstnání, avšak průměrný měsíční výdělek byl u každé konkrétní osoby jiný, což se projevovalo v rozdílné výši absolutní částky poskytované každému jednotlivci z titulu jeho odbojové činnosti). Nápravu přinesl až zákon č. 161/1968 Sb., který zavedl odškodnění pevnými částkami připočtenými k důchodu v závislosti na délce a intenzitě odbojové činnosti – od jeho účinnosti lze opět na tomto poli hovořit o jakési formální spravedlnosti, i když velmi relativní. Koncepce založená

na poskytování pravidelně se opakujících plnění má svá úskalí – absolutní výše poskytnuté částky odvisí od délky života konkrétního jedince⁵⁷¹ a data vzniku nároku na jeho důchod.

Propad spravedlnosti ovšem odškodňovací právní úprava zaznamenala po roce 1989, i když zprvu se situace vyvíjela velmi slibně. Zákony o soudní a mimosoudní rehabilitaci lze považovat za velmi propracované a respektující zásadu rovnosti, i když odškodňovací nároky jimi založené jsou opět vázány na důchody. Poté však přišly na řadu předpisy znovu odškodňující druhý odboj (poté, co již tento byl odškodněn předpisy o sociálním zabezpečení v minulosti), za které zákonodárce určitě nelze pochválit. Jednak proto, že jednotlivé kategorie účastníků národního boje za osvobození (ve smyslu zákona č. 255/1946 Sb.) nebyly odškodněny naráz jako celek, ale bohužel s velkým časovým odstupem – čs. političtí vězni v roce 1995, příslušníci čs. zahraničních armád a spojeneckých armád v roce 2000, ostatní kategorie pak v letech 2001 a 2002 – tento časový odstup samozřejmě, s ohledem na věkovou skladbu potencionálních oprávněných, je významným diskriminujícím elementem. Neodůvodněně diskriminační je též vázanost dávek na státní občanství ČR zkoumané ke dni podání žádosti – existuje řada lidí, kteří v důsledku vývoje politické situace po 2. světové válce odešli do zahraničí a získali tamější státní občanství; tito jsou z nároků vyloučeni. Tyto předpisy rovněž neodškodnily dobu odbojové činnosti či persekuce kratší než tři měsíce. Na druhé straně, zvolená forma odškodnění v podobě jednorázové peněžní částky je jistě spravedlivější než forma pravidelného opakujícího se plnění⁵⁷². Skutečnost, že čs. političtí vězni obdrželi v roce 1995 nižší reparační částku než ostatní kategorie účastníků druhého odboje v letech 2000 až 2002, autor této disertace samu o sobě za diskriminační nepovažuje, neboť s ohledem na posun cenové hladiny v mezidobí byla reálná hodnota plnění v podstatě stejná. Jako ne příliš povedenou normu lze pak vnímat zákon č. 357/2005 Sb. – tento přinesl již třetí odškodnění účastníků druhého odboje, tentokrát ve formě pravidelného opakujícího se plnění vázaného na pobírání důchodu z českého důchodového pojištění, kterážto forma je zajisté nespravedlivá vůči odbojářům a perzekuovaným osobám, které z jakýchkoliv důvodů nesplnily podmínky nároku na takový důchod⁵⁷³.

Hovoříme-li o spravedlnosti, nelze filozoficky nepoznamenat ani zcela objektivní skutečnost – osoby, které se vydání odškodňovacích předpisů nedožily, již nikdy odškodněny nebudou.

K hladkému a důstojnému průběhu odškodňovacího procesu po roce 1989, zejména pak po roce 1994, příliš nepřispěla ani činnost správních orgánů, do jejichž kompetence provádění této materie spadalo. Na jejich obranu je třeba uvést, že do jejich působnosti spadlo cosi nového, s čím dosud neměly příliš rozsáhlé zkušenosti, zejména pokud jde o důkazní stránku věci. Navíc se jednalo o agendu značně širokou, zvláště pokud jde o množství rehabilitovaných či jinak odškodňovaných osob. I přes tuto hektickou

⁵⁷¹ Délka života jedince je prvek, k němuž je při posuzování spravedlnosti třeba přihlížet, a to i přesto (nebo právě proto), že samotná ona skutečnost, že délka života každého jedince je rozdílná, je vlastně nespravedlivá.

⁵⁷² Nevýhodou však byla nemožnost vzniku nároku po marném uplynutí prekluzivní lhůty k uplatnění žádosti. Takovou koncepcí autor považuje za neodůvodněně přísnou a z etického hlediska nevhodnou. Zákonodárce se měl, dle názoru autora této disertace, raději inspirovat právní úpravou důchodového pojištění, podle které nárok na důchod uplynutím času nezaniká (zaniká pouze nárok na výplatu jednotlivých splátek – to by zde samozřejmě nepřicházelo v úvahu, pozn. aut.).

⁵⁷³ Nápravu s největší pravděpodobností zajistí „zákon o jednorázové peněžní částce nahrazující příplatek k důchodu a zvláštní příspěvek k důchodu a o změně některých zákonů“, jehož návrh bez problémů prošel Poslaneckou sněmovnou i Senátem a ke dni odevzdání této disertace čeká na podpis prezidenta republiky (viz další text).

atmosféru správní orgány aplikační praxi bohužel dále komplikovaly přijímáním zkonstatovaných striktně gramatických a spíše restriktivních výkladů odškodňovacích norem ve snaze neodchýlit se ani nepatrně od dikce odškodňovací normy, a to i v případech, kdyby takové odchýlení znamenalo posun aplikační praxe směrem k zajištění vyšší míry rovnosti odškodňovaných osob, aniž by došlo k postupu *contra legem*. To vše pod rouškou argumentace „veřejným zájmem“. Autor si na tomto místě dovoluje poznamenat, že otázka, co je veřejným zájmem, který odškodňovací předpisy sledují, je nanejvýš zajímavá. Nelze se ubránit pocitu, že při demokratickém uvažování a za použití principu proporcionality je v těchto situacích třeba dospět k závěru o přednosti postupu směřujícího k ochraně rovnosti a spravedlnosti před postupem chránícím fiskální stránku věci.

Gramatické výklady správních orgánů kontinuálně akceptovala i judikatura nižších soudů. Teprve Ústavní soud ČR, ochránce ústavnosti a průkopník moderních demokratických hodnot, stanovil jasná pravidla pro použití gramatického výkladu v praxi, když v jednom ze svých nálezu⁵⁷⁴ uvedl, že „jazykový výklad představuje pouze prvotní přiblížení se k aplikované právní normě. Je pouze východiskem pro objasnění a ujasnění si jejího smyslu a účelu (k čemuž slouží i řada dalších postupů, jako logický a systematický výklad, výklad *e ratione legis*, atd.). Mechanická aplikace abstrahující, resp. neuvědomující si smysl a účel právní normy, činí z práva nástroj odcizení a absurdity.“ A v jiném nálezu⁵⁷⁵ Ústavní soud uvádí, že „Ústava České republiky není založena na hodnotové neutralitě, není jen pouhým vymezením institucí a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje vyjadřující základní nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti. Ústava akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však pozitivní právo jen na formální legalitu, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich obsahově materiálnímu smyslu, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří.“ Správní orgány provádějící odškodňovací předpisy dlouhodobě nedokázaly smířit s nezbytností tyto postuláty absorbovat, akceptovat a při své praxi je obecně aplikovat, a to s alibistickým odkazem na proklamovanou pouhou individuální závaznost rozhodnutí Ústavního soudu. Teprve v poslední době, zdá se, se v tomto ohledu začíná blýskat na lepší časy.

Závěrečná poznámka tohoto v zásadě negativního hodnocení bude opět věnována atributům právní úpravy, a to zejména té novodobé. Je třeba bohužel konstatovat její až překotnou dynamičnost a nedostatek jednotné koncepce. Dva aspekty spolu úzce související nastaly zajisté v důsledku okolností, kterými je legislativní proces směřující ke vzniku těchto předpisů doprovázen. Autor má na mysli zejména činnost zájmových organizací zastupujících účastníky odboje (Konfederace politických vězňů, Český svaz bojovníků za svobodu), které se v pravidelných časových intervalech snaží vyhledávat nové a nové křivdy v minulosti způsobené a následně též způsoby, jakými by tyto křivdy mohly být v současnosti zmírněny, nejlépe finanční formou. Ukazuje se též, že některé křivdy již byly řádně odhaleny a odškodňovací nároky založeny, avšak v důsledku nevhodně zvoleného způsobu odškodnění či nevhodně formulovaného okruhu

⁵⁷⁴ Nález ÚS ze dne 17. 12. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/97.

⁵⁷⁵ Nález ÚS ze dne 21. 12. 1993, sp. zn. Pl. ÚS 19/91.

oprávněných, došlo v rámci odškodňovacího procesu k diskriminaci některých poškozených, tj. neposkytnutí kompenzace buď proto, že odškodňovací norma byla nesprávně (restriktivně) interpretována nebo proto, že na ně ve svém textu vůbec nepamatuje. Zde se tedy v podstatě jedná o jakousi „křivdu na druhou“, kterou je opět nutno napravit. Důkazem může být např. návrh **zákona o jednorázové peněžní částce nahrazující příplatek k důchodu a zvláštní příspěvek k důchodu a změně některých zákonů**, který byl dne 26. března 2009 jako tisk 39 schválen Senátem Parlamentu ČR a v době odevzdání této disertační práce čeká na podpis prezidenta republiky. Na jeho základě:

- má být přiznána jednorázová peněžní částka nahrazující příplatek k důchodu nebo zvláštní příspěvek k důchodu podle zákona č. 357/2005 Sb., ve znění zákona č. 261/2007 Sb. a zákona č. 306/2008 Sb., a příplatek k důchodu podle nařízení vlády č. 622/2004 Sb., ve znění nařízení vlády č. 405/2005 Sb. a nařízení vlády č. 369/2007 Sb., fyzické osobě, která nemá nárok na příplatek k důchodu nebo zvláštní příspěvek k důchodu podle těchto předpisů jen proto, že nepobírá důchod z českého důchodového pojištění, na jehož výplatu je nárok na příplatek nebo příspěvek vázán, a to ve výši 72násobku měsíční částky příplatku k důchodu nebo zvláštního příspěvku k důchodu, na kterou by oprávněný měl nárok ke dni splnění podmínky nároku na jednorázovou peněžní částku, pokud by splňovala i podmínku pobírání důchodu z českého důchodového pojištění,
- upravuje se dosavadní výše příplatku k důchodu po osobách, které padly, byly popraveny nebo zemřely ve vyšetřovací vazbě, vězení, koncentračním táboře nebo internačním táboře anebo byly násilně usmrceny v souvislosti se zatýkáním, a to stejným způsobem, jakým tuto výši upravil zákon č. 369/2007 Sb. pro pozůstalé po osobách usmrcených v souvislosti s třetím odbojem (zvýšení o 2400 Kč, resp. 3000 Kč),
- má být přiznán nárok na zvláštní příspěvek k důchodu osobám, soudně a mimosoudně rehabilitovaným či vdovám a vdovcům po nich, za podmínky, že omezení osobní svobody, které nebylo časově vymezeno anebo které mělo trvat déle než 12 měsíců, skončilo ze zdravotních důvodů před uplynutím 12 měsíců.

Zájmovým sdružením samozřejmě nelze jejich v podstatě lobbyistickou činnost spočívající v prosazování svých požadavků v závislosti na aktuální politické situaci (bylo již zmíněno výše v kapitole 1 této disertace) spravedlivě vytýkat. Ani konstatovaná **dynamičnost** tohoto odvětví by vlastně nemusela být na újmu. Jedná se přeci o součást práva sociálního zabezpečení, o němž zajisté beze zbytku platí, co je uvedeno ve zpravodajské zprávě zákonodárce k příslušné hlavě (čtvrté) Listiny základních práv a svobod: „Zatímco práva a svobody upravené v předchozích hlavách mají povahu absolutní a jako takové jsou Ústavou chráněny, práva z této hlavy jsou převážně relativní, a to v tom smyslu, že jejich rozvoj – a platí to především o právech hospodářských a sociálních – je závislý na stavu národního hospodářství a především na jeho hmotných výsledcích. Proto také koncepce těchto práv sice dodržuje základní principy jejich vynutitelnosti cestou soudní ochrany, nicméně u práv sociálních ve většině nejsou ústavním zákonem dány podmínky, z nichž by obyčejný zákon měl vycházet. Vlastní úprava normou nižšího stupně

*nemůže nepodléhat změnám podle vývoje ekonomické a životní úrovně, takže svazovat obyčejného zákonodárce ústavními bariérami by nebylo na místě.*⁵⁷⁶

Co však lze hodnotit jednoznačně negativně je onen **nedostatek jednotné koncepce**. Uvážíme-li, že druhý odboj byl po listopadové revoluci odškodňován již na základě čtyř předpisů, přičemž tři z nich jsou „stejně a přece trochu jiné“, a některé z nich musely být dokonce novelizovány, a že regulace odškodňování třetího odboje je na tom podobně, lze tyto skutečnosti považovat z hlediska legislativního za alarmující. Dle názoru autora měl např. zákonodárce hned v roce 1994, kdy přišel na svět první z novodobých předpisů zakládajících reparační nároky účastníkům druhého odboje (zákon č. 217/1994 Sb.), vytvořit propracovanou odškodňovací normu založenou na jasných a spravedlivých principech prostých jakékoliv diskriminace – bylo přeci jisté, že ostatní skupiny osob spadajících do rámce zákona č. 255/1946 Sb. se nenechají „odbyt“. Má-li být vydán perfektní předpis, je třeba v průběhu jeho tvorby oslovit se žádostí o spolupráci experty na patřičnou problematiku, tedy v daném případě nejen zástupce dané zájmové skupiny, ale i příslušníky jiných zájmových skupin, odborníky z oblasti historie, jakož i z oblasti práva. Produkt takové expertní skupiny je posléze třeba podrobit rozsáhlému připomínkovému řízení a přihlídnout zejména k námitkám orgánu (orgánů), do jehož (jejichž) kompetence má realizace předpokládané nové agendy spadat. Je-li posléze předpis vydán a vyjdou najevo některé jeho nedokonalosti popř. další okruhy potencionálních oprávněných, není přeci nutno vydávat k nápravě těchto nedostatků nový předpis regulující danou problematiku od základů nově, i když v podstatě stejně – jednodušší i praktičtější je ubírat se cestou novelizace dosavadního předpisu. Řadu nedostatků dikce normy je rovněž možno napravit cestou interpretační, tedy, speciálně pokud jde o odškodňovací normy, rozumným výkladem respektujícím smysl odškodňovacích předpisů⁵⁷⁷, jakož i všeobecně uznávané hodnoty demokratického právního státu, zejména pak ty, jejichž dřívější pošlapávání je nyní odškodňováno – rovnost lidí před zákonem a ochrana lidské důstojnosti. Vhodné by zajisté bylo též začlenit do textu odškodňovacích právních norem možnost využití institutu odstranění tvrdosti zákona, což by ministru práce a sociálních věcí umožnilo za využití správního uvážení vyřešit k všestranné spokojenosti řadu problematických situací, na které text právní normy mnohdy poněkud nespravedlivě nepamatuje.

Je jisté, že na nápravu toho, co se dosud nepodařilo je již pozdě. Je však třeba vyvarovat se v budoucnu chyb, ke kterým až dosud docházelo. Normotvůrce by si měl zejména uvědomit, zda nové požadavky zájmových sdružení jsou skutečně oprávněné, zda poskytnuté odškodnění může a bude nade vše pochybnost sloužit tam, kde došlo ke křivdě, zda náhodou neodškodňuje znovu totéž, co již jednou odškodněno bylo⁵⁷⁸, a zamyslet se rovněž nad tím, zda je v souladu se společenskou potřebou, aby odškodňovací proces

⁵⁷⁶ In: Bělina, M., Kalenská, M., a kol., Pocta Petru Trösterovi (sborník příspěvků), autor kapitoly Jan Musil, ASPI, Praha 2009.

⁵⁷⁷ Při interpretaci odškodňovacích předpisů si dle názoru autora této disertace nelze vystačit pouze s výkladovými pravidly vycházejícími pouze z gramatické stránky zákonné dikce. V řadě právně delikátních problematických situací se v rámci této agendy nelze obejít bez vlastností, které by měly být každému právníkovi vrozené – schopnost pochopit účel právní normy, abstrahovat od jednotlivostí a v návaznosti na to v souladu s mnohými doporučeními Ústavního soudu ČR argumentovat „e ratione legis“.

⁵⁷⁸ Např. zákony o soudních a mimosoudních rehabilitacích (č. 119/1990 Sb., č. 87/1991 Sb.) odškodnily účastníky třetího odboje (osoby perzekuované komunistickým režimem). Další odškodnění totožnému okruhu osob přineslo nařízení vlády č. 622/2004 Sb. a jeho novely, atd.

donekonečna pokračoval zakládáním nových a nových reparačních nároků finančního charakteru namísto eventuelního dostatečného ocenění aktivní odbojové činnosti cestou morálního zadostiučinění formou udělení státních vyznamenání, popř. přijetím jiných opatření satisfakčního charakteru⁵⁷⁹. Dojde-li přesto k závěru, že další reparační nároky je vhodné založit, měl by vždy myslet též na praktickou stránku věci. Orgány, které budou odškodňovací normu aplikovat, potřebují čas, aby se na tuto aplikaci dokázaly náležitě připravit, zejména po „softwarové“ stránce. Proto musí normotvůrce rovněž dbát na to, aby nový předpis vždy opatřil dostatečnou legisvakancí.

Neučiní-li tak, bude i nadále odškodňovací legislativa „nepřehlednou směsicí rozličných myšlenek vtělených do nepřiliš zdařilých právních norem“⁵⁸⁰, což u veřejnosti vzbudí spíše kritiku než pocit zadostiučinění a vyrovnání se s minulostí. To je mé doporučení zákonodárci, to je má závěrečná úvaha *de lege ferenda*.

⁵⁷⁹ Přijetí tzv. „lustračních zákonů“, odtajnění svazků StB, apod.

⁵⁸⁰ Takové kritice podrobuje (obecně) porevoluční legislativní činnost JUDr. Vlastimil Ševčík, bývalý soudce Ústavního soudu ČR, ve svojí publikaci „Právo a ústavnost v České republice“ (Eurolex Bohemia, Praha 2002, str. 23).

Použitá literatura:

- Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J., Šoušová, J., Politologický slovník, 1. vydání, C. H. Beck, Praha 2001
- Bazika, V., Boleslav, V., Brejcha, A., Voříšek, V., Soubor meritorních pokynů pro provádění dávkové agendy v ÚDZ, Úřad důchodového zabezpečení v Praze, 1981
- Bělina, M., Kalenská, M., a kol., Pocta Petru Trösterovi (sborník příspěvků), autor kapitoly Jan Musil, ASPI, Praha 2009
- Benčík, A., Richter, K., Vražda jménem republiky: tragický osud generála Heliodora Píky, Ostrov, Praha 2006
- Benda, Přenosil, Matějček a kol., Soudní rehabilitace: Stručný výklad zákona o soudní rehabilitaci, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1968
- Brejcha, A., Šantrůček, V., Zákon o důchodovém pojištění: komentář, Codex, Praha 1996
- Burdová, E., Důchodové pojištění: komentář k zákonu s příklady, Sagit, Ostrava 1996
- Čapek, M., Poražení vítězové : kapitoly z třetího odboje, Mladá fronta, Praha 2003
- Čapek, V. a kol., Světové dějiny II. – dějiny lidských civilizací od poloviny 17. století po současnost, Fortuna, Praha 1993
- Dvořáková, Z., Doležal, J., O Miladě Horákové a Milada Horáková o sobě, Eva, Praha 2001
- Dvořáková, Z., Navzdory nenávisti a mstě: z politických procesů 1952-1953, Tempo, Třebíč 2002
- Gerloch, A., Teorie práva, 2. rozšířené vydání, nakladatelství Aleš Čeněk, Pízeň, 2001
- Gronský, J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl 2., 1945 – 1968, Karolinum, Praha 1999
- Hácha a kol., Slovník veřejného práva československého, Polygrafia, Brno 1932
- Hendrych, D., a kol., Právní slovník, 2. vydání, C. H. Beck, Praha 2003
- Hendrych, D., a kol., Správní právo, 5. vydání, C. H. Beck, Praha 2003
- Jemelka, L., Pondělíčková, K., Bohadlo, D., Správní řád – komentář, C. H. Beck, Praha, 2008
- Jestřáb, M., Mazanec, J., Šebková, J., Mimosoudní rehabilitace: Komentář k zákonu č. 87/1991 Sb.: Text zákona, důvodová zpráva, vysvětlivky, ÁKA, Praha 1991
- Jestřáb, M., Soudní rehabilitace: Komentář k zákonu č. 82/1968. Sb., o soudní rehabilitaci, Horizont, Praha 1969
- Klímeš, L., Slovník cizích slov, SPN, Praha 2005
- Malý, K. a kol., Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Linda, Praha 2003
- Masaryk, T. G., Světová revoluce za války a ve válce
- Masín, B., Odkaz: Pravdivý příběh bratří Mašínů, Mladá fronta, Praha 2008
- Matoušek, J., Co vás zajímá v sociálním zabezpečení, Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1967
- Matoušek, J., Důchodové zabezpečení účastníků odboje, ÚV Svazu protifašistických bojovníků, Praha 1968

Paleček, P., Likvidace ostatků obětí nacismu a komunismu na území Československa: neevidované kremace 1941-1945, zemřelí ve věznicích 1948-1956, Prius, Brno 2002

Pokorný, M., Zákony o zmírnění majetkových a jiných křivd z období od 25.2.1948 do 1.1.1990: komentář, C. H. Beck, Praha 1999

Příb, J., Voříšek, V., Důchodové předpisy s komentářem, ANAG, Olomouc 2004

Slabák, M., Třetí odboj, CERM, Brno 1995

Soudní rehabilitace: Komentář k zákonu č. 119/1990 Sb., ÁKA Čejkovo nakl., Praha 1990

Ševčík, V., Právo a ústavnost v České republice, Eurolex Bohemia, Praha 2002

Šik, L., Litovelské paměti, Městský klub, Litovel 1994

Tröster, P., a kol., Právo sociálního zabezpečení, 4. přepracované a doplněné vydání, C. H. Beck, Praha 2008

Ústavní soud České republiky, Ústavněprávní kontexty vyrovnání se s totalitní minulostí: konference středoevropských ústavních soudů, Brno, Česká republika 27.-28. květen 2003, pořádaná Ústavním soudem České republiky ve spolupráci s Německou nadací pro mezinárodní právní spolupráci, Linde, Praha 2003

Vrkočová, L., Svědectví: osudy politických vězňů 1947-1976, Ludmila Vrkočová (ed.), Praha 2007

Zámečník, S., Český odboj a národní povstání v květnu 1945, Naše vojsko, Praha 2006

Žondrová, S., Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení, ASPI, Praha 2008

časopisy: Daňová a hospodářská kartotéka, Právo a zaměstnání

příslušné interní pokyny a meritorní směrnice České správy sociálního zabezpečení

důvodové zprávy k předpisům: Parlamentní knihovna, aplikace ASPI

internet

Přílohy

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

Kancelář československých legií

Čj. [redacted]

Evid. číslo: [redacted]

Kolku prosto
podle § 21 zák. č. 255/1946 Sb

Osvědčení

podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb

Jméno a příjmení [redacted], nar. dne 29. 10. 1910
v Rachově okres Rachov země SSSR
dom. přísl. dosud neurčena okres --- země ---
stát. občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. a zákona ze dne 19. pro-
since 1946 č. 255 Sb — o příslušnicích československé armády v zahraničí a o některých jiných účast-
nících národního boje za osvobození —

účastníkem národního boje za osvobození.

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:

od 2. února 1943 do 5. května 1945 jako příslušníku čs. armády v za-
hraničí.

Výkonným letcem byl ode dne - / - 19 - do dne - / - 19 -

Jako parašutista byl v týlu nepřítele ode dne - / - 19 - do dne - / - 19 -

Toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození usta-
novením §§ 3 až 5, 16 až 18 výše uvedeného zákona.

Příslušníci čs. armády v zahraničí a účastníci národního boje za osvobození mají stejné právo jako občani československé

lidní — přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. - , § 7 odst. 2 výše uvedeného zá-
kona na jeho

nar. dne / 19 v okres země

přísl. do okres země

státní občanství

V Praze dne [redacted]ince 1947

Za ministra:

[Handwritten signature]

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení:

Ověřeno dle originálu
Okresní správa
sociálního zabezpečení
Kolků prosto
podle § 21 zák. č. 255/1946 Sb. *MOST*

id. číslo: *[redacted]*

Osvědčení

podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

Jméno a příjmení *[redacted]* nar. dne 3 / 3 1913
země *Čechy*
okres *Louny*
m. přísl. *Lenešice* okres *Louny* země *Čechy*

čl. občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. *E'* odst. 2 zákona ze dne 19. pro-
since 1946 č. 255 Sb. — o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účast-
nících národního boje za osvobození —

účastníkem národního boje za osvobození.

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:

od 4. listopadu 1941 do 5. května 1945 jako čs. politickému vězni.

Výkonným letcem byl ode dne *1 - 19 -* do dne *1 - 19 -*
ako parašutista byl v týlu nepřítele ode dne *1 - 19 -* do dne *1 - 19 -*
to osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození usta-
vením §§ 3 až 5, 16 až 18 výše uvedeného zákona.

nehvěvadě výše jmenovaný účastník národního boje za osvobození padl — popraven — zemřel — je ne-
šťastný — invalidní — přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. *E'*, § 7 odst. 2 výše
uvedeného zákona na jeho
dne *1 / 19* v *[redacted]* okres *[redacted]*
sl. do *[redacted]* okres *[redacted]* země *[redacted]*
ní občanství *[redacted]*

V Praze dne *24. září* 194*6*.

Za ministra
[Handwritten signature]

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení:

Okresní správa
Ověřeno dle originálu

Kolku prosto
podle § 21 zák. č. 255/1946 Sb.

vid: číslo: ~~00000~~

Osvědčení

podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

Jméno a příjmení ~~Velká Dobrá~~ nar. dne 21.6.1920
Velká Dobrá okres Kladno země ČSR
m. přísl. Velká Dobrá okres Kladno země ČSR
st. občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. a, b, zákona ze dne 19. prosince 1946 č. 255 Sb. — o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození —

účastníkem národního boje za osvobození.

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:
od 21. ledna 1940 do 10. srpna 1940 jako vojenská služba v čs. armádě
v zahraničí, od 6. ledna 1943 do 21. prosince 1944 jako vojenská služba
ve Spojenecké armádě EPI. a od 22. prosince 1944 do 5. května 1945 jako
vojenská služba v čs. armádě v zahraničí.

úspěšným letcem byl ode dne - / - 19 - do dne - / - 19
ako parašutista byl v týlu nepřítele ode dne - / - 19 do dne - / - 19
toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození
stanovením §§ 3 až 5, 16 až 18 výše uvedeného zákona.
nevděl: výše zmínovanému účastníkovi národního boje za osvobození podle - byl poprvé - zemřel -
věstný - invalidní - přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. - § 7 odst. 2
výše uvedeného zákona na jeho
r. dne / , 19 v okres
přísl. do okres země
státní občanství

V Praze dne 24. června 1950.

Za ministra:

M. J. Prinskeý

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení:

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

CJ. 5949 VHÚ - 1967

Kolku prosto
podle § 21 zák. čís. 255/1946 Sb.

D U P L I K Á T

Osvědčení

podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

Jméno a příjmení [redacted], nar. dne 8.7.1905
Kopisty, okres Most, země Čechy

státní občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. e) zákona ze dne 19. prosince 1946 čís. 255 Sb. – o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození –

účastníkem národního boje za osvobození

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:

účastník domácího hnutí od 1. února 1942 (tisícdevětsetčtyřicet-dva) do 5. května 1945.

Výkonným letcem byl ode dne ..... do dne .....

Jako parašutista byl v týlu nepřítele ode dne ..... do dne .....

Toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození ustanovením § 16 až 18 výše uvedeného zákona.

Poněvadž výše jmenovaný účastník národního boje za osvobození padl – byl popraven – zemřel – je nevěstný – invalidní – přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. ....

§ 7, odst. 2 výše uvedeného zákona na jeho .....

nar. dne ..... v ..... okres .....

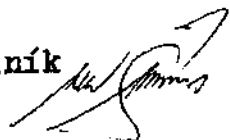
státní občanství .....

Duplikát souhlasí
s originálem č.j.
5949 - VHÚ - 1967.

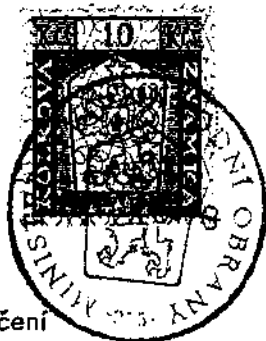
V Praze 18. 10. 1967

V Praze dne

Náčelník

Vlastnoruční podpis majitel osvědčení

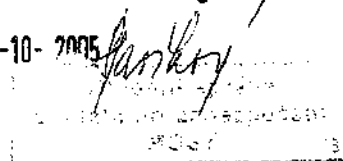

Za ministra:

podpis nečitelný

Ověřeno dle originálu

- 3 - 10 - 2005

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

Čj. ~~17500/70-11/1000~~

Kóliku prosto
podle § 21 zák. č. 255/1946 Sb.

Osvědčení

podle § 8 zák. č. 255/1946 Sb.

Jméno a příjmení ~~.....~~ nar. dne 15. / 7. 19 22
Ruské ..... okres Humenné ..... země Slovensko

státní občan československý, je ve smyslu § 1 odst. 1, písm. a ..... zákona ze dne 19. prosince 1946
č. 255 Sb. — o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního
boje za osvobození —

účastníkem národního boje za osvobození

Podle ustanovení § 15 výše uvedeného zákona započítává se mu doba:

Od 21. listopadu 1944 do 9. května 1945 jako příslušníku čs. zahraniční
armády z SSSR.

Výkonným letcem byl ode dne / 10 do dne / 19

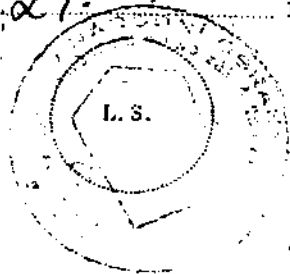
Jako parašutista byl v tisku nepřítele ode dne / 19 do dne / 19

Toto osvědčení je dokladem k uplatnění práv vyhrazených účastníkům národního boje za osvobození ustanovených
§ § 3 až 5, 18 až 18 výše uvedeného zákona.

~~Podněvadž výše jmenovaný účastník národního boje za osvobození padl byl popraven zemřel je neověstý
invalidní — přecházejí jeho práva podle ustanovení § 6 odst. 1, písm. .... § 7, odst. 2 výše uvedeného
zákona na jeho~~

nar. dne / 19 v ..... okres .....
státní občanství

V Praze 29. srpna 19 70.

Za ministra

Handwritten signature of the Minister of National Defense.

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení

Handwritten date: 29. 9. 2005

Okresní správa
sociálního zabezpečení

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY

č. j. [redacted]

1995
[redacted]
[signature]

OSVĚDČENÍ

podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

[redacted]

nar. dne 9.8.1922 v Bystřice nad Olší okres Frýdek - Místek
státní občan československý, je

ÚČASTNÍKEM NÁRODNÍHO BOJE ZA OSVOBOZENÍ

podle zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.

Způsob účasti na národním boji za osvobození a doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození (§§ 1 a 15 zákona č. 255/1946 Sb.):

osoba, která konala službu v československé armádě v zahraničí od 23. listopadu 1944 (tisícdevětsetčtyřicetčtyři) do 5. května 1945 (tisícdevětsetčtyřicetpět).

Toto osvědčení se vydává na žádost podanou dne 18. ledna 1995

V Praze [redacted] 19[redacted]

Vlastnoručí podpis majitele osvědčení

Za ministra:

plk. Ing. Luboš B E N Á K

[signature]

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY

Příloha k č.:

Žádost o osvědčení podle zák. č. 255/46 Sb.

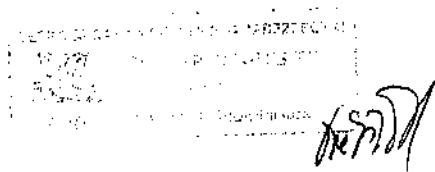
podána dne: 18. ledna 1995

Rodné číslo:

Poživatel důchodu:

nar. 9.8.1922 v Bystřici nad Olší

POTVRZENÍ

nar. 9.8.1922 v Bystřici nad Olší

je podle ustanovení § 1 odst. 1 č. 1 písm. e) zákona č. 255/46 Sb. účastníkem národního boje za osvobození jako osoba, která konala službu v československé armádě v zahraničí od 23. listopadu 1944 (tisícdevětsetčtyřicetčtyři) do 5. května 1945 (tisícdevětsetčtyřicetpět).

Podle § 5 odst. 4 vyhlášky č. 149/88 Sb. a § 59 zákona č. 100/88 Sb. upřesňuji doby odbojové činnosti, věznění (internace), služby v poli a další skutečnosti, rozhodné pro výpočet zvýhodněného důchodu účastníka odboje takto:

1. Doba služby čs. dobrovolníka ve španěl. republikánské armádě	od		do	
z toho doba plní služby	od		do	
doba strávená v internaci	od		do	
doba nutného léčení (§ .....)*	od		do	
2. Doba voj. služby v útvech čs. zahrani. armády v Anglii	od	23.11.1944	do	5.5.1945
v	od		do	
z toho doba pobytu ve spoj. zemi	od		do	
doba plní služby	od	29.1.1944	do	5.5.1945
doba plní služby	od		do	
doba plní služby	od		do	
doba zajetí	od		do	
doba nutného léčení (§ .....)*	od		do	
demobilizován		25.9.1945		
propuštěn na zákl. super. arb. říz.				
3. Doba voj. služby v 1. ČSA na Slovensku	od		do	
z toho doba plní služby v SNP	od		do	
doba plní služby v čs. zahrani. arm.	od		do	
doba plní služby v spoj. arm.	od		do	
doba plní služby v part. jedn.	od		do	
doba účasti na dom. hnutí	od		do	
doba zajetí - věznění	od		do	
doba nutného léčení (§ .....)*	od		do	

4. Doba voj. služby ve spoj.	arm. od	do
.....	arm. od	do
z toho doba pobytu ve spoj. zemi	od	do
doba polní služby	od	do
doba polní služby	od	do
doba nutného léčení (§ .....)*	od	do
doba zajetí	od	do
demobilizován		
propuštěn na zákl. super. arb. říz.		
5. Doba služby v part. jednotkách	od	do
.....	od	do
z toho doba polní služby	od	do
doba polní služby	od	do
doba zajetí	od	do
doba nutného léčení (§ .....)*	od	do
6. Doba strávená v nacist. věznicích, konc. táborech nebo internaci	od	do
.....	od	do
.....	od	do
7. Doba účasti v SNP	od	do
z toho doba polní služby v ozbroj. útř.	od	do
doba věznění	od	do
Doba účasti na zahr.-dom. hnutí**	od	do
z toho doba věznění	od	do
doba nutného léčení (§ .....)*	od	do
Doba účasti v Květnovém povstání 1945	od	do
8. Doba účasti na zahr.-dom. hnutí	od	do
.....	od	do
.....	od	do
z toho doba věznění	od	do
doba nutného léčení (§ .....)*	od	do
9. Doba služby u jednotek SOS	od	do
z toho doba věznění	od	do
doba nutného léčení (§ .....)*	od	do
10. Byl výkonným letcem v čs. zahr. - spoj. armádě**		
11. Byl parašutistou shozeným v týlu nepřítele		

V souvislosti s odbojovou činností - vězněním - polní službou - padl - byl popraven - umučen - zemřel - byl prohlášen za mrtvého usnesením soudu čj. .... ze dne .....

8. VII. 94

V Praze, dne .....

Vedoucí oddělení:

Mgr. Ludmila BAYEROVÁ
Ludmila Bayerová

Vysvětlivky:

*) Doba nutného léčení podle ustanovení § 5 odst. 1 písm. j) vyhlášky č. 149/88 Sb. není kladena na roveň službě
Doba nutného léčení podle ustanovení § 5 odst. 3 písm. k) vyhlášky je kladena na roveň službě v poli (zdrav. újmy výkonu polní služby).
**) Co se nehodí, škrtnout.

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY

č. j. ~~26-978-1-99~~

+/opraveno z moci úřední
V Praze dne - 4 X 00
Vedoucí oddělení
Mgr. Ludmila BAYEROVÁ
Ludmila Bayerová

OSVĚDČENÍ

podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

Č. 332

~~.....~~
nar. dne 13.9.1922 v Vělopolí okres Č. Těšín

státní občan České republiky, je

ÚČASTNÍKEM NÁRODNÍHO BOJE ZA OSVOBOZENÍ

podle zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.

Způsob účasti na národním boji za osvobození a doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození (§ § 1 a 15 zákona č. 255/1946 Sb.):

osoba, která konala službu ve spojenecké armádě od 19. června 1944 (tisícdevětsetčtyřicetčtyři) do 5. května 1945 (tisíc - devětsetčtyřicetpět).

Toto osvědčení se vydává na žádost podanou dne 16. prosince 1999.

V Praze 18. 12. 00 19.....

Za ministra:

Vladimír Čech
Ing. Vladimír ČECH, CSc.

Vlastnoruční podpis majitele osvědčení

obě v poli.
vzniklé při

Pokyny pracovníků VHÚ pro žadatele o osvědčení dle zákona č. 255/1946 Sb.

(publikováno v časopisu Hlas revoluce, č. 25/1968 ze dne 13. prosince 1968)

Doklady k žádosti:

Jsou nejpodstatnější částí žádosti. Na jejich úplnosti, obsahu, spolehlivosti a ucelených přesných časových údajích závisí nejen doba vyřízení žádosti, délka a způsob případného dalšího šetření, ale mnohdy i kladné či záporné vyřízení nebo přiznání doby trvání odbojové činnosti (věznění). Toho si mnozí žadatelé i některé organizace SPB možná nejsou vědomi. Z neúplnosti nebo rozporů v dokladech vznikají další nutná šetření, dochází k zbytečným urgencím a mnohdy k neoprávněným pocitům nespokojenosti žadatelů a zbytečnému zatěžování pracovníků VHÚ. Mnohdy neúspěšná další šetření vedou nakonec k povolání žadatele přímo na VHÚ k osobnímu jednání nebo jízdám pracovníků VHÚ k šetření přímo u OV (KV) SPB.

Požadované druhy dokladů:

- 1) *Příslušníci spojeneckých armád:*
  - doklad příslušné armády;
  - vyznamenání, pochvaly, prohlášení svědků.
- 2) *Čs. dobrovolníci ve Španělsku:*
  - doklad z ÚV KSČ,
  - potvrzení o službě v intebriádách;
  - vyznamenání, pochvaly, prohlášení svědků.
- 3) *Čs. zahraniční vojáci:*
  - uvést název útvaru a válčiště;
  - osoby, které sloužily v nepřátelské armádě předloží doklad o způsobu přechodu k čs. zahraniční armádě, případně spojenecké armádě nebo k partyzánské jednotce;
  - o účasti v bojích, zranění (požůstalí o úmrtí), vyznamenání, pochvaly.
- 4) *Příslušníci 1. čs. armády na Slovensku:*
  - úřední doklady prokazující den nástupu činné služby a setrvání v boji nebo v činném odporu proti okupantům až do osvobození ČSR dne 9. 5. 1945;
  - event, že pro zranění nemohl pokračovat v boji, nebo upadl v boji do zajetí a nebo nastoupil službu v čs. armádě z SSSR a zúčastnil se bojů v polním útvaru.
  - ověřená prohlášení 3 svědků – spoluúčastníků, kteří mají vydáno osvědčení (nutno uvést č. tohoto osvědčení).
- 5) *Příslušníci RA v sovětském Rusku v letech 1917 – 1922:*
  - doklad z období služby;
  - překlad do češtiny nebo slovenštiny;
  - doklad o zběhnutí z čs. legií;
  - potvrzení ÚD KSČ.
- 6) *Příslušníci ČA SRR v r. 1919:*
  - doklad z období služby;
  - překlad do češtiny nebo slovenštiny;
  - doklad o zběhnutí z čs. legií,
  - potvrzení ÚD KSČ.
- 7) *Příslušníci ČA MRR:*
  - doklad z VHÚ Budapešť, že žadatel jest v původních archivních záznamech (k jinak formulovanému dokladu z Budapešti se nepřihlíží).
  - překlad do češtiny nebo slovenštiny;
  - svědecká prohlášení tří spolubojovníků, kteří již vlastní potvrzení VHÚ.

8) *Partyzáni:*

- výpisy z historických materiálů o činnosti odbojové skupiny,
- číslo partyzánského dekretu vydaného MNO a číslo jednacního spisu;
- dodatečně přiznat charakter čs. partyzána lze jen výjimečně. Žadatel musí předložit potvrzení velitele partyzánské jednotky s bojovou charakteristikou;
- vyznamenání, pochvaly nebo jiný průkazní materiál prokazující splnění podmínek stanovených zákonem č. 34/1946 Sb. a vyhláškou MNO č. 1551 uveřejněnou v ú. l. č. 131 z r. 1946.

9) *Domácí odboj:*

- potvrzení vedoucího odbojové skupiny a dvou spolupracovníků v odboji, kteří již obdrželi osvědčení dle zákona 255/46 Sb.
- charakteristika z ÚD KSČ – pro členy ilegální KSČ a KSS;
- prohlášení tří svědků držitelů osvědčení dle zákona 255/46 Sb.
- vyznamenání a pochvaly.

10) *Političtí vězni z důvodů protifašistické nebo politické odbojové činnosti:*

- rozsudek
- průkaz vydaný bývalým svazem politických osvobozených vězňů,
- potvrzení mezinárodního červeného kříže;
- překlad do českého nebo slovenského jazyka;
- zatykač,
- propouštěcí list,
- prohlášení tří spoluvězňů,
- registrační průkaz,
- vyznamenání.

11) *Pomocníci partyzánů:*

- potvrzení velitele partyzánského oddílu a dvou partyzánů nebo partyzánů – majitelů osvědčení dle zákona 255/46 Sb.
- může předcházet domácí odboj, v tom případě doklady jako u domácího odboje;
- tři čestná prohlášení partyzánů nebo dvou partyzánů a 1 pomocníka partyzánů, kteří mají osvědčení dle zákona 255/46 Sb.,
- vyznamenání a pochvaly.

12) *České a pražské povstání:*

- potvrzení o účasti v povstání a utrpěné újmě na zdraví z roku 1945,
- úmrtní list;
- jinak osvědčení dle zákona 255/46 Sb. nepřísluší;
- potvrzení úřadu pro válečné poškozence.

13) *Příslušníci Stráže obrany státu (SOS):*

- potvrzení o účasti v SOS, zajetí, věznění,
- potvrzení o újmě na zdraví;
- lékařské potvrzení z roku 1938 – 1939,
- potvrzení úřadu pro válečné poškozence.

14) *Vězni z důvodu rasové persekuce:*

- potvrzení židovské náboženské obce (pro žadatele z území býv. Protektorátu Čechy a Morava);
- při změně jména uvést původní,
- u smíšených manželství jako u politických vězňů;
- prohlášení 3 spoluvězňů, jež vlastní osvědčení dle zákona 255/46 Sb.,
- registrační průkaz.

15) *Vězni z důvodu politické a národnostní persekuce:*

- rozsudek,
- výpis z knihy vězňů,
- potvrzení mezinárodního Červeného kříže;
- překlad do češtiny nebo slovenštiny;

- zatykač, propouštěcí list,
- registrační průkaz,
- prohlášení 3 spoluvězňů jež vlastní osvědčení dle zákona 255/46 Sb.

16) Civilní zahraniční odboj:

- potvrzení úřadu s dobou a druhem činnosti,
- potvrzení o práci ve zbrojním průmyslu nebo jiném válečném odvětví,
- potvrzení o odbojové činnosti na obsazeném území;
- prohlášení 3 svědků, kteří mají osvědčení dle zákona 255/46 Sb.,
- vyznamenání,
- pracovní pochvaly.

17) Doklady pozůstalých:

- doklady podle druhu odboje jak uvedeno shora,
- úmrtní list,
- oddací list,
- potvrzení o výživě;
- křestní (rodný) list.

Možné prameny dokladů a zpráv:

- 1) Archiv vojenské evidence osob v Trnavě.
- 2) Dokumentace v okresních, krajských výborech SPB a na ÚV SPB (Praha 2, Legerova čp. 22, Bratislava, Štúrova 60).
- 3) Archiv Svazu bývalých osvobozených politických vězňů.
- 4) Ústav dějin KSČ. Adresa: Praha, Rytířská ul.
- 5) Ústav dějin KSS. Adresa: Bratislava, Gonduličová ul. 8.
- 6) Židovská náboženská obec. Adresy: Praha, Maislová ul. 18, Brno, Bašty 6, Košice, Zvonárská 5.
- 7) Mezinárodní červený kříž. Adresa: Bundesrepublik Deutschland 3548 Arolsen /Waldeck, Internationallei Suchdienst.
- 8) Archivy věznic a káznic na území bývalého Protektorátu a bývalého slovenského státu.
- 9) Archivy Okresních výborů KSČ až po ÚV KSČ.
- 10) Kádrové složky MNO a Ministerstva vnitra (pro důstojníky a praporčíky v činné službě a ve výslužbě).
- 11) Sdružení partyzánů pro České země (Praha 2, Legerova 22) a pro Slovensko (Bratislava, Štúrova ul. 7).
- 12) Veřejné knihovny.

Doklady musí obsahovat přesnou dobu činnosti od ... do ... (den, měsíc, rok) a takové údaje, aby z nich vyplývalo místo působení a podrobný popis činnosti žadatele. Jde-li o delší dobu činnosti musí být její popis rozepsán podrobně alespoň po ročních údobích a v požadovaném rozsahu, aby bylo zřejmo, že činnost byla soustavná. Níže uvedený příklad potvrzuje a prokazuje pro ukázkou odbojovou činnost od 15. 1. 1940 do 15. 1. 1941:

Doba činnosti	Popis činnosti	Žijící svědci, organizace SPB	Popis svědka (organizace)
15. 1. 1940	Převedení osob za hranice v prostoru Květná u Uherského Brodu	Jan Kandrata, bydliště Uherský Brod	Úředně ověřený podpis svědka a jeho osvědčení 255/46 Sb. (čís. jednací)
Březen až červen	Sypání písku do ložisek lokomotiv v Uh. Brodě	Pozůstalí z rodiny Šmídů a ing. Měšťana v Uh. Brodě	Úředně ověřené podpisy svědků a čísla osvědčení
Srpen 1940 až leden 1941	Organisace roty Obrany národa v prostoru Uh. Brod - Vlčnov, velitel: poručík František Pavelčík	MO SPB Uh. Brod	Potvrzení a razítko MO SPB Uherský Brod

Tento způsob použití tabulky by měli žadatelé používat i při vyplňování poslední strany formuláře žádostí. Doklady si musí obstarat žadatelé a předložit je VHÚ souhrnně s žádostí. Doklady se nevracejí a zůstanou uloženy u VHÚ. Jest v zájmu žadatelů přikládat k žádosti ověřené fotokopie nebo opisy originálů. V případě předložení svědeckých historických materiálů jest žadatel povinen uvést na čelní straně brožury číslo strany pojednávající o jeho odbojové činnosti a příslušné pasáže v ní podtrhnout.

VHÚ došlo v posledních měsících 1968 kolem 10.000 žádostí o vydání osvědčení nebo potvrzení. Mnohé žádosti jsou neúplné, nejsou doloženy požadovanými doklady. Ve vlastním zájmu by měli žadatelé urychleně doplnit svá neúplná podání o doklady, které *hodnověrně* potvrdí dobu a druh odbojové činnosti. Doklady posílejte k č. j., pod kterým je vedena Vaše žádost VHÚ.

Jest žádoucí, aby účastníci prvního odboje a protiválečných vzpour se obraceli se žádostmi o potvrzení nebo duplikáty legionářských listů přímo na Vojenský historický archiv Praha - Karlín - Invalidovna.

VLÁDA REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ

Přísně tajné!

USNESENÍ

VLÁDY REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ

ze dne 14. března 1958 č. 256

o použití směrnic vlády Republiky československé pro rozmístění pracovníků při provádění změn v řízení a organizaci průmyslu a stavebnictví a při přestavbě platové a prémiové soustavy pro inženýrsko-technické a administrativní pracovníky ve výrobě v souvislosti s prověřením třídní a politické spolehlivosti pracovníků státního a hospodářského aparátu.

Předpokladem správného rozmístění pracovníků při provádění změn v řízení a organizaci průmyslu a stavebnictví a při přestavbě platové a prémiové soustavy pro inženýrsko – technické a administrativní pracovníky ve výrobě je důsledné prověření třídní a politické spolehlivosti všech pracovníků ministerstev, ústředních úřadů a orgánů, orgánů státní správy a ostatních rozpočtových a hospodářských organizací.

Účelem prověření je očistit státní a hospodářský aparát od všech politicky nespolehlivých živlů a zabránit tomu, aby se nedostaly na jiná důležitá místa.

Vláda,

navazující na své usnesení ze dne 6. února 1958 č. 135,

I. s t a n o v í

1. na zaměstnance, kteří odcházejí z ministerstev, ústředních úřadů a orgánů, orgánů státní správy a ostatních rozpočtových a hospodářských organizací z důvodů třídní a politické nespolehlivosti podle zásad uvedených v příloze k tomuto usnesení (tyto zásady jsou určeny jen pro informaci ministrů a vedoucích ústředních úřadů a předsedů krajských národních výborů a nesmějí být podřízeným složkám zasílány) a nemohou být z těchto důvodů použiti ani v nižších složkách státního a hospodářského aparátu, se nevztahují směrnice schválené usnesením vlády ze dne 6. února 1958 č. 135.

K rozvázání pracovního poměru s těmito zaměstnanci není třeba souhlasu odboru pracovních sil rady okresního národního výboru /vyhláška č. 15/1958 Ú. l.);

2. u ministerstev, ústředních úřadů a orgánů a orgánů státní správy, u kterých dosud neprobíhá reorganizace, považují se přesuny pracovníků prováděné z důvodů kádrového zkvalitnění ústředního aparátu, vyjma případů uvedených pod bodem 1, za opatření, které navazuje na opatření podle usnesení vlády ze dne 6. února 1958 č. 135, bod 26 směrnic vlády;

II. d o p o r u č u j e

předsedovi Ústřední rady odborů, aby vhodným způsobem seznámil s obsahem tohoto usnesení předsedy ústředních výborů odborových svazů.

Provedou: všichni ministři, vedoucí ústředních úřadů, předsedové krajských národních výborů a předseda Ústřední rady odborů.

Z á s a d y
pro hodnocení třídní a politické spolehlivosti pracovníků
státního a hospodářského aparátu.

Úkoly státního a hospodářského aparátu v souvislosti s dovršením socialistické výstavby v naší vlasti vyžadují zvýšit náročnost na jeho pracovníky a dosáhnout toho, aby státní a hospodářský aparát byl pružný, výkonný a levný.

Uskutečnění změn v organizaci, řízení, financování a plánování našeho hospodářství sleduje podstatné snížení, zkvalitnění a zhospodárnění státního a hospodářského aparátu. Při přípravě a zajištění těchto změn je třeba hodnotit třídní a politickou spolehlivost všech pracovníků s cílem očistit státní a hospodářský aparát od všech politicky nespolehlivých živlů a zabránit tomu, aby se dostaly na jiná důležitá místa.

Ve státním a hospodářském aparátu nemají proto být ponecháni zejména tyto pracovníci:

1. bývalí továrníci, členové správních rad různých akciových společností, velkostatkáři, statkáři, vesničtí boháči, velkoobchodníci, velcí stavební podnikatelé, majitelé finančních a advokátních kanceláří a podobné kapitalistické živly a jejich nejbližší příbuzní;
2. ti, kteří zrazovali národ v době okupace, spolupracovali s fašisty a okupanty, bývalí členové Vlajky a funkcionáři ostatních aktivistických organizací. Dále ti, kteří v době okupace zneužívali bídy pracujících k svému obohacení (šmelináři);
3. dřívější přísluhovači buržoasie, jako jsou bývalí vysocí státní úředníci, okresní hejtmani, vedoucí činitelé bývalého mocenského aparátu, vysocí důstojníci bývalé buržoasní armády, četnictva a policie, bývalí ředitelé velkých závodů, bank, dolů, velkostatků a jejich blízcí spolupracovníci, kteří v té době zaujímali významné politické, materiální a společenské postavení;
4. politicky zkrachovalé živly (bývalí funkcionáři žluťáckých agrárních a fašistických organizací, trockisté, ostatní bývalí rozbíječi dělnického hnutí a exponenti reakčních politických stran do února 1948);
5. ti, kteří svou činností a chováním i zaměřením k pracujícím pozbyli ve svých funkcích politickou důvěru (pro korupci, úplatkářství, vážné zanedbání úkolů, nemorální vlastnosti, jako je klamání pracujících, kverulantství, patolizalství, neuspořádaný, pohoršení budící život aj.);
6. ti pracovníci, jejichž blízcí příbuzní jsou v kapitalistické cizině a odtud se zúčastňují boje proti našemu zřízení anebo tam zaujímají význačné politické či hospodářské postavení, jakož i ti, kteří s takovými lidmi mají spojení;
7. ti, jejichž nejbližší příbuzní byli potrestáni pro protistátní činnost, pokud nedokázali celým životem, že s takovými příbuznými nemají nic společného.

Při posuzování uvedených pracovníků se vychází z toho, že socialistické zřízení vykonává výchovný vliv na myšlení a názory lidí, že lidé se pod jeho vlivem neustále rozvíjejí a mění a stále aktivněji se zapojují do budování socialismu. To pochopitelně platí též na některé příslušníky kapitalistické třídy i druhých vrstev.

Objektivně se posuzují kvalifikovaní odborníci, kteří mají smysl pro nové, předávají zkušenosti a pomáhají vychovávat nové dělnické kádry a tím dokazují, že jasně stojí na posici našeho lidově demokratického zřízení.

Hodnotí se, nakolik lidé, kteří dříve příslušeli k buržoasii či jiným vrstvám, kteří s nimi spolupracovali, kteří v době okupace byli členy aktivistických organizací, srostli s naším zřízením, jak aktivně pomáhají k jeho úspěchům a jak dávají spolehlivou záruku vykonávání svěřených funkcí.